

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Τρία κείμενα για την κοινωνική διδασκαλία της Εκκλησίας: "Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία", "Οι αρχές του κοινωνικού δόγματος της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας", "Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας (Ρωμαιοκαθολικής)". Συγκρίσεις – Αξιολογήσεις»

ΜΠΟΡΜΠΟΤΗΣ Ν. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:

ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΛΕΣΠΟΤΗΣ

ΑΘΗΝΑ

Μάιος 2023

Πίνακας Περιεχομένων

Πίνακας Περιεχομένων	2
Εισαγωγή	4
1. Η Ιστορία της Καθολικής Κοινωνικής Διδασκαλίας	6
1.1. Κοινωνικοί Εγκύκλιοι.....	7
1.2. Καθολική Κοινωνική Σκέψη	13
2. Ιστορία της Χριστιανικής Κοινωνικής Διδασκαλίας Σύμφωνα με τον Ernst Troeltsch	15
2.1. Σχετικά με το Έργο του «Η Κοινωνική Διδασκαλία των Χριστιανικών Εκκλησιών».....	16
3. Αρχές της Καθολικής Κοινωνικής Διδασκαλίας	22
4. Το Πλαίσιο Δημιουργίας των Κειμένων.....	27
5. Το Περιεχόμενο των Τριών Κειμένων Στους Ακόλουθους Επιλεγμένους Τομείς.....	31
5.1. Εκκλησία και Έθνος.....	31
5.2. Εκκλησία και Κράτος.....	33
5.3. Δικαιοσύνη και Ανθρώπινα Δικαιώματα.....	40
5.4. Πολιτική	48
5.5. Φτώχεια, Πλούτος, Εργασία, Ιδιοκτησία.....	52
5.6. Οικουμενικές και Διαχριστιανικές Σχέσεις	70
5.7. Σχέσεις Κρατών, Πόλεμος και Βία.....	73
5.8. Έγκλημα και Τιμωρία.....	84
5.9. Φύλα, Καταστάσεις Ζωής και Παιδιά	88
5.10. Υγεία.....	101
5.11. Ζητήματα Βιοηθικής.....	105
5.12. Περιβάλλον.....	111
5.13. Επιστήμες και Τεχνολογία.....	116
5.14. Εκκλησία και ΜΜΕ.....	121
6. Συγκρίσεις – Αξιολογήσεις & βασικές Κατευθύνσεις των Τριών Κειμένων	122
7. Συμπεράσματα	140
8. Βιβλιογραφία	144
α. Πηγές.....	144
β. Βιβλιογραφία.....	147
δ. Διαλέξεις.....	150

«Το Πνεύμα του Κυρίου με κατέχει, γιατί ο Κύριος με έχρισε και μ' έστειλε ν' αναγγείλω το χαρμόσυνο μήνυμα στους φτωχούς, να θεραπεύσω τους συντριμμένους ψυχικά. Στους αιχμαλώτους να κηρύξω απελευθέρωση και στους τυφλούς ότι θα βρουν το φως τους, να φέρω λευτεριά στους τσακισμένους, να αναγγείλω του καιρού τον ερχομό που ο Κύριος θα φέρει τη σωτηρία στον λαό του.»

(Λουκ. δ' 16-22) – Της Ινδίκτου

Εισαγωγή

Κοινωνική διδασκαλία δεν έλειψε ποτέ στον χριστιανισμό. Ήδη στο αρχαίο Ισραήλ και στην Παλαιά Διαθήκη, όπως ερμηνεύει ο χριστιανισμός, το κοινωνικό στοιχείο ήταν απαραίτητο και αυτονόητο. Η Καινή Διαθήκη προφανώς δεν αφορά μόνο την ατομική σωτηρία αλλά και τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων βάσει των οποίων, εν πολλοίς, θα κριθεί και η κατάταξη του καθενός στην τελική κρίση των πάντων. Ερμηνευτικά, τα πράγματα, όμως, δεν είναι τόσο απλά. Μονομερείς ή πολλαπλές αντιφατικές ερμηνείες υπήρξαν ως προς το περιεχόμενο του Ευαγγελίου. Δεν χρειάζεται να το κρύψουμε ότι το Ευαγγέλιο χρησιμοποιήθηκε και για την δικαιολόγηση του ρατσισμού και άλλων σκοτεινών καταστάσεων, οι οποίες, δεν ήταν ποτέ ανεκτές για ανθρώπους οι οποίοι είχαν στοιχειώδη επαφή με το μήνυμα του Χριστού.

Στον 20^ο αιώνα, αρχής γενομένης από τους ρωμαιοκαθολικούς, έγινε μία προσπάθεια κωδικοποίησης αυτής της διδασκαλίας η οποία για τους καθολικούς συνιστά *magisterium*¹,

---

¹ Ο όρος *magisterium* προέρχεται από το λατινικό *magister*, που σημαίνει "αυθεντία" ή "δάσκαλος". Στο λεξιλόγιο των θεολόγων του μεσαίωνα, το *magisterium* σήμαινε την εξουσία κάποιου που διδάσκει. Ο όρος αυτός εφαρμόστηκε τόσο στην διδασκαλία του Πάπα όσο και σε αυτή των επισκόπων, απορρέουσα από το αξίωμά τους, αλλά και στους θεολόγους βάσει της γνώσης τους στη θεολογία. Σε μεταγενέστερους χρόνους, ωστόσο, ο όρος τέθηκε σε εφαρμογή όλο και περισσότερο και κατέληξε να υποδηλώνει σχεδόν αποκλειστικά τη διδακτική αρχή της Εκκλησίας, την εξουσία που ανατέθηκε από τον Χριστό στους αποστόλους και τους διαδόχους τους. Για παράδειγμα, το Δογματικό Σύνταγμα για την Εκκλησία του Χριστού (*Dei Filius*) της Πρώτης Βατικανής Συνόδου το 1870, μιλά για εκείνα τα θέματα που πρέπει να «παραδοθούν με θεική και καθολική πίστη» και τα περιγράφει ως «ο λόγος του Θεού, είτε στην Αγία Γραφή ή στην Παράδοση», επίσης μιλά για την υποχρεωτική πίστη σε αυτά "που προτείνονται από την Εκκλησία, είτε με επίσημη απόφαση είτε με το συνηθισμένο και καθολικό *magisterium*". Αυτό το «συνηθισμένο και καθολικό *magisterium*» της Εκκλησίας, μαζί με αυτές που η Πρώτη Βατικανή Σύνοδος χαρακτηρίζει «ιεροπρεπείς» διδασκαλίες, αποτελούν τις επίσημες και κοινές διδασκαλίες της ιερής ιεραρχίας της Εκκλησίας (και όχι για παράδειγμα, οι απόψεις των θεολόγων). Εν συντομία, το *magisterium* αποτελείται από αυτά που διδάσκουν επίσημα ο Πάπας και οι επίσκοποι σε κοινωνία μαζί του.

Η Δεύτερη Βατικανή Σύνοδος, το 1965 στο Δογματικό Σύνταγμα για την Αποκάλυψη του Θεού (*Dei Verbum*), βοήθησε στην κατανόηση του *magisterium* της Εκκλησίας όταν δίδαξε ότι «το καθήκον να δοθεί μια αυθεντική ερμηνεία του Λόγου του Θεού, είτε σε γραπτή μορφή είτε σε η μορφή μέσω της Παράδοσης, έχει ανατεθεί μόνο στη ζωντανή διδασκαλία της Εκκλησίας». Το *Dei Verbum* προσθέτει ότι «το *magisterium* δεν είναι ανώτερο από τον Λόγο του Θεού, αλλά είναι υπηρέτης του. Διδάσκει μόνο ό, τι του έχει παραδοθεί». Το κείμενο διευκρίνισε περαιτέρω ότι, με μια «εξαιρετικά σοφή δέσμευση του Θεού, η ιερά Παράδοση, η Αγία Γραφή και το *magisterium* της Εκκλησίας είναι τόσο συνδεδεμένα που κανένα από αυτά δεν μπορεί να σταθεί μόνο του χωρίς τα υπόλοιπα. Δρουν ενωμένα, το καθένα με τον δικό του τρόπο, υπό τη δράση του Αγίου Πνεύματος και συμβάλλουν αποτελεσματικά στη σωτηρία των ψυχών». Το *magisterium* είναι, λοιπόν, η διδακτική αρχή του Πάπα και των επισκόπων. Μπορεί να ασκηθεί με δύο βασικούς τρόπους: είτε με συνηθισμένο τρόπο μέσω των δηλώσεων του Πάπα και των επισκόπων, όπως επισκοπικές επιστολές ή δηλώσεις, ή ακόμη και ανάλογες διακηρύξεις και διατάγματα, και ούτω καθεξής, είτε με διδασκαλίες όπως αυτές που περιέχονται σε παπικές εγκυκλίους, ομιλίες κ.α.. Μπορεί επίσης να ασκηθεί με εξαιρετικό τρόπο, σε επίσημα παπικά έγγραφα ή συναφείς ορισμούς του δόγματος. Παρόλο που το *magisterium* δεν είναι ανώτερο από το Λόγο του Θεού στη Γραφή, όπως μας κάνει πολύ σαφές το *Dei Verbum*, συχνά η Γραφή χρειάζεται μία κατάλληλη και έγκυρη ερμηνεία και σε αυτό το σημείο είναι που χρειάζεται το *magisterium*.

δηλαδή δεσμευτική αυθεντική διδασκαλία, για εμάς αυτή η ρωμαιοκαθολική διδασκαλία, όπως και για αρκετούς ρωμαιοκαθολικούς θεολόγους, είναι αντικείμενο άλλοτε μερικής ή ολικής αποδοχής και άλλοτε μερικής ή ολικής απόρριψης. Η κωδικοποίηση αυτή απευτώθη επί πάπα Ιωάννη Παύλου Β΄ στην ογκώδη *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*. Αυτήν την προσπάθεια, οιοι κωδικοποίησης, ακολούθησε και το Πατριαρχείο της Μόσχας με την έγκριση το 2000 από την Σύνοδο της Μόσχας του κειμένου *Οι αρχές του κοινωνικού δόγματος της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας*.

Την Παρασκευή, 27 Μαρτίου 2020, η Ιερά Αρχιεπισκοπή Αμερικής δημοσίευσε στην ιστοσελίδα της το συλλογικό έργο *Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, το οποίο αναδεικνύει το κοινωνικό ήθος της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Στις αρχές του 2017 ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος όρισε μία ειδική επιτροπή με στόχο να προετοιμάσει, βάσει των αποφάσεων της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Κρήτης (2016), ένα κείμενο για την κοινωνική διδασκαλία της Εκκλησίας για τον σκοπό αυτό αξιολογήθηκαν απόψεις αρκετών Επαρχιών του Οικουμενικού Πατριαρχείου μέχρι να καταλήξουν στο επίσημο κείμενο.

Η ρωμαιοκαθολική βιβλιογραφία για την κοινωνική διδασκαλία της Εκκλησίας είναι ιδιαίτερος εκτεταμένη. Θα γίνει προσπάθεια να επιλεγούν οι κύριες τάσεις ερμηνείας αυτής της διδασκαλίας χωρίς να αξιωνουμε βιβλιογραφική πληρότητα.. Για την διδασκαλία του Πατριαρχείου της Μόσχας υπάρχει μία μικρή βιβλιογραφία στις ευρωπαϊκές γλώσσες την οποία θα χρησιμοποιήσουμε. Για το κείμενο περί κοινωνικού ήθους του Οικ. Πατριαρχείου, το οποίο έγινε αποδεκτό από την σεπτή Σύνοδο του Οικουμενικού Θρόνου, δεν υπάρχει μέχρι στιγμής μονογραφία αλλά κυρίως κριτικές.

Ο σκοπός της παρούσης εργασίας είναι διπλός, αφενός μεν να παρουσιάσει το καινούργιο κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, αφετέρου δε να προβεί σε σύγκριση των τριών κειμένων πράγμα το οποίο δεν έχει συμβεί μέχρι στιγμής ουδέποτε ούτε στον ελληνικό ούτε στον διεθνή χώρο. Η μέθοδος η οποία θα χρησιμοποιηθεί είναι ιστορικοσυγκριτική, προσπαθώντας, στο μέτρο του δυνατού, να δείξουμε ποιες είναι οι κοινωνικές παράμετροι της χριστιανικής διδασκαλίας διαχριστιανικά εξεταζόμενες. Το κείμενο του Οικ. Πατριαρχείου μας προκαλεί σε ανοικτό διάλογο, αυτό δεν συμβαίνει στο κείμενο του Πατριαρχείου της Μόσχας, το οποίο στα σχέδια μιας ορθοδόξου κατήχησης την οποία προώθησε, θεωρεί το θέμα της κοινωνικής διδασκαλίας λελυμένο και για τον λόγο

αυτό δεν εδέχθη διάλογο, ωστόσο, όμως, εδέχθη διάλογο για τα υπόλοιπα κεφάλαια της κατήχησης. Αντιστοίχως, το Βατικανό, έχει κλείσει τον διάλογο εντάσσοντας το κείμενό του στον χώρο της δεσμευτικής αυθεντικής διδασκαλίας. Ο χώρος της Ορθοδόξου Εκκλησίας δεν δεσμεύεται από ένα είδος ρωμαιοκαθολικού *magisterium*, αποτελεί χώρο ελεύθερης αντιπαράθεσης μέχρι τελικά η συνείδηση της Εκκλησίας, μετά από πολλά χρόνια να εγκρίνει ή να απορρίπτει αυτά τα κείμενα. Όπως έλεγε ο καθηγητής κανονικού δικαίου και ακαδημαϊκός Αμίλκας Αλιβιζάτος, η συνείδηση της Εκκλησίας είναι ο τελικός κριτής των πάντων και όπως έλεγαν οι προκαθήμενοι στην Αγία και Μεγάλη Σύνοδο της Κωνσταντινούπολης το 1872, τελικός φύλαξ της αλήθειας είναι ο ίδιος ο λαός και αυτό απαιτεί πολύ χρόνο μέχρι να κατασταλάξει.

1. Η Ιστορία της Καθολικής Κοινωνικής Διδασκαλίας

Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, κυρίως τα τελευταία χρόνια, αλλά και καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας της, δίδαξε το μήνυμα του Ευαγγελίου και το εφάρμοσε σε διάφορα ζητήματα τα οποία σχετίζονται με την κοινωνία και την ζωή. Το περιεχόμενο της Πρώτης και της Δεύτερης Βατικανής Συνόδου (1869-1870 και 1962-1965), αλλά, και παπικά έγγραφα από την εποχή του Πάπα Λέοντα ΙΓ', προσφέρουν σημαντικά αποσπάσματα της κοινωνικής διδασκαλίας. Ιδιαίτερος πλούσια πηγή κοινωνικής διδασκαλίας είναι, επίσης, το έργο *Κατήχηση της Καθολικής Εκκλησίας* (Catechism of the Catholic Church). Μία περίληψη η οποία παρουσιάζει την διαμόρφωση της κοινωνικής διδασκαλίας ήταν επιβεβλημένη, έτσι, δημιουργήθηκε η *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*. Το κείμενο αυτό, αποτελείται, αρχικά, από την εισαγωγή, η οποία παρουσιάζει ως κομμάτι του ανθρωπισμού την κοινωνική διδασκαλία και στη συνέχεια αναπτύσσεται σε τρία μέρη.

Το Πρώτο Μέρος ξεκινά συνοψίζοντας το σχέδιο της αγάπης του Θεού για την ανθρωπότητα, περιγράφοντας την απελευθερωτική δράση του Θεού στην ιστορία του Ισραήλ και τονίζει τον ρόλο του Υιού Του ως μέρος της εκπλήρωσης του σχεδίου αυτού. Στην συνέχεια, το Πρώτο Μέρος, αναφέρεται στο κοινωνικό δόγμα της Εκκλησίας. Στο Δεύτερο Μέρος, αναπτύσσεται ο ζωτικός ρόλος της οικογένειας στην κοινωνία και στην ανθρώπινη εργασία, Στην προφητική Εγκύκλιο *Reverentium Novarum* (1891) του Πάπα Λέοντα ΙΓ' η Εκκλησία ήρθε αντιμέτωπη με την πρόκληση της βιομηχανικής επανάστασης και ανταποκρίθηκε με καθολικές αρχές, όπως εκείνη τις αντιλαμβανόταν εκείνη την εποχή,

υποστηρίζοντας τα δικαιώματα των εργαζομένων. Στο κεφάλαιο το οποίο αναφέρεται στην οικονομική ζωή υπογραμμίζεται η αναγκαιότητα των οικονομικών θεσμών να δρουν πάντα υπέρ της ανθρώπινης κοινότητας. Στο επόμενο κεφάλαιο, το οποίο επικεντρώνεται στην πολιτική κοινότητα, τονίζεται ότι η πολιτική εξουσία πρέπει οπωσδήποτε να διαθέτει ηθικές αρχές και να λειτουργεί με αξιοπρέπεια εντός ενός πλαισίου ηθικής τάξης το οποίο να έχει πρότυπο τον Θεό.

Το Τρίτο και τελευταίο Μέρος του Ρωμαιοκαθολικού κειμένου ασχολείται με το κοινωνικό δόγμα της Εκκλησίας στην ποιμαντική ζωή και πώς μέσα από αυτό μπορεί ο κόσμος να οδηγηθεί στον πολιτισμό της αγάπης. Η *Σύνοψη* απευθύνεται σε κληρικούς αλλά και κοσμικούς. Όπως τονίζει η Δεύτερη Βατικανή Σύνοδος (1962-1965), στο σύγχρονο κόσμο εμφανίζονται πολλά κοινωνικά προβλήματα με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι οι πιστοί, για τον λόγο αυτό θα πρέπει να τα διαχειρίζονται σύμφωνα με το θέλημα του Θεού. Η ανθρώπινη πρόοδος είναι εφικτή μόνο με την σωστή κατάρτιση του ανθρώπου και την συμβολή της αγιότητας και της μαρτυρίας του. Ένας επιπλέον σκοπός του τόμου της *Σύνοψης*, είναι, δεδομένου ότι εκφράζει κοινά στοιχεία και αρχές μεταξύ πολλών Εκκλησιών, να συνεισφέρει θετικά στον διαθρησκειακό διάλογο παγκοσμίως.

1.1. Κοινωνικοί Εγκύκλιοι

Οι Πάπες πάντα συνήθιζαν να συντάσσουν κείμενα τα οποία απευθύνονταν στους πιστούς και έθιγαν σημαντικά ζητήματα. Όταν τα κείμενα αυτά είχαν οικουμενικό χαρακτήρα, αποτελούσαν Κοινωνική Εγκύκλιο. Το περιεχόμενό της αναφέρεται σε κοινωνικά ζητήματα/προβλήματα και προσπαθεί να συμβουλέψει τον κόσμο, δίνοντας κατευθύνσεις ή λύσεις, μέσω του καθορισμού υψίστων αρχών, χωρίς, να παραλείπει, ωστόσο, να ασκεί κριτική στα ζητήματα αυτά.

Υπάρχουν πολλά είδη παπικών επιστολών, κατά την διάρκεια των παλαιότερων αιώνων τα θέματα των επιστολών μιλούσαν κυρίως για αποφάσεις κανονικού δικαίου, παπικές βούλες ή άλλα διατάγματα (decretals) της Καθολικής Εκκλησίας, ωστόσο, τον 19^ο και τον 20^ο αιώνα καθιερώθηκαν κατηγορίες επιστολών, όπως, ιδιόβουλα (motu proprio) έγγραφα, αποστολικά συντάγματα, δηλώσεις και προτροπές του Πάπα καθώς και οι Εγκύκλιοι (Litterae encyclicae) οι οποίες στην κυριολεξία σημαίνουν «κυκλικές επιστολές». Χαρακτηρίζονται με αυτόν τον τρόπο διότι αποστέλλονται σε όλους τους καθολικούς

Επισκόπους ανά τον κόσμο (ή, σε κάποιες περιπτώσεις, μίας συγκεκριμένης χώρας). Οι Εγκύκλιοι οι οποίες αποστέλλονται σε ολόκληρο τον καθολικό κόσμο, αναφέρει ο Herbert Thurston (1913) αφορούν συνήθως ζητήματα τα οποία επηρεάζουν το καλό της Εκκλησίας, εντοπίζουν και καταδικάζουν θέματα επικίνδυνα για την πίστη και την ηθική και συμβουλεύουν τους πιστούς να λάβουν τις σωστές αποφάσεις, βάσει ηθικών κριτηρίων, με σκοπό να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα στο σήμερα, αλλά, και στο μέλλον². Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, αναδείχθηκαν Εγκύκλιοι οι οποίες περιορίζονταν σε συγκεκριμένα ζητήματα και διαδραματίζοντας καθοδηγητικό ρόλο συνέβαλαν σημαντικά στην επίλυση δογματικών διαφορών. Στην εξέλιξη της ανάδειξης αυτών των Εγκυκλίων, καθοριστικό ρόλο είχε ο Πάπας Λέων ΙΓ΄ (1878-1903), ο οποίος παρενέβαινε σε διάφορα οικονομικά και πολιτικά ζητήματα και, κατ' ουσία μέσω αυτών των σημαντικών παρεμβάσεων, δημιούργησε μία νέα κατηγορία παπικών εγγράφων. Το περιεχόμενο αυτών των εγγράφων αναβαθμίστηκε ως προς την πολυπλοκότητα και τον όγκο, σε σημείο να έχουν την μορφή αυτόνομων πραγματειών έως το τέλος της παποσύνης του Λέοντα ΙΓ΄. Στην πορεία, οι πάπες κατανόησαν πως δεν αρκεί μόνο να αντιδρούν στα διάφορα τρέχοντα ζητήματα, οπότε οι Εγκύκλιοι άρχισαν να χάνουν τον εφήμερο χαρακτήρα τους έχοντας, πλέον, σκοπό να διατηρήσουν το καλό για τις επόμενες γενεές. Με αυτήν την λογική οι Πάπες, θέλησαν να προτείνουν στους πιστούς μία ολόκληρη κοινωνική φιλοσοφία και όχι απλώς να καταδικάζουν οτιδήποτε έρχεται ενάντια στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Έτσι, η Εγκύκλιος *Quadragesimo Anno* (1931) του Πάπα Πίου ΙΑ΄, δεν απευθυνόταν μόνο στους κληρικούς οι οποίοι έρχονταν σε κοινωνία με την Αγία Έδρα, αλλά, σε όλους τους καθολικούς πιστούς, ενώ, η Εγκύκλιος *Pacem Terris* (1963) του Πάπα Ιωάννη ΚΓ΄ προχώρησε ακόμα πιο πέρα, απευθυνόμενη σε όλους τους ανθρώπους καλής θελήσεως ανεξαρτήτως θρησκευματος. Οι μεταγενέστεροι Πάπες, αντιλαμβανόμενοι την συνεισφορά των παλαιότερων Εγκυκλίων, εμπλούτισαν την κληρονομιά με νέο περιεχόμενο. Έτσι, από το 1878 και μετά, δηλαδή, οι πιο σύγχρονες Εγκύκλιοι, αποτελούν κείμενα περισσότερο ανεπτυγμένα, αποσαφηνισμένα και προσαρμοσμένα στο δόγμα, τα οποία, ακόμα και σήμερα παραμένουν πολύ σημαντικά για τον κλήρο αλλά και τους κοσμικούς.

Ο Πάπας Λέων ΙΓ΄, έχοντας λάβει υπόψιν την παραπάνω σημαντική κληρονομιά, συνέταξε την Εγκύκλιο *Inscrutabili Dei Consilio* (1878) λαμβάνοντας θέση για σημαντικά ζητήματα τα οποία επρόκειτο να απασχολήσουν τον σύγχρονο κόσμο. Έπειτα συνέταξε και

² Herbert Thurston, *Catholic Encyclopedia*.

άλλες σημαντικές Εγκυκλίους, αναφέρουμε με χρονολογική σειρά τις παρακάτω, ξεκινώντας από την πολύ γνωστή *Rerum Novarum* (1891) η οποία αφορά τις εργατικές τάξεις, την *Diuturnum Illud* (1881) η οποία αφορά τις πολιτικές αρχές και θεωρείται εξίσου σημαντική με την *Rerum Novarum*, την *Humanum Genus* (1884) για την ψεύτικη φιλοσοφία του Ελευθεροτεκτονισμού, την *Immortale Dei* (1885) για τα χριστιανικά συντάγματα των κρατών, την *Libertas Praestantissimum* (1888) για την ανθρώπινη ελευθερία, και την *Sapientiae Christianae* (1890), η οποία έχει να κάνει με τα καθήκοντα των χριστιανών ως πολιτών. Κάθε μία από αυτές τις Εγκυκλίους αποτελεί καθολική διδασκαλία σχετικά με το ζήτημα στο οποίο αναφέρεται. Αρκετοί διάδοχοι του Πάπα Λέοντα ΙΓ΄ ακολούθησαν την πρακτική του εκδίδοντας σημαντικές παπικές Εγκυκλίους, αναδεικνύοντας τον καθοριστικό ρόλο αυτού του είδους εγγράφου στην κοινωνική διδασκαλία της Εκκλησίας. Εκτός από τις Εγκυκλίους του Πάπα Λέοντα ΙΓ΄, τις οποίες είδαμε παραπάνω, αξίζει να αναφερθούν και οι κάτωθι περίφημες, ως προς τον αποφασιστικό και θεμελιώδη ρόλο τους στην κοινωνική διδασκαλία της Ρωμαιοκαθολικής διδασκαλίας. Η *Pascendi Dominici Gregis* (1907) του Πάπα Πίου Ι΄ σχετικά με τον μοντερνισμό, η *Casti Connubii* (1930) του Πάπα Πίου ΙΑ΄ για τον γάμο. Τρεις σημαντικές Εγκύκλιοι του Πάπα Πίου ΙΒ΄, η *Divino Affante Spiritu* (1943) για τη βιβλική έμπνευση, η *Mystici Corporis* (1943) για την Εκκλησία και η *Mediator Dei* (1947) η οποία αφορά στην ιερή λειτουργία. Στη συνέχεια η *Mysterium Fidei* του Πάπα Παύλου ΣΤ΄ (1965) για την Ευχαριστία και η Εγκύκλιος *Humanae Vitae* (1968) για τη θεμελιώδη ηθική θεολογία. Και ενώ οι περισσότεροι μετά τον Λέοντα ΙΓ΄ Πάπες, μιμήθηκαν το μοντέλο του Λέοντα ΙΓ΄ εκδίδοντας σημαντικό αριθμό Εγκυκλίων, ο Πάπας Πίος ΙΒ΄ και ο Πάπας Παύλος ΣΤ΄ εξέδωσαν ελάχιστες Εγκυκλίους επιλέγοντας να μεταδώσουν με διαφορετικό τρόπο την κοινωνική διδασκαλία. Ο πρώτος, μετά την Εγκύκλιο *Summi Pontificatus* (1939) η οποία αφορούσε στην ενότητα της ανθρώπινης κοινωνίας, προτίμησε να αγορεύει μέσω του ραδιοφώνου του Βατικανού, ενώ, ο δεύτερος, εξέδωσε μόνο δύο Εγκυκλίους την *Populorum Progressio* (1967), και την *Humanae Vitae* (1968) εκ των οποίων η τελευταία δεν είχε ιδιαίτερα θερμή υποδοχή. Ένα κείμενο του Πάπα Παύλου ΣΤ΄, με τίτλο *Octogesima Adveniens* (1971), απευθυνόμενο στον πρόεδρο του Ποντιφικού Συμβουλίου Δικαιοσύνης και Ειρήνης Καρδινάλιο Maurice Roy στο πλαίσιο του εορτασμού της *Rerum Novarum*, έλαβε την μορφή αποστολικής επιστολής και χωρίς να διαθέτει καθολικό χαρακτήρα, παραμένει *magisterium*.

Παρότι η εκκλησία δεν ξεχωρίζει της Εγκυκλίους σε κατηγορίες, αυτό το οποίο χαρακτηρίζει μία Εγκύκλιο ως κοινωνική είναι η εστίαση σε θέματα κοινωνικής ηθικής

ανεξαρτήτως αν τα θέματα αυτά άπτονται του πολιτικού, οικονομικού ή οικογενειακού τομέα. Τέτοια θέματα μπορεί να αφορούν στην πολιτική εξουσία, τον γάμο, την ανατροφή των τέκνων κ.α. Επειδή η αμαρτία παρεμβάλλεται συχνά στην ζωή, ο άνθρωπος δεν μπορεί να συλλάβει με σαφήνεια τον φυσικό νόμο ο οποίος είναι γραμμένος στην καρδιά του, γι' αυτό ο Χριστός έχρισε την Εκκλησία ως μητέρα και δάσκαλο ολόκληρης της Ανθρωπότητας, ώστε να ερμηνεύει όχι μόνο τον θείο νόμο, αλλά, και τον φυσικό. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα όλες οι κοινωνικές Εγκύκλιοι να επιχειρηματολογούν με φιλοσοφικό χαρακτήρα, έχοντας σκοπό να διδάξουν και να εφαρμόσουν τον ηθικό νόμο στον οποίο όλη η ανθρωπότητα είναι δεσμευμένη ανεξαρτήτως πίστεως. Υπάρχουν Εγκύκλιοι οι οποίες θεωρούνται κοινωνικές και απευθύνονται προς ολόκληρο τον κόσμο δίχως χρονικούς περιορισμούς, παρότι είχαν ένα ιδιαίτερο σκοπό δημιουργίας, επικεντρώνοντας το περιεχόμενό τους σε καταστάσεις συγκεκριμένων χωρών όπως για παράδειγμα, τις διώξεις της Εκκλησίας στην Κίνα, στο Μεξικό, στην Ουγγαρία και στην Γερμανία ή την εξάλειψη της Εκκλησίας ως κοινωνικής οντότητας, απόρροια της απολυτοποίησης του κράτους και του ριζικού διαχωρισμού του από την Εκκλησία στην Γαλλία. Η Εγκύκλιος *Au Milieu des Sollicitudes* (1892) του Πάπα Λέοντα ΙΓ', αποτελεί ένα παράδειγμα τέτοιου είδους επιστολής η οποία περιέχει κοινωνική διδασκαλία για την αντιμετώπιση ζητημάτων αλλαγής ή νομιμότητας καθεστώτος και μπορεί να φανεί χρήσιμη ακόμα και σήμερα παρότι αρχικώς απευθυνόταν σε μία επισκοπή της Γαλλίας η οποία αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα με το κράτος εκείνη την εποχή.

Μια διαφορετική, πιο αυστηρή, άποψη, περιορίζει και εντάσσει στις κοινωνικές Εγκυκλίους μόνο όσες σχετίζονται με την *Rerum Novarum* καθώς και με τις μετέπειτα Εγκυκλίους για τις εορταστικές εκδηλώσεις της όπως η *Quadragesimo Anno* (1931) του Πάπα Πίου ΙΑ' για την 40^η επέτειο, η *Mater et Magistra* (1961) του Πάπα Ιωάννη ΚΓ' για την 70^η επέτειο, και τις δύο Εγκυκλίους του Πάπα Ιωάννη Παύλου Β', *Laborem Exercens* (1981) για τα 90 χρόνια και *Centesimus Annus* (1991) για την εκατονταετηρίδα. Αρκετοί Πάπες, παρότι θεώρησαν συμβολική και πρωτοποριακή την Εγκύκλιο *Rerum Novarum* του Πάπα Λέοντα ΧΙΙΙ όσον αφορά στα ποικίλα κοινωνικά ζητήματα του κόσμου, επέλεξαν να βγουν εκτός του πλαισίου το οποίο έθεταν οι επετειακές Εγκύκλιοι. Τέτοια παραδείγματα είναι η Εγκύκλιος *Pacem in Terris* (1963) του Πάπα Ιωάννη ΚΓ', η *Populorum Progressio* (1967) του Πάπα Παύλου VI και η *Sollicitudo Rei Socialis* (1987) του Πάπα Ιωάννη Παύλου ΙΙ προσφέροντας περαιτέρω διδασκαλία για την κοινωνική ηθική. Αν και η *Rerum Novarum* συνιστά σημαντική κοινωνική διδασκαλία, σε ζητήματα σχετικά με την εργασία και την οικονομία ως απόρροια της εκβιομηχάνισης, και συχνά αναφέρεται στις παραπομπές των

εγγράφων της Δεύτερης Βατικανής Συνόδου αλλά και σε μετέπειτα Εγκυκλίους, δεν είναι η μόνη. Η Εγκύκλιος *Libertas Praestantissimum* του Πάπα Λέοντα ΙΓ΄, έχει περισσότερο πολιτικό χαρακτήρα, αναφέρεται και αυτή συχνά σε νεότερα έγγραφα. Ο Πάπας Ιωάννης Παύλος Β΄ αναφέρει ότι η συγκεκριμένη Εγκύκλιος αποκαλύπτει τα σημαντικά λάθη του φιλελευθερισμού. Βλέπουμε ότι η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία προσπαθεί να προτείνει μία νέα έγκυρη διδασκαλία λαμβάνοντας υπόψη τα τρέχοντα ζητήματα, αλλά, ανακαλώντας στοιχεία και από διάφορες προγενέστερες Εγκυκλίους οι οποίες αφορούν ποικίλα κοινωνικά και άλλα θέματα. Κατά την Δεύτερη Βατικανή Σύνοδο, η κύρια πηγή κοινωνικής διδασκαλίας ήταν οι κοινωνικές Εγκύκλιοι *Pacem in Terris* και *Mater et Magistra* του Πάπα Ιωάννη ΚΓ΄. Αυτές οι δύο Εγκύκλιοι συνοψίζουν τις ομιλίες του προγενέστερου Πάπα Ιωάννη ΚΓ΄, ενώ ο ίδιος μαζί με τον προκάτοχό του Πάπα Πίο ΙΒ΄ βασίστηκαν σε προηγούμενες Εγκυκλίους τις οποίες κληροδότησε ο Πάπας Λέοντας ΙΓ΄. Δεδομένου ότι οι περισσότερες Εγκύκλιοι βασίζονται σε προηγούμενες, για να γίνει κατανοητό το σύγχρονο *magisterium* στην εποχή μας, θα πρέπει να υπάρχει γνώση και στα παλαιότερα κείμενα του Πάπα Λέοντα ΙΓ΄.

Ήδη έχουμε αναφέρει ονομαστικά τις σημαντικότερες κοινωνικές Εγκυκλίους, αξίζει, ωστόσο, να συμπληρώσουμε στην λίστα μερικές ακόμα του Πάπα Πίου ΙΑ΄ οι οποίες σχετίζονται με τα κοινωνικά ζητήματα. Αυτές είναι η *Ubi Arcano Dei Consilio* (1922) για την επίτευξη της ειρήνης του Χριστού στο βασίλειο του Χριστού, η *Quas Primas* (1925) για την βασιλεία του Χριστού, η *Divini Illius Magisti* (1929) για τη χριστιανική εκπαίδευση, η *Mit Brennender Sorge* (1934) η οποία έχει να κάνει με τον εθνικό σοσιαλισμό και η *Divini Redemptoris* (1937) σχετικά με τον αθεϊστικό κομμουνισμό. Στο σημείο αυτό να αναφέρουμε μία σημαντική κοινωνική Εγκύκλιο του Πάπα Ιωάννη Παύλου ΙΙ στα τέλη του 20^{ου} αιώνα με τίτλο *Evangelium Vitae* (1995) και αφορά τα ηθικά θεμέλια της κοινωνικής ζωής. Αντίστοιχα ζητήματα έχουν απασχολήσει τους Πάπες Πίο ΙΑ΄ και Πίο ΙΒ΄ από την τρίτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα έως και μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, περίοδο κατά την οποία επικρατούσε ο φασισμός και ο σοβιετικός κομμουνισμός. Κατά τον 21^ο αιώνα, η τελευταία Εγκύκλιος του Πάπα Βενέδικτου ΙΣΤ΄ ήταν η *Caritas in Veritate* (2009) σχετικά με την φιλανθρωπία, ενώ, η πιο πρόσφατη παπική Εγκύκλιος είναι αυτή του Πάπα Φραγκίσκου *Fratelli Tutti* (2020) περί αδελφότητας και κοινωνικής φιλίας.

Σχετικά με την αυθεντία την οποία απολαμβάνουν οι κοινωνικές Εγκύκλιοι, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι υπήρχαν περιπτώσεις Εγκυκλίων οι οποίες θεωρήθηκαν από

κάποιους απαράδεκτες. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η Εγκύκλιος *Humanae Vitae* (1968) του Πάπα Παύλου Β΄, η οποία απορρίπτει κάθε τεχνητή μορφή ελέγχου των γεννήσεων. Υπήρχαν και άλλες περιπτώσεις, όπως αυτή κάποιων συντηρητικών, οι οποίοι δήλωσαν ότι δεν συμφωνούν με την Εγκύκλιο *Mater et Magistra* (1961) του Πάπα Ιωάννη ΚΓ΄, υποστηρίζοντας ότι η Εκκλησία «είναι Μητέρα αλλά όχι Δάσκαλος» καθώς και μελών του κινήματος «nouvelle théologie» σχετικά με την Εγκύκλιο *Humani Generis* (1950) του Παπα Πίου ΙΒ΄. Στην συγκεκριμένη Εγκύκλιο, ο Πάπας Πίος ΙΒ΄, ανησυχούσε για την πιθανότητα νομικής εξουδετέρωσης του *Magisterium*, δηλώνοντας ότι η υπέρτατη δύναμη της διδακτικής αρχής των παπών ασκείται με την σύνταξη των Εγκυκλίων επιστολών, συνεπώς, από μόνες τους καθίστανται αυθεντική αδιαμφισβήτητη διδασκαλία. Από αυτό συνεπάγεται ότι αν εκδοθεί ποντιφικό έγγραφο για κάποιο ζήτημα το οποίο μέχρι πρότινος εκκρεμούσε ή ήταν αμφισβητούμενο, το ζήτημα αυτό θεωρείται πλέον λήξαν και παύει να υφίσταται ο διάλογος για το θέμα αυτό ανάμεσα στους θεολόγους. Κατά την Δεύτερη Βατικανή Σύνοδο έγινε ξεκάθαρο ότι η θρησκευτική υποταγή της βούλησης και της νόησης μέσω της διδασκαλίας για την πίστη και την ηθική, πρέπει να γίνεται με μοναδικό τρόπο στην διδακτική αρχή (*Magisterium*) ακόμα και όταν ο Ποντίφικας δεν μιλάει *ex cathedra*, δηλαδή, να αναγνωρίζεται η διδακτική αρχή στον χαρακτήρα των εγγράφων, στον τρόπο ομιλίας του ή στην συχνότητα με την οποία προτείνει μία διδασκαλία και οι αποφάσεις του αυτές θα πρέπει να τηρούνται με ευλάβεια από τους πιστούς. Εφόσον ο νους και η βούληση των Παπών γίνονται ξεκάθαρες στις εκάστοτε κοινωνικές Εγκυκλίους μέσω του εμβληματικού τρόπου παρουσίασης, των επαναλαμβανόμενων αρχών και των συμπερασμάτων, αλλά, και του ίδιου του επίσημου χαρακτήρα του κειμένου, οι πιστοί έχουν υποχρέωση να ακολουθούν πιστά την διδασκαλία. Οι Εγκύκλιοι δεν μπορούν να επιλύσουν όλα τα ζητήματα στα οποία αναφέρονται και συχνά αφήνουν χώρο για συζήτηση όσον αφορά στον τρόπο εφαρμογής της διδασκαλίας, προϋποθέτει, όμως, ότι σε αυτήν την συζήτηση δεν περιλαμβάνονται εφαρμογές οι οποίες απαγορεύονται ρητά από τον Πάπα. Το διδακτικό περιεχόμενο των Εγκυκλίων, ως *Magisterium*, δεν είναι προαιρετικό, αλλά, δεσμευτικό σε ό,τι διατάσσει και σε ό,τι απαγορεύει η διδασκαλία, συνεπώς, αποτελεί έννομη πρακτική και θεωρία³. Τέλος, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι η Εκκλησία έχει επίσημα απαντήσει ότι η οικονομική διάσταση της κοινωνικής ηθικής εμπίπτει στην αρμοδιότητα του παπικού *Magisterium*.

---

³ βλ. Ιωάννη Παύλου ΙΙ, *Ad Tuendam Fidem* και το σχόλιο της Συνέλευσης για το Δόγμα της Πίστεως

1.2. Καθολική Κοινωνική Σκέψη

Σε αυτό το σημείο θα προσπαθήσουμε να δούμε την Καθολική Κοινωνική Σκέψη όπως αυτή εκφράστηκε μέσα από τις κοινωνικές Εγκυκλίους. Η Καθολική Κοινωνική Σκέψη, από την έκδοση της *Rerum Novarum* του Πάπα Λέοντα ΙΓ΄, εστιάζει στον αντίκτυπο τον οποίο έχει μία μισθοκεντρική (wage-centered) οικονομία στο ανθρώπινο πρόσωπο και κυρίως στους εργάτες και στους φτωχούς. Κάθε άνθρωπος έχει δικαίωμα και καθήκον να δημιουργήσει με τέτοιον τρόπο την ζωή του ώστε να προάγεται η αξιοπρέπεία του, δεδομένου ότι αυτή έχει δοθεί από τον Θεό σε όλα τα ανθρώπινα όντα. Η αξιοπρέπεια προϋποθέτει να καλύπτονται οι βασικές ανάγκες του ανθρώπου, όπως η σίτιση, η ένδυση, η στέγη και η υγειονομική περίθαλψη⁴. Για να εκπληρωθούν οι προσωπικές αλλά και οι οικογενειακές υποχρεώσεις του κάθε ανθρώπου ώστε να μπορεί να έχει μία αξιοπρεπή ζωή, θα πρέπει να μπορεί να καλύπτει τις ανάγκες του μέσω έμμισθης εργασίας⁵. Όμως, υπάρχουν ικανοί άνθρωποι οι οποίοι εργάζονται σε καπιταλιστικές μισθοκεντρικές οικονομίες χωρίς να καταφέρνουν να καλύπτουν τις ανάγκες τους. Πέραν αυτών, υπάρχουν και περιπτώσεις ανθρώπων οι οποίοι αδυνατούν να εργαστούν λόγω διαφόρων προβλημάτων και θα πρέπει κάποιοι άλλοι άνθρωποι ή θεσμοί να νοιαστούν, ώστε να διασφαλίσουν γι' αυτούς το δικαίωμα πρόσληψης αγαθών επαρκών για τους ίδιους και τις οικογένειές τους⁶.

Η βοήθεια την οποία πρέπει να προσφέρουν οι ιδιώτες προς εκείνους οι οποίοι δεν μπορούν να εργαστούν προκύπτει από την αντίληψη της Καθολικής Εκκλησίας σχετικά με την κοινωνική λειτουργία της ιδιοκτησίας βάσει της οποίας όσα άτομα κατέχουν αγαθά περισσότερα απ' όσα τους είναι απαραίτητα, θα πρέπει να τα μοιράζονται με όσους τα έχουν ανάγκη⁷. Από την άλλη, οι θεσμοί έχουν υποχρέωση να συνεισφέρουν στους άπορους διότι η αξιοπρέπεια του προσώπου αποτελεί «το θεμέλιο, την αιτία και το τέλος όλων των κοινωνικών θεσμών»⁸. Σε περιπτώσεις που δεν υπάρχουν οικονομικοί θεσμοί οι οποίοι μπορούν να αναλάβουν αυτήν την φροντίδα προς τους αδυνάτους, τότε το κράτος ή άλλου είδους θεσμοί θα πρέπει να συνεισφέρουν σε αυτό. Για να υπάρχει δικαιοσύνη στην κοινωνία η Καθολική Κοινωνική Σκέψη αναγνωρίζει τις δυνατότητες τις οποίες παρέχει η κοινωνική

⁴ Πάπας Ιωάννης ΚΓ΄, *Pacem in Terris*, §11

⁵ Πάπας Ιωάννης ΚΓ΄, *Mater et Magistra*, §71

⁶ Δεύτερο Βατικανό Συμβούλιο, *Gaudium et Spes*, §69

⁷ Πάπας Λέων ΙΓ΄, *Rerum Novarum*, §19, Πάπας Ιωάννης ΚΓ΄, *Mater et Magistra*, §119, Δεύτερο Βατικανό Συμβούλιο, *Gaudium et Spes*, §71

⁸ Πάπας Ιωάννης ΚΓ΄, *Mater et Magistra*, §219

ασφάλιση. Βάσει της Εγκυκλίου *Gaudium et Spes*, όπως εκφράστηκε και στην Δεύτερη Βατικανή Σύνοδο, θα πρέπει να υπάρχουν κοινωνικοί θεσμοί με κοινό τους σκοπό την ασφάλιση και την ασφάλεια των ανθρώπων ώστε να τους παρέχουν τα απαραίτητα βασικά αγαθά⁹. Οι κοινωνικές ανισότητες μπορούν να μειωθούν μέσω των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης σύμφωνα με τον Πάπα Ιωάννη ΚΓ¹⁰. Οι παροχές αυτών των κοινωνικών θεσμών θα πρέπει να εκτείνονται σε τέτοιο σημείο, ώστε να εγγυώνται στους έχοντες ανάγκη τα βασικά ελάχιστα αγαθά και υπηρεσίες διατηρώντας ένα επίπεδο ζωής χωρίς να χάνουν την αξιοπρέπειά τους.

Για να υπάρχει ασφάλεια στην εργασία, ίσες ευκαιρίες και δίκαιοι μισθοί, θα πρέπει να δημιουργηθεί μια υγιής οικονομία η οποία να παρέχει τα παραπάνω σε όσους έχουν την δυνατότητα να εργαστούν¹¹. Όταν αυτά παρέχονται, είτε από τον ιδιωτικό είτε από τον δημόσιο τομέα, οι ικανοί στην εργασία μπορούν να συνεισφέρουν στις ανάγκες των αδυνάτων μειώνοντας την ανάγκη για προνοιακά προγράμματα. Θα πρέπει, επίσης, οι εργαζόμενοι να προστατεύονται μέσω των προγραμμάτων κοινωνικής ασφάλισης από κινδύνους παύσεως εργασίας λόγω αναπηρίας, ανεργίας ή γήρατος¹². Για να νιώθουν ασφαλείς όσοι δεν έχουν την ικανότητα να εργαστούν, θα πρέπει, σύμφωνα με την Καθολική Κοινωνική Σκέψη, να παρέχεται αρωγή από το κράτος ή άλλα ειδικά σχεδιασμένα προγράμματα ώστε οι πολίτες οι οποίοι έχουν ανάγκη να λαμβάνουν ένα εισόδημα ικανό να τους επιτρέψει να ζουν αξιοπρεπώς αυτοί και οι οικογένειές τους δίχως να στιγματίζονται. Η οικονομική ασφάλεια δεν είναι απαραίτητα μόνο υποχρέωση του κράτους, παρότι συμβάλλει σε πολύ μεγάλο βαθμό, αλλά, και του κάθε ανθρώπου και ιδρύματος της κοινωνίας να λαμβάνουν υπόψη την παροχή βοήθειας στους απόρους¹³. Είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ηθικής λειτουργίας του κράτους να προσφέρει στους πολίτες του τα βασικά κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα¹⁴. Σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας, όλοι οι κοινωνικοί δρώντες μπορούν και πρέπει να συμβάλλουν προς όφελος των φτωχών και αδυνάτων, όπως, ιδιωτικά ιδρύματα, εργοδότες και πολίτες, αλλά, πρώτο απ' όλα το κράτος.

⁹ Δεύτερο Βατικανό Συμβούλιο, *Gaudium et Spes*, §69

¹⁰ Πάπας Ιωάννης ΚΓ', *Mater et Magistra*, §136

¹¹ *Economic Justice for All*, §196

¹² Πάπας Ιωάννης ΚΓ', *Pacem in Terris*, §11

¹³ Δεύτερο Βατικανό Συμβούλιο, *Gaudium et Spes*, §70

¹⁴ *Economic Justice for All*, §122

2. Ιστορία της Χριστιανικής Κοινωνικής Διδασκαλίας Σύμφωνα με τον Ernst Troeltsch

Ο Ernst Troeltsch, ήταν Γερμανός προτεστάντης θεολόγος και φιλόσοφος της θρησκείας, ο οποίος μελέτησε την φύση της θρησκείας ως ιστορικό και πολιτιστικό φαινόμενο επηρεάζοντας με το έργο του αρκετούς Αμερικάνους προτεστάντες θεολόγους. Ο Troeltsch¹⁵ μελέτησε τον σύγχρονο πολιτισμό, ως καθαρά κοσμικό, στις περιπτώσεις στις οποίες λειτούργησε αυτόνομα χωρίς να επηρεάζεται από τις εκκλησιαστικές παραδόσεις και συμπέρανε ότι ο Διαφωτισμός του 18^{ου} αιώνα είχε σημαντικό αντίκτυπο στον κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό τομέα της κοσμικής ζωής θέτοντας την Εκκλησία στο παρασκήνιο. Την περίοδο εκείνη, τα δημόσια και πολιτιστικά δρώμενα έπαψαν να διαμορφώνονται από τις Εκκλησίες. Ο Troeltsch δεν δεχόταν καμία μορφή υπερφυσικότητας στον Χριστιανισμό, τον έβλεπε σαν έναν φυσικό θεσμό, ως μία θρησκεία ανάμεσα στις άλλες η οποία θα μπορούσε να μελετηθεί μόνο με ιστορικές μεθόδους. Κατά τον 20^ο αιώνα, ασχολήθηκε ενεργά με τον διάλογο, ο οποίος αφορούσε στη φιλοσοφία της θρησκείας, επιμένοντας ότι η θρησκεία εξελίσσεται όπως ο άνθρωπος. Στο πλαίσιο αυτής της εξέλιξης ο Χριστιανισμός θα μπορούσε να ερμηνευτεί μόνο στο πλαίσιο της ιστορίας των θρησκειών, υποστηρίζοντας πως ότι συλλαμβάνεται σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο σχετίζεται και είναι αντιληπτό μόνο κάτω από τις συνθήκες σύλληψής του. Ο Troeltsch κατηγορήθηκε από τον Paul Tillich ότι θυσιάζει το απόλυτο για το καθαρά σχετικό στην θρησκεία¹⁶.

Σύμφωνα με τον Troeltsch, η δογματική μέθοδος στην θεολογία θα έπρεπε να αντικατασταθεί από την ιστορική δεδομένου ότι έχει περιοριστεί η θεολογία στην ιστορία¹⁷. Επιθυμούσε να δει ένα αδογματικό Χριστιανισμό και απέρριπτε όλα τα επιχειρήματα τα οποία βασίζονται στα θαύματα και στηρίζουν την απολυτότητα του Χριστιανισμού. Ο Troeltsch στο έργο του *Κοινωνική Διδασκαλία των Χριστιανικών Εκκλησιών* (1912) υποστήριξε ότι οι κοινωνικές συνθήκες αντανakλούν τους κατά τόπους θρησκευτικούς και θεολογικούς παράγοντες, όμως, αυτό συνέβαινε μόνο την εποχή του 18^{ου} αιώνα, έκτοτε ο πολιτισμός στην Ευρώπη άρχισε να διαμορφώνεται από την εκκοσμίκευση, παύοντας να είναι χριστιανικός. Επίσης, ο Troeltsch, μέσω του ίδιου έργου, καθώς και με το έργο

¹⁵ Mühling, Markus. "Ernst Troeltsch." *Religion Past and Present: Encyclopedia of Theology and Religion*. Ed. Hans Dieter Betz et al. Brill, 2012. Vol. 12, σ. 429-431.

¹⁶ Paul Tillich, *Versuch einer geistesgeschichtlichen Würdigung*, σ. 352-353

¹⁷ Ernst Troeltsch, *The Absoluteness of Christianity and the History of Religions*, σ. 88

Προτεσταντισμός και Πρόοδος (1912) έπαιξε σημαντικό ρόλο στον τομέα της χριστιανικής κοινωνικής ηθικής. Σε αυτά τα έργα, όπως ήδη αναφέραμε, προσεγγίζει την θρησκεία μέσω της ιστορικής μελέτης εξετάζοντας το παρελθόν για να κατανοήσει το παρόν και να εντοπίσει τις προοπτικές της Εκκλησίας εντός της πολυπλοκότητας της σύγχρονης εποχής, αγνοώντας την κοινωνική πραγματικότητα του παρόντος. Επηρεασμένος από τα ρεύματα τα οποία αμφισβήτησαν την δογματική θεολογία και αναδιαμόρφωσαν τον Δυτικό Πολιτισμό, ξεκίνησε να εμβαθύνει σε όλες τις διεργασίες οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στο παρελθόν για να κατανοήσει την σύνθεση του παρόντος.

2.1. Σχετικά με το Έργο του «Η Κοινωνική Διδασκαλία των Χριστιανικών Εκκλησιών»

Στο έργο του *Η Κοινωνική Διδασκαλία των Χριστιανικών Εκκλησιών* (1912) ο Troeltsch αναλύει τον Χριστιανισμό κατά τη διάρκεια του 1^{ου} έως του 12^{ου} αιώνα, εστιάζοντας στον τρόπο με τον οποίο αναπτύσσεται η Εκκλησία στην Δυτική Ευρώπη και όχι σε άλλα μέρη του κόσμου. Το βιβλίο του εκδόθηκε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα χωρίς, ωστόσο, να συμμαρτίζει την αισιοδοξία η οποία χαρακτήριζε τον πολιτισμό και τον Χριστιανισμό στην Δυτική Ευρώπη εκείνη την περίοδο. Θεωρούσε ότι τα πνευματικά θεμέλια πάνω στα οποία χτίστηκε ο δυτικός Χριστιανισμός είχαν αρχίσει να τρέμουν. Η ιστορική μελέτη δεν μπορούσε να αποδείξει απόλυτα την αλήθεια της πίστης. Ασχολήθηκε με τον τομέα της Εκκλησίας και του Χριστιανισμού και πίστευε πως η Εκκλησία αντιμετώπιζε ένα «βαθύ κοινωνικό πρόβλημα» το οποίο, ουσιαστικά, ήταν μία σύγκρουση μεταξύ της πολιτικής εξουσίας, δηλαδή του κράτους, και της κοινωνίας η οποία αποτελούνταν από διάφορες κοινωνικές οντότητες επηρεαζόμενες από το κράτος¹⁸. Ο Troeltsch προσπάθησε να δώσει λύση στο ερώτημα με ποιον τρόπο θα μπορούσαν να εξαλειφθούν οι συγκρούσεις μεταξύ των πολιτικών δυνάμεων και της Εκκλησίας, ώστε να δημιουργήσουν μαζί μία ενότητα πολιτισμού¹⁹.

Μέσα από το έργο του προκύπτει ότι ο Troeltsch ακολούθησε συγκεκριμένη μεθοδολογία μελετώντας την ιστορία της Εκκλησίας και της κοινωνικής ηθικής μέσω κοινωνιολογικού τρόπου σκέψης. Θεωρεί την κοινωνία μία μεγάλη και πολύπλοκη οντότητα στην οποία δεν μπορούν να ερευνηθούν όλα τα στοιχεία και να περιγραφούν με περιεκτικό

¹⁸ Ernst Troeltsch, *The social teachings of the Christian Churches*, σ. 28

¹⁹ Ernst Troeltsch, ό.π. σ. 32

τρόπο, συνεπώς, η ιστορική μελέτη θα πρέπει να επιλέξει σε ποια από αυτά τα στοιχεία θα εστιάσει. Το ενδιαφέρον του επικεντρώνεται στην δυτικοευρωπαϊκή Εκκλησία και την σχέση αυτής με την Κοινωνική Τάξη και το Κράτος, επιδιώκοντας με την εφαρμογή ιστορικής μεθοδολογίας να εντοπίσει ποια είναι η βάση της κοινωνικής διδασκαλίας της εκάστοτε Εκκλησίας²⁰. Χωρίζει την ερευνά του σε πέντε διαφορετικές περιόδους της Εκκλησίας αρχίζοντας με την Πρώιμη Εκκλησία, έπειτα την περίοδο της Μεσαιωνικής Σύνθεσης, στη συνέχεια του Λουθηρανισμού, ακολουθεί ο Καλβινισμός και στο τέλος εξετάζει το βαπτιστικό κίνημα. Ο Troeltsch, ερευνώντας το εσωτερικό του Χριστιανισμού, ήρθε αντιμέτωπος με ένα μεγάλο εύρος απαντήσεων, εντός διαφορετικών κοινωνικών πλαισίων, οι οποίες ποικίλαν μέσα στους αιώνες. Ακολούθησε τέσσερα στάδια: α) περιέγραψε αρχικά το σύγχρονο πρόβλημα το οποίο αντιμετωπίζει η Εκκλησία, β) προσπάθησε να ερμηνεύσει την παρούσα κατάσταση της Εκκλησίας αναζητώντας ενδείξεις μέσα από την ιστορία της, γ) επεδίωξε μία θεολογική σύνθεση και γ) πρότεινε τρόπους με τους οποίους η Εκκλησία θα μπορούσε να αντιμετωπίσει τα προβλήματα εκείνη την περίοδο αλλά και στο μέλλον. Ο Troeltsch αφιέρωσε περισσότερη μελέτη στην ιστορία της Εκκλησίας, εξετάζοντας ταυτόχρονα και την κοινωνική διδασκαλία της.

Όσον αφορά στο κοινωνικό πλαίσιο της Εκκλησίας, θεωρεί ότι η κοινωνική σύσταση των ανθρώπων, οι οποίοι αλληλοεπιδρούν με την Εκκλησία, είναι αυτή η οποία καθορίζει την κοινωνική διδασκαλία. Η σύσταση αυτή της κοινωνίας εξαρτάται, πρώτον, από το σύγχρονο πλέον συνταγματικό κράτος, το οποίο αποξενώνει του ανθρώπους από τις σχέσεις του με αυτό και διαιρεί τις κοινωνικές ομάδες και, δεύτερον, από τους οικονομικούς όρους οι οποίοι, θεωρεί ο Troeltsch, είναι αυτοί που παράγουν τις κοινωνικές σχέσεις²¹. Τα διάφορα κοσμικά χριστιανικά κινήματα και ομάδες, ως κοινωνιολογικά φαινόμενα ανεξαρτήτως από πού προέρχονται, αλληλοεπιδρούν το ένα με το άλλο, επηρεάζοντας την πορεία της Εκκλησίας. Έχοντας συγκεκριμένες αρχές στην έρευνά του, θέλησε να εντοπίσει τον χαρακτήρα της Εκκλησίας και τον τρόπο με τον οποίο οργανώνεται, αν υπάρχει κάποια θεμελιώδης θεωρία πίσω από τις σχέσεις των ανθρώπων και, αν ναι, τότε σε ποιον βαθμό μπορεί να επηρεάσει τις σχέσεις κοινωνίας και κράτους²². Με αυτόν τον τρόπο επιθυμεί να δημιουργήσει μία ολοκληρωμένη εικόνα των σχέσεων μεταξύ της Κοινωνικής Τάξης και της Εκκλησίας. Λαμβάνει ως κανονιστικό κριτήριο την αρμονία των σχέσεων της Κοινωνικής

²⁰ Ernst Troeltsch, *Writings on Theology and Religion*, σ. 103

²¹ Ernst Troeltsch, *The social teachings of the Christian Churches*, σ. 28-30

²² Ernst Troeltsch, ό.π. σ. 34

Τάξης με την Εκκλησία σε συγκεκριμένες περιόδους, διαπιστώνοντας ότι η μεσαιωνική Ευρώπη και ο Καλβινισμός αποτέλεσαν περίοδο κατά την οποία οι σχέσεις Εκκλησίας-Κοινωνίας είχαν ολοκληρωθεί σε πολύ μεγάλο βαθμό, έκτοτε, όμως, θεωρεί ότι η αρμονία αυτή δεν είναι συχνή. Προσπαθεί να αντιληφθεί τον τρόπο αλληλεπίδρασης μεταξύ του κράτους, της εκκλησίας, της οικογένειας και της οικονομίας και αν υπάρχει κάποια κοινή αντίληψη ανάμεσά τους.

Ο Troeltsch στην αρχή του βιβλίου του ξεκινάει εξετάζοντας την φύση της Πρώιμης Εκκλησίας και από πού αυτή προήλθε²³. Υποστηρίζει ότι τα θρησκευτικά κινήματα επηρεάζονται από τις κοινωνικές δυνάμεις, αλλά, δεν είναι προϊόν αυτών. Το ίδιο και η θρησκεία ως κάτι αυτοδημιούργητο. Συνεπώς, βλέπει την άνοδο του Χριστιανισμού ως θρησκευτικό φαινόμενο το οποίο επηρεάζεται από την κοινωνία, η οποία καθορίζει το πλαίσιο λειτουργίας της θρησκείας και αλληλοεπιδρά μαζί της, όμως ίδια αποτελεί μία ανεξάρτητη οντότητα²⁴. Έτσι, η θρησκεία, έχοντας μία αυτογενετική ιδιότητα επηρεάζεται σε διάφορες περιόδους από το κοινωνικό πλαίσιο. Για παράδειγμα, στον αρχαίο κόσμο η κοινωνική διαταραχή ήταν αυτή η οποία δημιούργησε θρησκευτική κρίση, προβληματίζοντας τους ανθρώπους όσον αφορά την θρησκευτική λύτρωση²⁵ ή κατά την ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ήταν η αρχαία ελληνική φιλοσοφία η οποία προετοίμασε τον κόσμο ηθικά και πνευματικά οδηγώντας τον από τον πολυθεϊσμό στον μονοθεϊσμό. Συνεπώς, οι κοινωνικές δυνάμεις ήταν αυτές οι οποίες δημιούργησαν τις κατάλληλες συνθήκες για να γίνει αποδεκτός ο Χριστιανισμός.

Ο Troeltsch τονίζει ότι ο Χριστός δεν μπορεί να εξετασθεί ως ηγέτης ενός κοινωνικού κινήματος με την σύγχρονη έννοια²⁶. Πιστεύει ότι, η σχέση του ανθρώπου με τον Θεό, ως απόρροια της ηθικής του Ευαγγελίου, εντοπίζεται περισσότερο σε ατομικό επίπεδο και λιγότερο σε κοινωνικό. Κατά αυτόν τον τρόπο, παρά τις φυσικές ανθρώπινες διαφορές, τα πρόσωπα τα οποία έρχονται σε κοινωνία με τον Θεό ενώνονται μεταξύ τους κάτω από τις κοινές αξίες του Ευαγγελίου. Προσπάθησε να εντοπίσει μία υπερβατική θεωρία πέρα από τις ιστορικές συγκυρίες, όμως, αυτό δεν κατέστη δυνατό στο έργο του για την Κοινωνική Διδασκαλία. Σύμφωνα με τον Troeltsch, κάθε ιστορική συγκυρία δίνει διαφορετικές απαντήσεις για τον Χριστιανισμό, οι σχέσεις του οποίου με την εκάστοτε έκφραση της

²³ Ernst Troeltsch, ό.π. σ. 36

²⁴ Ernst Troeltsch, ό.π. σ. 44

²⁵ Ernst Troeltsch, ό.π. σ. 46

²⁶ Ernst Troeltsch, ό.π. σ. 50

Εκκλησίας, αλλάζουν στη διάρκεια του χρόνου. Κάνοντας μία κοινωνιολογική ανάλυση, εξετάζει την Πρώιμη Εκκλησία ως μία ανθρώπινη κατάσταση και διαπιστώνει ότι το κοινωνικό προφίλ της Εκκλησίας δεν εντοπίζεται, πλέον, στις κατώτερες τάξεις αλλά στις ανώτερες. Αυτό γίνεται αντιληπτό μέσω της κοινωνιολογικής σύγκρισης, διότι κάθε θρησκευτικό κίνημα ακολουθεί δύο στάδια ανάπτυξης. Στο αρχικό στάδιο, η πρώτη ύλη της διάδοσης των αρχών του θρησκευτικού κινήματος και η δημιουργία των ομάδων γίνεται μέσω οπαδών οι οποίοι είναι λιγότερο καλλιεργημένοι και συχνά ανήκουν στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις. Αυτό ακριβώς συνέβη και με τους πρώτους χριστιανούς, οι οποίοι ενσωματώθηκαν στην Πρώιμη Εκκλησία και λόγω της χαμηλής κοινωνικής τους τάξης δυσκολεύτηκαν να επηρεάσουν την κοινωνία και να φέρουν αλλαγές. Καθώς η κοινωνία, όμως, εξελίσσεται, τα θρησκευτικά κινήματα προχωρούν σε ένα δεύτερο στάδιο κατά το οποίο εμπλέκονται σε αυτά διανοητικά ρεύματα και μορφωμένοι οπαδοί ανώτερων κοινωνικών τάξεων, εντοπίζοντας βαθύτερα νοήματα εκφράζοντας έτσι την πίστη με πιο αξιόπιστο τρόπο. Συνεπώς, ο χαρακτήρας και η ατζέντα της Εκκλησίας επηρεάζεται άμεσα από το μίγμα των οπαδών του κινήματος, ένα παράδειγμα είναι ότι η δράση των πρώτων ιεραποστόλων του Χριστιανισμού, εστίασε στην ειδωλολατρία και στην φιλοσοφία των εθνών.

Ο Χριστός κάλεσε όλους τους πιστούς, μέσω του θρησκευτικού Του μηνύματος, με σκοπό να τους προετοιμάσει για την Βασιλεία του Θεού μέσω μιας απόλυτης ηθικής ζητώντας να αγαπήσει ο ένας τον άλλον, χωρίς αυτό να εξυπηρετεί ως αυτοσκοπός την κοινωνική ισότητα. Η Πρώιμη Εκκλησία, αντί να ακολουθήσει αυτήν την απόλυτη ηθική, δημιούργησε μία νέα, προσαρμοστική, απομακρυνόμενη από την ηθική της αγάπης του Θεού. Η Πρώιμη Εκκλησία, σύμφωνα με τον Troeltsch, έκανε μία μετάβαση στην προσαρμοστική ηθική οικειοποιούμενη τον στωικό φυσικό νόμο. Δημιούργησε με αυτόν τον τρόπο, μία πολιτισμική σύνθεση μέσω της συμφιλίωσής της με τους κοινωνικούς θεσμούς του αρχαίου νόμου χάνοντας την δυναμικότητά της²⁷. Αρχισε να αποκτά μία θεσμική μορφή της οποίας ηγείτο ένα ιερατείο, τελώντας και καθορίζοντας τις δομές της και τα μυστήρια με στόχο να δείξει τη σωτηριολογική της δύναμη. Η συνολική ιεροσύνη των πιστών άρχισε να χάνει την ισχύ της. Ο Troeltsch θεωρεί ότι η Εκκλησία χρειαζόταν την θεσμική της διάσταση για να μπορεί να αλληλοεπιδρά με άλλους κοινωνικούς φορείς εντός της κοινωνικής τάξης²⁸.

²⁷ Ernst Troeltsch, *The social teachings of the Christian Churches*, σ. 60-61

²⁸ Ernst Troeltsch, ό.π. σ. 68

Όπως ήδη αναφέραμε, ο Troeltsch αναζήτησε τις περιόδους αρμονίας ανάμεσα στην Εκκλησία και στην κοινωνική τάξη. Ο Μεσαίωνας αποτέλεσε μία περίοδο κατά την οποία η αρμονία αυτή είχε επιτευχθεί σε μεγάλο βαθμό. Έτσι, ο Troeltsch, συνέκρινε στοιχεία αυτής της περιόδου με τα αντίστοιχα της Πρώιμης Εκκλησίας και συμπέρανε ότι στον Μεσαίωνα η Εκκλησία θεώρησε περιττή την κοινωνική μεταρρύθμιση και ήταν υπέρ ενός αληθινού ιδανικού πιο κοντά στην λογική και στην αποκάλυψη του Θεού, εν αντιθέσει με την Πρώιμη Εκκλησία η οποία εξ αρχής θεώρησε πολύ δύσκολες τις κοινωνικές μεταρρυθμίσεις οι οποίες σχετίζονται με την κοινωνική θέση της Εκκλησίας²⁹.

Η Πρώιμη Εκκλησία, λόγω του τεράστιου χάσματος με τον αρχαίο κόσμο, θεωρούσε ότι η ίδια δεν ήταν υπόλογη για την κοινωνική τάξη ενώ στον Μεσαίωνα τα πράγματα ήταν διαφορετικά. Ο Troeltsch ήταν θαυμαστής της σταθερότητας και της ολοκλήρωσης των σχέσεων Εκκλησίας και κοινωνικής τάξης κατά την περίοδο του Μεσαίωνα για την οποία έπαιξε σημαντικό ρόλο ο Θωμάς Ακινάτης³⁰. Παρά το ιεραρχικό και φεουδαρχικό στοιχείο εντός της μεσαιωνικής κοινωνίας, ο Troeltsch εκτίμησε την θεωρία των κοινωνικών σχέσεων καθώς την ίδια περίοδο ο Πάπας είχε την πλήρη εξουσία στην Δυτική Ευρώπη και μαζί με τους κοσμικούς ηγέτες επεδίωξε μία ενότητα³¹.

Κατά την περίοδο του Μεσαίωνα η εκκλησία ήθελε μία σταθερή κοινωνία και δεν προσπάθησε να αλλάξει τις κοινωνικές ισορροπίες βάσει των χριστιανικών αρχών. Οι αξίες της κοινωνίας ήταν αυτές οι οποίες επηρέασαν την Εκκλησία και τελικά τις αποδέχθηκε ως υπερφυσικές. Για την Καθολική Κοινωνική Σκέψη, το φυσικό δίκαιο προϋπάρχει του ανθρώπινου, συνεπώς, υπάρχουν ήδη κάποιες αρχές στην ζωή του ανθρώπου και λαμβάνοντας υπόψη αυτές τις αρχές, το ανθρώπινο δίκαιο δημιουργεί ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο οι αρχές θα οργανώνονται και θα λειτουργούν, μόνο έτσι το δίκαιο των ανθρώπων καθίσταται δεσμευτική αρχή. Το φυσικό δίκαιο είχε συντηρητικό χαρακτήρα δίνοντας στην κοινωνία μία αντίστοιχη χροιά κατά την μεσαιωνική περίοδο.

Ο Troeltsch, όπως και ο Max Weber, χρησιμοποιεί ως εργαλείο ερμηνείας την ιδεολογία του ιδεατού τύπου, δηλαδή, δημιουργεί ένα ιδανικό, τεχνητό κατασκεύασμα το οποίο δεν υφίσταται στην πραγματικότητα, αλλά, είναι χρήσιμο γιατί σύμφωνα με αυτό

²⁹ Ernst Troeltsch, ό.π. σ. 88

³⁰ Ernst Troeltsch, ό.π. σ. 100

³¹ Ernst Troeltsch, ό.π. σ. 132

αντιπαρατίθενται διάφορες μορφές της κοινωνίας. Ο Troeltsch εντοπίζει κατά την πορεία της ιστορίας τρεις τύπους χριστιανισμού, καθένας από αυτούς είναι κατ' ουσίαν ένα διαφορετικό ρεύμα σκέψης³². Ο πρώτος τύπος είναι η Εκκλησία η οποία ως θεσμός προσαρμόζεται και έχει στόχο την ενσωμάτωση των μαζών και την σωτηρία του κόσμου αγνοώντας την χρήση ενός υποκειμενικού προτύπου αγιότητας λόγω της αντικειμενικότητας της λύτρωσης. Δεύτερος τύπος είναι η Σέκτα, η οποία είναι μία κοινωνική ομάδα αποτελούμενη από συνειδητοποιημένους πιστούς έχοντας σκοπό τους την δέσμευση στην αγιότητα. Αυτός ο τύπος έχει ως βασική αρχή την αγάπη μέσα στην κοινωνία και δίνει ιδιαίτερη έμφαση στον Νόμο του Θεού με σκοπό να εισέλθει στην βασιλεία Του. Τρίτος τύπος είναι ο Μυστικισμός, ο οποίος εσωτερικεύει στον άνθρωπο την λειτουργία και το Δόγμα της Εκκλησίας. Αν και ο ίδιος ο Troeltsch έτεινε προς αυτόν τον τύπο, θεωρούσε πιο κατάλληλο αυτόν της Εκκλησίας διότι η χριστιανική ηθική θα έπρεπε να συμβιβάζεται με την κοινωνική τάξη ώστε να είναι αποτελεσματική³³. Σύμφωνα με την έρευνα του Troeltsch διαπιστώνουμε ότι τα γεγονότα της πραγματικότητας έρχονται πάντα αντιμέτωπα με κάθε ιδέα η οποία μπορεί να βρίσκει εμπόδια ενδογενώς και εξωγενώς. Ελέγχοντας τις διάφορες φάσεις της παγκόσμιας ιστορίας δεν εντοπίζει ποτέ μόνο μία χριστιανική ηθική ούτε κάποιου είδους μεταμόρφωση της υλικής ανθρώπινης φύσης, θα βρει μόνο διαφορετικά πλαίσια εντός των οποίων ο άνθρωπος και η χριστιανική ηθική προσπαθούν να προσαρμοστούν³⁴.

Ο Troeltsch καταλήγει ότι ο 20^{ος} αιώνας ήταν μία περίοδος νεφελώδους πνευματικότητας η οποία δεν είχε να προσφέρει τίποτα³⁵. Η κοινωνική διδασκαλία της Δυτικής Εκκλησίας αντιλαμβανόταν τον Χριστιανισμό ως πρακτικό θεολογικό στόχο δίχως να αποτελεί θεολογικό ιδεώδες, αλλά, προβληματισμό μπροστά στην πραγματικότητα της κοινωνίας. Πιστεύει ότι στην εποχή του δεν υπάρχει απόλυτη χριστιανική ιδέα, αλλά, η Εκκλησία επηρεαζόμενη από την κοινωνική τάξη προσαρμόζεται και αλλάζει εαυτό για να λειτουργήσει αποτελεσματικότερα στις εκάστοτε συνθήκες, για τον λόγο αυτό την περίοδο του Μεσαίωνα κυριάρχησε μία αρμονία μεταξύ Κράτους και Εκκλησίας. Με απλά λόγια, η Εκκλησία την περίοδο εκείνη, ιδωμένη μέσα από το ιστορικό πρίσμα του Troeltsch ο οποίος κατά την γνώμη μας την αδικεί, προσαρμόζεται στον κόσμο αντί η ίδια να ανεβάσει τους ανθρώπους στα υψηλά πνευματικά ιδεώδη.

³² Ernst Troeltsch, ό.π. σ. 150-155

³³ Ernst Troeltsch, ό.π. σ. 160

³⁴ McCledon, *Ethics: Systematic Theology*, σ. 1013

³⁵ Ernst Troeltsch, *The social teachings of the Christian Churches*, σ. 190

3. Αρχές της Καθολικής Κοινωνικής Διδασκαλίας

Οι κάτωθι δέκα βασικές αρχές της κοινωνικής διδασκαλίας προσδιορίζονται από την Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία στην προσπάθειά της να καθοδηγήσει τους πιστούς να ακολουθήσουν το παράδειγμα του Χριστού, ώστε να ανταποκρίνονται στις ανάγκες που προκύπτουν ανάμεσά του. Πράττοντας το ίδιο με Αυτόν, οι πιστοί αγκαλιάζουν εκείνους τους οποίους οι άλλοι απέφευγαν και κοιτούν στα μάτια, με αίσθημα συμπόνιας και αγάπης, τους φτωχούς και ταλαιπωρημένους αυτού του κόσμου. Είναι απαραίτητες για τη δόμηση της κοινωνικής ζωής και πρέπει να εκτιμώνται στο σύνολό τους³⁶. Οι αρχές αυτές διαθέτουν ένα βαθύ ηθικό νόημα, το οποίο ενυπάρχει σε όλες τις κοινωνίες και ξεπηδά από την ελευθερία του προσώπου³⁷. Είναι σημαντικές και αφορούν όλη την κοινωνική πραγματικότητα, δηλαδή, τις προσωπικές σχέσεις, τις σχέσεις των λαών και των ομάδων, την πολιτική, το δίκαιο, την οικονομία.

Πρώτη αρχή είναι η **Ζωή και η Αξιοπρέπεια του Ανθρώπινου προσώπου**. Δεδομένου ότι ο κόσμος μαστίζεται από εγωισμό και απληστία, η ανάγκη για σεβασμό στην ανθρώπινη ζωή είναι επιτακτική. Η Καθολική Εκκλησία, στην κοινωνική της διδασκαλία, τονίζει την ιερότητα της ανθρώπινης ζωής και την αξιοπρέπεια του ανθρώπινου προσώπου το οποίο έχει δημιουργηθεί κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση του Θεού. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσονται ζητήματα τα οποία αφορούν την θανατική ποινή, την άμβλωση, την κλωνοποίηση και την ευθανασία. Ως δώρο Θεού, η ανθρώπινη ζωή είναι πολύτιμη, συνεπώς, κάθε θεσμός αξιολογείται από το κατά πόσο σέβεται αυτό το θείο δώρο, μόνο μέσω του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας είναι δυνατή μία κοινωνία δικαίου³⁸.

Η δεύτερη αρχή είναι το **Κοινό Καλό** σύμφωνα με την οποία θα πρέπει να αναλογιζόμαστε το καλό των άλλων και ολόκληρης της ανθρωπότητας σε ότι αφορά όχι μόνο τα κοινωνικά, αλλά, και τα πολιτικά, οικονομικά και νομικά ζητήματα. Μόνο η σχέση του ανθρώπου με την κοινωνία μπορεί να προστατέψει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, γι' αυτό θα πρέπει να φροντίζουμε τον πλησίον σε παγκόσμιο επίπεδο και να βάζουμε πάντα τον άνθρωπο ψηλότερα από τα εμπορικά συμφέροντα. Ο κτιστός κόσμος δημιουργήθηκε από τον Θεό για όλα τα πλάσματά Του, μέσω της δικαιοσύνης και της φιλανθρωπίας, όλα τα δημιουργημένα

³⁶ Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας, 2010, § 162, σ. 141

³⁷ Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας, 2010, § 163, σ. 142

³⁸ ό.π. §132, σελ. 119

αγαθά διατίθενται σε αφθονία για όλους³⁹. Η ισότητα, η ενότητα και η αξιοπρέπεια όλων, είναι τα στοιχεία από τα οποία απορρέει η αρχή του κοινού καλού και μπορεί να οριστεί ως ένα σύνολο συνθηκών εντός της ζωής της κοινωνίας, οι οποίες επιτρέπουν σε όλους τους ανθρώπους, μεμονωμένα ή συλλογικά, να φτάσουν στην τελειοποίησή τους⁴⁰. Το κοινό καλό είναι ο στόχος της κοινωνίας, η οποία παραμένει στην υπηρεσία του ανθρώπου και κάθε στοιχείο της αναζητά το δικό του κοινό καλό⁴¹. Το κοινό καλό, συνδέεται με τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου ακόμα όπως η ειρήνη, η προστασία του περιβάλλοντος, η νομική τάξη, η στέγη, η τροφή, η πρόσβαση στην εργασία και στην παιδεία, η ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης κ.α.⁴². Πρέπει όλος ο κόσμος να δεσμεύεται για το κοινό καλό και να υπηρετεί αναλαμβάνοντας την ευθύνη του⁴³.

Η Αλληλεγγύη είναι η τρίτη και αρκετά σημαντική αρχή της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. η ταχεία τεχνολογική ανάπτυξη τις τελευταίες δεκαετίες, επίσπευσε την παγκοσμιοποίηση, η οποία ανέδειξε την αλληλεξάρτηση μεταξύ των λαών. Στο κείμενο γίνεται ιδιαίτερη μνεία στην αρχή της αλληλεγγύης, η οποία απορρέει από την έμφυτη κοινωνικότητα του ανθρώπου. Ο ατομικισμός και η αδιαφορία είναι συνήθη στοιχεία των ανθρώπινων κοινωνιών, τα οποία απομονώνουν τα άτομα από τις προσωπικές και κοινωνικές τους ευθύνες. Ο κόσμος αποτελείται από μία ανθρώπινη οικογένεια η οποία δεν πρέπει να διαχωρίζεται βάσει οικονομικών, εθνικών, φυλετικών ή και άλλων διαφορών, αλλά, η κοινωνία, ως μία ενωμένη οντότητα και ο κάθε άνθρωπος ξεχωριστά, θα πρέπει να νοιάζεται για τον πλησίον οπουδήποτε και αν αυτός βρίσκεται⁴⁴. Ο πάπας Ιωάννης Παύλος ο Β΄, στην Εγκύκλιό του *Sollicitudo Rei Socialis* (1987), αναφέρει πως όλοι οι άνθρωποι πρέπει να δεσμευτούν για το κοινό καλό όλων αλλά και του κάθε ανθρώπου ξεχωριστά, διότι, έχουμε υποχρέωση απέναντι στους άλλους. Η αλληλεγγύη είναι μία λέξη η οποία σημαίνει πολλά παραπάνω από κάποιες σποραδικές πράξεις γενναιοδωρίας, σημαίνει ότι πρέπει να λειτουργούμε πάντα με όρους κοινότητας, καταπολεμώντας την φτώχεια, την ανεργία, την ανισότητα, την έλλειψη στέγης ή εργασιακών και κοινωνικών δικαιωμάτων καθώς και τις καταστροφικές συνέπειες τις οποίες προκαλεί το χρέος, όπως πολέμους, βία, ναρκωτικά,

³⁹ Δεύτερο Βατικανό Συμβούλιο, *Gaudium et Spes*, §69

⁴⁰ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, § 164. σ. 142

⁴¹ ό.π. § 165, σελ. 143

⁴² *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 166, σ. 143-144

⁴³ ό.π. § 167, σ. 144

⁴⁴ ό.π. §192-193, σ. 163-164

διακίνηση ανθρώπων, αναγκαστικές εκτοπίσεις κ.α.⁴⁵. Η αλληλεγγύη θα πρέπει να έχει ηθικό-κοινωνικό περιεχόμενο, δηλαδή, να έχει τη μορφή της κοινωνικής αρχής και της ηθικής αρετής, η οποία θα εξαλείφει τις δομές του αμαρτήματος και μέσω της πραγματικής ενσυναίσθησης θα δεσμευτούμε για το κοινό καλό. Η αλληλεγγύη λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος ανάμεσα στο κοινό καλό, στην ισότητα, στην ειρήνη, στον οικουμενικό προορισμό των αγαθών⁴⁶. Είναι το στοιχείο το οποίο ενώνει τους ανθρώπους και τις κοινωνικές ομάδες, για αυτό θα πρέπει όλοι να συνειδητοποιήσουν το χρέος τους απέναντι στην κοινωνία⁴⁷. Φυσικά, η αλληλεγγύη βρίσκεται στο βίο και στο μήνυμα του Ιησού, ο οποίος μέχρι τη σταύρωσή Του παρέμεινε αλληλέγγυος με την ανθρωπότητα. Μέσω της αλληλεγγύης ο πλησίον γίνεται η ζωντανή εικόνα του Θεού⁴⁸.

Η τέταρτη αρχή είναι το **Κάλεσμα στην Οικογένεια, την Κοινότητα και την Συμμετοχή**. Η κοινωνική διδασκαλία σε αυτήν την περίπτωση, αναφέρει ότι εκτός από ιερό, το ανθρώπινο πρόσωπο είναι και κοινωνικό. Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα οργανώνουν την πολιτική, την οικονομία και το δίκαιο, τα οποία, με την σειρά τους διαμορφώνουν την κοινωνία. Οι άνθρωποι, ως κοινωνικά όντα, πρέπει να δημιουργούν κοινότητες διότι μόνον έτσι εκπληρώνονται ως δημιουργήματα του Θεού προάγοντας το κοινό καλό προπαντός για τις ευάλωτες ομάδες ανθρώπων, απέχοντας από τον ατομικισμό και όσα αυτός συνεπάγει. Κάθε άνθρωπος θα πρέπει συνειδητά να συμμετέχει στην κοινωνική ζωή με υπευθυνότητα και γνώμονα το κοινό καλό⁴⁹.

Τα Δικαιώματα και οι Ευθύνες αποτελούν την πέμπτη αρχή της κοινωνικής διδασκαλίας της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. Όταν προστατεύονται τα ανθρώπινα δικαιώματα και εκπληρώνονται οι ευθύνες των ανθρώπων, μόνο τότε προστατεύεται και η ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Η Εκκλησία διακηρύττει ότι κάθε άτομο πρέπει να προάγει το δικαίωμα στη ζωή και στις βασικές ανάγκες οι οποίες απορρέουν από αυτήν. Να βοηθάει, επίσης, τα υπόλοιπα άτομα, τις οικογένειες και την κοινωνία, να διατηρούν αυτά τα δικαιώματα. Σε μία οργανωμένη ανθρώπινη κοινωνία, οι άνθρωποι πρέπει να τηρούν και να αναγνωρίζουν τα

⁴⁵ Πάπας Φραγκίσκος, address to the participants in the World Meeting of Popular Movements, 2004.

⁴⁶ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 193, σ. 164

⁴⁷ ό.π. § 195, σ. 165

⁴⁸ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 196, σ. 166

⁴⁹ ό.π. §189. σ. 160

αμοιβαία ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα και υποχρεώσεις τους, τα οποία πρέπει να εκπληρώνονται με ειλικρινή και αποτελεσματικό τρόπο⁵⁰.

Η Προνομιακή Επιλογή για τους Φτωχούς είναι η έκτη αρχή. Στον κόσμο μας υπάρχει μεγάλη ανισότητα ανάμεσα σε αυτούς οι οποίοι ζουν με ευημερία και σε εκείνους τους οποίους βασανίζει η φτώχεια και ζουν υπό συνθήκες ανέχειας. Ένα πολύ σημαντικό ηθικό κριτήριο μίας κοινωνίας, βάσει της κοινωνικής διδασκαλίας, είναι το πώς αντιμετωπίζονται οι φτωχές και ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Σύμφωνα με το ανάγνωσμα της Τελευταίας Κρίσης (Ματθ. 25:31-40) ο Θεός διδάσκει τους ανθρώπους να θέτουν ως προτεραιότητα την προστασία όλων των απόρων και ευάλωτων. Η ανάγκες των φτωχών αποτελούν προτεραιότητα έναντι των επιθυμιών των πλουσίων – τα δικαιώματα των εργαζομένων έναντι στη μεγιστοποίηση του κέρδους – η διατήρηση του περιβάλλοντος έναντι της ανεξέλεγκτης βιομηχανικής επέκτασης – η παραγωγή για την κάλυψη των κοινωνικών αναγκών έναντι αυτής για στρατιωτικούς σκοπούς⁵¹.

Έβδομη αρχή είναι η **Αξιοπρέπεια της Εργασίας και τα Δικαιώματα των Εργαζομένων**. Σύμφωνα με αυτήν την αρχή της κοινωνικής διδασκαλίας, η οικονομία θα πρέπει να υπηρετεί τον άνθρωπό και όχι το αντίστροφο, καταπατώντας, δηλαδή, τα δικαιώματα των εργαζομένων. Η εργασία δεν αποτελεί μόνο ένα μέσο για να βιοποριστεί κανείς, αλλά, και την αέναη συμμετοχή του ανθρώπου στη δημιουργία του Θεού. Η προστασία των δικαιωμάτων των εργαζομένων και η αξιοπρέπεια της εργασίας προϋποθέτουν ότι κάθε ανθρώπινο όν διαθέτει την ελευθερία ώστε να έχει πρόσβαση στην παραγωγική εργασία η οποία προσφέρει δίκαιους και αξιοπρεπείς μισθούς, στην απόκτηση ατομικής ιδιοκτησίας αλλά και στην επιλογή δημιουργίας ατομικών συνδικάτων. Αν τα παραπάνω είναι σεβαστά, τότε προάγεται η ευημερία ολόκληρης της κοινωνίας. Η παγκοσμιοποίηση έχει δημιουργήσει μία νέα πολιτική δύναμη αυτή των καταναλωτών, η οποία περιέχει θετικά στοιχεία αλλά και υπερβολές, γι' αυτό κάθε άνθρωπος θα πρέπει να βλέπει μία αγορά του ως ηθική πράξη και όχι ως απλώς οικονομική⁵².

Όγδοη αρχή είναι η **Επικουρικότητα και ο Ρόλος του Κράτους**. Το κράτος αποτελεί όργανο προαγωγής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της προστασίας των δικαιωμάτων και της ανάπτυξης του κοινού καλού. Βάσει της επικουρικότητας, οι λειτουργίες των κυβερνήσεων πρέπει να λειτουργούν επαρκώς, αλλά, στο χαμηλότερο δυνατό επίπεδο. Το καθήκον της

⁵⁰ Πάπας Ιωάννης Παύλος ΚΓ', *Pacem in Terris*, §31

⁵¹ Πάπας Ιωάννης Παύλος, *Address on Christian Unity in a Technological Age*, Toronto, 1984

⁵² Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ', *Caritas in Veritate*, §66

κυβέρνησης είναι ο σεβασμός, η αναγνώριση, η συμφιλίωση, η προστασία και η προώθηση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των πολιτών⁵³.

Ένατη αρχή είναι η **Ειρήνη** ως καρπός της φιλανθρωπίας και της δικαιοσύνης. Είναι η σωστή σχέση η οποία πρέπει να έχουμε με τον Θεό και τον πλησίον μας. Η Ειρήνη δεν είναι απλώς η απουσία του πολέμου ή τις δικτατορίας, ούτε η διατήρηση της ισορροπίας δυνάμεων. Η ειρήνη είναι η επικράτηση της δικαιοσύνης⁵⁴.

Δέκατη και τελευταία αρχή είναι η **Φροντίδα για τη Δημιουργία του Θεού**. Κάθε χριστιανός θα πρέπει να σέβεται τα δημιουργήματα του Θεού και κατά συνέπεια να προστατεύει τους ανθρώπους και τον πλανήτη. Η κοινωνική διδασκαλία της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας επιτάσσει την προστασία του περιβάλλοντος, ειδικά στις ημέρες μας, όπου η κλιματική αλλαγή επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τον κόσμο προκαλώντας σημαντικά περιβαλλοντικά προβλήματα. Η ανθρώπινη οικογένεια χρειάζεται ένα σπίτι, ένα περιβάλλον για να μπορεί να αναπτύσσει τις σχέσεις της. Αυτό το σπίτι είναι η γη, την οποία δημιούργησε ο Θεός και μας έδωσε για να ζούμε με δημιουργικότητα και ευθύνη. Πρέπει να προστατεύουμε και να καλλιεργούμε το περιβάλλον υπεύθυνα με γνώμονα το κοινό καλό⁵⁵.

Υπάρχει μία σχέση ανάμεσα σε αρχές και αξίες, εκτός από τη διαμόρφωση των κοινωνικών αξιών, η Κοινωνική Διδασκαλία της Εκκλησίας υποδεικνύει και τις θεμελιώδεις αξίες διότι οι πρώτες προϋποθέτουν τις τελευταίες. Από την ανθρώπινη αξιοπρέπεια απορρέουν οι κοινωνικές αξίες της **αλήθειας**, της **ελευθερίας**, της **δικαιοσύνης**, και της **αγάπης**⁵⁶. Η σχέσεις των ανθρώπων θα πρέπει να στηρίζονται στην **αλήθεια**, η οποία μέσω της διαφάνειας μπορεί να λύσει πολλά κοινωνικά προβλήματα⁵⁷. Η **ελευθερία** αποτελεί την ύψιστη θεϊκή εικόνα και είναι αδιαχώριστη από την αξιοπρέπεια του ανθρώπου⁵⁸. Καθένας, θα πρέπει να είναι ελεύθερος ώστε να μπορεί να αναπτυχθεί προσωπικά, οικογενειακά και κοινωνικά⁵⁹. Παράλληλα, με την ηθική αρετή, θα πρέπει να ασκείται και η **δικαιοσύνη** η οποία έγκειται στην αναγνώριση του άλλου ως πρόσωπο και λειτουργεί και ως κριτήριο ηθικότητας. Η Κοινωνική Διδασκαλία της Εκκλησίας, υπογραμμίζει τη σημασία της δικαιοσύνης σε όλες τις μορφές, δηλαδή, τη νομική, τη διανεμητική, την εμπορική και

⁵³ Πάπας Ιωάννης Παύλος ΚΓ', *Pacem in Terris*, §77

⁵⁴ Δεύτερο Βατικανό Συμβούλιο, *Gaudium et Spes*, §78

⁵⁵ Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ', World Day of Peace, 2008

⁵⁶ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 197, σ. 167

⁵⁷ ό.π. § 198, σ. 168

⁵⁸ ό.π. § 199, σ. 169

⁵⁹ ό.π. § 200, σ. 170

κυρίως την κοινωνική⁶⁰. η δικαιοσύνη είναι μια αξία η οποία δεν καθορίζεται από το νόμο ως ανθρώπινη συνθήκη, αλλά, υπάρχει στην ταυτότητα κάθε ανθρώπου⁶¹. Αποτελεί μια δικαιοσύνη αλληλεγγύης και αγάπης της οποίας καρπός είναι η ειρήνη⁶². Η **αγάπη**, ως μία αρετή, σύμφωνα με την Κοινωνική Διδασκαλία της Εκκλησίας, θα πρέπει να ιδωθεί σαν μια αυθεντική αξία, ως το υπέρτατο κριτήριο κοινωνικής ηθικής⁶³. Χωρίς την αγάπη δεν μπορούν να αναπτυχθούν οι αξίες της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της αλήθειας. Κάθε ανθρώπινη δράση και κοινωνικός θεσμός, έχει ως στήριγμα την εσωτερική πηγή της αγάπης, η οποία περιλαμβάνει τις παραπάνω αξίες⁶⁴. Τα νομικά συστήματα από μόνα τους είναι ανεπαρκή για να διατηρήσουν την ειρήνη στους ανθρώπους, μόνο η αγάπη το καταφέρνει με τη βοήθεια της οποίας ξεπερνιούνται προβλήματα και ανοίγουν νέοι δρόμοι, αποκτώντας κοινωνικό και πολιτικό χαρακτήρα⁶⁵. Η αγάπη, στοχεύει στο εφικτό καλό για όλους, επεκτείνεται πέρα από το διαπροσωπικό επίπεδο. Αγαπώντας σε κοινωνικό επίπεδο, βελτιώνεται η ζωή των ανθρώπων και οργανώνεται καλύτερα η κοινωνία ώστε ο πλησίον να μη βρεθεί στη φτώχεια και στην ένδεια⁶⁶.

4. Το Πλαίσιο Δημιουργίας των Κειμένων

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο υιοθέτησε το 2019 ένα κείμενο το οποίο θέλει να αναδείξει την κοινωνική διδασκαλία η οποία προκύπτει κατά την άποψή του από το κοινωνικό περιεχόμενο της Συνόδου της Κρήτης. Στο πνεύμα και στο πλαίσιο των αποφάσεων της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου δημιουργήθηκε το κείμενο *Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία* με σκοπό την ανάπτυξη, καλλιέργεια και διάδοση της διδασκαλίας της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η Σύνοδος αυτή δεν έτυχε αποδοχής, από τους μη λαβόντες μέρος με κυριότερο απόντα το Πατριαρχείο της Μόσχας το οποίο συστηματικά την ετορπίλισε και συνεχίζει να την τορπιλίζει. Οι υπόλοιπες Εκκλησίες οι οποίες συμμετείχαν συνέταξαν κείμενα αποδοχής τα οποία τροποποιούν εν πολλοίς το περιεχόμενο του κειμένου του Κολυμβαρίου, γεγονός το οποίο οδήγησε μερικούς θεολόγους, μεταξύ των οποίων και τον καθηγητή θεολογίας Γρηγόριο Λαρεντζάκη, να διαμαρτυρηθούν

⁶⁰ ό.π. § 201, σ. 170

⁶¹ ό.π. § 202, σ. 171

⁶² ό.π. §203, σ. 172

⁶³ ό.π. § 204, σ. 172

⁶⁴ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 205, σ. 173

⁶⁵ ό.π., § 207, σ. 174

⁶⁶ ό.π., § 208, σ. 174

εντόνως. Κατά συνέπεια, ακόμα και το κείμενο της Συνόδου της Κρήτης πρέπει να διαβάζεται μαζί με τα κείμενα μερικής ή ολικής τροποποίησης, για να μην πούμε μερικής απόρριψης, των υπολοίπων αυτοκεφάλων συμμετεχουσών Εκκλησιών, ώστε να ξέρουμε σε τι συνίσταται τελικά έστω και το μερικώς επιτευχθέν consensus. Ο αρχιδιάκονος π. Ιωάννης Χρυσσαυγής, ο βασικός εμπνευστής αυτού του κειμένου, ισχυρίζεται ότι το κείμενο του Πατριαρχείου προχωράει πέρα από τα κείμενα της συνόδου της Κρήτης.

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο συνέστησε μία επιτροπή για την κατάρτιση αυτού του κειμένου, αποτελούμενη από πρόσωπα τα οποία δεν εκπροσωπούν όλο το φάσμα των τάσεων του ορθόδοξου θεολογικού κόσμου. Η επιτροπή αποτελούνταν από τα κάτωθι μέλη⁶⁷:

π. Ιωάννης Χρυσσαυγής, Οικουμενικό Πατριαρχείο

David Bentley Hart, Ινστιτούτο Προχωρημένων Σπουδών, Πανεπιστήμιο Notre Dame

George Demacopoulos, Καθηγητής Πανεπιστημίου Fordham

Carrie Frederick Frost, Καθηγήτρια Ουκρανικού Σεμιναρίου St. Sophia

π. Brandon Gallaher, Καθηγητής Πανεπιστημίου του Exeter

π. Perry Hamalis, Καθηγητής North Central College

π. Nicolas Kazarian, Ιερά Αρχιεπισκοπή Αμερικής

Aristotle Papanikolaou, Καθηγητής Πανεπιστημίου Fordham

James Skedros, Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Τιμίου Σταυρού

Gayle Woloschak, Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Northwestern

Κωνσταντίνος Δελικωσταντής, Ομ. Καθηγητής, Οικουμενικό Πατριαρχείο

Θεόδωρος Γιάγκου, Καθηγητής Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Και γραμματέας: ο Nicholas Anton, Ιερά Αρχιεπισκοπή Αμερικής

Το κείμενο αυτό, όπως σαφώς δηλώνεται, δεν είναι δεσμευτικό για την ορθόδοξη Εκκλησία αλλά πρόκληση για περαιτέρω συζήτηση.

Το έτος 2000 η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία διεξήγαγε μία Επισκοπική Σύνοδο η οποία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ορόσημο για την ιστορία της. Συμμετείχαν 146 επίσκοποι και ολοκλήρωσαν μία πολυετή συζήτηση η οποία αφορούσε την ιεραρχία εντός της ρωσικής Εκκλησίας. Αποτέλεσμα της Συνόδου ήταν η επικύρωση των *Αρχών του Κοινωνικού*

⁶⁷ Στοιχεία από τον πρόλογο του κειμένου του Οικουμενικού Πατριαρχείου, *Το Κοινωνικό Ήθος της Ορθόδοξης Εκκλησίας*, τον οποίο συνέταξαν οι David Bentley Hart & π. Ιωάννης Χρυσσαυγής

Δόγματος της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, το οποίο αποτελεί σπουδαίο και πρωτοφανές κείμενο για την ρωσική κοινωνική διδασκαλία. Ταυτόχρονα, το συμβούλιο απεδέχθη και μία διακήρυξη για τον οικουμενισμό μέσω του κειμένου των «Βασικών Αρχών της Στάσης της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας προς τις Άλλες Χριστιανικές Ομολογίες» η οποία επιβεβαίωσε την επιφυλακτικότητά της προς την Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία και το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών (van den Bercken, 2002). Στην ίδια Σύνοδο πραγματοποιήθηκε και η αγιοκατάταξη του τελευταίου Τσάρου της Ρωσίας Νικολάου Β' και της οικογένειάς του, δολοφονηθέντων από το κομμουνιστικό καθεστώς, στο πλαίσιο μαζικής αγιοποίησης 1154 ατόμων.

Η δημοσίευση του κειμένου του Κοινωνικού Δόγματος ήταν θεολογικά σημαντική διότι αναφέρθηκε στις θεμελιώδεις αρχές οι οποίες διέπουν την κοινωνία και την Εκκλησία. Επιπλέον, το κείμενο αυτό, ήρε την χρόνια εσωστρέφεια της Ρωσικής Εκκλησίας η οποία ήταν η μόνη, μεταξύ των υπολοίπων αυτοκέφαλων ορθοδόξων, η οποία αποτύπωσε σε επίσημο έγγραφο τις κοινωνικές της αρχές. Το κείμενο των Αρχών του Κοινωνικού Δόγματος συντάχθηκε από μία επιτροπή της οποίας ηγείτο ο τότε Μητροπολίτης Κύριλλος, νυν Πατριάρχης Μόσχας, ο οποίος ήταν υπεύθυνος για τις εξωτερικές εκκλησιαστικές σχέσεις του Πατριαρχείου.

Όσον αφορά στο ρωμαιοκαθολικό κείμενο, θεωρείται ότι ο Πάπας Λέοντας ΙΓ' είναι αυτός ο οποίος έχει θέσει τα θεμέλια της σύγχρονης καθολικής κοινωνικής διδασκαλίας, μέσω της Εγκυκλίου *Rezum Novarum* το 1891, στην οποία εξέφρασε την άποψη της Εκκλησίας απέναντι στην κοινωνική αστάθεια και στις εργασιακές συγκρούσεις ως απόρροια της εκβιομηχάνισης. Μεταξύ άλλων, αναφέρει την σημασία του κράτους στην προαγωγή της κοινωνικής δικαιοσύνης καθώς επίσης και την ιδιαίτερη προνομιακή θέση την οποία πρέπει να έχουν οι φτωχοί όσον αφορά τα κοινωνικά ζητήματα. Στην συνέχεια του χρόνου, ο πάπας Ιωάννης Παύλος Β' δημοσίευσε, τρεις μεγάλες Εγκυκλίους (*Centesimus annus* (Το εργατικό ζήτημα), *Sollicitudo rei socialis* (Η κοινωνική μέριμνα) και *Laborem exercens* (Για την ανθρώπινη εργασία)), οι οποίες αποτελούν ορόσημο της καθολικής σκέψης στο θέμα της κοινωνικής διδασκαλίας. Επιπλέον, πολλοί επίσκοποι και μελετητές ανά την οικουμένη εμβάθυναν σε διάφορα ζητήματα της κοινωνικής διδασκαλίας. Το ενδιαφέρον για όλη αυτή την κληροδοτούμενη ύλη κατέστησε επιβεβλημένη τη συγγραφή μιας σύνοψης της κοινωνικής διδασκαλίας. Την πρωτοβουλία της δημιουργίας ανέλαβε το Ποντιφικό Συμβούλιο για τη Δικαιοσύνη και την Ειρήνη υπό την προεδρία, αρχικά, του καρδινάλιου

François-Xavier Nguyen Van Thuân, το οποίο δημοσίευσε το πόνημα τον Απρίλιο του 2004 και το αφιέρωσε στον πάπα Ιωάννη Παύλο Β΄. Η Κοινωνική Διδασκαλία διαμορφώθηκε με το πέρασμα του χρόνου μέσω επεμβάσεων του Διδακτικού Σώματος της Εκκλησίας σε διάφορα κοινωνικά θέματα και ανήκει στην ηθική θεολογία⁶⁸. Αποτελεί μια διδασκαλία η οποία έχει στόχο να καθοδηγήσει τη συμπεριφορά του ανθρώπου. Η μέθοδός της ακολουθεί τρία στάδια, το προγραμματικό, το διαχειριστικό και το συμβουλευτικό και βασίζεται στη βιβλική αποκάλυψη και στην παράδοση της Εκκλησίας για να κατευθύνει τον άνθρωπο⁶⁹. Η κοινωνική διδασκαλία χρησιμοποιεί την πίστη και τη λογική, δημιουργώντας μια μεγαλύτερη ικανότητα γνώσης⁷⁰.

Κατά την σύνταξη του κειμένου, παρουσιάστηκαν διάφορα ζητήματα τα οποία έπρεπε να επιλυθούν δεδομένου ότι ήταν το πρώτο κείμενο του είδους του στην ιστορία της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας το οποίο θέλησε να θέσει σημαντικά γνωσιολογικά ερωτήματα τα οποία απορρέουν από το κοινωνικό δόγμα. Παρά τις πολυάριθμες πτυχές των κοινωνικών ζητημάτων τα οποία απασχολούν τον κόσμο, το κείμενο έπρεπε να είχε μία ενιαία και καθολική διάσταση προσφέροντας μία διδασκαλία ανεπηρέαστη από τον χρόνο και τους αμέτρητους άλλους τομείς της ζωής των ανθρώπων. Σύμφωνα με τον πάπα Ιωάννη Παύλο Β΄ η κοινωνική διδασκαλία της Εκκλησίας είναι απόρροια του *magisterium* και της πίστης της Εκκλησίας η οποία κατέστη δυνατή μέσα από την Σωτηρία του Χριστού και την αγάπη Του για την ανθρωπότητα. Είναι αποτέλεσμα ολόκληρης της εκκλησιαστικής κοινότητας, Ιερείς, μοναχοί, αλλά, και λαϊκοί έχουν συμβάλει στη δημιουργία της, η οποία αποτελεί το πνεύμα της Εκκλησίας⁷¹. Ο Πάπας και οι Οικουμενικοί Σύνοδοι κατευθύνουν την εξέλιξη της κοινωνικής διδασκαλίας και στη συνέχεια οι Επίσκοποι εξειδικεύουν, εκσυγχρονίζουν και ερμηνεύουν τη Διδασκαλία αναλόγως της περίπτωσης. Ως αυθεντικό Διδακτικό Σώμα της Εκκλησίας, πρέπει να γίνει αποδεκτό από τους πιστούς⁷². Το αντικείμενό της είναι ο άνθρωπος και πως αυτός λειτουργεί στην κοινωνική του ζωή, συνεπώς, η κοινωνική διδασκαλία επιτελεί καθήκον αναγγελίας, δηλαδή, αναγγέλλει την άποψή της για τον άνθρωπο και την ανθρωπότητα σε πρακτικό και θεολογικό επίπεδο, αλλά, ακόμα και καθήκον καταγγελίας της αμαρτίας, δηλαδή, προασπίζεται τα δικαιώματα των αδυνάτων και εναντιώνεται στη βία, την αδικία και την ανισορροπία της κοινωνίας, προάγοντας την

⁶⁸ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 72, σ. 78

⁶⁹ *ό.π.* § 73-74, σ. 79

⁷⁰ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 77, σ. 80

⁷¹ *ό.π.* §79 82

⁷² *ό.π.* §80 83

κοινωνική δικαιοσύνη⁷³. Η κοινωνική διδασκαλία έχει θρησκευτική και ηθική φύση, δηλαδή, έχει αποστολή τη σωτηρία αλλά και έναν απόλυτο ουμανισμό, δημιουργώντας μία κοινωνία στα πρότυπα της δικαιοσύνης και της αγάπης⁷⁴. Διαδίδεται και επεξεργάζεται από την Εκκλησία, εμπνεόμενη από πραγματικούς σκοπούς για την αντιμετώπιση των κοινωνικών μεταβολών⁷⁵.

5. Το Περιεχόμενο των Τριών Κειμένων Στους Ακόλουθους Επιλεγμένους Τομείς

5.1. Εκκλησία και Έθνος

Το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου μας λέει ότι πολλά κράτη του σύγχρονου κόσμου λειτουργούν με δημοκρατικά πολιτεύματα, τα οποία εξασφαλίζουν στους πολίτες ελευθερία, σεβασμό και ανθρώπινα δικαιώματα. Παρά ταύτα, μας υπενθυμίζει ότι οι αξίες αυτές δεν θα πρέπει να θεωρούνται δεδομένες από τους χριστιανούς, αλλά, οι ίδιοι θα πρέπει να επιδιώκουν την διατήρηση και την προώθηση των δημοκρατικών θεσμών και να μην μπαίνουν στον πειρασμό να νοσταλγούν ιδεώδη ορθόδοξα πολιτεύματα του παρελθόντος, όπως η βυζαντινή αυτοκρατορία⁷⁶. Παρότι, σε καθεστώτα φίλα προσκείμενα προς την Εκκλησία, διαμορφώθηκε ένα ιδιαίτερο ορθόδοξο ήθος, υπήρξαν και περιπτώσεις κατά τις οποίες η πίστη χρησιμοποιήθηκε ως πρόσχημα για να προωθήσει πολιτισμικά και εθνικά συμφέροντα εμποδίζοντας το κήρυγμά του ευαγγελίου σε όλα τα έθνη⁷⁷. Για τον λόγο αυτό το 1872 ο εθνοφυλετισμός καταδικάστηκε από την σύνοδο της Κωνσταντινούπολης δεδομένου ότι η ορθόδοξη πίστη δεν θα πρέπει να υποτάσσεται στα εθνικά συμφέροντα⁷⁸. Ο άνθρωπος πρέπει να είναι ελεύθερος να εκφράζει τον ιδιαίτερο πολιτισμό του, σεβόμενος ταυτόχρονα τον πολιτισμό των άλλων. Το κείμενο αναφέρει ότι ο χριστιανικός εθνικισμός δεν είναι αποδεκτός από την χριστιανική συνείδηση, ωστόσο, έχει εμφανιστεί ξανά στην νεότερη Δυτική ιστορία με μία φιλοπόλεμη μορφή, προκαλώντας εγκλήματα λόγω

⁷³ ό.π. § 81 84-85

⁷⁴ ό.π. § 82 85

⁷⁵ ό.π. § 104 102

⁷⁶ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §10

⁷⁷ ό.π.

⁷⁸ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §11

φυλετικών διακρίσεων (Apartheid στην Ν. Αφρική, διακρίσεις λευκών μαύρων στις ΗΠΑ)⁷⁹. Η ρατσιστική ιδεολογία είναι πλήρως αντίθετη με τις αρχές του ευαγγελίου, η επιστήμη απέδειξε ότι δεν υπάρχουν διαφορετικοί γενετικοί κλάδοι στο ανθρώπινο είδος. Η ανθρωπότητα είναι οικουμενική χωρίς διακρίσεις και διαχωρισμούς. Εάν άτομα εμφορούμενα από ιδέες φυλετικού προσανατολισμού επιδιώξουν να εισχωρήσουν στις ορθόδοξες κοινότητες, η στάση της εκκλησίας δεν είναι άλλη από το να καταδικάσει αυτές τις ιδέες και να προσπαθήσει να κατευθύνει αυτά τα άτομα σε μετάνοια και ταπεινότητα στα πρότυπα της αγάπης του Χριστού⁸⁰. Όταν αυτό δεν είναι εφικτό, θα πρέπει να τα απομακρύνει, διαφορετικά προδίδει τον ίδιο τον Χριστό.

Ο αιώνας ο οποίος διανύουμε, χαρακτηρίζεται από ένα τεράστιο μεταναστευτικό κύμα, αποτελούμενο από ανθρώπους οι οποίοι εγκατέλειψαν τον τόπο τους λόγω βίας, πολέμου, φτώχειας, καιρικών φαινομένων, αναζητώντας ελπίδα, τροφή και ασφάλεια σε άλλες χώρες. Οι χριστιανοί έχουν ευθύνη για αυτούς τους ανθρώπους η οποία απορρέει από την θρησκευτική τους πίστη και θα πρέπει να δείξουν αγάπη δικαιοσύνη και γενναιοδωρία στο πρόσωπο των αδελφών τους⁸¹. Στο πλαίσιο αυτό, η Εκκλησία υπερασπίζεται την αξιοπρέπεια των προσφύγων, των μεταναστών και των αιτούντων άσυλο, βάσει όσων είπε ο Κύριος «γιατί πείνασα και μου δώσατε να φάω, δίψασα και μου δώσατε να πιω, ήμουν ξένος και με περίμαζέψατε, γυμνός και με ντύσατέ, άρρωστος και με επισκεφθήκατε, φυλακισμένος και ήρθατε να με δείτε...-Κύριε, πότε σε είδαμε να πεινάς και σε θρέψαμε ή να διψάς και σου δώσαμε να πιεις; Πότε σε είδα με ξένον και σε περιμαζέψαμε ή γυμνόν και συναντήσαμε; Πότε σε είδαμε άρρωστο ή φυλακισμένο και ήρθαμε να σε επισκεφθούμε;...-Σας βεβαιώνω πως αφού τα κάνατε αυτά για έναν από τους άσημους αδελφούς μου, τα κάνατε για 'μένα» (Ματθ. 25:35-40)⁸². Στην χριστιανική Ευρώπη έχουν εμφανιστεί εθνικιστικές και ρατσιστικές πολιτικές πρακτικές, καθώς ηγέτες ενθαρρύνουν το φόβο και το μίσος εναντίον των μεταναστών, τέτοιες πράξεις έρχονται αντίθετες με τα λόγια και την εικόνα του θεού. Η Εκκλησία θεωρεί πως τα σύνορα είναι νομικές συμβάσεις και όλοι είμαστε υποχρεωμένοι να αγαπάμε και να σεβόμαστε τους αδελφούς μας όχι μόνο εντός των συνόρων, αλλά, και πέραν αυτών.

---

⁷⁹ ό.π.

⁸⁰ ό.π.

⁸¹ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία., 2020, §66

⁸² Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία., 2020, §67

Όσον αφορά στο ζήτημα του έθνους το ρωσικό κείμενο αναφέρει ότι ο ισραηλιτικός λαός αποτελούσε το πρότυπο του λαού του Θεού και τους πνευματικούς απογόνους του Αδάμ⁸³. Η Εκκλησία, ωστόσο, έχοντας οικουμενικό και υπερεθνικό χαρακτήρα δεν ξεχωρίζει φυλετικά ούτε ταξικά τους ανθρώπους, ο Θεός είναι ένας και είναι Θεός όλων. Ο όρος έθνος μπορεί να εξεταστεί ως εθνική κοινότητα αλλά και ως πολίτες ενός συγκεκριμένου κράτους. Στην Παλαιά Διαθήκη ο λαός είχε δύο ερμηνείες, ως λαός του Ισραήλ «am» και ως ειδωλολατρικά έθνη «goyim», ενώ στην ελληνική Βίβλο ο λαός ερμηνευόταν ως δήμος και οι ειδωλολάτρες ως έθνη⁸⁴. Η Οικουμενική εκκλησία δεν σημαίνει ότι δεν αναγνωρίζει την εθνική ταυτότητα γι' αυτό και απαρτίζεται από αυτοκέφαλης ορθόδοξη Εκκλησίες. Ο Χριστός παρότι είχε ιουδαϊκή καταγωγή και ήταν Ρωμαίος πολίτης, δεν είχε επίγειο καταφύγιο, γι' αυτό δίδασκε προς όλα τα έθνη και όλους τους τόπους⁸⁵. Ένας υπερεθνικός χριστιανικός πολιτισμός δημιουργείται λόγω των πολιτισμικών διαφορών των χριστιανικών λαών. Σύμφωνα με το ρωσικό κείμενο, η Εκκλησία τιμά και αναγνωρίζει τον αγώνα των μαρτύρων υπέρ της πατρίδος τους - όπως για παράδειγμα του Αγίου Δημητρίου του Μυροβλύτη – υπήρχαν περιπτώσεις κατά τις οποίες ευλόγησε στρατεύματα με σκοπό την υπεράσπιση της πατρίδος. Θεωρεί πως η πατρίδα θα πρέπει να προστατεύεται ακόμα και με την ίδια τη ζωή του πιστού⁸⁶. Οι χριστιανοί πρέπει να αγαπούν την επίγεια πατρίδα τους όπως και την επουράνια καθώς και τους αδελφούς τους σε ολόκληρο τον κόσμο⁸⁷. Επειδή τα εθνικά συναισθήματα ενδέχεται να έχουν και αρνητικό αντίκτυπο με εκδηλώσεις βίας λόγω επιθετικού εθνικισμού, ξενοφοβίας κ.α. η αγάπη προς το έθνος δεν θα πρέπει να αντικαθιστά αυτήν προς τον Θεό και οι λαοί δεν θα πρέπει να διαχωρίζονται σε καλά η κακά έθνη διότι όλοι είναι αδερφοί μεταξύ τους⁸⁸.

5.2. Εκκλησία και Κράτος

Ζούμε σε μία εκκοσμικευμένη εποχή κατά την οποία δεν λείπουν περιπτώσεις κρατών στα οποία θρησκεία αποτελεί ισχυρή πολιτιστική δύναμη, μας λέει το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Όμως, τα περισσότερα σύγχρονα κράτη διαθέτουν συντάγματα τα οποία

⁸³ *Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. II.1

⁸⁴ *ό.π.*

⁸⁵ *Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. II.2

⁸⁶ *ό.π.*

⁸⁷ *Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. II.3

⁸⁸ *Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. II.4

αναγνωρίζουν το διαχωρισμό εκκλησίας κράτους⁸⁹. Αυτό μπορεί να ιδωθεί υπό δύο πρίσματα. Μέσω του ενός, βλέπουμε ότι η Εκκλησία περιορίζεται στην ιδιωτική σφαίρα χωρίς να έχει ρόλο στη διαμόρφωση της πολιτικής. Επειδή η θρησκευτική ταυτότητα αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της ανθρώπινης προσωπικότητας, διαπιστώνουμε ότι με τον περιορισμό της Εκκλησίας περιορίζεται και η φωνή της ανθρώπινης συνείδησης. Υπό το άλλο πρίσμα, όμως, βλέπουμε ότι με τον διαχωρισμό Εκκλησίας και κράτους, η Εκκλησία παύει να υποτάσσεται στην κοσμική εξουσία και είναι σε θέση να κηρύξει το ευαγγέλιο απαλλαγμένη από τις κοσμικές φιλοδοξίες. Πραγματοποιεί, δηλαδή, με αυτόν τον τρόπο καλύτερα την αποστολή της. Σε κάθε περίπτωση η Εκκλησία, μπορεί να συμβιώνει ειρηνικά με κάθε πολιτικό καθεστώς το οποίο σέβεται την θρησκευτική πίστη και την αξιοπρέπεια των πολιτών⁹⁰.

Το κείμενο συνεχίζει λέγοντας ότι η Εκκλησία ισορροπεί εδώ και αιώνες μεταξύ γης και ουρανού ως σημείο και εικόνα της Βασιλείας του Θεού με σκοπό να θεραπεύσει την ανθρωπότητα και τον κτιστό κόσμο⁹¹. Ο ουδέτερος δημόσιος χώρος ο οποίος έχει δημιουργηθεί στις ημέρες μας απορρίπτει οποιαδήποτε μορφή θρησκευτικής έκφρασης περιορίζοντας την θρησκεία μόνο στην ιδιωτική σφαίρα. Αυτό είναι λανθασμένο και καταπιεστικό ειδικά σε περιπτώσεις κατά τις οποίες η εκκοσμίκευση επιβάλλεται με αυταρχικό τρόπο⁹². Όταν αυτό συμβαίνει, δηλαδή, περιορίζονται οι θρησκευτικές πρακτικές και ελευθερίες και δημιουργούνται συγκρούσεις εντός και μεταξύ των ατόμων. Στην πολυπολιτισμική κοινωνία στην οποία ζούμε καμιά φωνή δεν πρέπει να σιωπά, η Εκκλησία θεωρεί ότι η θρησκευτική συνείδηση πρέπει να εκφράζεται στην στάση των πιστών απέναντι στα πολιτικά και κοινωνικά δρώμενα.

Το ρωσικό κείμενο μας λέει ότι η εκκοσμιευμένη ζωή της πολιτείας και της κοινωνίας έχει θεμελιώσει το διεθνές και νομικό σύστημα στα συμφέροντα της επίγειας ζωής και όχι των θρησκευτικών αξιών⁹³. Και συνεχίζει λέγοντας ότι η Εκκλησία δεν δέχεται την διάρθρωση του κόσμου με επίκεντρο το σκοτισμένο από την αμαρτία ανθρώπινο πρόσωπο, γι' αυτό επιδιώκει την επικράτηση των χριστιανικών αξιών ως θρησκευτική κοσμοθεωρία στην

⁸⁹ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §13

⁹⁰ ό.π.

⁹¹ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §90

⁹² ό.π.

⁹³ Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας, 2000, κεφ. XVI.4

διαδικασία λήψης αποφάσεων καθώς και σε σημαντικές ενέργειες για την κοινωνία⁹⁴. Οι σχέσεις της πολιτείας με την Εκκλησία τροποποιήθηκαν μέσα στο χρόνο. Η ανθρώπινη κοινωνία στο αρχαίο Ισραήλ, λέει το ρωσικό κείμενο, διέθετε ως αρχικό κύτταρο την οικογένεια, στην πορεία της εξέλιξής της δημιουργήθηκε η πολιτεία με αποτέλεσμα να εμφανιστούν επίγειοι άρχοντες, σε αντίθεση με την θεοκρατία η οποία επικρατούσε⁹⁵. Ο Θεός παραχώρησε το δικαίωμα στους ανθρώπους να δημιουργούν επίγειες πολιτείες, θεωρώντας πως θα τους βοηθήσει να τηρούν τις εντολές Του, να κάνουν αγαθοεργίες και να αποφεύγουν τις αμαρτίες⁹⁶. Μετέπειτα, ο Χριστός υποτάχθηκε στους φορείς της κρατικής εξουσίας και σταυρώθηκε. Οι Απόστολοι δίδαξαν την υποταγή προς τις αρχές, για παράδειγμα, ο Απόστολος Παύλος θεωρεί πως πρέπει να υποτασσόμαστε στις ανώτερες εξουσίες, δηλαδή τους άρχοντες, διότι, είναι υπηρέτες του Θεού και ασκούν την εξουσία Του, γι' αυτό θα πρέπει να εκφράζουμε σεβασμό και τιμή προς αυτούς (Ρωμ. 13 1-7)⁹⁷.

Σύμφωνα με το ρωσικό κείμενο, η πολιτεία εξασφαλίζει την επίγεια ευημερία, ενώ η Εκκλησία ιδρύθηκε από τον Θεό με σκοπό την αιώνια σωτηρία του ανθρώπου. Συνεπώς, η πολιτεία δεν έχει θέση στην Βασιλεία του Θεού⁹⁸. Στην κοσμική εποχή μας, το κράτος δεν δεσμεύεται από τις θρησκευτικές υποχρεώσεις της Εκκλησίας, κάθε μία από αυτές τις οντότητες δεν αναμειγνύεται στις υποθέσεις της άλλης, αλλά, λειτουργεί εντός των ορίων και αρμοδιοτήτων της με αλληλοσεβασμό. Επειδή, όμως, στο πλαίσιο της γήινης ευημερίας υπάρχει ηθική διάσταση απαραίτητη για την αιώνια σωτηρία των ανθρώπων, η θρησκεία δεν πρέπει να περιθωριοποιείται από τον βίο των λαών, αλλά, η εκκλησία να συνεργάζεται με το κράτος προς την επίτευξη αυτής της ευημερίας⁹⁹.

Το ρωσικό κείμενο συνεχίζει, λέγοντας ότι κατά την περίοδο της βυζαντινής αυτοκρατορίας, οι σχέσεις εκκλησίας – κράτους εκφράστηκαν στους αυτοκρατορικούς νόμους. Στην 6^η *Νεαρά* (τμήμα από νομοθετικούς νόμους) του Ιουστινιανού, εμφανίστηκε ο όρος «συμφωνία» ο οποίος συμπεριελάμβανε τις αρχές οι οποίες διείπαν τις σχέσεις κράτους και Εκκλησίας¹⁰⁰. Στο βιβλίο *Επαναγωγή* η σχέση μεταξύ εξουσίας και Εκκλησίας παραλληλίζονται ως την αναγκαιότητα της σχέσης σώματος και της ψυχής για τον ζωντανό

⁹⁴ ό.π.

⁹⁵ *Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. III.1

⁹⁶ ό.π.

⁹⁷ ό.π.

⁹⁸ *Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. III.3

⁹⁹ ό.π.

¹⁰⁰ *Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. III.4

άνθρωπο¹⁰¹. Το έργο De civitate Dei του Αγίου Αυγουστίνου διαμόρφωσε την διδασκαλία των «δύο μαχαιρών» κατά την οποία ο επίσκοπος Ρώμης κατείχε άμεσα την εκκλησιαστική εξουσία και έμμεσα την κρατική. Ως απόλυτος μονάρχης διέθετε κρατική δικαιοδοσία στο έδαφος της κυβέρνησης και στον στρατό. Όσα εδάφη αποσπάστηκαν και προσχώρησαν στον προτεσταντισμό, αφαίρεσαν από τον παπά αυτήν την εξουσία, ενώ στις μέρες μας έχει απολεσθεί σε τέτοιο βαθμό η κρατική εξουσία από τον Παπά, ο οποίος, εκτός από το κρατίδιο του Βατικανού, την εκφράζει μόνο με τη μορφή Κονκορδάτων¹⁰². Αργότερα, πραγματοποιήθηκαν μεταρρυθμίσεις και επικράτησε η αρχή της εδαφικότητας, σύμφωνα με την οποία, οποίος κατείχε την εξουσία κατείχε και την θρησκεία διαθέτοντας κρατικά προνόμια και αποκλείοντας από το κράτος πιστούς διαφορετικού θρησκευματος πέραν του επισήμου¹⁰³. Αυτή, ωστόσο, η αρχή είχε ήπια εφαρμογή. Αυτά τα στοιχεία, μαζί με την κληρονομιά του Βυζαντίου, σχημάτισαν το νομικό καθεστώς της ορθόδοξης ρωσικής εκκλησίας την συνοδική εποχή.

Το κείμενο εξηγεί ότι ο διαχωρισμός Εκκλησίας – κράτους καθιερώθηκε στις ΗΠΑ λόγω ότι από την αρχή ήταν ένα πολυομολογιακό κράτος ενώ στην Ευρώπη πρωτεύοντα ρόλο έπαιξε η γαλλική επανάσταση και ότι εξαρτάται από την εσωτερική διάρθρωση των κρατών υπό ποιες συνθήκες θα λειτουργούν οι Εκκλησίες¹⁰⁴. Το ρωσικό κείμενο διαχωρίζει τα εργαλεία για την άσκηση των εξουσιών, λέγοντας ότι η πολιτεία χρησιμοποιεί υλική δύναμη ενώ η Εκκλησία ηθικά μέσα¹⁰⁵. Κατά την διάρκεια της ιστορίας η Εκκλησία εκδιώχθηκε αρκετές φορές από την πολιτεία, επέλεξε να υποταχθεί σε αυτήν επιτρέποντάς της να ασκεί το έργο της εφόσον δεν προτρέπει τους ορθόδοξους σε πράξεις ενάντια του Ευαγγελίου¹⁰⁶. Το κείμενο αναφέρει ότι η πολιτεία είναι ένας γήινος θεσμός και η θρησκεία αποτελεί ιδιωτική υπόθεση καθώς και ότι η κοινωνία έχει χάσει τους θρησκευτικούς σκοπούς της και έχει θέσει την λειτουργία της Εκκλησίας σε ένα ανεξάρτητο πλαίσιο¹⁰⁷. Επίσης, η Εκκλησία θα πρέπει να αντιτίθεται σε ενέργειες της πολιτείας όταν αυτές επηρεάζουν αρνητικά το κοινωνικό ήθος, την θρησκευτική και πολιτισμική ταυτότητα των πιστών. Δεν προτιμά κάποιο συγκεκριμένο κρατικό καθεστώς, όμως, για να μην επικρατεί το ψεύδος και η υποκρισία

---

¹⁰¹ ό.π.

¹⁰² ό.π.

¹⁰³ ό.π.

¹⁰⁴ ό.π.

¹⁰⁵ *Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. III.5

¹⁰⁶ ό.π.

¹⁰⁷ ό.π.

θεωρεί πως πρέπει να κατέχει την εξουσία μία ανώτερη μορφή η οποία θα αναγεννήσει και θα αυξήσει την πνευματικότητα της κοινωνίας¹⁰⁸.

Το ρωσικό κείμενο παραθέτει μία λίστα με τα θέματα για τα οποία η Εκκλησία πρέπει να συνεργάζεται με την πολιτεία, αυτές οι περιπτώσεις είναι:

- Προώθηση της ειρήνης και της συνεργασίας των κρατών – διατήρηση της ηθικής στην κοινωνία
- πατριωτική, πολιτιστική και πνευματική εκπαίδευση
- φιλανθρωπικές πράξεις
- Προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς
- συνδρομή στην εκπόνηση νόμων
- πνευματική φροντίδα των σωμάτων ασφαλείας
- φροντίδα των φυλακισμένων
- ενημέρωση σε θέματα υγείας και ανθρωπιστικών ερευνών
- θέματα τα οποία αφορούν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης
- προστασία περιβάλλοντος
- οικονομική δράση με σκοπό το κοινό καλό
- υποστήριξη θεσμού οικογένειας, μητρότητας και παιδικής ηλικίας
- προστασία από ψευδο-θρησκείες

Ωστόσο, αναφέρει και κάποιους τομείς στους οποίους δεν πρέπει να εμπλακεί, όπως:

- Πολιτικός – προεκλογικός αγώνας
- διεξαγωγή πολέμου
- αποκάλυψη απόρρητων στοιχείων

Πρέπει σε κάθε περίπτωση εκκλησία να μεσολαβεί μεταξύ ανθρώπου και πολιτείας για τις ανάγκες και τα δικαιώματα των πρώτων¹⁰⁹.

Το ρωσικό κείμενο καταλήγει λέγοντας ότι η Εκκλησία διατηρεί διάλογο με την πολιτεία στους τομείς των τριών εξουσιών και συγκεκριμένα: με την νομοθετική για θέματα βελτίωσης του δικαίου, με την εκτελεστική για θέματα λήψης αποφάσεων σχετικά με

¹⁰⁸ Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας, 2000, κεφ. ΙΙΙ.7

¹⁰⁹ Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας, 2000, κεφ. ΙΙΙ.8

κοινωνικά κι άλλα ζητήματα και με την δικαστική αποκλειστικά στο πλαίσιο της εκπροσώπησης της Εκκλησίας στο δικαστήριο¹¹⁰. Οι κληρικοί σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να αποκτούν θέση στην δημόσια διοίκηση για να μην συγχέονται οι κρατικές με τις εκκλησιαστικές υποθέσεις¹¹¹.

Το ρωμαιοκαθολικό κείμενο μας λέει ότι το κράτος, ως οντότητα, θα πρέπει να επιδιώκει το κοινό καλό. Ο άνθρωπος δεν μπορεί από μόνος του να αναπτυχθεί πλήρως, για αυτό το κράτος και οι πολιτικοί θεσμοί, πρέπει να κάνουν προσιτά στον κόσμο τα αναγκαία αγαθά¹¹². Το κοινό καλό κάθε της χώρας διασφαλίζεται όχι μόνο με την ικανοποίηση της πλειοψηφίας του λαού, αλλά, και της μειοψηφίας, δηλαδή, το οικουμενικό καλό ολόκληρης της Δημιουργίας¹¹³. Θα πρέπει, όμως, το κοινό καλό να έχει και έναν υπερβατικό στόχο, ο οποίος είναι πέραν της οικονομικής και κοινωνικής ευημερίας του ανθρώπου¹¹⁴.

Το κείμενο της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας αναφέρεται στην Εκκλησία η οποία δημιουργήθηκε για να προστατεύει την υπερβατικότητα του ανθρώπου εκφράζοντας την εσωτερική κοινωνία των ανθρώπων με τον Θεό και έχει αποστολή να αναγγέλλει και να κοινωνεί τη Βασιλεία του Θεού¹¹⁵. Η εκκλησία δεν συνδέεται με τα πολιτικά συστήματα ούτε συγχέεται με την πολιτική κοινότητα. Η καθεμία έχει τον δικό της ανεξάρτητο χώρο και λειτουργούν αυτόνομα στην υπηρεσία της προσωπικής και κοινωνικής κλήσης των ανθρώπων, το κείμενο θεωρεί δε μεγάλη κατάκτηση του χριστιανισμού, σε ιστορικό και πολιτιστικό επίπεδο, τη διάκριση ανάμεσα στη θρησκεία και στην πολιτική καθώς και την αρχή της θρησκευτικής ελευθερίας¹¹⁶. Η Εκκλησία επεδίωκε πάντα να προστατεύει την κοινωνική φύση των προσώπων γι' αυτό και χρειάστηκε να αντιπαρατεθεί με έννοιες της εξουσίας οι οποίες έρχονταν κόντρα σε αυτό το μοντέλο. Στο κράτος ανατέθηκαν καθήκοντα τα οποία το καθιστούσαν αναγκαίο παράγοντα για την αστική συμβίωση έχοντας ως όφελος να διατηρεί τη ζωή της κοινότητας διατεταγμένα και ορθά και να την διαπαιδαγωγεί βάσει του κοινού καλού¹¹⁷. Με άλλα λόγια, να λειτουργεί σαν κατευθυντήριο όργανο, προσανατολίζοντάς τους πολίτες προς μια ηθική τάξη η οποία υπηρετεί την ανθρώπινη

¹¹⁰ *Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. III.9

¹¹¹ *Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. III.11

¹¹² *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 168, σ. 145

¹¹³ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 169, σ. 145

¹¹⁴ *ό.π.* § 170, σ. 146

¹¹⁵ *ό.π.* §49, σ. 62

¹¹⁶ *ό.π.* §50, σ. 63

¹¹⁷ *ό.π.* § 393, σ. 202

ανάπτυξη. Σε αυτήν την περίπτωση οι πολίτες υποχρεούνται να το υπακούουν με συνειδητό τρόπο¹¹⁸. Ο λαός ως υποκείμενο του κράτους, κατέχει την κυριαρχία την οποία μεταβιβάζει στους αντιπροσώπους τους οποίους εκλέγει και μπορεί να κρίνει και να αντικαταστήσει. Η καλύτερη εφαρμογή αυτής της διαδικασίας επιτυγχάνεται στα δημοκρατικά πολιτεύματα¹¹⁹.

Η σύσταση του κράτους, σύμφωνα με το ρωμαιοκαθολικό κείμενο, προϋποθέτει την υπηρεσία του προς την αστική κοινωνία η οποία αποτελείται από ένα σύνολο σχέσεων συνεταιριστικών και πολιτιστικών κεφαλαίων με οικουμενικό σκοπό το κοινό καλό. Η Εκκλησία υποστηρίζει τον κοινωνικό πλουραλισμό μέσω των αρχών της επικουρικότητας, της αλληλεγγύης και της δικαιοσύνης, επιδιώκοντας την πραγματοποίηση του κοινού καλού¹²⁰.

Η Εκκλησία και το κράτος, είναι πλήρως αυτόνομες και ανεξάρτητες μεταξύ τους, διαφέρουν, κυρίως, στον χαρακτήρα των στόχων. Η πρώτη ικανοποιεί πνευματικές ανάγκες ενώ το δεύτερο υπερτερεί στο κοσμικό κοινό καλό. Η Εκκλησία μέσω της αρχής της θρησκευτικής ελευθερίας διαθέτει τον δικό της χώρο δράσης και δεν υπεισέρχεται σε αρμοδιότητες πολιτικής κοινότητας παρά μόνο εκφράζεται για τα ηθικά και θρησκευτικά συνεπαγόμενα της πολιτικής¹²¹. Η Καθολική Εκκλησία, με την Β' Βατικανή Σύνοδο, δεσμεύτηκε να προωθήσει τη θρησκευτική ελευθερία βάσει της οποίας δεν επιτρέπεται ο εξαναγκασμός του ατόμου να δρα ενάντια στη θρησκευτική συνείδησή του¹²². Για το κοινό καλό θα πρέπει νομικές διατάξεις να κατοχυρώνουν το δικαίωμα άσκησης θρησκευτικής ελευθερίας χωρίς να παραβιάζεται ούτε να θεωρείται έγκλημα όπως συμβαίνει σε κάποια κράτη¹²³. Επιπλέον, κάποια θρησκευτική ομάδα μπορεί να χαιρεί κάποιας ιδιαίτερης αναγνώρισης από το κράτος, χωρίς αυτό να δημιουργεί διαχωρισμό στην κοινωνική τάξη σε σχέση με τις υπόλοιπες θρησκευτικές ομάδες¹²⁴.

Παρότι, όπως ήδη αναφέρθηκε, οι δύο οντότητες είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους, η συνεργασία τους είναι συμβατή και επιθυμητή, δεδομένου ότι και οι δυο τους υπηρετούν,

¹¹⁸ ό.π. § 394, σ. 303

¹¹⁹ ό.π. § 395, σ. 303

¹²⁰ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 417, σ. 317

¹²¹ ό.π. § 424, σ. 322

¹²² ό.π. § 421, σ. 320

¹²³ ό.π. § 423, σ. 321

¹²⁴ ό.π. § 423, σ. 321

από διαφορετική σκοπιά, τους ίδιους ανθρώπους¹²⁵. Η νομική αναγνώριση της ταυτότητάς της, επιτρέπει στην Εκκλησία να είναι ελεύθερη ως προς την έκφραση, τη διδασκαλία, την κήρυξη του ευαγγελίου, τη λατρεία, τους δικούς της κανόνες στο εσωτερικό της, την οικοδόμηση ναών και άλλων θρησκευτικών κτιρίων, την κατοχή αγαθών απαραίτητων για τη λειτουργία της, καθώς και την ελευθερία να συνεταιρίζεται για διάφορους σκοπούς¹²⁶. Για αιώνες εκκλησία και κράτος διαθέτουν αρμονικές σχέσεις¹²⁷

Το κράτος ως θεσμός, εντός του οικονομικού πλαισίου, πρέπει, βάσει της αρχής της επικουρικότητας, να δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες, ώστε να ασκείται ελεύθερα η οικονομική δραστηριότητα και να εμπνέεται, επίσης, από την αρχή της αλληλεγγύης για να δίνει σε όλα τα μέρη ίση αυτονομία. Θα πρέπει να επεμβαίνει με τέτοιον τρόπο στην αγορά ακόμα λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες της κοινωνίας χωρίς, όμως, να παρεμβαίνει έντονα, αλλά, ούτε με ελλιπή τρόπο¹²⁸. Καθήκον του είναι να δημιουργεί ένα ικανό νομικό πλαίσιο ώστε να ρυθμίζει τις οικονομικές σχέσεις, διαφυλάσσοντας την ελεύθερη οικονομία ως προς τους βασικούς της όρους. Πέραν της κατάλληλης νομοθεσίας, πρέπει να ασκεί οικονομική και κοινωνική πολιτική με στόχο το κοινό καλό και τη συμμετοχή των πολιτών σε παραγωγικές δραστηριότητες¹²⁹. Η αγορά και το κράτος οφείλουν να δρουν συμπληρωματικά, διατηρώντας την ισορροπία μεταξύ δημόσιας δράσης και ιδιωτικής ελευθερίας και έχοντας ως κριτήριο τον ορθολογισμό, την ισότητα και την παραγωγικότητα. Εάν το κράτος παρεμβαίνει με έντονο τρόπο είναι επιβλαβές για την κοινωνία¹³⁰. Είναι, επίσης, σημαντική, η λειτουργία του για την είσπραξη εκλογικευμένων φόρων καθώς και η διαχείριση των δημόσιων πόρων¹³¹.

5.3. Δικαιοσύνη και Ανθρώπινα Δικαιώματα

Το κείμενο του Κοινωνικού Ήθους μας λέει ότι όλοι οι άνθρωποι θα πρέπει να λειτουργούν ως μάρτυρες τής αιώνιας Βασιλείας τού Χριστού και όταν ο ένας έρχεται σε επαφή με τον άλλον να μην ξεχνά πως κάθε άνθρωπος έχει πλασθεί κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση τού

¹²⁵ ό.π. § 425, σ. 323

¹²⁶ ό.π. § 426, σ. 323

¹²⁷ ό.π. § 427, σ. 324

¹²⁸ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 351, σ. 274

¹²⁹ ό.π. § 352, σ. 275

¹³⁰ ό.π. § 354, σ. 276

¹³¹ ό.π. § 355, σ. 277

Θεού¹³². Η χριστιανική πίστη δεν θα πρέπει να προωθείται με πολιτική ισχύ ή νομικό εξαναγκασμό. Θα πρέπει να αναγνωρίζονται τα ανθρώπινα δικαιώματα, των οποίων η ρητορική όχι μόνο συμβαδίζει με την επιθυμία του Θεού για τα πλάσματά Του, αλλά, γιατί, επίσης, προάγει το απαραβίαστο της αξιοπρέπειας και της ελευθερίας της μοναδικότητας του ανθρώπου, θέτοντας το συμφέρον των ανθρώπων πάνω από αυτό των κρατών και βοηθώντας στην συνύπαρξη διαφορετικών πεποιθήσεων και πολιτισμών¹³³. Για τον λόγο αυτό η Εκκλησία υποστηρίζει εκείνες τις κυβερνητικές πολιτικές οι οποίες προωθούν τον πολιτισμικό πλουραλισμό και την ειρηνική συνύπαρξη των ανθρώπων. Υπενθυμίζει, ταυτόχρονα, την δέσμευση των ανθρώπων για το κοινό καλό η οποία αποτελεί την πραγματική ουσία των δημοκρατικών πολιτευμάτων¹³⁴.

Σύμφωνα με το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, η γλώσσα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων διαμορφώθηκε από τα χριστιανικά ιδεώδη και επιδιώκει να διατηρήσει και να προστατεύσει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια¹³⁵. Οι ιστορικές ρίζες της ιδέας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων φτάνουν στο ευαγγελικό κήρυγμα προβάλλοντας την αξία κάθε ανθρώπινης ψυχής¹³⁶. Το κείμενο συνεχίζει λέγοντας ότι όλες οι διεθνείς διακήρυξης για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ομολογούν την ιερότητα και τον σεβασμό του ανθρώπου βασιζόμενες στις χριστιανικές και ιουδαϊκές πηγές του δυτικού πολιτισμού. Κάθε χριστιανός μπορεί να υιοθετήσει την γλώσσα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κάθε φορά που θέλει να υπερασπιστεί την δικαιοσύνη και την ειρήνη υπονοώντας την προστασία της αξιοπρέπειας του δημιουργημένου, κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση του Θεού, ανθρώπου¹³⁷.

Η ανθρωπότητα, σύμφωνα με το κείμενο, είναι μία ενότητα η οποία υπάρχει ταυτόχρονα στο πνευματικό και υλικό βασίλειο και ο άνθρωπος αποτελεί μία πνευματική ελευθερία την οποία μεταδίδει ο ίδιος σε ολόκληρο τον κόσμο¹³⁸. Η ανθρώπινη ελευθερία, όμως, δεν είναι μόνο η ικανότητα να επιλέγει κανείς ότι επιθυμεί η να βρίσκεται σε κατάσταση εκτός σκλαβιάς, αλλά, αφορά και την ελεύθερη αναζήτηση της ένωσης του ανθρώπου με τον Θεό. Η απόλυτη ελευθερία είναι όταν το ανθρώπινο πρόσωπο ενώνεται με Αυτόν. Το κείμενο υποστηρίζει ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν μπορούν να εκφράσουν αυτήν την ελευθερία,

¹³² Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §6

¹³³ ό.π.

¹³⁴ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §14

¹³⁵ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §61

¹³⁶ ό.π.

¹³⁷ ό.π.

¹³⁸ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §62

ωστόσο, παραμένουν απολύτως απαραίτητα για την υπεράσπιση της αξιοπρέπειας της ανθρώπινης ψυχής¹³⁹.

Η θεωρία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων βασίζεται σε μία φιλοσοφική αρχή η οποία δίνει προτεραιότητα στην ελευθερία για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και τοποθετεί πάντα τον άνθρωπο υψηλότερα από το κράτος συμφωνώντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, με τις αρχές της χριστιανικής συνείδησης¹⁴⁰. Κάθε κυβέρνηση κράτους θα πρέπει να δεσμεύεται ώστε να προστατεύει και να προωθεί τις βασικές ελευθερίες όπως, παραδείγματος χάριν, της συνείδησης, του λόγου, της σκέψης κ.α. καθώς και το δικαίωμα στην ασφάλεια και στην προστασία από ανατιολόγητη φυλάκιση (*habeas corpus*). Επιπλέον θα πρέπει να μένουν απαραβίαστα τα πολιτικά δικαιώματα των ανθρώπων και να διασφαλίζονται και τα κοινωνικά, τα οποία αφορούν την ελεύθερη πρόσβαση στην ιατρική περίθαλψη, στην ασφάλιση κ.α.¹⁴¹. Το κείμενο υποστηρίζει ότι οι δεσμεύσεις των κρατών στο πλαίσιο της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι πολύ θετικές και συμβάλλουν στην ελευθερία, την δικαιοσύνη και την φιλανθρωπία, ωστόσο, παραμένουν μινιμαλιστικές και δεν καλύπτουν όσα θα ήθελε η ορθόδοξη εκκλησία για τον άνθρωπο, διότι δύσκολα καταστέλλουν τον ανθρώπινο εγωισμό, δύσκολα γαληνεύουν τις καρδιές ή δημιουργούν ανθεκτικές κοινότητες¹⁴². Παρά ταύτα, όλοι οι χριστιανοί πρέπει να υποστηρίζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα ως προαπαιτούμενο για κάθε κοινωνία.

Το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου επισημαίνει την σπουδαιότητα, ως ανθρωπίνου δικαιώματος, της προστασίας της θρησκευτικής ελευθερίας του ατόμου, δηλαδή, της ελευθερίας της συνείδησης, της λατρείας και της πίστης, ώστε κάθε άνθρωπος να ασκεί ελεύθερα τα θρησκευτικά του καθήκοντα¹⁴³. Η θρησκευτική ελευθερία επιτρέπει την πνευματική αναζήτηση, η οποία καλλιεργεί την συνείδηση και αυτή με την σειρά της, ως θεϊός νόμος, δημιουργεί ηθικές βάσεις στην κοινωνία, καθιστώντας την ισχυρότερη από τους γραπτούς νόμους. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο μάχεται για την προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας και των δικαιωμάτων όλων των μειονοτήτων, διότι, όπως κανείς

---

¹³⁹ ό.π.

¹⁴⁰ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §63

¹⁴¹ ό.π.

¹⁴² ό.π.

¹⁴³ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §64

επιθυμεί να σέβονται οι άλλοι την θρησκευτική του πίστη, έτσι κι εκείνος θα πρέπει να σέβεται τις υπόλοιπες¹⁴⁴.

Στο ρωσικό κείμενο αναφέρεται ότι ο Θεός έπλασε έναν τέλειο κόσμο, ωστόσο, μετά την πτώση, ο άνθρωπος απομακρύνθηκε από Αυτόν και εμφανίστηκε στη ζωή του η φθορά και η αμαρτία¹⁴⁵. Η τήρηση των εντολών του Θεού από τον άνθρωπο είναι αυτή που τον στηρίζει στην ζωή. Το δίκαιο, εμφανίστηκε από τότε που άνθρωπος ήταν στον παράδεισο και λειτουργούσε ως όριο για την προστασία του ανθρώπινου προσώπου¹⁴⁶.

Το κείμενο συνεχίζει, σε συμφωνία με αυτό του Οικουμενικού Πατριαρχείου, λέγοντας ότι ο τομέας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων διαφέρει απ' αυτόν της ηθικής διότι δεν προσδιορίζει τις εσωτερικές καταστάσεις του ανθρώπου¹⁴⁷. Η νομοθεσία είναι απαραίτητο στοιχείο συνοχής της κοινωνίας και συχνά περιλαμβάνει μέτρα εξαναγκασμού υποταγής στον νόμο. Διαθέτει ένα όριο ηθικών αρχών και προσπαθεί όχι να κάνει τον κόσμο βασιλεία του θεού, αλλά, να το συγκρατήσει από το να γίνει κόλαση¹⁴⁸.

Ο άνθρωπος αντιμετωπίζεται από την θρησκεία ως μοναδική προσωπικότητα, άρα δεν πρέπει να κρίνεται από τους άλλους. Επειδή, όμως, αντιμετωπίζεται και ως μέρος της κοινωνίας, θα πρέπει να κριθεί από την κοινότητα εφόσον οι πράξεις του επηρεάζουν όλα τα άτομα στην κοινωνία¹⁴⁹. Στο πλαίσιο αυτό μπορεί κανείς να προκαλεί τεράστιο πόνο σε πολλούς. Το ρωσικό κείμενο θεωρεί πως πλέον η νομοθεσία προσαρμόζεται στις ανάγκες της κοινωνίας λέγοντας ότι: παλαιότερα ο νόμος κάλυπτε πάρα πολλές «αόρατες» πτυχές των δραστηριοτήτων των ανθρώπων οι οποίες σήμερα δεν τιμωρούνται (π.χ. μοιχεία, μαγεία κ.α.) αν, όμως, εξαφανίζεται από τον ανθρώπινο νόμο η θεία αρχή, παύει να είναι νόμος και γίνεται ανομία, καθιστώντας τον νομοθέτη εγκληματία. Στην παλαιά διαθήκη το κοσμικό και θρησκευτικό δίκιο εκφράζονταν ως ένα και η επί του όρους ομιλία προσπαθεί να ταυτίσει την ζωή του ανθρώπου με τον θείο νόμο¹⁵⁰.

---

¹⁴⁴ ό.π.

¹⁴⁵ *Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. IV.1

¹⁴⁶ ό.π.

¹⁴⁷ *Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. IV.2

¹⁴⁸ ό.π.

¹⁴⁹ *Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. IV.3

¹⁵⁰ *Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. IV.4

Το ρωσικό κείμενο αναφέρει ότι στην Εκκλησία, η Θεία Αποκάλυψη αποτελεί βάση του κανονικού δικαίου και υποστηρίζει ότι ένα δίκαιο το οποίο θεμελιώνεται στο Ευαγγέλιο δεν μπορεί να είναι εφικτό σήμερα, διότι, προϋποθέτει την εκκλησιαστικοποίηση της ζωής¹⁵¹. Στο κοσμικό δίκιο εμφανίζεται ως επικρατούσα αρχή αυτή των δικαιωμάτων του ανθρώπου τα οποία βασίζονται στην διδασκαλία περί εικόνας και ομοίωσης του Θεού. Το κράτος και η Εκκλησία διατηρούν έναν τομέα αυτόνομο για τον άνθρωπο εγγυώμενα τα εσωτερικά δικαιώματα του για να μπορεί να εκφράζει ελεύθερα την βούληση του¹⁵².

Επίσης, υποστηρίζει ότι η νομική αρχή της ελευθερίας της συνειδήσεως απέκτησε θεμελιώδη υπόσταση με την οικουμενική διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων¹⁵³. Η εκκοσμίκευση, όμως, μετέτρεψε τα ανθρώπινα δικαιώματα σε μία έννοια εκτός της σχέσης ατόμου θεού και η προστασία της ελευθερίας έλαβε την μορφή της προστασίας της αυθαιρεσίας, όμως, έτσι, ο άνθρωπος δεν εκλαμβάνεται ως εικόνα του θεού αλλά ως ένα αυτοδύναμο υποκείμενο¹⁵⁴. Αυτός ο διαχωρισμός δε γίνεται στην χριστιανική νομική θεώρηση σύμφωνα με την οποία τα ανθρώπινα δικαιώματα προστατεύονται για να μπορεί ο άνθρωπος να επιτελέσει το καθήκον του και να φτάσει στην θέωση¹⁵⁵. Στη Ρωσία η νομοθεσία αναπτύχθηκε μαζί με την κοινωνία της. Από τον 10^ο αιώνα έχει πολλά κοινά στοιχεία με τον κώδικα του Ιουστινιανού, ενώ, από τον 16^ο αιώνα, αρχίζει να αφομοιώνει στοιχεία από τη δυτικευρωπαϊκή νομοθεσία. Από το 1917, το Συμβούλιο των Λαϊκών Επιτροπών, ακύρωσε ολόκληρη την ρωσική νομοθεσία και πιο πρόσφατα, μετά την κατάρρευση του ανατολικού μπλοκ, η διαδικασία νομοθέτησης βασίστηκε σε σύγχρονες εκκοσμιευμένες νομικές προσεγγίσεις¹⁵⁶.

Το ρωσικό κείμενο καταλήγει ότι ο άνθρωπος μετά από την πτώση του από τον παράδεισο και την εμφάνιση της αμαρτίας άρχισε να θεσπίζει νόμους για να περιορίσει το κακό και να υποστηρίξει το καλό. Στο πλαίσιο αυτό, το κράτος, έχοντας τον ρόλο του νομοθέτη, ευλογείται από τον Θεό. Οι πιστοί θα πρέπει να υποτάσσονται σε αυτό, χωρίς, ωστόσο, να επιτρέπουν την απολυτοποίηση της εξουσίας του κράτους ως τελείως αυτόνομη από την εξουσία του θεού, καθώς, επίσης, δεν θα πρέπει να θεοποιούν τους επίγειους άρχοντες¹⁵⁷. Σε περιπτώσεις κατά τις οποίες ο νόμος του κράτους λειτουργεί με τρόπο επικίνδυνο για την

¹⁵¹ *Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. IV.5

¹⁵² *Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. IV.6

¹⁵³ *Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. III.6

¹⁵⁴ *Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. IV.7

¹⁵⁵ *ό.π.*

¹⁵⁶ *Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. IV.8

¹⁵⁷ *Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. III.2

πίστη και την αιώνια σωτηρία της ψυχής του ανθρώπου, η Εκκλησία θα πρέπει να εναντιώνεται με νόμιμο τρόπο σε αυτές παραβιάσεις και, αν χρειαστεί, να κρατήσει στάση πολιτικής υπακοής¹⁵⁸.

Το ρωμαιοκαθολικό κείμενο ξεκινά με τις βιβλικές αναφορές, λέγοντας ότι η εμπειρία του Μυστηρίου στην κοινωνία δίνει το χάρισμα στον άνθρωπο, ο οποίος το διαχειρίζεται υπεύθυνα και σε αρμονική συνύπαρξη με τους άλλους¹⁵⁹. Το χάρισμα αυτό, εμφανίστηκε αρχικά στον λαό του Ισραήλ όταν του φανερώθηκε ο Θεός¹⁶⁰. Οι Δέκα εντολές εκφράζουν το φυσικό νόμο και την ανθρώπινη ηθική καθώς και αυτό που καθόρισε η διαθήκη σχετικά με το τι συνεπάγεται να ανήκει κανείς στον θεό¹⁶¹. Ο Δεκάλογος, βέβαια, δεν καθορίζει μόνο τη σχέση με τον Θεό, αλλά, ακόμα και αυτή των ανθρώπων μεταξύ τους, δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στον φτωχό και στον ξένο. Έτσι, σύμφωνα με την κοινωνική διδασκαλία, ή γη της επαγγελίας, η απελευθέρωση, η Διαθήκη και ο Δεκάλογος, ρυθμίζουν την κοινωνία του Ισραήλ¹⁶². Επίσης, ο κανόνας για τα έτη Σαββατικό και Ιωβηλαίο, ήταν ότι επιβαλλόταν αγρανάπαυση, παραγράφονταν τα χρέη και απελευθερώνονταν τα πρόσωπα και τα αγαθά. Αυτή η νομοθεσία στο Ισραήλ καθόρισε την πολιτική και κοινωνική ζωή, ειδικά σε θέματα φτώχειας, αδικίας και ανισότητας, αποτελώντας την απαρχή της κοινωνικής διδασκαλίας¹⁶³. Οι αρχές της δικαιοσύνης και της κοινωνικής αλληλεγγύης είναι ο θεμέλιος λίθος του προφητικού κηρύγματος και οι Δέκα Εντολές ριζώνουν στο εσωτερικό του ανθρώπου κάνοντάς τον να δρα στην κοινωνία με γνώμονα τις παραπάνω αρχές¹⁶⁴.

Η Κοινωνική Διδασκαλία συνεχίζει λέγοντας ότι ο άνθρωπος είναι ελεύθερος να πράξει σύμφωνα με ηθικά κριτήρια όταν υπακούει στην αλήθεια η οποία λειτουργεί ως δυνατότητα αλλά και ως όριο¹⁶⁵. Μέσω της κρίσης της συνειδήσεώς μας αναγνωρίζουμε το καλό και το κακό και αναλαμβάνουμε την ευθύνη για κάθε μας πράξη¹⁶⁶. Ο φυσικός νόμος δόθηκε στον άνθρωπο μαζί με τη δημιουργία και έτσι γνωρίζουμε τι πρέπει να αποφύγουμε και τι να επιτελέσουμε. Είναι οικουμενικός, ισχύει για όλους τους ανθρώπους και οι ουσιώδεις

¹⁵⁸ *Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. IV.9

¹⁵⁹ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 20, σ. 45

¹⁶⁰ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 21, σ. 46

¹⁶¹ *ό.π.* § 22, σ. 46

¹⁶² *ό.π.* § 23, σ. 47

¹⁶³ *ό.π.* § 24, σ. 48

¹⁶⁴ *ό.π.*, § 25, σ. 48-49

¹⁶⁵ *ό.π.* § 138, σ. 123

¹⁶⁶ *ό.π.* § 139, σ. 123

κανόνες του εμφανίζονται στον Δεκάλογο¹⁶⁷. Εάν δεν ήταν οικουμενικός δεν θα ήταν δυνατό να δημιουργηθεί μια αληθινή κοινωνία η οποία να συγκλίνει στο καλό¹⁶⁸. Παρά την πολιτισμική ποικιλομορφία, ο φυσικός νόμος συνδέει τους ανθρώπους και όσο και αν θέλουμε να τον αρνηθούμε, παραμένει στην καρδιά των ανθρώπων¹⁶⁹. Ο φυσικός νόμος του Θεού, αποτελεί ηθικό θεμέλιο της κοινωνίας και σύμφωνα με αυτόν χαράσσονται οι ανθρώπινοι νόμοι¹⁷⁰. Η ελευθερία, συχνά, είναι αυτή η οποία απομακρύνει τον άνθρωπο από τον Θεό τον οποίο παύει να αναγνωρίζει ως αρχή του. Με το Πασχαλινό μυστήριο, ο χριστός απελευθερώνει τον άνθρωπο από την ελευθερία του¹⁷¹. Όλοι οι άνθρωποι είναι δημιουργήματα του Θεού κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσή Του, συνεπώς, διαθέτουν την ίδια αξιοπρέπεια ανεξαιρέτως¹⁷². Η αναγνώριση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας καθώς και η αντικειμενικότητα και η ισότητα ανάμεσα στους ανθρώπους, αποτελεί την πρόοδο του ανθρώπου και της κοινωνίας ακόμα και σε οικουμενικό επίπεδο.

Η ρωμαιοκαθολική Εκκλησία θεωρεί πως τα δικαιώματα του ανθρώπου επιβεβαιώνουν την αξιοπρέπεια του όπως αυτή αποτυπώθηκε στον ίδιο κατά τη δημιουργία του¹⁷³. Η αξιοπρέπεια αυτή είναι έμφυτη για κάθε άνθρωπο από τον οποίο πηγάζουν αυτά τα δικαιώματα καθώς και από τον Δημιουργό του. Τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι οικουμενικά, αναφαίρετα και απαραβίαστα, γιατί είναι παρόντα, ανεξαιρέτως υποκειμένου, τόπου και χρόνου, δεν μπορούν να στερηθούν από κανέναν γιατί κάτι τέτοιο αντιτίθεται στην ανθρώπινη φύση¹⁷⁴. Θα πρέπει να προστατεύονται στο σύνολό τους σε όλα τα στάδια και τομείς της ζωής, ικανοποιώντας τις βασικές ανάγκες του ανθρώπου, παραμένοντας αδιαίρετα και έχοντας παγκόσμιο χαρακτήρα¹⁷⁵.

Στην εγκύκλιο *Centesimus annus*, ο Πάπας Ιωάννης ΚΓ' προσδιορίζει τα εξής δικαιώματα: **το δικαίωμα στη ζωή**, από τη σύλληψη έως τη γέννηση, καταδικάζοντας την έκτρωση και την ευθανασία, **το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας**, **στο δικαίωμα του να ζεις σε μια οικογένεια** εντός ηθικού περιβάλλοντος, να μεγαλώνεις ως παιδί στην αγκαλιά της μητέρας σου, **το δικαίωμα της ωρίμανσης του νου και της ανάπτυξης της**

¹⁶⁷ ό.π. § 140, σ. 124

¹⁶⁸ ό.π. § 142, σ. 125

¹⁶⁹ ό.π. § 141, σ. 125

¹⁷⁰ ό.π. § 142, σ. 125

¹⁷¹ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 143, σ. 126

¹⁷² ό.π. § 144, σ. 127

¹⁷³ ό.π. § 152, σ. 133

¹⁷⁴ ό.π. § 153, σ. 134

¹⁷⁵ ό.π. § 154, σ. 134

προσωπικότητας, αναζητώντας ελεύθερα τη γνώση της αλήθειας, **το δικαίωμα στην εργασία** για την αξιοποίηση ποίηση των αγαθών της γης με σκοπό την αποκόμιση τροφής, **το δικαίωμα σχηματισμού οικογένειας**, διαπαιδαγωγώντας στα παιδιά¹⁷⁶. Εκτός από τα δικαιώματα, υπάρχουν και υποχρεώσεις στην ανθρώπινη συμβίωση, οι οποίες, αρχικώς, αναγνωρίζουν και σέβονται αυτά τα δικαιώματα και αλληλοσυμπληρώνονται με αυτά¹⁷⁷. Επειδή οι λαοί αποτελούνται από ανθρώπους, τα ανθρώπινα δικαιώματα διευρύνθηκαν και στα έθνη. Συνεπώς, οικουμενικό δικαίωμα είναι η αρχή του ίσου σεβασμού των κρατών, το δικαίωμα της ελεύθερης συνεργασίας, καθώς και το δικαίωμα αυτοπροσδιορισμού. Το δικαίωμα της ανεξαρτησίας απορρέει από αυτό της ειρήνης ως δικαίωμα του ανθρώπου και των λαών¹⁷⁸. Κάθε έθνος έχει δικαίωμα ύπαρξης, ξεχωριστής γλώσσας, διαμόρφωσης της ζωής βάσει των παραδόσεών του, χωρίς καταπίεση των μειονοτήτων, καθώς και το δικαίωμα της μόρφωσης των νέων γενεών με σκοπό ένα καλύτερο μέλλον¹⁷⁹. Ακόμα, όμως, και σε δημοκρατικές χώρες, τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν γίνονται πάντα σεβαστά καθώς παραβιάζονται μέσω πολέμων, γενοκτονιών, νέων μορφών δουλείας, εμπόριο σαρκός, εκμετάλλευση εργαζομένων, ναρκωτικά κ.α.. Συχνά, η Εκκλησία ζητά από τους πιο ισχυρούς να απαρνηθούν κάποια από τα δικαιώματά τους προς όφελος των αδυνάτων¹⁸⁰. Επίσης, εκτιμά το γεγονός ότι, στην σύγχρονη εποχή, τα ανθρώπινα δικαιώματα προωθούνται και προστατεύονται περισσότερο. Η ίδια η Εκκλησία αναγγέλλει την χριστιανική τους βάση και καταγγέλλει την παραβίαση τους. Για καλύτερα αποτελέσματα σε αυτόν τον τομέα, η Εκκλησία είναι ανοικτή στη συνεργασία με το κράτος, άλλες θρησκείες και ιδιωτικούς φορείς¹⁸¹.

Το ρωμαιοκαθολικό κείμενο συνεχίζει, λέγοντας ότι για να υλοποιηθεί το κοινό καλό, είναι απαραίτητο να προστατευθούν τα θεμελιώδη και αναφαίρετα δικαιώματα του ανθρώπου που σκοπό έχουν τον σεβασμό της αξιοπρέπειάς του. Υποστηρίζει ότι μία πολιτική κοινότητα πρέπει να δομείται βάσει ηθικών και νομικών αξιώσεων οι οποίες συμπυκνώνουν τα ανθρώπινα δικαιώματα¹⁸². Η δημόσια εξουσία, στο πλαίσιο της πολιτικής κοινότητας, είναι επιθυμητό να λειτουργεί κατάλληλα ώστε επιδιώκοντας το κοινό καλό να δημιουργεί τις συνθήκες για ένα ανθρώπινο περιβάλλον στο οποίο μπορούν να ασκηθούν τα ανθρώπινα

¹⁷⁶ ό.π. § 155, σ. 135-136

¹⁷⁷ ό.π. § 156, σ. 136

¹⁷⁸ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 157, σ. 137

¹⁷⁹ ό.π. § 157, σ. 138

¹⁸⁰ ό.π. § 158, σ. 138

¹⁸¹ ό.π. § 159, σ. 139

¹⁸² ό.π. § 388, σ. 299

δικαιώματα και να εκπληρωθούν οι υποχρεώσεις. Απαραίτητη δεν είναι μόνο η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά, και η προώθησή τους. Προσοχή θα πρέπει να δίνεται στην ισότητα όλων απέναντι στην προστασία των δικαιωμάτων ώστε να μην δημιουργούνται προνομιούχες θέσεις ορισμένων ατόμων/ομάδων¹⁸³.

5.4. Πολιτική

Το κείμενο του Κοινωνικού Ήθους μας λέει ότι η χριστιανική κοινωνική ηθική, η οποία απορρέει από την ζωή της Αποστολικής Εκκλησίας, δημιούργησε στο πλαίσιο της αυτοκρατορικής εποχής ένα νέο είδος πολιτεύματος το οποίο δεν σχετίζεται με την ανθρώπινη διακυβέρνηση, την ιεραρχία και την κοινωνική βία¹⁸⁴. Το πολίτευμα αυτό χαρακτηριζόταν από την φροντίδα για τον πλησίον και την προσπάθεια των ανθρώπων να προωθήσουν το κοινό καλό χωρίς να έχουν ανάγκη την εξουσία και τους νόμους, αλλά, οδηγούμενοι μόνο από την αγάπη. Υπάρχουν πολλά είδη πολιτικών αρχών κάτω από τα οποία λειτουργεί η κοινωνία, οι πιστοί πρέπει να κρίνουν αυτές τις αρχές βάσει του προτύπου της χριστιανικής αγάπης¹⁸⁵. Η Εκκλησία, βάσει της χριστιανικής πίστης, θέτει υψηλότερα την Βασιλεία του Θεού από αυτήν της βασιλείας του κόσμου. Κατά την μακρόχρονη διάρκεια της ιστορίας οι αυτοκρατορίες έχουν διαδεχτεί φιλελεύθερες δημοκρατίες ή δικτατορίες καθώς και καθεστώτα τα οποία άλλοτε ήταν φιλικά, άλλοτε εχθρικά ή ουδέτερα προς τον χριστιανισμό. Ανεξαρτήτως, όμως, καθεστώτος, ο κύριος οίκος των χριστιανών ήταν και παραμένει η συμμετοχή του στην Θεία Ευχαριστία η οποία χαρακτηρίζεται από θεία αγάπη, βρίσκεται πάνω από κάθε πολίτευμα και προετοιμάζει τους ανθρώπους για την αιώνια ζωή. Διότι, εδώ είμαστε όλοι «ξένοι και παρεπίδημοι» (Εβρ. 11:13)¹⁸⁶.

Το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου αναφέρει ότι η Εκκλησία καταδικάζει τα ολοκληρωτικά καθεστώτα τα οποία δεν σέβονται την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και για το λόγο αυτό οι άνθρωποι δεν θα πρέπει να υποτάσσονται σε αυτά, ειδικά όταν αναγκάζονται να έρθουν σε αντίθεση με τις χριστιανικές τους αρχές¹⁸⁷. Η ανθρώπινη συμμετοχή στην πολιτική θα πρέπει να πραγματοποιείται πάντα βάσει των χριστιανικών αρχών, επιδιώκοντας την δικαιοσύνη και την ευημερία όλων των ανθρώπων. Αυτή η στάση απαιτεί συχνά όχι την

¹⁸³ ό.π. § 389, σ. 299

¹⁸⁴ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §6

¹⁸⁵ ό.π.

¹⁸⁶ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §8

¹⁸⁷ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §9

απόλυτη υπακοή αλλά μία ιδιότυπη στάση απέναντι στα πολιτικά δρώμενα. Ο νόμος της Βασιλείας του Θεού, σύμφωνα με το κείμενο, είναι αυτός ο οποίος πρέπει πρωτίστως να τηρείται, διότι οι ανθρώπινοι νόμοι είναι προσωρινοί και περιστασιακοί¹⁸⁸.

Το ρωσικό κείμενο αναλύει την πολιτική μέσα από τον τρόπο με τον οποίο συμμετέχουν σε αυτήν οι πιστοί. Οι πολίτες κάθε χώρας ανήκουν σε ένα ευρύ πολιτικό φάσμα και μέσω της συμμετοχής τους στις εκλογές επιδιώκουν με την βούληση τους να μεταρρυθμίσουν την εξουσία¹⁸⁹. Οι μέθοδοι, αναφέρει, ωστόσο, τις οποίες χρησιμοποιούν τα πολιτικά κόμματα, μπορεί να αντιτάσσονται στο δίκαιο και τα χριστιανικά ήθη. Η Εκκλησία προσπαθεί να οικοδομήσει την ειρήνη και την ενότητα για τους πιστούς και κατανοεί ότι υπάρχουν διαφορές και συγκρούσεις στις πολιτικές ιδεολογίες μεταξύ των ανθρώπων, όμως, δεν επιτρέπει την ύπαρξη πολιτικών απόψεων εντός του κύκλου της οι οποίες αντιτίθενται στην ορθόδοξη διδασκαλία¹⁹⁰. Το ρωσικό κείμενο δηλώνει ότι οι κληρικοί δεν θα πρέπει να συμμετέχουν σε πολιτικές οργανώσεις, ούτε να υποστηρίζουν πολιτευόμενους σε προεκλογικές εκστρατείες και, φυσικά, να μη θέτουν οι ίδιοι υποψηφιότητα στις εκλογές¹⁹¹. Τον 20ό αιώνα η συμμετοχή Ρώσων κληρικών σε όργανα εξουσίας ήταν εφικτή (π.χ. στη Δούμα) και υπήρχαν περιπτώσεις κατά τις οποίες η Εκκλησία ωφελήθηκε από αυτή τη συμμετοχή. Στην πορεία, όμως, απεδείχθη ότι η εμπλοκή της εκκλησίας με την πολιτική δυσχεραίνει την ιεραποστολική και ποιμαντική της δράση για τον λόγο αυτό η Εκκλησία θα πρέπει να βρίσκεται υπεράνω πολιτικού συμφέροντος¹⁹². Τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα η Ρωσική Εκκλησία ευλογούσε αντιπροσώπους της σε βουλευτικές θέσεις, το 1993, ωστόσο, η Σύνοδος Ιεραρχίας απεφάνθη πως οι κληρικοί θα πρέπει να απέχουν πλήρως από θέσεις πολιτικής εξουσίας ενώ σε νεότερη απόφαση της συνόδου το 1997, αναφέρει πως οι μόνες σχέσεις της εκκλησίας με την πολιτική πρέπει να αφορούν τον διάλογο και την συνεργασία σε κοινωνικά θέματα και σε καμία περίπτωση να μην υποστηρίζει κάποιο πολιτικό κόμμα¹⁹³. Η ίδια η Εκκλησία μπορεί να εκφράζει πολιτική θέση, όμως, οι κληρικοί μπορούν να εκφράζουν τις δικές τους πολιτικές πεποιθήσεις μόνο μέσω του δικαιώματος της ψήφου¹⁹⁴.

---

¹⁸⁸ ό.π.

¹⁸⁹ *Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. V.1

¹⁹⁰ *Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. V.2

¹⁹¹ ό.π.

¹⁹² ό.π.

¹⁹³ ό.π.

¹⁹⁴ ό.π.

Σε αντίθεση με του κληρικούς, κάθε λαϊκός έχει το δικαίωμα συμμετοχής στα κρατικά όργανα, θα πρέπει, ωστόσο, η συμμετοχή του αυτή να είναι προσανατολισμένη στην ευαγγελική ηθική, στην δικαιοσύνη και την ελεημοσύνη, καθώς και να προσπαθεί να μεταμορφώσει τον κόσμο βάσει του Λόγου του Θεού¹⁹⁵. Ο πιστός, δηλαδή, θα πρέπει να διαθέτει ηθική ευαισθησία ώστε να αποφεύγει αποφάσεις οι οποίες ανέχονται την αμαρτία και κάθε του διακονία να μην σχετίζεται με προσωπικά πάθη. Σε κάθε περίπτωση, οι λαϊκοί δεν θα πρέπει να συσχετίζουν την πολιτική τους δράση με την θέση τους στο εκκλησιαστικό πλήρωμα¹⁹⁶. Η Ρωσική Εκκλησία υποστηρίζει την ύπαρξη χριστιανικών ορθοδόξων πολιτικών οργανισμών και συλλόγων, διότι, θεωρεί ότι συμβάλλουν θετικά στα πολιτικά δρώμενα μέσω των χριστιανικών ηθικών αξιών. Είναι, επίσης, πρόθυμη να συνεργαστεί με αυτούς οργανισμούς, αν, όμως, αυτοί οι οργανισμοί, εκφράζουν απόψεις ή κάνουν πράξεις αντίθετες με την θέση της Εκκλησίας, τότε αυτή αντιτίθεται σε αυτές τις πράξεις και διαχωρίζει πλήρως την θέση της¹⁹⁷.

Όσον αφορά την πολιτική κοινότητα, το ρωμαιοκαθολικό κείμενο της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας ξεκινά με μια αναφορά στην εξουσία του Θεού. Στον λαό του Ισραήλ, ο Γιαχβέ, επιλέγει τον βασιλιά ο οποίος προστατεύει τους αδυνάτους και εξασφαλίζει τη δικαιοσύνη. Μετά το βασιλικό πρόσωπο του Δαβίδ στη μεσσιανική παράδοση, ο Γιαχβέ χρίζει βασιλιά τον Ιησού ο οποίος αρνήθηκε την εξουσία των αρχηγών επί των εθνών χωρίς, ωστόσο, να αμφισβητήσει τις αρχές. Δήλωσε πως δεν πρέπει να θεοποιείται η κοσμική εξουσία και πως μόνο ο Θεός μπορεί να έχει απαιτήσεις από τον άνθρωπο (« Αποδότε τα του Καίσαρος τω Καίσαρι και τα του Θεού τω Θεώ»). Στις πρώτες χριστιανικές κοινότητες ο Απόστολος Παύλος υποστήριξε το καθήκον των αστών να πληρώνουν εισφορές χωρίς να έχει σκοπό να νομιμοποιήσει την εξουσία, αλλά, για να βοηθήσει τους χριστιανούς να προνοήσουν για το καλό όλων καθώς και να διατηρήσουν τις σχέσεις τους με τις αρχές. Όλα αυτά με την προϋπόθεση ότι οι αρχές υπηρετούν τον Θεό για το καλό των ανθρώπων. Ο Απόστολος Πέτρος αναφέρει πως οι κυβερνήτες και ο βασιλιάς έχουν καθήκον να εκδικούνται τους κακοποιούς και να επαινούν τους αγαθοποιούς. Παροτρύνει στην ελεύθερη υπακοή του λαού στην εξουσία όταν η ίδια σέβεται το δίκαιο και εξασφαλίζει το κοινό καλό¹⁹⁸. Ο Θεός είναι ηγεμόνας των πάντων, αναθέτει, όμως, στους

¹⁹⁵ *Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. V.3

¹⁹⁶ *Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. V.4

¹⁹⁷ ό.π.

¹⁹⁸ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, § 380, σ. 293

ανθρώπους να ασκούν εξουσία μιμούμενοι τη διακυβέρνηση Του στην κοινωνική ζωή, με σεβασμό στην ανθρώπινη ελευθερία, ως λειτουργοί της θείας πρόνοιας¹⁹⁹.

Η κοινωνική Διδασκαλία της Εκκλησίας συνεχίζει λέγοντας ότι για τον άνθρωπο, ο οποίος είναι κοινωνικό και πολιτικό ον, η κοινωνική ζωή έχει πρωτεύουσα σημασία. Ο ίδιος αποτελεί τον σκοπό και το θεμέλιο της πολιτικής συμβίωσης, καθώς, εκτός από την υπερβατικότητα, είναι απαραίτητη και η σχέση του με τους άλλους για την αυτοπραγματοποίησή του, ακολουθώντας μια ηθική-θρησκευτική τάξη υψηλότερη των υλικών αξιών. Με αυτό τον τρόπο, αναπτύσσονται τα μέλη της πολιτικής κοινότητας και συνεργάζονται για το κοινό καλό²⁰⁰. Οι λαοί των κρατών είναι ένα σύνολο προσώπων καθένα από τα οποία διαμορφώνει και εκφράζει την πολιτική του άποψη εναρμονισμένη με το κοινό καλό. Τα μέλη της πολιτικής κοινότητας είναι ενωμένα μεταξύ τους αλλά ανεξάρτητα σε ατομικό επίπεδο²⁰¹.

Το διδακτικό σώμα της Εκκλησίας αναφέρει πως η πολιτική εξουσία δεν πρέπει να καθορίζεται μόνο από ιστορικά και κοινωνιολογικά κριτήρια, αλλά, από μια οικουμενική και υπερβατική ηθική τάξη θεμελιωμένη στον Θεό, την οποία μεταφράζει σε πράξεις προς όφελος του κοινού καλού²⁰². Σεβόμενη τις ουσιώδεις και ανθρώπινες ηθικές αξίες, προστατεύει την αξιοπρέπεια του ανθρωπίνου προσώπου, ακολουθεί έναν φυσικό νόμο ο οποίος είναι χαραγμένος στην καρδιά του²⁰³. Αυτής της μορφής η εξουσία ψηφίζει νόμους δικαίους οι οποίοι αναλογούν στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια και την ορθή λογική. Συνεπώς, όποιος την ακολουθεί είναι σαν να ακολουθεί τον ίδιο τον Θεό και αν λειτουργεί με διαφορετικό τρόπο, δίχως να υπακούει την ηθική τάξη του Θεού, τότε, η εξουσία, χάνει τη νομιμότητά της²⁰⁴.

Για την ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, το δημοκρατικό σύστημα χαίρει εκτίμησης από την διότι εγγυάται τη συμμετοχή πολιτών στις εκλογές, αλλά, εξασφαλίζει και την αντικατάσταση των κυβερνώντων²⁰⁵. Η δημοκρατία, αναφέρει, για να είναι αληθινή πρέπει να αποδέχεται αξίες όπως τον σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα και την αξιοπρέπεια του ανθρώπου, καθώς

¹⁹⁹ ό.π. § 383, σ. 295

²⁰⁰ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 348, σ. 296

²⁰¹ ό.π. § 385, σ. 297

²⁰² ό.π. § 396, σ. 304

²⁰³ ό.π. § 397, σ. 305

²⁰⁴ ό.π. § 398, σ. 305

²⁰⁵ ό.π. § 406, σ. 311

και την παραδοχή του κοινού καλού. Χωρίς αυτές τις αξίες η δημοκρατία μπορεί να μεταστραφεί σε απολυταρχισμό, συνεπώς εξαρτάται από τα μέσα τα οποία χρησιμοποιεί και από την ηθική των επιδιωκόμενων σκοπών της²⁰⁶. Η Εκκλησία αναγνωρίζει την αρχή του κράτους δικαίου βάσει τις οποίας καταμερίζονται εξουσίες ξεχωριστούς θεσμούς. Οι εκλεγείς μπορούν να ελέγχουν τους εκλέγοντες χωρίς, όμως, να αποκλείουν την ελευθερία την οποία πρέπει να απολαμβάνουν οι δεύτεροι, όχι μόνο για την επίτευξη κομματικών συμφερόντων, αλλά, κυρίως, αυτή του κοινού καλού²⁰⁷.

Υπάρχουν κάποιες ηθικές συνιστώσες της πολιτικής αντιπροσώπευσης. Οι εκλεγέντες έχουν ευθύνη να μην ξεχνούν την ηθική διάσταση της πολιτικής και να ασκούν την εξουσία εφαρμόζοντας αρετές όπως η μετριοφροσύνη, η υπομονή, η ταπεινότητα, η συμμετοχή και η ευσπλαχνία, με σκοπό να δώσουν λύση στα κοινωνικά προβλήματα²⁰⁸. Η πολιτική διαφθορά είναι καταδικαστέα, διότι, διαστρεβλώνει τη λειτουργία του κράτους και προκαλεί δυσπιστία αποξενώνοντας τους πολίτες με αποτέλεσμα να αποδυναμώνονται οι θεσμοί²⁰⁹. Το Διδακτικό Σώμα της Εκκλησίας, υποστηρίζει ότι τα πολιτικά κόμματα, έχουν καθήκον να ευνοούν την πρόσβαση και τη συμμετοχή όλων των πολιτών σε δημόσιες ευθύνες, διαμορφώνοντας ταυτόχρονα, τις πολιτικές επιλογές προς το κοινό καλό. Επιθυμητό όργανο πολιτικής συμμετοχής αποτελεί το δημοψήφισμα²¹⁰.

5.5. Φτώχεια, Πλούτος, Εργασία, Ιδιοκτησία

Η φτώχεια είναι ένα φαινόμενο το οποίο μαστίζει τον κόσμο και αποτελεί μία συνιστώσα στα ζητήματα ανάπτυξης, κοινωνικής συνοχής, ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβαλλοντικής προστασίας. Για την καταπολέμησή της η Εκκλησία συνεργάζεται με τα κράτη για να προωθήσει το κοινό καλό καθώς και ταυτοχρόνως έχει έντονη δράση σε φιλανθρωπικά έργα. Το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου αναφέρει ότι ήδη, από τους πρώτους αιώνες της χριστιανικής Εκκλησίας, σε περιόδους λιμών και λοιμών, η Εκκλησία, ως οργανωμένος θεσμός κοινωνικής πρόνοιας, βοηθούσε ανιδιοτελώς όσους είχαν ανάγκη²¹¹. Όταν η αυτοκρατορία μεταστράφηκε προς το χριστιανισμό, επεκτάθηκαν οι κοινωνικοί πόροι και η

²⁰⁶ ό.π. § 407, σ. 311

²⁰⁷ ό.π. § 408, σ. 312

²⁰⁸ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 410, σ. 313

²⁰⁹ ό.π. § 411, σ. 314

²¹⁰ ό.π. § 413, σ. 315

²¹¹ *Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, 2020, §14

κοινωνική ευθύνη της Εκκλησίας. Κατά την περίοδο εκείνη, εισήχθη η χριστιανική συνείδηση στην κοινωνική ζωή και καθιερώθηκε η ιδέα του κοινού καλού στην δυτική αντίληψη²¹².

Ο Θεάνθρωπος Χριστός, κατά την παρουσία Του στη Γη, ταυτίστηκε με περιθωριακά, αδύναμα κοινωνικά και φτωχά άτομα αφιερώνοντας την διακονία Του στους πένητες και στους απελπισμένους²¹³. Οι προφήτες συνέβαλαν στην ουσία της αποστολής Του η οποία δεν ήταν άλλη από την δέσμευση Του στους απόκληρους και απελπισμένους. Ο Χριστός προειδοποίησε και καταδίκασε όσους πλούσιους εκμεταλλεύονταν ή αγνοούσαν την άσχημη κατάσταση των φτωχών και έδωσε εντολή στους μαθητές Του να προσφέρουν ανεπιφύλακτα την βοήθεια τους σε όποιον την είχε ανάγκη²¹⁴. Δεχόταν στο πλευρό Του μόνο όσους δεν κρατούσαν τον πλούτο για τον εαυτό τους, αλλά, τον μοιράζονταν με τους φτωχούς. Όσοι θέλησαν να εισέλθουν στην Βασιλεία των Ουρανών, στάθηκαν δίπλα στον Χριστό κατά τη διάρκεια της απόρριψης και εγκατάλειψής Του από τους ανθρώπους, μέχρι το μαρτυρικό Του τέλος²¹⁵. Με τον ίδιο τρόπο πρέπει ο κόσμος να σταθεί δίπλα σε κάθε αδύναμο και ταλαιπωρημένο.

Σύμφωνα με το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Η Εκκλησία, για να καθιστά παρόντα τον Ιησού στον κόσμο, πρέπει πάντα να μέριμνα για τους φτωχούς και τους μειονεκτούντες, τους άστεγους, τους εκτοπισμένους και τους ανάπηρους. Εξάλλου, όποιος πιστός θέλει να φτάσει στην ένωση με τον Θεό θα πρέπει να ακολουθήσει την ίδια τακτική²¹⁶. Στο παρελθόν, η Εκκλησία δεν είχε τη δύναμη να αναδιαμορφώσει την κοινωνία, όμως, οι πρώτες χριστιανικές κοινότητες είχαν κοινά όλα τα αγαθά και προσέφεραν τον προσωπικό πλούτο των πιστών προς όσους είχαν ανάγκη, δημιουργώντας μία πολιτεία αγάπης. Η μεταστροφή του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου, επέτρεψε να απλωθεί αυτή η αντίληψη, για την πρόνοια των φτωχών και αδύνατον, σε όλα τα μήκη και πλάτη της αυτοκρατορίας²¹⁷.

Το κείμενο συνεχίζει λέγοντας ότι οι Πατέρες της Εκκλησίας, από τον τέταρτο αιώνα και μετά, μάχονταν ενάντια στις συνθήκες οι οποίες προκαλούσα φτώχεια και δεσμεύονταν για

²¹² ό.π.

²¹³ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §32

²¹⁴ ό.π.

²¹⁵ ό.π.

²¹⁶ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §33

²¹⁷ ό.π.

φιλανθρωπία και αγάπη²¹⁸. Ο Μέγας Βασίλειος τάχθηκε κατά της ανισότητας μεταξύ φτωχών και πλουσίων, θεωρώντας πως όλα τα αγαθά της δημιουργίας είναι κτήμα ολόκληρης της ανθρωπότητας και όποιος δεν μοιράζει τα πλούτη του προς όφελος όλων έρχεται ενάντια στο Λόγο του θεού²¹⁹. Οι Πατέρες δίδασκαν ότι η κοινωνική αλληλεγγύη και η φιλανθρωπία έπρεπε να ενταχθούν ως πρακτικές σε όλες τις αστικές κοινωνίες. Σύμφωνα με τον μέγα Βασίλειο, για να εξαλειφθεί η φτώχεια θα πρέπει όλοι οι άνθρωποι να μοιράζονται τα αγαθά μεταξύ τους και να δημιουργήσουν ένα ταμείο το οποίο θα συνδράμει όσους έχουν ανάγκη²²⁰. Ο Αμβρόσιος Μεδιολάνων θεωρεί πως η ανακατανομή του πλούτου είναι μία δίκαιη αποκατάσταση των φτωχών, λόγω του δυσανάλογο μεριδίου το οποίο κατέχουν στην κοινή περιουσία της ανθρωπότητας²²¹. Το κείμενο τονίζει ότι η Εκκλησία, σήμερα, θα πρέπει πάντα να βρίσκει τρόπους να ανταποκρίνεται σε αυτές τις διδασκαλίες, υπερασπιζόμενη τους φτωχούς, όπως έκανε και ο ίδιος ο Χριστός.

Η ανισότητα του πλούτου αποτελεί διαδεδομένο κακό σε όλες τις κοινωνίες και, συχνά, η κατάσταση αυτή υποστηρίζεται από φορολογικές ρυθμίσεις και νόμους. Στα εύπορα κράτη οι φορολογικές πολιτικές ευνοούν τους πλούσιους, αναλογικά με τα οφέλη τα οποία απολαμβάνουν, και δεν είναι σπάνιες οι φορές κατά τις οποίες δημιουργείται φθηνό εργατικό δυναμικό προς όφελος των κερδών των πλουσίων, επιδεινώνοντας την κατάσταση της μεσαίας τάξης²²². Σύμφωνα με το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Εκκλησία θα πρέπει να επιμένει, ώστε οι αρχές της δικαιοσύνης και της ευσπλαχνίας να έχουν πρωταρχικό ρόλο στον σχεδιασμό φορολογικών και εργασιακών πολιτικών και οι κυβερνήσεις πρέπει να μεριμνούν ώστε οι πλούσιοι να δεσμεύονται σε φιλανθρωπικές πράξεις²²³. Βάσει της διδασκαλίας των Πατέρων της Εκκλησίας, όλοι οι άνθρωποι έχουν δικαίωμα στα αγαθά της δημιουργίας και οι πλουσιότεροι πρέπει να μοιράζονται τον πλούτο τους με τους φτωχούς γ' αυτό κάθε δίκαιη κοινωνία πρέπει να εκφράζει αυτές τις αντιλήψεις. Έχοντας αναλύσει τους κινδύνους για την ατομική ψυχή μέσω της ένταξης στον άγριο καπιταλισμό, το κείμενο προχωρά στα «ουαί» κατά της καπιταλιστικής πλουτοκρατίας, η οποία εκμεταλλεύεται τη φτωχολογία και τους μετανάστες δημιουργώντας ανίερη συμμαχία με κράτη με σκοπό να εξασφαλίσει εργατικό δυναμικό ευκαιρίας²²⁴. Αυτά εκφράζονται σε ένα οιονεί μανιφέστο,

²¹⁸ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §34

²¹⁹ ό.π'

²²⁰ ό.π.

²²¹ ό.π.

²²² Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §35

²²³ ό.π.

²²⁴ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §36

σύμφωνα με το οποίο η Ορθόδοξη Εκκλησία εναντιώνεται στις κακές πρακτικές που στόχο έχουν την εκμετάλλευση του ανθρώπου, ζητώντας από κάθε κοινωνία να προστατεύει κάθε είδους εργαζόμενο, ακόμα και αν είναι αδήλωτος, ώστε να μην πέφτει θύμα κακομεταχείρισης, ταπείνωσης ή παραμέλησης²²⁵. Τονίζει ότι κάθε εργαζόμενος θα πρέπει να μπορεί να αναπαύεται μεταξύ των ωρών εργασίας και ότι δίκαιη επιχείρηση είναι αυτή η οποία αμείβει αξιοπρεπώς το προσωπικό της και φροντίζει ώστε το προσωπικό θα έχει τον απαραίτητο χρόνο για να ανανεώσει την ψυχή και το σώμα του²²⁶. Συνεχίζει λέγοντας ότι θα πρέπει να ληφθούν μέτρα από την πολιτεία, ώστε οι επιχειρήσεις να μην αντιμετωπίζουν την εργασία ως εμπόρευμα ή κόστος, αλλά, να λαμβάνουν υπόψη και το ηθικό δεδομένα. Οι ίδιες επιχειρήσεις θα πρέπει να συμμορφώνονται με τους νόμους του κράτους, να παρέχουν στα άτομα τα οποία απασχολούν όσα δικαιούνται βάσει νόμου και να μην επιτρέπουν την εκμετάλλευση προσωπικού σε άλλες, φτωχότερες, χώρες στις οποίες, οι υπάλληλοι, δεν χαίρουν καμίας νομικής προστασίας²²⁷. Όλα, δηλαδή, θα πρέπει να λειτουργούν υπό καθεστώς δίκαιων εργατικών πρακτικών. Σύμφωνα με το κείμενο, η Εκκλησία υποστηρίζει ότι οι επενδύσεις οι οποίες πραγματοποιούνται από τις πολυεθνικές εταιρείες στις φτωχότερες οικονομίες του πλανήτη θα πρέπει να γίνονται στο πλαίσιο βοήθειας και στήριξης των φτωχών και όχι για την εκμετάλλευσή τους²²⁸. Η Εκκλησία συνιστά την προσοχή μας σε μία υπερβολικά πνευματοποιημένη ερμηνεία του λόγου του Χριστού η οποία μας κάνει να ξεχνάμε την κοινωνική διάσταση του κηρύγματός Του. Το κείμενο προχωρά σε μία ανελέητη κριτική της φτωχοποίησης των ανθρώπων και των λαών μέσω της παγκόσμιας και τοπικής τεχνολογίας σωρεύσεως χρεών και της ανεξέλεγκτης τοκογλυφίας, προτείνοντας στις Εκκλησίες να αντιταχθούν σε νόμους οι οποίοι διευκολύνουν αυτήν την κατάσταση²²⁹. Αυτό συνδέεται με αυτό το οποίο ανέγνωσε ο Κύριος ημών Ιησούς Χριστός από το βιβλίο του Ησαΐα εισερχόμενος στην Συναγωγή αναφερόμενος στην προφητεία σχετικά με το έργο Του: «Πνεῦμα Κυρίου ἐπ’ ἐμέ, οὗ̅ εἶνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρῦξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, ἀποστεῖλαι τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει, κηρῦξαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν» (Λουκ. 4,18-19 = Ἡσ. 61,1-2).

²²⁵ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §37

²²⁶ ό.π.

²²⁷ ό.π.

²²⁸ ό.π.

²²⁹ ό.π.

Κατά τη διάρκεια της ιστορίας, το χρέος ήταν αυτό το οποίο καθόριζε ποιος θα γίνει πλούσιος και ποιος φτωχός. Ο νόμος του Μωυσή, απαγόρευε την χρήση τόκων, τις πρακτικές τοκογλυφίας, καθώς και τους έμμεσους φόρους, διασφαλίζοντας την προστασία των ανθρώπων από την απόλυτη εξαθλίωση.²³⁰ Κάθε έβδομο Σαββατικό έτος, το Ιωβηλαίο, διαγράφονταν όλα τα χρέη ώστε να επέλθει ξανά ισορροπία. Ο Χριστός, στην εποχή Του, θεωρούσε το αβάστακτο χρέος των φτωχών ως τον «Μαμμωνά της αδικίας» και ότι οι πιστωτές είχαν σκοπό να αποστερήσουν από τους οφειλέτες τα υλικά τους αγαθά²³¹. Σήμερα, σύμφωνα με το κείμενο, η Εκκλησία πρέπει να πολεμά τις πολιτικές, οι οποίες επιτρέπουν απάνθρωπους όρους στους δανεισμούς των πιστωτικών ιδρυμάτων, και να αντιτάσσεται σε όλους τους μηχανισμούς φτωχοποίησης ανθρώπων και εθνών. Άλλωστε, ο Χριστός δίδαξε τους μαθητές του να συγχωρούν τους οφειλέτες τους.

Σχετικά με τις συνθήκες εργασίας, το κείμενο του Οικουμενικού πατριαρχείου αναφέρει ότι από το 379 μετά Χριστόν, μέσω του κηρύγματος του Αγίου Γρηγορίου Νύσσης, η Εκκλησία αντιτάχθηκε επίσημα κατά του θεσμού της δουλειάς²³². Οι χριστιανικές αρχές βάσει των οποίων θα πρέπει να εξαλειφθεί η δουλειά είναι η καθολικότητα της θείας εικόνας στον άνθρωπο, η ισότητα όλων των προσώπων και η αδιαίρετη ενότητά τους ως εν Χριστώ αδελφοί²³³. Ο χριστιανισμός εμφανίστηκε μία εποχή κατά την οποία ο θεσμός της δουλειάς υπήρχε έντονα και παρότι η Πρώτη Εκκλησία ήταν αδύναμη να τον καταργήσει, δημιούργησε κοινότητες χωρίς διακρίσεις μεταξύ των ανθρώπων διότι όλοι ήταν αδελφοί εν Χριστώ. Κατά τη διάρκεια των αιώνων, το φαινόμενο αυτό παρέμεινε στις χριστιανικές κοινωνίες και μόνο την σύγχρονη εποχή έγινε προσπάθεια διάλυσης του θεσμού της δουλειάς²³⁴. Το κείμενο υπενθυμίζει ότι σήμερα, μία διαφορετική μορφή, αυτή της σύγχρονης δουλειάς, κάνει πολλούς ανθρώπους στον κόσμο να υποφέρουν. Τέτοια παραδείγματα είναι η καταναγκαστική παιδική εργασία, η σεξουαλική εκμετάλλευση παιδιών, η στρατολόγησή τους, η εκμετάλλευση προσφύγων και γενικότερα η εκμετάλλευση όλων των ευάλωτων ομάδων. Δυστυχώς, υπάρχουν ακόμα κυβερνήσεις οι οποίες στηρίζουν και ενθαρρύνουν τέτοιες πρακτικές, γι' αυτό η Εκκλησία αναφέρει πώς κάθε ορθόδοξος οφείλει να προσπαθεί με κάθε τρόπο ώστε να εξαλειφθούν αυτά τα φαινόμενα τα οποία

²³⁰ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §39

²³¹ ό.π.

²³² Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §65

²³³ ό.π.

²³⁴ ό.π.

έρχονται σε αντίθεση με τον Λόγο του Θεού²³⁵. Στην Διακήρυξη των Θρησκευτικών Ηγετών ενάντια στην σύγχρονη δουλειά²³⁶, υπάρχει πρόταση η οποία αναφέρει ότι η δουλειά αποτελεί έγκλημα κατά της ανθρωπότητας. Στον πτωτικό κόσμο στον οποίο ζούμε, η θεοποίηση του κέρδους, ο υπερκαταναλωτισμός, ο εγωκεντρισμός, ο σεξισμός και ο ρατσισμός, παρασύρουν τον άνθρωπο σε όλες αυτές τις αμαρτωλές πράξεις οι οποίες αναφέρθηκαν παραπάνω²³⁷. Η Εκκλησία, με την ποιμαντική της δράση, επιδιώκει να εξαφανίσει αυτές τις πεποιθήσεις από την ψυχή των ανθρώπων.

Όσον αφορά στην εργασία το ρωσικό κείμενο ξεκινά αναφέροντας ότι ο Θεός έπλασε τον κήπο του παραδείσου ώστε ο άνθρωπος να εργάζεται σε αυτόν, μετά την πτώση, όμως, η εργασία έγινε, απλώς, ένας τρόπος επιβίωσης²³⁸. Κατά την δημιουργία του κόσμου, ο Θεός ευλόγησε την έβδομη ημέρα, δηλαδή, το Σάββατο, ώστε ο άνθρωπος να απέχει από οποιαδήποτε εργασία και να αφιερώνει στον δημιουργό του. Στην χριστιανική παράδοση καθιερώθηκε ως αργία η ημέρα της Ανάστασης του Χριστού, δηλαδή, Κυριακή²³⁹. Το κείμενο συνεχίζει, λέγοντας ότι οι υλικές συνθήκες την ανθρώπινης ζωής βελτιώθηκαν μέσω της εξέλιξης της τεχνολογίας και της επιστήμης, όμως, τα υλικά επιτεύγματα της εργασίας άρχισαν να οικοδομούν μία επίγεια ζωή πλήρως απομακρυσμένη από τον Θεό²⁴⁰. Η Ρωσική Εκκλησία θεωρεί ότι η εργασία, από μόνη της, δεν είναι μία απόλυτη αξία, αλλά, μονάχα όταν συμβάλλει στην εκπλήρωση του σχεδίου του Θεού για τον κόσμο²⁴¹. Βάσει της Αγίας γραφής θα πρέπει κάνεις να εργάζεται ώστε να τρέφεται δίχως να επιβαρύνει κανέναν, αλλά, και για να δίνει ελεημοσύνη στους φτωχούς. Το κείμενο προσθέτει ότι αρκετοί Πατέρες της Εκκλησίας τόνισαν την ηθική διάσταση της εργασίας και υπάρχουν παραδείγματα μοναχών οι οποίοι εκτός από το πνευματικό τους κύρος εργαζόταν σκληρά στα διακονήματα των Μοναστηριών²⁴².

Το ρωσικό κείμενο καταλήγει αναφέροντας ότι η εκκλησία δεν έχει ιδιαίτερη προτίμηση σε κάποια συγκεκριμένη εργασία, αρκεί αυτή να έχει σκοπό το καλό των ανθρώπων²⁴³. Τονίζει

---

²³⁵ ό.π.

²³⁶ Πνευματικοί ηγέτες των μεγαλύτερων Θρησκειών υπέγραψαν το έτος 2020 Κοινή Χάρτα για την εξάλειψη της σύγχρονης σκλαβιάς.

²³⁷ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §65

²³⁸ Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας, 2000, κεφ. VI.1

²³⁹ ό.π. κεφ. VI.2

²⁴⁰ ό.π. κεφ. VI.3

²⁴¹ ό.π. κεφ. VI.4

²⁴² ό.π.

²⁴³ Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας, 2000, κεφ. VI.5

ότι οι άνθρωποι θα πρέπει να ανταμείβονται για την εργασία τους, διαφορετικά, εκτός από έγκλημα, η στέρηση μισθού, αποτελεί και αμαρτία ενώπιον του Θεού²⁴⁴. Σύμφωνα με την θεία εντολή, όσοι εργάζονται πρέπει να προσφέρουν φροντίδα σε όσους δεν δύνανται να εργαστούν για τα προς το ζην. Η Εκκλησία στηρίζει τους αδύναμους και καλεί την κοινωνία να λειτουργεί βάση δίκαιης κατανομής εργασίας ώστε οι ισχυρότεροι να στηρίζουν τους ανήμπορους²⁴⁵.

Όπως το ορθόδοξο κείμενο, έτσι και το ρωσικό αναφέρεται στις πολυεθνικές εταιρείες οι οποίες στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης συγκεντρώνουν τεράστια εξουσία και μπροστά στα κερδοσκοπικά τους σχέδια δεν υπολογίζουν τις παραδόσεις και τις θρησκευτικές αρχές των λαών²⁴⁶. Το κείμενο τονίζει ότι οι κοινωνίες έχουν γίνει πολυπολιτισμικές και έχει επικρατήσει σε αυτές μία ελίτ πλουσίων έναντι των υπόλοιπων ανθρώπων η οποία επιβάλλει τις πολιτισμικές της αντιλήψεις²⁴⁷. Συνεχίζει λέγοντας ότι ο δυτικός κόσμος παρουσιάζεται ως καθολικός πολιτισμός προσεγγίζοντας την ελευθερία του ανθρώπου ως απόλυτη αξία η οποία δεν μπορεί να περιοριστεί και παραλληλίζει αυτήν την κατάσταση με την ανέγερση του Πύργου της Βαβέλ²⁴⁸. Η παγκοσμιοποίηση έχει δημιουργήσει μία μόνιμη επικοινωνία και διάδοση πληροφοριών μεταξύ των ανθρώπων, ωστόσο, παραμένουν σημαντικά προβλήματα στο μεγαλύτερο μέρος του παγκόσμιου πληθυσμού το οποίο βρίσκεται στο περιθώριο και οι άνθρωποι πέφτουν θύματα των βιομηχανικά ανεπτυγμένων χωρών²⁴⁹. Η Εκκλησία θεωρεί ότι οι πολυεθνικές εταιρίες πρέπει να υπόκεινται σε ολοκληρωτικό έλεγχο από της κυβέρνησης σχετικά με την επιχειρηματική και χρηματοοικονομική τους δραστηριότητα. Επιπλέον, υπενθυμίζει τον κίνδυνο ενός πολιτιστικού και πνευματικού ολοκληρωτισμού ο οποίος εξαφανίζει τις ξεχωριστές ταυτότητες των εθνών²⁵⁰.

Η Ρωσική Εκκλησία αναγνωρίζει την ανάγκη του ανθρώπου να κατέχει τα μέσα για την επιβίωσή του, αλλά αυτό πρέπει να έχει κάποιο όριο, ώστε να μην αποτελέσει μέριμνα ζωής και πενθυμίζει την διαχειριστική σημασία της κατοχής των υλικών αγαθών και της αξιοποίησής τους υπέρ των φτωχών εν όψει της προοπτικής ότι ο απόλυτος κύριος των

---

²⁴⁴ ό.π. κεφ. VI.6

²⁴⁵ ό.π.

²⁴⁶ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. XVI.3

²⁴⁷ ό.π.

²⁴⁸ ό.π.

²⁴⁹ ό.π.

²⁵⁰ ό.π.

πάντων είναι ο Θεός²⁵¹. Ο πλούτος στην βιβλική και πατερική παράδοση είναι γεμάτος από παγίδες, αλλά, μπορεί να γίνει και αντικείμενο καλής διαχείρισης υπέρ όσων έχουν ανάγκη. Η στοχοθεσία μιας ζωής για αύξηση του πλούτου συνιστά το θανάσιμο αμάρτημα της φιλαργυρίας, όταν δε συνδυάζεται με τον φθόνο για το τι κατέχουν οι πλούσιοι, αποτελεί, κατ' ουσίαν, έκπτωση από την οφειλόμενη αγάπη προς το πλησίον, η οποία εμπίπτει στο δεύτερο μέρος του δεκαλόγου²⁵².

Το ρωσικό κείμενο αναφέρει ότι η Εκκλησία διαπιστώνει την ύπαρξη διαφόρων μορφών ιδιοκτησιακών φαινομένων, κρατικών και ιδιωτικών, όπως το φαινόμενο της πνευματικής ιδιοκτησίας, ωστόσο, δεν έχει ιδιαίτερη προτίμηση σε κάποια από αυτές τις μορφές ιδιοκτησίας διότι οποιαδήποτε μπορεί να είναι αντικείμενο καλής ή κακής χρήσης²⁵³. Η κατάσχεση των ιδιωτικών περιουσιών, σύμφωνα με την Εκκλησία, μπορεί να δικαιολογηθεί μόνο για λόγους κοινού καλού, συνεπώς, περιπτώσεις απαλλοτριώσεων πρέπει να γίνονται στο πλαίσιο του νόμου και να συνοδεύονται από αποζημίωση, διαφορετικά, αν κρίνουμε από καθεστώτα στο παρελθόν τα οποία δήμευσαν περιουσίες, μπορεί ο λαός να οδηγηθεί σε μεγάλες κοινωνικές ταραχές. Οι δε μορφές κοινοκτημοσύνης της αρχαίας Εκκλησίας ήταν μορφές εκούσιας απάρνησης ιδιοκτησίας στο πλαίσιο της ασκητικής πνευματικής τελείωσης του ανθρώπου²⁵⁴.

Τέλος, το ρωσικό κείμενο κάνει μνεία στην εκκλησιαστική περιουσία, η οποία, πρέπει να τυγχάνει αντικείμενο ιδιαίτερης προστασίας διότι, κατ' ουσίαν, ανήκει στον Θεό και όταν στο πλαίσιο της διαχείρισής της δεν υπάρχει κερδοσκοπικός σκοπός, πρέπει να παραμένει αφορολόγητη²⁵⁵. Είναι γνωστό ότι αυτό το ιδιαίτερο καθεστώς των εκκλησιαστικών ιδρυμάτων απέρρευε και από το βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο.

Σε αντίθεση με τα ορθόδοξα κείμενα, το ρωμαιοκαθολικό αφιερώνει ένα πολύ μεγάλο μέρος της διδασχίας του για θέματα τα οποία άπτονται του πλούτου, της εργασίας και της ιδιοκτησίας. Ξεκινάει, αναφέροντας ότι ο Θεός δημιούργησε τον άνθρωπο και του χάρισε απλόχερα τη γη για να τραφεί χωρίς να αποκλείει, αλλά, ούτε να ευνοεί κανέναν. Ακριβώς σε

²⁵¹ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. VII.1

²⁵² ό.π. κεφ. VII.2

²⁵³ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. VII.3

²⁵⁴ ό.π.

²⁵⁵ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. VII.4

αυτήν την πράξη έγκειται ο οικουμενικός προορισμός των αγαθών της γης²⁵⁶. Βάσει αυτής της οικουμενικότητας, κάθε άνθρωπος πρέπει να έχει τη δυνατότητα για ευημερία και εξέλιξη μέσω της κοινής χρήσης των αγαθών. Αυτή η αρχή αποτελεί σημαντικό στοιχείο της κοινωνικής διδασκαλίας και της ηθικοκοινωνικής τάξης. Είναι ένα φυσικό αγαθό, εγγενές σε κάθε άτομο όπως το δικαίωμα στην ιδιοκτησία και στην ελεύθερη αγορά²⁵⁷. Υποστηρίζει ότι ο οικουμενικός προορισμός των αγαθών θα πρέπει να εξασφαλιστεί μέσω νόμων και διεθνών συμφωνιών. Να δημιουργηθεί, δηλαδή, με αυτόν τον τρόπο μια οικονομία η οποία θα βασίζεται στις ηθικές αξίες, ώστε ο πλούτος να έχει μια θετική λειτουργία²⁵⁸ και να δημιουργεί συνθήκες για τους λαούς οι οποίες να επιτρέπουν μια ολοκληρωμένη ανάπτυξη για έναν πιο ανθρώπινο κόσμο ο οποίος θα αντιστέκεται στον πειρασμό του υπερκαταναλωτισμού²⁵⁹.

Κατά την άσκηση της χριστιανικής αγάπης, θα πρέπει να τονιστεί η προνομακή επιλογή των φτωχών καθώς και άλλων ομάδων ανθρώπων, οι οποίοι έχουν ανάγκη τη φροντίδα μας²⁶⁰. η εκκλησία εδώ και αιώνες εμπνέεται από το ευαγγέλιο και προσφέρει την αγάπη της στους φτωχούς, αυτή η αδελφική αγάπη και η ελεημοσύνη σε όσους την έχουν ανάγκη λογίζεται ως καθήκον δικαιοσύνης, διότι, είναι σαν να λαμβάνουν κάτι το οποίο τους ανήκει²⁶¹. Στο κείμενο της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας, εμφανίζεται η αρχή της επικουρικότητας, η οποία υπογραμμίζεται στην εγκύκλιο *Quardagesimo Anno* και αποτελεί μία πολύ σημαντική αρχή της κοινωνικής φιλοσοφίας. Σύμφωνα με αυτήν την αρχή, οι κοινωνίες ανώτερης βαθμίδας πρέπει να προσφέρουν τη βοήθειά τους στις υποδεέστερες, με τρόπο συμπληρωματικό, χωρίς να καταστρέφονται ή να απορροφώνται τα μέλη του υποδεέστερου κοινωνικού στρώματος²⁶².

Σχετικά με την φτώχεια και τον πλούτο, η Κοινωνική Διδασκαλία της Εκκλησίας αναφέρει ότι στην Παλαιά Διαθήκη τα υλικά αγαθά και η αφθονία δεν καταδικάζονται, καταδικάζεται, όμως, η κακή τους χρήση. Η φτώχεια, εάν εκδηλωθεί ως ταπεινή διαθεσιμότητα και ως ένα άνοιγμα εμπιστοσύνης προς τον θεό, τότε είναι ηθική αρετή²⁶³. Ο άνθρωπος μπορεί με τη

²⁵⁶ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 171 147

²⁵⁷ *ό.π.* § 172 147

²⁵⁸ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 173, σ. 148

²⁵⁹ *ό.π.* § 175, σ. 149

²⁶⁰ *ό.π.* § 182, σ. 154

²⁶¹ *ό.π.* § 184, σ. 155

²⁶² *ό.π.* § 186, σ. 157

²⁶³ *ό.π.* § 324, σ. 257

βοήθεια του Αγίου Πνεύματος να δημιουργήσει ένα Βασίλειο του Θεού στη γη, απονέμοντας δικαιοσύνη στους φτωχούς, παρηγορώντας τους ταλαιπωρημένους και βοηθώντας για την εξάλειψη της υλικής φτώχειας. Πρέπει να δεχθεί τα υλικά δώρα του Θεού και να τα διαχειριστεί με δικαιοσύνη για τον ίδιο και για τον πλησίον. Εάν η πρόοδος και η οικονομία τεθούν στην υπηρεσία της κοινωνίας και του ανθρώπου με ελπίδα, αγάπη και πίστη, τότε, μετατρέπονται σε χώρο σωτηρίας²⁶⁴. Μόνο με την πίστη προς τον Κύριο, η κοινωνική ανάπτυξη κατανοείται σωστά στο πλαίσιο ενός αλληλέγγυου ανθρωπισμού²⁶⁵.

Το διδακτικό σώμα της εκκλησίας υποστηρίζει ότι τα πλούτη πρέπει να μοιράζονται. Εάν συσσωρεύονται άδικα, αποτελούν ανήθικη πράξη η οποία αντιτίθεται στον οικουμενικό προορισμό των αγαθών²⁶⁶. Οι Πατέρες της Εκκλησίας τονίζουν ότι τα πλούτη είναι προορισμένα για να ωφελούν την κοινωνία. Ο Κλήμης ο Αλεξανδρεύς αναρωτήθηκε πώς θα μπορούσε κάποιος να βοηθήσει τον πλησίον του εάν ο ίδιος δεν κατείχε τίποτα, ενώ ο Μέγας Βασίλειος κάλεσε τους πλούσιους να ανοίξουν τις πόρτες τους, παραλληλίζοντας τον πλούτο με το νερό, το οποίο αν μείνει στάσιμο σαπίζει, ενώ, όταν διανέμεται, αναβλύζει καθαρό²⁶⁷.

Οι άνθρωποι και οι λαοί αποτελούν τα υποκείμενα μιας ηθικής οικονομικής δραστηριότητας. Όλοι μπορούν να συμμετάσχουν σε αυτήν και έχουν καθήκον να ασχοληθούν με την οικονομική ανάπτυξη των ιδίων, αλλά, και άλλων, ως μια αμοιβαία πράξη²⁶⁸. Ο κόσμος μπορεί να γίνει πιο ανθρώπινος όταν υλοποιούνται οικονομικο-κοινωνικά προγράμματα τα οποία ευνοούν μια δίκαιη κοινωνία²⁶⁹. Θα πρέπει, όμως, να στοχεύουν όχι μόνο στην ποσοτική ανάπτυξη, αλλά, κυρίως, στην ποιοτική, μέσα από την προοπτική μιας ολοκληρωτικής και αλληλέγγυας ανάπτυξης²⁷⁰.

Η Κοινωνική Διδασκαλία της Εκκλησίας, όσον αφορά στην ανθρώπινη εργασία, αναφέρεται, αρχικά, σε βιβλικές απόψεις, και πιο συγκεκριμένα στην Παλαιά Διαθήκη, κατά την οποία ο Θεός ανέθεσε το καθήκον της καλλιέργειας και της προστασίας της γης στους πρωτοπλάστους²⁷¹. Έτσι, βλέπουμε ότι η εργασία δεν είναι τιμωρία και προηγείται της πτώσης. Ο Αδάμ και η Εύα, θέλοντας να έχουν απόλυτα την κυριαρχία των πραγμάτων,

²⁶⁴ ό.π. § 325, σ. 257

²⁶⁵ ό.π. § 327, σ. 258

²⁶⁶ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 328, σ. 259

²⁶⁷ ό.π. § 329, σ. 260

²⁶⁸ ό.π. § 333, σ. 263

²⁶⁹ ό.π. § 334, σ. 263

²⁷⁰ ό.π. § 335, σ. 264

²⁷¹ ό.π. § 225, σ. 213

αμάρτησαν και έκτοτε έπρεπε να τρώνε το ψωμί τους με τον ιδρώτα του μετώπου τους²⁷². Η εργασία δεν θα πρέπει να ιδωθεί ως λατρεία, ούτε να βρούμε σε αυτήν το νόημα της ζωής, γιατί αυτό είναι ο ίδιος ο Θεός. Θα πρέπει, όμως, να τιμάται η εργασία διότι επιτρέπει την αξιοπρεπή διαβίωση²⁷³. Η εντολή της ανάπαυσης του Σαββάτου, υποδεικνύει την αντίθεση στην υποδήλωση της εργασίας, λειτουργεί απελευθερωτικά και προστατεύει τους φτωχούς²⁷⁴.

Ο Ιησούς δίδαξε την εκτίμηση της εργασίας και έγινε ο ίδιος παράδειγμα δουλεύοντας χειρωνακτικά. Η αποστολή Του, εξάλλου, ήταν μία εργασία απελευθέρωσης του ανθρώπου, το ίδιο και αυτή των μαθητών Του²⁷⁵. Σε πολλά σημεία του κηρύγματός Του, τονίζει ότι η εργασία δεν πρέπει να μας σκλαβώνει, αλλά, να μας βοηθάει να επικεντρωθούμε στο βασίλειο του θεού²⁷⁶. Η εργασία αποτελεί και είναι μέσο αγιοποίησης, διότι, αντιπροσωπεύει όχι μόνο του έργου της Δημιουργίας, αλλά, και αυτό της λύτρωσης. Εκφράζει τον εσχατολογικό προορισμό του ανθρώπου παραλληλίζοντας την εργασία με τον Σταυρό που έφερε καθημερινά ο Χριστός²⁷⁷. Οι Απόστολοι Παύλος και Ιάκωβος στις επιστολές τους αναφέρονται στο καθήκον στην εργασία και στα δικαιώματα των εργαζομένων²⁷⁸. Οι Πατέρες της Εκκλησίας τιμούν όλες τις εκφράσεις της εργασίας την οποία κάθε χριστιανός πρέπει να ασκεί όχι μόνο για να εξασφαλίσει το ψωμί του, αλλά, και για να μπορεί να βοηθήσει τον ασθενέστερο πλησίον του, ως το χέρι του Χριστού που δημιουργεί καλό²⁷⁹.

Το ρωμαιοκαθολικό κείμενο συνεχίζει αναφερόμενο στις συνέπειες της βιομηχανικής επανάστασης. Οι αλλαγές τις οποίες επέφερε στον εργασιακό τομέα δημιούργησαν το εργατικό πρόβλημα, το οποίο έχει να κάνει με την εκμετάλλευση των εργαζομένων αλλά και την ιδεολογική εκμετάλλευση των σωστών διεκδικήσεων στην εργασία²⁸⁰. Προφητική φαίνεται η αξία της εγκυκλίου *Rerum Novarum*, διότι, υπερασπίζεται την αξιοπρέπεια των εργαζομένων, τη συνεργασία, το δικαίωμα στην ιδιοκτησία, τα δικαιώματα των φτωχών και των αδυνάτων, αλλά, και αυτό της συμμετοχής σε συνδέσμους/ενώσεις. Πολλές από αυτές τις εκφράσεις της Εκκλησίας, δημιουργήθηκαν και παγιώθηκαν διανθίζοντας τη νομοθεσία

²⁷² ό.π. § 256, σ. 214

²⁷³ ό.π. § 257, σ. 214

²⁷⁴ ό.π. § 258, σ. 214

²⁷⁵ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 259, σ. 215

²⁷⁶ ό.π. § 260, σ. 216

²⁷⁷ ό.π. § 263, σ. 217

²⁷⁸ ό.π. § 264, σ. 218

²⁷⁹ ό.π. § 265, σ. 218

²⁸⁰ ό.π. § 267, σ. 220

για την προστασία των εργαζομένων²⁸¹. Η εργασία, τονίζει, δεν περιορίζεται μόνο στην οικονομική ανάπτυξη των προσώπων, αλλά, επεκτείνεται στην ηθική και πολιτιστική²⁸².

Το διδακτικό σώμα της Εκκλησίας, διαχωρίζει σε δύο διαστάσεις την εργασία, στην αντικειμενική και την υποκειμενική. Η αντικειμενική έχει να κάνει με τις δραστηριότητες, τους πόρους, τα μέσα και τις τεχνικές οι οποίες είναι απαραίτητες για την κυριαρχία της γης και την παραγωγή. Η υποκειμενική, αφορά τη δράση του ανθρώπου, ο οποίος είναι ικανός να εκτελέσει ποικίλες εργασιακές ενέργειες οι οποίες αντιστοιχούν στην κλήση του ίδιου. Η διάσταση αυτή εξαρτάται από την αξιοπρέπειά του ως άνθρωπος και εμποδίζει την λανθασμένη θεώρηση της εργασίας ως απλό εμπόρευμα²⁸³. Αποτελεί την ίδια του η έκφραση και δείχνει τον βαθιά ανθρώπινο στόχο της εργασίας, γι' αυτό και πάντα προηγείται της αντικειμενικής²⁸⁴. Η εργασία έχει, επιπλέον, μια κοινωνική διάσταση λόγω της αλληλεξάρτησης και της σύνδεσης των εργαζομένων, αλλά, μπορεί να περιγραφεί και ως ηθικό καθήκον για τον πλησίον, διότι, επιβεβαιώνει τη βαθιά ταυτότητά του ανθρώπου, ο οποίος έχει πλαστεί κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση του Θεού²⁸⁵.

Αναφορά γίνεται, επίσης, στις σχέσεις μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, τονίζοντας την ανωτερότητα του υποκειμενικού χαρακτήρα της εργασίας έναντι οποιουδήποτε άλλου παραγωγικού συντελεστή. Η εργασία υπερέχει του κεφαλαίου, όμως, υπάρχει, ανάμεσά τους και μία σχέση συμπληρωματικότητας²⁸⁶. Το ανθρώπινο κεφάλαιο λαμβάνει τις τελευταίες δεκαετίες μεγαλύτερη αξία, συνεπώς, ο ίδιος ο άνθρωπος είναι ο καθοριστικός παράγοντας και ο πρωταρχικός πόρος στην εργασία²⁸⁷. Όσο μεταβάλλονται το οικονομικό και το κοινωνικό πλαίσιο, παρουσιάζονται συγκρούσεις μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου. Ενώ παλαιότερα υπήρχε εκμετάλλευση των εργαζομένων μέσω χαμηλών μισθών, η παγκοσμιοποίηση, πλέον, εκθέτει τους εργαζόμενους στον κίνδυνο εκμετάλλευσης από την οικονομία και την αύξηση παραγωγικότητας με μορφές υπερεργασίας, ελαστικότητας εργασίας, ή τις εργασίες καριέρας, οι οποίες δυσκολεύουν την οικογενειακή ζωή και τις σχέσεις²⁸⁸.

---

²⁸¹ ό.π. § 268, σ. 220

²⁸² ό.π. § 269, σ. 221

²⁸³ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 270, σ. 222

²⁸⁴ ό.π. § 271, σ. 223

²⁸⁵ ό.π. § 273, σ. 223

²⁸⁶ ό.π. § 276, σ. 225

²⁸⁷ ό.π. § 278, σ. 226

²⁸⁸ ό.π. § 279, σ. 227

Επιπλέον, η Κοινωνική Διδασκαλία της Εκκλησίας συσχετίζει την εργασία με το κεφάλαιο μέσω της έκφρασης της συμμετοχής των εργαζομένων στην ιδιοκτησία, στον τρόπο διαχείρισής της και στους καρπούς αυτής. Έτσι, κάθε εργαζόμενος μπορεί να θεωρηθεί και συν-ιδιοκτήτης παράλληλα με τη δημιουργία ενδιάμεσων φορέων οι οποίοι θα οργανώνουν την εργασία και θα στοχεύουν στο κοινό καλό²⁸⁹. Η εργασία με το κεφάλαιο σχετίζονται και με την ιδιωτική ιδιοκτησία και την χρήση αυτής. Βάσει του οικουμενικού προορισμού των αγαθών, η ιδιωτική ιδιοκτησία δεν πρέπει να παρεμποδίζει την εργασία και την ανάπτυξη των ανθρώπων. Συνεπώς, η ιδιοκτησία κάθε είδους και τα εργαλεία του οικονομικού συστήματος, πρέπει να διατίθενται για τον άνθρωπο²⁹⁰. Επίσης, οι νέες τεχνολογίες ως μορφή ιδιοκτησίας και αυτές, πρέπει να έχουν οικουμενικό προορισμό με σκοπό την κοινωνική πρόοδο, χωρίς να περιορίζονται αποκλειστικά στην κατοχή των πλούσιων χωρών²⁹¹.

Στο κείμενο του Διδακτικού Σώματος της Εκκλησίας, τονίζεται, επίσης, η εορταστική ανάπαυση ως δικαίωμα. Γι' αυτό οι άνθρωποι θα πρέπει να απέχουν από τις εργασίες την Κυριακή ή και άλλες γιορτές, όχι, όμως, και για κοινωνικές υποχρεώσεις, με την προϋπόθεση να μην ζημιώνεται η θρησκεία, η υγεία ή η οικογένεια²⁹². Επιπλέον, προτείνεται, οι εορταστικές ημέρες να γεμίζουν πράξεις φροντίδας για τους αδύναμους²⁹³. Το κράτος και οι εργοδότες έχουν καθήκον να αναγνωρίσουν το δικαίωμα των εργαζομένων στην αργία της Κυριακής ή και άλλων λειτουργικών επισημοτήτων²⁹⁴.

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην αναγκαιότητά της εργασίας ως ένα αγαθό κατάλληλο να αυξήσει και να εκφράσει την αξιοπρέπεια του ανθρώπου. Είναι απαραίτητο για τη δημιουργία και τη διατήρηση της οικογένειας, της ιδιοκτησίας και του κοινού καλού²⁹⁵. Είναι ένα αγαθό για όλους τους ικανούς και ιδιαίτερη ευθύνη φέρουν οι θεσμοί οι οποίοι καθορίζουν την εργασιακή πολιτική και την οικονομία²⁹⁶. Η ανεργία είναι ένα σημαντικό πρόβλημα το οποίο επηρεάζει αρνητικά την προσωπικότητα των ανθρώπων, οδηγώντας τους στο περιθώριο και στον κοινωνικό αποκλεισμό. Αυτό συμβαίνει περισσότερο στις γυναίκες,

---

²⁸⁹ ό.π. § 281, σ. 228

²⁹⁰ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 282, σ. 229

²⁹¹ ό.π. § 283, σ. 230

²⁹² ό.π. § 284, σ. 230

²⁹³ ό.π. § 285, σ. 231

²⁹⁴ ό.π. § 286, σ. 231

²⁹⁵ ό.π. § 287, σ. 232

²⁹⁶ ό.π. § 288, σ. 233

στους ανειδίκευτους εργάτες, στους πρώην φυλακισμένους, στους μετανάστες κ.λπ.. Για τον λόγο αυτό είναι απαραίτητο να παρέχονται από την κοινωνία ευκαιρίες επιμόρφωσης, ώστε να αναβαθμιστούν και να υποστηριχτούν όλες αυτές οι κατηγορίες ανθρώπων, μειώνοντας, έτσι, την αβεβαιότητα και την ανασφάλεια τους²⁹⁷.

Το κείμενο συνεχίζει, λέγοντας ότι το κράτος θα πρέπει να προωθή το δικαίωμα στην εργασία, δημιουργώντας εργασιακές ευκαιρίες και κίνητρα στον παραγωγικό κόσμο και ενισχύοντας τις επιχειρήσεις²⁹⁸. Επιπλέον, να ισχυροποιηθεί η διεθνής συνεργασία των χωρών με σχέδια κοινής δράσης για την προστασία του δικαιώματος της εργασίας, διότι από αυτό εξαρτάται η αστική ειρήνη και η κοινωνική δικαιοσύνη²⁹⁹. Όπως αναφέρεται και στην εγκύκλιο *Rerum Novarum*, η ελεύθερη οργάνωση της κοινωνίας, ή αυτό-οργάνωση, είναι απαραίτητη για την προώθηση του δικαιώματος στην εργασία και μπορεί να βρει έκφραση σε πρωτοβουλίες οι οποίες σχετίζονται με την υγεία, τον πολιτισμό, την μόρφωση και τις κοινωνικές υπηρεσίες, γνωστά και ως «τρίτος τομέας»³⁰⁰.

Μία ακόμα πτυχή της εργασίας την οποία αναφέρει το ρωμαιοκαθολικό κείμενο, είναι η σχέση της με την οικογένεια και την γυναίκα. Προτείνει ότι, ο οικογενειακός πυρήνας θα πρέπει να προστατεύεται μέσω εργασιακών πολιτικών και ότι οι συνθήκες εργασίας θα πρέπει να είναι τέτοιες ώστε να μην επηρεάζουν αρνητικά την οικογενειακή ζωή³⁰¹. Σημαντικό είναι και το δικαίωμα των γυναικών στην εργασία, το οποίο πρέπει να αναγνωρίζεται και να προστατεύεται ώστε να μπορούν να ανελίσσονται επαγγελματικά χωρίς να χρειάζεται να εγκαταλείπουν την οικογένεια, λαμβάνοντας υπόψη και τον αναντικατάστατο ρόλο της σε αυτήν. Η παρουσία της γυναίκας είναι απαραίτητη σε όλη την έκφραση της κοινωνίας, γι' αυτό δεν πρέπει να απουσιάζει από το εργασιακό πλαίσιο³⁰².

Το Διδακτικό σώμα της Εκκλησίας μας λέει ότι ενώ το δικαίωμα στην εργασία είναι απαραίτητο για τους ενήλικες, δεν ισχύει το ίδιο και για τα παιδιά, για τα οποία η εργασία αποτελεί μορφή βίας. Ο Πάπας Λέων ΙΓ' τα παρομοιάζει με ανθισμένα λουλούδια, τα οποία

²⁹⁷ ό.π. § 289, σ. 233

²⁹⁸ ό.π. § 291, σ. 234

²⁹⁹ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 292, σ. 235

³⁰⁰ ό.π. § 293, σ. 235

³⁰¹ ό.π. § 294, σ. 236

³⁰² ό.π. § 295, σ. 236

είναι εύθραυστα και καταστρέφονται εύκολα. Η εργασιακή σκλαβιά των παιδιών αποτελεί μια εκμετάλλευση η οποία παραβιάζει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια³⁰³.

Όσον αφορά τη μετανάστευση και την εργασία, αν και συχνά οι μεταναστευτικές ροές μοιάζουν απειλητικές για το επίπεδο ευημερίας των χωρών εισδοχής, μπορεί οι μετανάστες να αποτελούν ένα εργασιακό απόθεμα αναλαμβάνοντας θέσεις εργασίας οι οποίες, υπό άλλες συνθήκες, θα έμεναν ακάλυπτες³⁰⁴. Σε κάθε περίπτωση, οι μετανάστες, θα πρέπει να έχουν τα ίδια εργασιακά δικαιώματα με τους ντόπιους και η είσοδος στις χώρες να γίνεται με κριτήρια ισορροπίας και ισότητας. Επιπλέον, να λαμβάνουν κάθε βοήθεια ώστε να μπορούν να ενσωματωθούν με τις οικογένειες τους στην κοινωνική ζωή καθώς και να γίνεται σεβαστό το δικαίωμά τους στην οικογενειακή επανένωση³⁰⁵.

Ιδιαίτερη προσοχή δίνεται στην αγροτική εργασία, λόγω του ρόλου του οποίου κατέχει στην οικονομία αρκετών χωρών, λαμβάνοντας υπόψη τα ζητήματα τα οποία προκύπτουν από την παγκοσμιοποίηση για την προστασία του περιβάλλοντος³⁰⁶. Οι αγροτικές πολιτικές και μεταρρυθμίσεις πρέπει να σχεδιάζονται με σκοπό το κοινό καλό των κοινωνιών³⁰⁷. Το κείμενο της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας απαριθμεί μερικά από τα δικαιώματα των εργαζομένων τα οποία θεωρεί σημαντικά, με σκοπό να αναγνωριστούν από τις νομικές διατάξεις. Τα δικαιώματα αυτά αφορούν τη **σωστή ανταμοιβή, την ανάπαυση, το σωστό εργασιακό περιβάλλον**, το οποίο δεν πρέπει να προκαλεί ζημιά στη σωματική και ηθική ακεραιότητα των εργαζομένων, **τη διαφύλαξη της προσωπικότητας, τις επιδοτήσεις για τους ανέργους και τις οικογένειες τους, τη σύνταξη και ασφάλιση, τα μέτρα για τη μητρότητα, τη συνάθροιση και τη δημιουργία ενώσεων**³⁰⁸. Τονίζει, επίσης, ότι ή εργασία, πρέπει, πάντα, να ανταμείβει δίκαια τον εργαζόμενο με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορεί να καλύψει τα έξοδα συντήρησής του και να μπορεί να συμμετέχει στην κοινωνική, υλική και πολιτιστική ζωή με αξιοπρέπεια αναπτύσσοντας την προσωπικότητά του³⁰⁹. Αναφέρεται και στο δικαίωμα της απεργίας, το οποίο χαρακτηρίζει ως ειρηνικό, αναπόφευκτο μέσο για να ξεπεραστούν οι συγκρούσεις και να επιτευχθούν καλύτερες εργασιακές συνθήκες³¹⁰.

³⁰³ ό.π. § 296, σ. 238

³⁰⁴ ό.π. § 297, σ. 238

³⁰⁵ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 298 239

³⁰⁶ ό.π. § 299, σ. 240

³⁰⁷ ό.π. § 300, σ. 241

³⁰⁸ ό.π. § 301, σ. 342

³⁰⁹ ό.π. § 302, σ. 243

³¹⁰ ό.π. § 304, σ. 244

Το Διδακτικό σώμα της Εκκλησίας, υπογραμμίζει τη σπουδαιότητα των συνδικάτων των εργαζομένων, τα οποία προστατεύουν τα συμφέροντά τους ως παράγοντες αλληλεγγύης και κοινωνικής τάξης στην υπηρεσία του κοινού καλού³¹¹. Θεωρεί ότι τα συνδικάτα οργανώνουν την οικονομική ζωή και επιδιώκουν την κοινωνική δικαιοσύνη³¹². Στο πλαίσιο αυτό, μετατρέπει τους εργαζόμενους σε ενεργά μέλη της κοινωνίας, στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, αλλά, ταυτόχρονα, και στη δημιουργία του κοινού καλού. Τα συνδικάτα έχουν το σπουδαίο καθήκον να επηρεάζουν την πολιτική και να ευαισθητοποιούν τον κόσμο για τα δικαιώματα και τα προβλήματα των εργαζομένων³¹³. Το ρωμαιοκαθολικό κείμενο αναφέρει πως λόγω των αλλαγών, οι οποίες έχουν επέλθει στον κόσμο της εργασίας, έχουν εμφανισθεί ιδιαίτερες κατηγορίες εργασιακών καθεστώτων, οι οποίες κάνουν επισφαλή την απασχόληση. Για τον λόγο αυτό τα συνδικάτα καλούνται να βρουν νέες μορφές αλληλεγγύης με σκοπό την επικαιροποίηση των κανόνων κοινωνικής ασφάλειας οι οποίοι θα προστατεύουν τα εργασιακά δικαιώματα³¹⁴.

Επιπλέον, το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης έχει επιφέρει αλλαγές στην οργάνωση της εργασίας, κυρίως, λόγω της ταχύτητας της επικοινωνίας και της ευκολίας μεταφοράς προσωπικού και εμπορευμάτων. Επειδή η ιδιοκτησία απομακρύνεται από την παραγωγή, γίνεται αδιάφορη για τα κοινωνικά αποτελέσματα των επιλογών της. Γι' αυτό η Εκκλησία θεωρεί επιτακτική ανάγκη να παγκοσμιοποιηθούν και τα βασικά θεμελιώδη³¹⁵. Για την αύξηση του κέρδους ο παραγωγικός κύκλος κατακερματίζεται, εμπλέκοντας, έτσι, όλους τους παραγωγικούς τομείς σε όλες τις χώρες, ανεξαρτήτως της ανάπτυξής τους³¹⁶. Έχει δημιουργηθεί ένα ποικιλόμορφο περιβάλλον εργασίας το οποίο αφήνει πίσω την εξαρτημένη σταθερή εργασία, προχωρώντας σε μια πολύπλοκη μορφή προσωρινής ή παράτυπης εργασίας. Στις υπό ανάπτυξη χώρες, συχνά, υπάρχει πολιτειακό κενό στους νόμους, στην κοινωνική πρόνοια και την μόρφωση, αναγκάζοντας τούς ανθρώπους να εργάζονται σε συνθήκες ένδειας οι οποίες βιάζουν την αξιοπρέπειά τους³¹⁷. Επειδή ο άνθρωπος είναι ο πραγματικός πρωταγωνιστής της εργασίας του, είναι πολύ σημαντική η υποκειμενική της

---

³¹¹ ό.π. § 305, σ. 245

³¹² ό.π. § 306, σ. 245

³¹³ ό.π. § 307, σ. 246

³¹⁴ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 309, σ. 347

³¹⁵ ό.π. § 310, σ. 348

³¹⁶ ό.π. § 311, σ. 249

³¹⁷ ό.π. § 314, σ. 250

διάσταση³¹⁸. Οι μεταβολές στο περιβάλλον εργασίας δεν πρέπει να επηρεάζουν τις σταθερές ανάγκες των εργαζομένων, αλλά, να σέβονται τα αναφαίρετα ανθρώπινα δικαιώματα. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με την ενίσχυση των ενδιαφερομένων θεσμών και με τη διαφύλαξη της αξιοπρέπειας της εργασίας³¹⁹. Σημαντικό ρόλο, σε αυτό το σημείο, παίζουν η επιστημονική και πολιτισμική κοινότητα, οι οποίες με τη συνεισφορά τους μπορούν να προσφέρουν ορθές λύσεις, έχοντας ως γνώμονα την αγάπη, την αλήθεια και την ευφροσύνη³²⁰. Τονίζεται, ξανά και ξανά, η επιτακτική ανάγκη παγκοσμιοποίησης της αλληλεγγύης, ώστε να συμπεριλάβει όλα τα μέρη του κόσμου, και ειδικότερα εκείνα τα οποία βρίσκονται υπό ανάπτυξη, μέσω του επαναπροσδιορισμού των αξιών, τοποθετώντας την αξιοπρέπεια των εργαζομένων στην πρώτη θέση³²¹.

Η Κοινωνική Διδασκαλία της Εκκλησίας θεωρεί θεμελιώδη αξία και αναφαίρετο δικαίωμα την ελευθερία του ανθρώπου στον οικονομικό τομέα. Να είναι ελεύθερος, δηλαδή, ώστε να μπορεί να συμβάλει σε έναν κοινό πλούτο μέσω των προσπαθειών του. Το κράτος δεν θα πρέπει να περιορίζει την ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία, αλλά, απλώς, να επιβλέπει εάν αυτή αντιτίθεται στο κοινό καλό. Ο άνθρωπος μέσω της επιχειρηματικότητας ανακαλύπτει παραγωγικές δυνατότητες για να ικανοποιήσει τις ανθρώπινες ανάγκες του συνδυάζοντας τον σχεδιασμό, την καινοτομία και την μεθοδικότητα

Η ατομική ιδιοκτησία, σύμφωνα με την Κοινωνική Διδασκαλία της Εκκλησίας, προέρχεται από τον κόπο της εργασίας του ανθρώπου, εξασφαλίζοντάς του χώρο για οικογενειακή αυτονομία και ανθρώπινη ελευθερία³²². Η κατοχή αγαθών θα πρέπει να είναι προσιτή σε όλους τους ανθρώπους ενώ η ιδιωτική ιδιοκτησία, δεν αντιτίθεται στην αρχή του οικουμενικού προορισμού των αγαθών, αλλά, αποτελεί ένα μέσο αυτής³²³. Η ιδιωτική κυριότητα έχει κοινωνικό ρόλο διότι ο οικουμενικός προορισμός των αγαθών περιορίζει την χρήση της ιδιοκτησίας από τους μόνιμους ιδιοκτήτες, οι οποίοι πρέπει να επιδιώκουν να παράγουν μέσω της ιδιοκτησίας τους για την επίτευξη του κοινού καλού³²⁴. Ιδιαίτερη έμφαση, δίνεται στην κοινοτική ιδιοκτησία και στην αξιοποίηση αυτής για την ευημερία των λαών. Η ιδιοκτησία μπορεί να προσφέρει στους ανθρώπους καλύτερη ποιότητα ζωής,

---

³¹⁸ ό.π. § 317, σ. 252

³¹⁹ ό.π. § 319, σ. 253

³²⁰ ό.π. § 320, σ. 254

³²¹ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 321, σ. 254

³²² ό.π. § 176, σ. 149

³²³ ό.π. § 177, σ. 150

³²⁴ ό.π. § 178, σ. 151

ασφάλεια και ευκαιρίες επιλογής. Δεν θα πρέπει, όμως, να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι τα υλικά αγαθά μπορεί να οδηγήσουν τον άνθρωπο στη σκλαβιά. Ο άνθρωπος εξαρτάται μόνο από τον Θεό και γι' αυτό θα πρέπει να προσδίδει στα υλικά αγαθά μόνο λειτουργικό ρόλο³²⁵.

Όσον αφορά τις επιχειρήσεις, το ρωμαιοκαθολικό κείμενο μας λέει ότι θα πρέπει να παράγουν πλούτο και να υπηρετούν το κοινό καλό μέσω των παραγόμενων αγαθών και των υπηρεσιών. Χαρακτηρίζονται όχι μόνο από την οικονομική τους λειτουργία, αλλά, και από μία κοινωνική, διότι, δημιουργούν ευκαιρίες για συνεργασία, συνάντηση και αξιοποίηση ικανοτήτων. Εκτός από τους οικονομικούς στόχους, πρέπει να επιδιώκουν την ανάδειξη αληθινών αξιών οι οποίες επιτρέπουν την πραγματική ανάπτυξη των ανθρώπων και της κοινωνίας, δηλαδή, εκτός από κοινωνία κεφαλαίου να είναι και μία πραγματική κοινωνία προσώπων³²⁶. Για να βρίσκεται η οικονομία στην υπηρεσία του ανθρώπου, η δομή και τα αγαθά των επιχειρήσεων θα πρέπει να αντιπροσωπεύουν όλους τους ανθρώπους και όχι μόνο τα προσωπικά συμφέροντα των εταίρων³²⁷. Στην επιχειρηματική δραστηριότητα σημαντικός είναι ο ρόλος των διευθυντικών στελεχών όσον αφορά την κοινωνική πλευρά, διότι, βρίσκονται στο επίκεντρο των οικονομικών, εμπορικών, πολιτιστικών και τεχνικών δεσμών της επιχείρησης και οι αποφάσεις οι οποίες λαμβάνουν έχουν όχι μόνο οικονομικές, αλλά ακόμα και κοινωνικές συνέπειες. Για τον λόγο αυτό, έχουν ευθύνη για την επίτευξη των οικονομικών στόχων αλλά και για τον σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας των εργαζομένων τους οποίους απασχολούν³²⁸. Η διοίκηση της επιχείρησης, θα πρέπει να καταβάλει προσπάθεια ώστε να ευνοούνται οι εργαζόμενοι και οι οικογένειές τους, ειδικά οι μητέρες, για να επιτελούν σωστά το μητρικό καθήκον, και να φροντίζουν ώστε τα αγαθά και οι υπηρεσίες τους να στοχεύουν στο κοινό καλό. Τέλος, να επενδύουν σε τέτοιους παραγωγικούς τομείς, οι οποίοι θα ωφελήσουν και θα προσφέρουν στους ανθρώπους, δίνοντας την ευκαιρία να εργαστούν³²⁹.

Η Κοινωνική Διδασκαλία της Εκκλησίας αναφέρεται και στις επιλογές των ανθρώπων για αποταμίευση, κατανάλωση και επένδυση, οι οποίες πρέπει να γίνονται βάσει ηθικών και πολιτιστικών κινήτρων³³⁰. Η αγοραστική δύναμη ενέχει και κοινωνικές ευθύνες και όταν ασκείται βάσει της αλληλεγγύης και της δικαιοσύνης, προϋποθέτει τη βοήθεια στους

³²⁵ ό.π. § 181, σ. 153

Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας, 2010, § 338, σ. 266

³²⁷ ό.π. §339, σ. 267

³²⁸ ό.π. § 334, σ. 270

³²⁹ ό.π. § 345, σ. 271

³³⁰ ό.π. § 358, σ. 278

φτωχούς, αλλά, και την επιλογή αγαθών τα οποία παρήχθησαν με σωστές συνθήκες εργασίας, εξασφαλίζοντας όσο το δυνατόν την προστασία του περιβάλλοντος³³¹. Δυστυχώς, ο καταναλωτισμός οδηγεί τα άτομα να επικεντρώνονται στο «έχω» αντί για το «είμαι» εμποδίζοντάς τα να κρίνουν σωστά τις πιο υψηλές μορφές ικανοποίησης των αναγκών τους και επηρεάζοντας την ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους. Για τον λόγο αυτό, οι επιλογές κατανάλωσης θα πρέπει να στοχεύουν αποφασιστικά σε μια κοινή ανάπτυξη βάσει του ωραίου, του αληθινού, του καλού, δεδομένου ότι η υπερβολική και αλόγιστη κατανάλωση μπορεί να δημιουργήσει ένα λεηλατημένο περιβάλλον για τις επόμενες γενεές³³².

5.6. Οικουμενικές και Διαχριστιανικές Σχέσεις

Η παρούσα ενότητα αφορά το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου το οποίο αναφέρεται στις Οικουμενικές σχέσεις και τις Σχέσεις της Ορθόδοξης με τις άλλες θρησκείες. Σύμφωνα με αυτό, λοιπόν, η Ορθόδοξη Εκκλησία αποτελεί την μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία η οποία συνεχίζει την αποστολή της από τις απαρχές του χριστιανισμού έως σήμερα, ενωμένη με το σώμα του Χριστού, διαθέτοντας δογματική, μυστηριακή και ποιμαντική χάρη³³³. Η ορθόδοξη εκκλησία, αναφέρει το κείμενο, είναι η ίδια με την αρχαία, άρα, παραμένει μοναδική με γνώρισμα την πνευματική και οντολογική της ταυτότητα, δηλαδή, το πνεύμα, το ήθος και την πίστη. Επιδιώκει να μοιραστεί τον πνευματικό της πλούτο και να αναζητήσει την ενότητα με όλους όσους αναζητούν το πρόσωπο του Χριστού³³⁴. Μέσω του διαλόγου με χριστιανούς άλλων ομολογιών, προβάλλει το κάλλος της ορθόδοξης και διδάσκεται από τις εμπειρίες και τις πολιτιστικές εκφράσεις αυτών. Το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου βρίσκεται σε μία μόνιμη προσπάθεια επανένωσης όλων των χριστιανών, ανεξαρτήτως ομολογίας, με σκοπό την μεταξύ τους συνεργασία σε έργα φιλανθρωπίας, την προώθηση της ειρήνης και της κοινωνικής και πολιτικής δικαιοσύνης. Όλοι χριστιανοί με το βάπτισμα τους συμπροσεύχονται για τη δημιουργία ενός κόσμου αγάπης και μετάνοιας στο πρότυπο της Βασιλείας του Θεού³³⁵.

Το κείμενο αναφέρει πως η Ορθόδοξη Εκκλησία έχει ιδιαίτερα στενές σχέσεις με ομολογίες οι οποίες έχουν την ίδια αφετηρία, όπως την αρχαία Εκκλησία της Αιθιοπίας, της Αιγύπτου,

³³¹ ό.π. §359, σ. 279

³³² ό.π. § 360, σ. 279

³³³ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §50

³³⁴ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §51

³³⁵ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §52

της Αρμενίας, της Ρώμης και του Καντέρμπουρι και συχνά, διεξάγει διμερείς διαλόγους με την Ρωμαιοκαθολική και Αγγλικανική Εκκλησία³³⁶. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο είναι πρωτοπόρο στους διορθόδοξους διαλόγους με σκοπό την χριστιανική ενότητα. Ταυτοχρόνως, είναι ιδρυτικό μέλος του παγκόσμιου συμβουλίου εκκλησιών με σημαντικό ρόλο στις δράσεις του.

Το κείμενο συνεχίζει αναφέροντας ότι η Εκκλησία μέσω του ανοικτού διαχριστιανικού διαλόγου, αντανακλά τον διάλογο μεταξύ θεού και ανθρώπου. Ο διάλογος αυτός είναι παρών, ως Λόγος του Θεού, σε όλες τις πτυχές των συναντήσεων των ορθοδόξων με πιστούς άλλων θρησκευτικών παραδόσεων³³⁷. Η Εκκλησία, ερμηνεύει τις άλλες παραδόσεις βάσει όσων της έχουν αποκαλυφθεί από τον θεό και είναι ανοιχτή στις υπόλοιπες χριστιανικές ομολογίες, συνυπάρχει ειρηνικά μαζί τους δεδομένου ότι μοιράζονται την ίδια ιστορία και όλες συμμερίζονται πολλές από τις πτυχές της ορθοδοξίας.

Αναφέρει, επίσης, ότι ο Θεός, ως Δημιουργός των πάντων, είναι Πανταχού Παρών φωτίζοντας την πραγματικότητα του κτιστού κόσμου. Ως πραγματικότητα του σώματος του Χριστού εμφανίζεται και η Εκκλησία, διαδίδοντας την ορθοδοξία σε όλους τους χριστιανούς και προσφέροντας ανοιχτή πρόσκληση σε οποιονδήποτε άλλον αναζητά την αλήθεια και την αγαθότητα του Θεού³³⁸. Ο Άγιος Ιουστίνος ανέφερε ότι οι αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι, παρότι δεν γνώρισαν το Χρήστο, διέθεταν γνώση στην οποία είχε εμφυτευθεί ο Λόγος του Θεού³³⁹. Συνεπώς, επειδή ο Λόγος του Θεού υπάρχει παντού σε κάθε λαό, η Εκκλησία επιδιώκει τον διάλογο για να δει την γνώση και την χάρη του Θεού μέσα από το πρίσμα των άλλων θρησκειών³⁴⁰. Αναγνωρίζει τις διαφορές με τις άλλες παραδόσεις στην κατανόηση της αλήθειας και συνδιαλέγεται μαζί τους με σεβασμό στις απόψεις της καθεμίας, δεδομένου ότι ο θεός παρουσιάζεται και αποκαλύπτεται με διάφορους τρόπους στους πιστούς.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία συνδιαλέγεται και με τις άλλες δύο θρησκείες των Αβρααμικών παραδόσεων, δηλαδή, το Ισλάμ και τον Ιουδαϊσμό³⁴¹. Με το Ισλάμ διατηρεί μακρόχρονους διαλόγους οι οποίοι έχουν βάση την κοινή ιστορία των δύο θρησκειών καθώς και την κοινή παραδοχή περί ενός μοναδικού θεού, επιτρέποντας την αμοιβαία κατανόηση των διδασκαλιών τους. Σχετικά με τη θρησκεία του ιουδαϊσμού, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι ο

³³⁶ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §53

³³⁷ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §54

³³⁸ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §55

³³⁹ ό.π.

³⁴⁰ ό.π.

³⁴¹ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §56

θεός ενσαρκώθηκε στο ανθρώπινο σώμα του Χριστού στον λαό του Ισραήλ, σε αυτόν παρέδωσε το νόμο Του και με αυτόν συνήψε μία αιώνια διαθήκη. Οι Ιουδαίοι πιστοί, είναι κατά κάποιον τρόπο, πνευματικοί αδελφοί των χριστιανών διαθέτοντας την ίδια κληρονομιά³⁴². Στόχος Εκκλησίας είναι να προάγει τον σεβασμό και την αγάπη προς την εβραϊκή κοινότητα και ζητά συγχώρεση από τον θεό για τις περιπτώσεις αντισημιτικής βίας.

Το κείμενο του Κοινωνικού ήθους μας λέει ότι πολλές από τις μη χριστιανικές θρησκείες, μπορούν να βρουν σαφήνεια και συνοχή εντός της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Ο Απόστολος Παύλος είχε πει «στον άγνωστο θεό, αυτόν τον οποίο σέβεστε χωρίς να γνωρίζετε, αυτόν κηρύττω σε εσάς» (Πράξεις Αποστόλων 17. 23). Συνεπώς, η Εκκλησία θεωρεί ότι ο αληθινός Θεός λατρεύεται από όλους, ανεξαρτήτως θρησκείας στο πρόσωπο του Χριστού. Με αυτήν την λογική, η Εκκλησία μπορεί να διδαχθεί από θεωρίες και πολιτιστικά επιτεύγματα άλλων θρησκειών και, όπως βάπτισε αρκετά προχριστιανικά φιλοσοφικά πλούτη, έτσι και τώρα, μπορεί να βρει νέους τρόπους διατύπωσης της πίστης μέσα από θρησκείες της Ανατολής ή και άλλων περιοχών του κόσμου³⁴³.

Η Εκκλησία υποστηρίζει όσους λαούς καλλιεργούν το πνεύμα και δεν διαβρώνονται από τον υλισμό της σύγχρονης εποχής καθώς και όσους αντιτίθενται στον φανατισμό και την βιαιότητα όρους τους οποίους κάποιοι ταυτίζουν στο όνομα του Θεού³⁴⁴. Βάσει της Αγίας Μεγάλης Συνόδου, ο διαθρησκευτικός διάλογος προάγει την εμπιστοσύνη, την ειρήνη και την καταλλαγή μέσω της αληθινής αγάπης, η οποία θεραπεύει τις πληγές και κατευνάζει τις εστίες του μίσους³⁴⁵. Η Εκκλησία αναγνωρίζει τις διαφορές μεταξύ των παραδόσεων, ωστόσο, επιμένει στην ειρηνική συνεργασία και συνύπαρξη χωρίς φόβο και εχθρότητα μεταξύ των θρησκειών.

Τέλος, ο διαθρησκευτικός διάλογος είναι πολύ σημαντικός για τον σεβασμό των θρησκευτικών διαφορών των ορθόδοξων σε μη ορθόδοξες χώρες. Αποτελεί μία συνάντηση σε προσωπικό επίπεδο, διότι αλληλεπιδρούν μοναδικά πρόσωπα, ανεξαρτήτως θρησκείας, τα οποία συνδέονται άρρηκτα με την παράδοσή τους³⁴⁶. Αποτελεί, όμως, και κοινοτική υπόθεση, διότι, κάθε μεμονωμένο μέλος της εκκλησίας υπάρχει σε κοινωνία με ολόκληρο το σώμα της.

³⁴² Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §57

³⁴³ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §58

³⁴⁴ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §59

³⁴⁵ ό.π.

³⁴⁶ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §60

5.7. Σχέσεις Κρατών, Πόλεμος και Βία

Σύμφωνα με το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ο πτωτικός κόσμος, παρά το κάλλος και την αγαθότητα της δημιουργίας, χαρακτηρίζεται από τον θάνατο και συχνά την βία και την σύγκρουση, λόγω της αποξένωσης από τον Θεό³⁴⁷. Η βία προς τον πλησίον και συγκεκριμένα οι μεγαλύτερες μορφές της, όπως ο πόλεμος και οι μαζικές δολοφονίες, αντιτίθενται πλήρως το θέλημα του θεού. Το βιβλίο της Γένεσης αναφέρει ότι η κοινωνία, η αφθονία, η αρμονία και ειρήνη, αποτελούν την «γραμματική» της δημιουργίας σύμφωνα με τον Θεό³⁴⁸. Οι λαοί, όμως, ζουν βάσει ενός νόμου επιθετικότητας και αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι οι πόλεμοι ήταν παρόντες καθ' όλη την διάρκεια της ιστορίας του ανθρώπου. Με την εξέλιξη της τεχνολογίας και την εμφάνιση όπλων μαζικής καταστροφής, η κατάσταση κρίνεται περισσότερο επικίνδυνη για το ανθρώπινο είδος. Σύμφωνα με το ίδιο κείμενο, η βία είναι η χρήση σωματικής, ψυχολογικής, οικονομικής ή άλλου είδους δύναμης, η οποία μπορεί να προκαλέσει βλάβες, θάνατο και δυστυχία³⁴⁹. Τέτοιες πράξεις μπορούν να είναι η σεξουαλική επίθεση, η άμβλωση, τα εγκλήματα μίσους, η τρομοκρατία, οι ενδοοικογενειακή βία, ο πόλεμος, καθώς επίσης και πράξεις αυτοκτονίας. Οι καταστάσεις αυτές προκαλούν ψυχική, σωματική και πνευματική βλάβη στα θύματα αλλά και στους θύτες, με συνέπειες, οι οποίες εκτείνονται σε ολόκληρη την ανθρωπότητα, διαφθείροντας την αγάπη και την εμπιστοσύνη μεταξύ των ανθρώπων³⁵⁰. Πράξεις βίας προς ένα άγνωστο πρόσωπο αποτελούν πράξεις βίας προς τους ίδιους τους αδελφούς μας και προς τον ίδιο τον θεό, ο οποίος βρίσκεται κατ' εικόνα μέσα μας. Η βία είναι η κατεξοχήν αμαρτία, όταν ένα κράτος ασκεί βία εξ ονόματός μας η εν αγνοία μας γινόμαστε κι εμείς συνένοχοι³⁵¹.

Το κείμενο δηλώνει ρητά ότι η βία δεν είναι αποδεκτή σε καμιά της μορφή από την Εκκλησία, η οποία μάχεται υπέρ της ειρήνης του σύμπαντος κόσμου. Η ειρήνη αποκαλύπτει την βαθύτερη πραγματικότητα της δημιουργίας του θεού και αποτελεί την ίδια την παρουσία Του ανάμεσα μας³⁵². Αρκετοί οσιομάρτυρες της Εκκλησίας προτίμησαν να υπομείνουν την βία και θυσιάστηκαν προκειμένου να μη βιαιοπραγήσουν εναντίον του πλησίον,

³⁴⁷ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §42

³⁴⁸ ό.π.

³⁴⁹ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §43

³⁵⁰ ό.π.

³⁵¹ ό.π.

³⁵² Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §44

μαρτύρησαν, κατά αυτόν τον τρόπο, για την αγάπη και την Δημιουργία του Θεού³⁵³. Σε έναν πτωτικό και κατακερματισμένο κόσμο, είναι δύσκολη η επικράτηση της ειρήνης, γι' αυτό και η Εκκλησία αναγνωρίζει την αναγκαιότητα της βίας ως τρόπο υπεράσπισης από κάθε άμεση μορφή βίας³⁵⁴. Κανείς, όντας θύμα βίαιης πράξης, θα πρέπει να αποφασίσει με αγάπη και σύνεση πώς θα υπερασπιστεί τον εαυτό του και να προσπαθήσει να συγχωρέσει και να συμφιλιωθεί με τον εχθρό. Η αυτοάμυνα και υπεράσπιση των καταπιεσμένων είναι μία ηθική υποχρέωση η οποία αναγνωρίζεται στις κυβερνήσεις και τις καθιστά υπεύθυνες για την προστασία του λαού τους³⁵⁵. Γι' αυτό τα κράτη πρέπει να προσπαθούν για την εξάλειψη της βίας, την επιβολή της ειρήνης μέσω δίκαιων και ανθρωποκεντρικών νόμων, καθώς και για την προστασία και την ελευθερία όλων. Η βία πρέπει να αποφεύγεται και αν χρειαστεί κατ' ανάγκη να εφαρμοστεί, δεν θα πρέπει να ασκείται καθ' υπερβολήν³⁵⁶.

Το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου αναφέρει ότι η Εκκλησία δεν έλαβε ποτέ απόλυτη θέση κατά του πολέμου, ούτε των πιστών οι οποίοι υπηρετούν στην αστυνομία ή στον στρατό. Ταυτόχρονα, όμως, δεν δικαίωσε την κρατική βία ούτε θεώρησε κάποιον πόλεμο δίκαιο ή ιερό³⁵⁷. Προσεύχεται για την αποτροπή της βίας και κατανοεί ότι υπάρχουν περιπτώσεις κατά τις οποίες πρέπει να ληφθεί η δύσκολη απόφαση της χρήσης βίας για να αποτραπεί κάποια άλλη μορφή βίας. Ωστόσο, πιστοί οι οποίοι έχουν στρατολογηθεί στα όπλα, οφείλουν να ακολουθούν την συνείδησή τους και όχι τις επιταγές του εθνικού συμφέροντος, διότι οι αρχές και η δικαιοσύνη του ευαγγελίου πρέπει να βρίσκονται πάνω απ' όλα³⁵⁸. Πράξεις βίας οι οποίες τρομοκρατούν και δολοφονούν ανθρώπους δεν πρέπει να γίνονται ποτέ αποδέκτες ηθικά ακόμα κι αν διαπράττονται από αναγνωρισμένα κράτη.

Η χρήση βίας ως επιλογή για την υπεράσπιση του εαυτού μας και του πλησίον από τον πόλεμο ή άλλες μορφές βίας, ενέχει σημαντικές πνευματικές συνέπειες διότι βλάπτεται το πρόσωπο και η σχέση του ανθρώπου με τον Θεό³⁵⁹. Ο Χριστός, μέσω της σταύρωσής του, έδειξε ότι ο σταυρός δεν προσφέρει δικαίωση για την χρήση βίας, αλλά, υπενθυμίζει πως μόνο μέσω της αγάπης μπορεί να επιτευχθεί η υπεράσπιση³⁶⁰. Η αγάπη του θεού μπορεί να

³⁵³ ό.π.

³⁵⁴ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §45

³⁵⁵ ό.π.

³⁵⁶ ό.π.

³⁵⁷ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §46

³⁵⁸ ό.π.

³⁵⁹ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §47

³⁶⁰ ό.π.

φτάσει στην άβυσσο της αμαρτίας και να μετατρέψει το σταυρό σε όπλο ειρήνης και ζωοποιόν ξύλο. Η Εκκλησία δεν δέχεται ποτέ αμυντικές πράξεις οι οποίες έχουν ως εφιαλτήριο την εκδίκηση, το μίσος, τον ρατσισμό, τον εγωισμό, την φιλοδοξία ή τον εθνικισμό. Η στρατιωτικοί οι οποίοι αναγκάζονται να θανατώσουν εχθρούς κατά τη διάρκεια άσκησης των καθηκόντων τους πληγώνονται βαθιά πνευματικά και χάνουν την δύναμή τους για αγάπη, πίστη και ελπίδα³⁶¹. Ο Μέγας Βασίλειος σε αυτές τις περιπτώσεις συνιστούσε αποχή από την θεία ευχαριστία για ορισμένο χρονικό διάστημα. Γι' αυτούς τους ανθρώπους, αλλά και για τα θύματα βίας, η Εκκλησία συμπάσχει, προσεύχεται και προσφέρει πνευματική θεραπεία.

Στο ίδιο μήκος κύματος με το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου κινείται και το ρωσικό το οποίο χαρακτηρίζει τον πόλεμο ως ένα αδελφοκτόνο μίσος το οποίο μετά την πτώση συνοδεύει τον άνθρωπο σε ολόκληρη την ιστορία του. Θεωρεί ότι ο φόνος είναι ένα έγκλημα ενώπιον του Θεού και ο πόλεμος ένα αμάρτημα το οποίο απορρέει από την κατάχρηση της ελευθερίας που δώρισε ο Θεός στον άνθρωπο³⁶². Στη συνέχειά του το κείμενο αναφέρει ότι οι χριστιανοί ζουν σε έναν κόσμο στον οποίο υπάρχει το κακό και άθελα τους εμπλέκονται σε πολεμικές πράξεις³⁶³. Αν και αποτελεί μία ανεπιθύμητη κατάσταση για την Εκκλησία η ίδια η δεν απαγορεύει την συμμετοχή των πιστών στον πόλεμο όταν αυτός έχει σκοπό να προστατεύσει τον πλησίον και να αποκαταστήσει την δικαιοσύνη. Στις περιπτώσεις αυτές Η Εκκλησία σέβεται τους στρατιώτες και αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι αρκετοί από αυτούς αγιοκατατάχθηκαν³⁶⁴.

Το ρωσικό κείμενο θεωρεί πως η θεωρία του δίκαιου πολέμου θεμελιώνεται στα λόγια του Ιησού «βάλε το μαχαίρι σου ξανά στην θήκη του, γιατί όλοι όσοι τραβούν μαχαίρι, από μαχαίρι πεθαίνουν» (Ματθαίος 26. 52). Σύμφωνα με τον χριστιανισμό οι διεθνείς σχέσεις πρέπει να βασίζονται στις κάτωθι αρχές: αγάπη προς τους συνανθρώπους και την πατρίδα, ενσυναίσθηση και αποφυγή ανήθικων μέσων για την επίτευξη του καλού του λαού³⁶⁵. Η δυτικοί νομικοί κανόνες, οι οποίοι ρυθμίζουν τις διεθνείς σχέσεις σε περίοδο πολέμου, έχουν επηρεαστεί από την χριστιανική ηθική και επικαλούνται διάφορες αρχές οι οποίες καθορίζουν αν ο πόλεμος είναι αποδεκτός ή όχι. Ωστόσο, συχνά, δεν είναι εύκολο να γίνει

³⁶¹ ό.π.

³⁶² *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. VIII.1

³⁶³ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. VIII.2

³⁶⁴ ό.π.

³⁶⁵ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. VIII.3

διάκριση ανάμεσα στον επιθετικό και τον αμυντικό πόλεμο. Σε κάθε περίπτωση, το ρωσικό κείμενο προτείνει πως πρέπει να εξετάζονται ξεχωριστά οι εκάστοτε μέθοδοι διεξαγωγής του πολέμου, οι οποίες δεν θα πρέπει να χαρακτηρίζονται από πλεονεξία, κακιά και πάθος, αλλά, δίκαιη οργή³⁶⁶. (Ουκρανία;)

Το κείμενο παραβάλλει τον Άγιο Γεώργιο ο οποίος καταπατά τον δράκο με τον τρόπο με τον οποίο κάθε άνθρωπος πρέπει να νικά το κακό μέσω της δίκαιης εφαρμογής της βίας³⁶⁷. Οι χριστιανικές αρχές δεν καταδικάζουν την άσκηση βίας ή την θανάτωση ως έσχατο μέσω, αλλά, την επιθυμία απώλειας και ταπείνωσης καθώς και την κακία της καρδιάς³⁶⁸. Η Ρωσική Εκκλησία συνεργάζεται με τον ρωσικό στρατό φροντίζοντας και διαπαιδαγωγώντας ηθικά τους στρατιώτες.

Το ρωσικό κείμενο τονίζει την σπουδαιότητα του αγαθού της ειρήνης ως ένα δώρο του Θεού προς τον άνθρωπο. Στην παλαιά διαθήκη η ειρήνη ήταν η κατάσταση στην οποία κατέληγε ιστορία ως σκοπός της ανθρωπότητας³⁶⁹. Ο Μεσσίας μετέπειτα εμφανίστηκε ως «άρχων ειρήνης» (Ησαΐας 2. 4). Το κείμενο αναφέρει ότι, η Ειρήνη υπάρχει στην κοινωνική ζωή του Ισραήλ όχι μόνο ως δώρο Θεού, αλλά και λόγω της πίστης τού ανθρώπου στον Θεό. Στην Καινή Διαθήκη ταυτίζεται με την εσχατολογική σωτηρία και είναι η κατάσταση της ψυχής απαλλαγμένη από την αμαρτία³⁷⁰. Η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία προσπαθεί μέσω της διακονίας της σε διεθνές και εθνικό επίπεδο, να επιλύσει διαφορές και συγκρούσεις, οδηγώντας τον άνθρωπο σε κατάσταση ειρήνης. Η προσπάθεια αυτή γίνεται προς όλες κατεύθυνσης και κυρίως προς τις κυβερνήσεις και τους ανθρώπους με επιρροή, ώστε να οργανώσουν καλύτερα τις διαπραγματεύσεις μεταξύ των μαχόμενων μερών καθώς και για την παροχή βοήθειας προς τα θύματα³⁷¹. Επίσης, το κείμενο αναφέρει ότι, η Εκκλησία, είναι αντίθετη με κάθε είδους πολιτική προπαγάνδα και εκδηλώσεις βίας και μισούς οι οποίες οδηγούν σε αδελφοκτόνες συγκρούσεις.

Αναφορά γίνεται και στην σπουδαιότητα της ανάγκης συμφωνιών μεταξύ των κρατών φέρνοντας διάφορα παραδείγματα από τον αρχαίο κόσμο και τα βιβλία της Γένεσης και της Αγίας γραφής, τα οποία δείχνουν ότι με τις συμφωνίες και τις διπλωματικές σχέσεις τα κράτη εξασφάλιζαν την ειρήνη, έληγαν πολέμους, απέφευγαν συγκρούσεις, παραχωρούσαν η

³⁶⁶ ό.π.

³⁶⁷ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. VIII.4

³⁶⁸ ό.π.

³⁶⁹ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. VIII.5

³⁷⁰ ό.π.

³⁷¹ ό.π.

λάμβαναν εδάφη κ.α³⁷². Σύμφωνα με όσα αναφέρονται στο ρωσικό κείμενο, ο χρυσός κανόνας των διεθνών σχέσεων, βάσει του χριστιανικού ιδεώδους, είναι «όσα θέλετε να σας κάνουν οι άλλοι άνθρωποι, αυτά να κάνετε κι εσείς» (Ματθαίος 7. 12) ο οποίος εφαρμόζεται σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο³⁷³. Το κείμενο υποστηρίζει, όπως και αυτό του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ότι στον πτωτικό κόσμο της αμαρτίας, τα αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα είναι αναπόφευκτα και προτείνει ότι οι άνθρωποι, στο πλαίσιο της λειτουργίας των κρατών, θα πρέπει να δημιουργούν διεθνείς σχέσεις οι οποίες θα υπηρετούν το μέγιστο καλό ολόκληρης της ανθρωπότητας. Η Εκκλησία πάντα στο πλευρό των θυμάτων της επιθετικότητας ή της πολιτικής πίεσης και αντιλαμβάνεται την πολεμική βία ως έσχατο μέσω άμυνας από ένοπλη επίθεση (Ουκρανία;). Το κείμενο συνεχίζει, θεωρώντας θεμελιώδεις τις αρχές της κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας οι οποίες πρέπει να προστατεύονται από το διεθνές δίκαιο, ωστόσο, τονίζει ότι οι πιστοί θα πρέπει να γνωρίζουν ότι παντοδυναμία διαθέτει μόνο Θεός και όχι τα κράτη³⁷⁴. Η Εκκλησία αναγνωρίζει την ανεξαρτησία και την αυτοδιάθεση των λαών οι οποίες θα πρέπει να πραγματοποιούνται με διάλογο και ειρηνικά μέσα ώστε να επιτυγχάνεται συμφωνία. Σε κάθε περίπτωση δεν πρέπει να χάνεται η ιστορική και πολιτιστική ταυτότητα των λαών μέσω της διάσπασής τους, γι' αυτό τον λόγο η Εκκλησία υποστηρίζει την ενότητα εκτός από περιπτώσεις κατά τις οποίες ο λαός καταπιέζεται ή η πλειοψηφία ζητά να αποσχιστεί³⁷⁵. Θεωρεί ότι η διάλυση πολυεθνικών κρατών συχνά εκτοπίζει κοινωνικές ομάδες. Η Ρωσική Εκκλησία είναι υπέρ των διακρατικών ενώσεων, με βάση τον αμοιβαίο σεβασμό, οι οποίες βελτιώνουν την συνολική οικονομική, πολιτική, εμπορική ή και άλλη συνεργασία και αναδεικνύουν πολιτιστικά και επιστημονικά ζητήματα. Σε αυτό το σημείο, την ίδια άποψη έχει και το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, υποστηρίζοντας ότι ο δρόμος της ειρήνης, της συγγνώμης, του διαλόγου, της συμφιλίωσης και της διπλωματίας θα πρέπει πάντοτε να προτιμάτε από την χρήση βίας. Οι χριστιανοί θα πρέπει να δρουν ως ειρηνοποιοί, εκφράζοντας την χριστιανική τους αγιότητα έναντι οποιασδήποτε βίας. Μέσω αυτής της αγιότητάς εκριζώνεται η βία μέσα από την ψυχή των ανθρώπων³⁷⁶.

Τέλος, το κείμενο της ορθόδοξης Εκκλησίας σημειώνει ότι τον 20ό αιώνα δημιουργήθηκε το πολυδιάστατο σύστημα διεθνούς δικαίου και συστάθηκαν διεθνείς οργανισμοί στους οποίους

³⁷² *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. XVI.1

³⁷³ ό.π.

³⁷⁴ ό.π.

³⁷⁵ ό.π.

³⁷⁶ *Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, 2020, §49

οι κυβερνήσεις παραχώρησαν αρμοδιότητες σε διάφορους τομείς, δημιουργώντας ένα φαινόμενο πολιτικής και νομικής περιφερειοποίησης και παγκοσμιοποίησης. Οι οργανισμοί αυτοί συμβάλλουν στην επίλυση συγκρούσεων και διενέξεων, όμως, μπορεί να μην λαμβάνουν υπόψη την βούληση του λαού, δηλαδή, οι δυνατοί να υπερισχύουν των αδυνάτων³⁷⁷. Γι' αυτό τον λόγο, αναφέρει ότι, η Εκκλησία προσεγγίζει επιφυλακτικά την διαδικασία της διεθνοποίησης και προτείνει το ίδιο να κάνουν και οι εθνικές αρχές. Υποστηρίζει ότι, θα πρέπει οι αποφάσεις στους διεθνείς οργανισμούς να λαμβάνονται με τη σύμφωνη γνώμη όλων των ισότιμων κρατών η οποία απορρέει από την βούληση του λαού. Επιπλέον, τα κράτη θα πρέπει να υπερασπίζονται τις ιδιαίτερες ταυτότητες όλων των λαών και η κάθε κυβέρνηση να δεσμεύεται στις αποφάσεις μόνο εφόσον έχει συμφωνήσει η ίδια, εκτός αν πρόκειται για περιπτώσεις επίθεσης ή μαζικών δολοφονιών εντός της επικρατείας της³⁷⁸.

Το κείμενο της ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, αναφέρεται στις σχέσεις των κρατών υπό το πρίσμα της αλληλεξάρτησής τους η οποία έχει επέλθει μέσω της παγκοσμιοποίησης. Σε μια εποχή παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, όπου οι εθνικές αγορές πέρασαν σε δεύτερη μοίρα, η διεθνής κοινότητα πρέπει να ασκήσει αποφασιστικό ρόλο στον οικονομικό και χρηματοοικονομικό τομέα³⁷⁹. Ο ρόλος αυτός πρέπει να βασίζεται στην εφαρμογή στρατηγικών δράσεων οι οποίες έχουν ως στόχο το κοινό καλό της ανθρώπινης οικογένειας. Οι διεθνείς οργανισμοί, οφείλουν να αντιπροσωπεύουν ισομερώς τα συμφέροντα όλων των χωρών, λαμβάνοντας υπόψη τις χώρες με μικρό εκτόπισμα στις διεθνείς αγορές, οι οποίες, όμως, χρήζουν περισσότερης υποστήριξης για να αναπτυχθούν³⁸⁰. Οι πολιτικές πρέπει να λάβουν παγκόσμια διάσταση εκτός εθνικών συνόρων, ασκούμενες πάντα υπό το πρίσμα ηθικών παραμέτρων, εξασφαλίζοντας την ανάπτυξη της προσωπικότητας των ανθρώπων και την εξασφάλιση της αξιοπρέπειάς τους³⁸¹. Η διεθνής οικονομία έχει ως καθήκον την επίτευξη μίας ολοκληρωμένης και αλληλέγγυας ανάπτυξης, να προωθήσει, δηλαδή, όλους τους ανθρώπους και όλον τον άνθρωπο. Αυτό είναι εφικτό μέσω της ίσης κατανομής των πόρων λόγω της επίγνωσης της αλληλεξάρτησης των λαών, οι οποίοι είναι ενωμένοι με κοινό πεπρωμένο³⁸². Μία ανάπτυξη αυτού του είδους, εκτός από τις φτωχές χώρες, θα ευεργετήσει και τις πλούσιες, οι οποίες αν και συχνά δημιουργούν υλική ευημερία, αυτή

³⁷⁷ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. XVI.2

³⁷⁸ *ό.π.*

³⁷⁹ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 370, σ. 286

³⁸⁰ *ό.π.* § 371, σ. 286

³⁸¹ *ό.π.* § 372, σ. 287

³⁸² *ό.π.* § 373, σ. 288

πραγματοποιείται εις βάρος αδύναμων κοινωνικών ομάδων ή της αξιοπρέπειας του ανθρώπου³⁸³.

Το οικουμενικό όραμα του χριστιανικού μηνύματος δικαιολογεί την ενότητα της ανθρώπινης οικογένειας, η οποία απορρέει από πολιτιστική και ηθική ελευθερία, όπως η κοινωνία του θεού ως τρία πρόσωπα σε ένα. Όλα τα ανθρώπινα πλάσματα είναι ίσα μεταξύ τους λόγω της φυσικής τους αξιοπρέπειας, ανήκουν σε μια παγκόσμια κοινότητα η οποία απαιτεί το οικουμενικό κοινό καλό, αυτό της ανθρώπινης οικογένειας³⁸⁴. Λόγω ότι ο άνθρωπος βρίσκεται στο επίκεντρο των λαών και οι άνθρωποι τείνουν να αναπτύσσουν σχέσεις είναι εφικτή η ανοικοδόμηση μιας διεθνούς κοινότητας προσανατολισμένης προς το κοινό καλό. Υπάρχουν, όμως, εμπόδια τα οποία την δυσκολεύουν όπως οι φυλετικές διακρίσεις, ο ρατσισμός οι άλλες εθνικιστικές ιδεολογίες, με αποτέλεσμα να χάνεται ο πολυδιάστατος χαρακτήρας του ανθρώπου³⁸⁵. Οι αξίες της δικαιοσύνης, της ελευθερίας, της αλήθειας και της αλληλεγγύης πρέπει να διέπουν τη συνύπαρξη των λαών, αποτρέποντας τους από πράξεις βίας, εκφοβισμό, διακρίσεων και εξαπάτησης³⁸⁶. Οι πολιτικές κοινότητες οφείλουν να υπηρετούν το κοινό καλό των πολιτών τους, αλλά, και το κοινό καλό όλων των λαών ερευνώντας την έκφραση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους³⁸⁷. Η Κοινωνική Διδασκαλία της Εκκλησίας αντιλαμβάνεται την εθνική κυριαρχία ως ελευθερία έκφρασης της υποκειμενικότητας κάθε έθνους σαν μια πνευματική κυριαρχία η οποία διατηρεί την ταυτότητα του λαού. Συχνά, τα κράτη αρνούνται να ασκήσουν κάποια δικαιώματά τους για την εκπλήρωση ενός κοινού στόχου, διότι, δεν υπάρχει αλληλοβοήθεια, σεβασμός και αμοιβαία εμπιστοσύνη³⁸⁸.

Μόνο ένας ηθικός οικουμενικός νόμος ο οποίος θα είναι αδιαμφισβήτητος και δεσμευτικός σε όλους μπορεί να παγιώσει εν ειρήνη την συνύπαρξη των λαών³⁸⁹. Ένας νόμος σε αρμονία με την ηθική τάξη, όπως αυτός μας οδήγησε στο διεθνές δίκαιο, βασίζεται σε οικουμενικές αρχές όπως η ισότητα των λαών στην αξιοπρέπεια, η ενότητα των ανθρώπων, η συνεργασία για το κοινό καλό, η απαίτηση για τήρηση των συμφωνιών και η άρνηση πολέμων³⁹⁰. Οι

---

³⁸³ ό.π. § 374, σ. 373

³⁸⁴ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 43, σ. 2 327

³⁸⁵ ό.π. § 433, σ. 328

³⁸⁶ ό.π. § 434, σ. 329

³⁸⁷ ό.π. § 434, σ. 329

³⁸⁸ ό.π. § 435, σ. 330

³⁸⁹ ό.π. § 436, σ. 331

³⁹⁰ ό.π. § 437, σ. 332

συγκρούσεις μεταξύ των λαών θα πρέπει να επιλύονται σύμφωνα με κοινά αποδεκτούς κανόνες και όχι με προσφυγή σε πολεμικές πράξεις. Ο χάρτης του οργανισμού Ηνωμένων Εθνών απαγορεύει εκτός από τη χρήση ακόμα και την απειλή βίας, αναλογιζόμενος τις θηριωδίες του Β' παγκοσμίου πολέμου. Για την εξάλειψη των συγκρούσεων μεταξύ των λαών το Διδακτικό Σώμα της Εκκλησίας τονίζει ως αναγκαίους παράγοντες σταθερότητας, την εδαφική ακεραιότητα και ελευθερία των εθνών, τον σεβασμό των δικαιωμάτων των μειονοτήτων, τον δίκαιο καταμερισμό των πόρων, τον αφοπλισμό και την άρνηση των πολέμων, τη θρησκευτική ελευθερία και την τήρηση των συμφωνιών καθώς και την αμοιβαία εμπιστοσύνη³⁹¹. Τέλος, οι κρατικές αρχές πρέπει να χρησιμοποιούν θεσμούς όπως η διαιτησία ακόμα η διαμεσολάβηση και η διαπραγμάτευση για την ειρηνική επίλυση των συγκρούσεων³⁹².

Αναφορά γίνεται στο ρωμαιοκαθολικό κείμενο για τη σημασία του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών λόγω του ρόλου του στην προώθηση του σεβασμού της αξιοπρέπειας του ανθρώπου, της ανάπτυξης της ελευθερίας και της ειρήνης³⁹³. Υποστηρίζεται, όμως, πως δεν είναι αρκετή δράση του, δεδομένου ότι προτείνεται η ίδρυση μιας δημόσιας αρχής, η οποία θα διαθέτει οικουμενικό χαρακτήρα και αποδοχή, με σκοπό την επίλυση προβλημάτων τα οποία προκύπτουν κατά την αναζήτηση του κοινού καλού. Η αρχή αυτή θα λειτουργεί βάσει της αρχής της επικουρικότητας, χωρίς να περιορίζει τις εξουσίες των πολιτικών κοινοτήτων των κρατών, αλλά, και να βοηθάει στην εκπλήρωση των καθηκόντων τους χωρίς επιβολή³⁹⁴. Τα παγκοσμιοποιημένα προβλήματα και η αλληλεξάρτηση των ανθρώπων επιβάλλουν μια διεθνή πολιτική, η οποία θα λαμβάνει υπόψη την ηθική διάσταση σε όλες τις σχέσεις των κρατών προτείνοντας την αναθεώρηση των διεθνών οργανισμών σε ένα ανώτερο βαθμό οργάνωσης³⁹⁵. Τέλος, οι Μ.Κ.Ο. οι οποίες υποστηρίζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα και είναι αποτέλεσμα ιδιωτικών πρωτοβουλιών, παρέχουν αξιόπαινο έργο, συνεπώς, παρόμοιες δράσεις θα πρέπει να ενθαρρύνονται από τα κράτη³⁹⁶.

Στο πλαίσιο της προάσπισης της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της διατήρησης μιας κοινωνικής τάξης βασισμένης στην αγάπη, την ελευθερία την αλήθεια και τη δικαιοσύνη, το κείμενο κάνει αναφορά στη διπλωματική υπηρεσία της Αγίας Εδρας η οποία λαμβάνει

³⁹¹ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 438, σ. 332

³⁹² ό.π. § 439, σ. 333

³⁹³ ό.π. § 440, σ. 334

³⁹⁴ ό.π. § 441, σ. 335

³⁹⁵ ό.π. § 442, σ. 336

³⁹⁶ ό.π. § 443, σ. 363

πρωτοβουλίες διαμεσολάβησης για την επίλυση συγκρούσεων αναζητώντας το κοινό καλό. Η Αγία Εδρα διαθέτει διεθνή αναγνώριση και συμμετέχει με καθεστώς παρατηρητή στις διαδικασίες του ΟΗΕ³⁹⁷.

Σχετικά με την Ειρήνη, η Καθολική Εκκλησία αναφέρει ότι αποτελεί ένα ουσιώδες χαρακτηριστικό του Θεού. Η ίδια η δημιουργία αποβλέπει στην ειρήνη. Όπου υπάρχει βία δεν υπάρχει Θεός³⁹⁸. Η ειρήνη είναι το υπέρτατο θεϊκό δώρο και δημιουργεί ευδαιμονία, χαρά, ευημερία και γονιμότητα, αντιπροσωπεύοντας την πληρότητα της ζωής³⁹⁹. Στο πρόσωπο του χριστού εκπληρώνεται η υπόσχεση της ειρήνης η οποία εμφανίζεται στην παλαιά διαθήκη και αποτελεί τον σκοπό της κοινωνικής συνύπαρξης⁴⁰⁰. Έτσι, η πνευματική διαθήκη του Χριστού είναι σφραγισμένη με το αγαθό της ειρήνης η οποία αρχικά συμφιλιώνει τον άνθρωπο με τον Πατέρα και έπειτα τους ανθρώπους μεταξύ τους καθιστώντας τους πρωτεργάτες της ειρήνης στο Βασίλειο του Θεού⁴⁰¹. Η ειρήνη μπορεί να επικρατήσει μόνο αν αναγνωριστεί και βιωθεί ως μια βαθιά αξία εντός κάθε ανθρώπου, μόνο έτσι δημιουργείται ένας πολιτισμός ειρήνης ο οποίος δύναται να μεταδοθεί στη διεθνή κοινότητα⁴⁰². Η εκκλησία θεωρεί απαράδεκτη τη βία ως λύση για τα προβλήματα διότι φθείρει την ελευθερία και την αξιοπρέπεια του ανθρώπου. Μόνο όσοι μάχονται για τα δικαιώματα του ανθρώπου με τη χρήση αμυντικών μέσων και όχι με τη βία εφαρμόζουν την ευαγγελική αγάπη⁴⁰³. Το διδακτικό Σώμα της Εκκλησίας εναντιώνεται σε κάθε μορφή πολέμου, διότι, σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να λειτουργήσει σαν όργανο δικαιοσύνης. Αποτελεί μια μαστίγα η οποία δεν λύνει τα προβλήματα ανάμεσα στα κράτη αλλά δημιουργεί περισσότερα. Οι ένοπλες συγκρούσεις προκαλούν όχι μόνο υλικές, αλλά ακόμα και ηθικές καταστροφές διακυβεύοντας το παρόν αλλά και το μέλλον της ανθρωπότητας⁴⁰⁴. Θα πρέπει πάντοτε να αναζητούνται εναλλακτικές λύσεις, αλλά ακόμα και οι αιτίες των συγκρούσεων οι οποίες συχνά δεν είναι άλλες από τη φτώχεια, την εκμετάλλευση και την αδικία. Εξαλείφοντας αυτές τις καταστάσεις αποφεύγουμε τις συγκρούσεις γι' αυτό είναι επιτακτική η συλλογική ευθύνη της προώθησης της ανάπτυξης⁴⁰⁵. Για την επίτευξη αυτού

³⁹⁷ ό.π. § 444, σ. 337

³⁹⁸ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 488, σ. 367

³⁹⁹ ό.π. § 489, σ. 367

⁴⁰⁰ ό.π. § 490, σ. 368

⁴⁰¹ ό.π. § 492, σ. 369

⁴⁰² ό.π. § 495, σ. 371

⁴⁰³ ό.π. § 496, σ. 372

⁴⁰⁴ ό.π. § 497, σ. 373

⁴⁰⁵ ό.π. § 498, σ. 374

του σκοπού σημαντικό ρόλο μπορούν να παίξουν οι διεθνείς και περιφερειακοί οργανισμοί προωθώντας την ειρήνη και την αμοιβαία εμπιστοσύνη στα έθνη⁴⁰⁶,

Σύμφωνα με την Καθολική Εκκλησία, η επιθετική μορφή πολέμου είναι ανήθικη. Το δικαίωμα της χρήσης όπλων έχουν μόνο όσοι δέχονται την επίθεση και υπό την προϋπόθεση ότι η επίθεση είναι σοβαρή και συνεχής, ότι δεν υπάρχουν άλλες εναλλακτικές και ότι υπάρχει μεγάλη πιθανότητα επιτυχίας χωρίς να προκληθούν μεγαλύτερα προβλήματα. Η ευθύνη για το κοινό καλό μπορεί να δικαιολογήσει τη χρήση ένοπλης βίας την οποία, σε διεθνές επίπεδο, κατέχει ο οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, ο οποίος στα όρια της ανάγκης και της αναλογίας μέσω του Συμβουλίου Ασφαλείας, μπορεί να επέμβει με χρήση βίας για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας⁴⁰⁷.

Οι ένοπλες δυνάμεις των κρατών, οι οποίες δικαιολογούνται στη χρήση νόμιμης άμυνας, πρέπει να τίθενται στην υπηρεσία της ειρήνης και να υπερασπίζονται τη δικαιοσύνη, την αλήθεια και το κοινό καλό. Σημαντικό, επίσης, γεγονός είναι η αυξημένη συμμετοχή στρατιωτικού προσωπικού σε πολυεθνικές ειρηνευτικές αποστολές. Η Εκκλησία υποστηρίζει ότι το προσωπικό των ενόπλων δυνάμεων έχει την ηθική υποχρέωση να αντισταθεί σε διαταγές οι οποίες προτρέπουν σε εγκλήματα κατά των οικουμενικών αρχών του δικαίου. Επίσης, όσοι για λόγους αρχής θα αρνούνται να υπηρετήσουν την υποχρεωτική στρατιωτική θητεία, προτείνει να αναλάβουν άλλου είδους πόστα τα οποία δεν σχετίζονται με όπλα⁴⁰⁸.

Η χρήση ένοπλης βίας για λόγους νόμιμης άμυνας συνδέεται και με την προστασία του άμαχου πληθυσμού γι' αυτό το ανθρωπιστικό δίκαιο σε περιπτώσεις συγκρούσεων πρέπει να είναι σεβαστό⁴⁰⁹. Για να μην επαναληφθούν βιαιότητες του παρελθόντος, το Διδακτικό Σώμα της Εκκλησίας προτείνει να επικυρωθούν νέες ισχυροποιημένες συμφωνίες ανθρωπιστικών αρχών με σκοπό την προφύλαξη των αμάχων. Θύματα πολέμων αποτελούν και οι προσφυγικές ομάδες οι οποίες έχουν πάντα την πλήρη υλική και πνευματική στήριξη της Εκκλησίας⁴¹⁰. Το έγκλημα της εθνοκάθαρσης, η προσπάθεια εξάλειψης εθνικών, τοπικών, θρησκευτικών και γλωσσικών ομάδων, αποτελεί έγκλημα κατά του Θεού και οι υπεύθυνοι οφείλουν να λογοδοτήσουν στη δικαιοσύνη για αυτό η Εκκλησία ενθαρρύνει τη δράση του

---

⁴⁰⁶ ό.π. § 499, σ. 374

⁴⁰⁷ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 500, σ. 375

⁴⁰⁸ ό.π. § 503, σ. 377

⁴⁰⁹ ό.π. § 504, σ. 377

⁴¹⁰ ό.π. § 505, σ. 378

Διεθνούς Δικαστηρίου. Το κείμενο αναφέρει σημαντικές γενοκτονίες, όπως των Εβραίων, των Αρμενίων, βαλκανικών λαών κ.α. και τονίζει ότι είναι υποχρέωση της διεθνούς κοινότητας να επεμβαίνει για την προστασία τέτοιων ομάδων και αν χρειαστεί να αποπλίσει τον επιτιθέμενο⁴¹¹. Το κείμενο συνεχίζει αναφέροντας ότι τυχόν κυρώσεις εναντίον του επιτιθέμενου δεν θα πρέπει να αποτελούν μέσο άμεσης τιμωρίας ολόκληρου του πληθυσμού, και δη των ευάλωτων μελών του, ειδικά οι οικονομικές κυρώσεις, οι οποίες, συχνά, δεν κάνουν διακρίσεις, για αυτό θα πρέπει να εξετάζονται με ηθικά και νομικά κριτήρια⁴¹².

Η Κοινωνική Διδασκαλία της Εκκλησίας υποστηρίζει την αρχή της επάρκειας όσον αφορά τον οπλισμό βάσει της οποίας κάθε κράτος θα πρέπει να διαθέτει τόσα οπλικά μέσα όσα είναι απαραίτητα για τη νόμιμη άμυνα του. Το γενικευμένο εμπόριο και η συσσώρευση όπλων είναι απαράδεκτη και δεν εξασφαλίζει την ειρήνη παρά τη δικαιολογία της αποτροπής του πολέμου⁴¹³. Το Διδακτικό Σώμα της Εκκλησίας υποστηρίζει τον αποπλισμό και την καταστροφή των όπλων μαζικής καταστροφής (πυρηνικά, χημικά, βιολογικά) η χρήση τους αποτελεί έγκλημα κατά του Θεού⁴¹⁴. Προτείνει, επίσης, τον αποπλισμό και την απαγόρευση των όπλων διασποράς αλλά και του ελαφρύ οπλισμού, του οποίου το εμπόριο δεν είναι περιορισμένο και η χρήση του προκαλεί συνεχώς θανάτους⁴¹⁵. Τέλος, καταγγέλλει ως έγκλημα την εμπλοκή εφήβων και παιδιών στις ένοπλες συγκρούσεις, συχνά χωρίς τη θέλησή τους, τα οποία στερούνται τη μόρφωση και στρατολογούνται για να αφαιρούν ζωές. Για αυτά τα παιδιά τονίζει την ανάγκη προσφοράς βοήθειας και φροντίδας ώστε να διαπαιδαγωγηθούν και να αναμορφωθούν⁴¹⁶.

Μία ακόμα μορφή βίας είναι η τρομοκρατία την οποία η Εκκλησία χαρακτηρίζει ως κτηνώδη διότι σπέρνει θάνατο και εκδίκηση και έχει μετατραπεί σε σκοτεινό δίκτυο με τεράστια τεχνικά και οικονομικά μέσα⁴¹⁷. Η τρομοκρατία περιφρονεί την ανθρώπινη ζωή, προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και ολόκληρη την ανθρωπότητα. Η διεθνής κοινότητα εκτός από εκδικητικές και κατασταλτικές επιχειρήσεις πρέπει να εντοπίσει τα αίτια πίσω από τις επιθέσεις και να μην ξεχνά ότι η στράτευση των τρομοκρατών βρίσκει εύφορο έδαφος σε κοινωνικά πλαίσια φτώχειας, καταπάτησης δικαιωμάτων και αδικίας, γι' αυτό οι λύσεις

⁴¹¹ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 506, σ. 378

⁴¹² *ό.π.* § 507, σ. 380

⁴¹³ *ό.π.* § 508, σ. 381

⁴¹⁴ *ό.π.* § 509, σ. 382

⁴¹⁵ *ό.π.* § 510, σ. 382

⁴¹⁶ *ό.π.* § 512, σ. 383

⁴¹⁷ *ό.π.* § 513, σ. 384

πρέπει να είναι παιδαγωγικές και πολιτικές⁴¹⁸. είναι λάθος να αποκαλούνται μάρτυρες όσοι σκοτώνονται ασκώντας τρομοκρατικές πράξεις, διότι, μάρτυρας είναι αυτός ο οποίος πεθαίνει για να μη στερηθεί τον Θεό και την αγάπη Του και όχι εκείνος ο οποίος σκοτώνει στο όνομα ενός Θεού.

Αναπόσπαστο κομμάτι της αποστολής της Εκκλησίας στη γη είναι η προώθηση της ειρήνης, γι' αυτό στηρίζει τη συνεργασία των χριστιανών με πιστούς άλλων θρησκειών, ενισχύοντας την ενότητα των λαών και υπογραμμίζοντας τη σημασία του διεθνούς δικαίου⁴¹⁹. Η εκκλησία διδάσκει ότι η ειρήνη μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω της συμφιλίωσης και της συγχώρεσης χωρίς, ωστόσο, να ακυρώνεται η απαίτηση της δικαίωσης και της αλήθειας⁴²⁰. Η διεθνής κοινότητα οφείλει να συνεισφέρει στην αποκατάσταση των σχέσεων ανάμεσα σε διχασμένους λαούς και τη μετατροπή τους σε σχέσεις συνεργασίας προς το κοινό καλό⁴²¹. Ο Πάπας Παύλος ΣΤ' εγκαθίδρυσε τις παγκόσμιες ημέρες ειρήνης για να εορτάζεται η δέσμευση και επίκληση αυτής, καθώς και η δέσμευση για έναν ειρηνικό κόσμο.

5.8. Έγκλημα και Τιμωρία

Το κείμενο της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας αναφέρει ότι η πτώση του ανθρώπου από τον παράδεισο οδηγεί στο έγκλημα διότι η ανθρώπινη ψυχή είναι συσκοτισμένη από την αμαρτία η οποία έχει ευρύτερη έννοια πέραν του κοσμικού δικαίου⁴²². Οι συγκρούσεις οι οποίες οδηγούν στην τέλεση εγκλήματος μπορεί να είναι οικονομικές, κοινωνικές, φυλετικές κ.α. Επίσης, σύμφωνα με το κείμενο, η ίδια η εξουσία μπορεί να διαπράξει παράνομες πράξεις, παραβιάζοντας τους νόμους τους οποίους η ίδια έχει θεσπίσει⁴²³. Η πολιτεία προσπαθεί μέσω των οργάνων της να εκριζώσει την εγκληματικότητα, ωστόσο, ίδιους στόχους έχει και η Εκκλησία. Για την πρόληψη της εγκληματικότητας, η Ρωσική Εκκλησία προτείνει πως είναι απαραίτητη η διαπαιδαγώγηση βάση ηθικών και πνευματικών αξιών, διότι, το θετικό ηθικό ιδεώδες είναι αυτό το οποίο αποτρέπει την κακή βούληση.⁴²⁴ Για τον λόγο αυτό, η Ρωσική Εκκλησία συνεργάζεται με σχολεία, με μέσα μαζικής ενημέρωσης και όργανα της τάξης. Άτομα τα οποία ήδη έχουν διαπράξει εγκλήματα θα πρέπει να λαμβάνουν από την εκκλησία

⁴¹⁸ ό.π. § 514, σ. 385

⁴¹⁹ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 516, σ. 386

⁴²⁰ ό.π. § 517, σ. 387

⁴²¹ ό.π. § 518, σ. 387

⁴²² *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. ΙΧ.1

⁴²³ ό.π.

⁴²⁴ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. ΙΧ.2

ιδιαίτερη φροντίδα με σκοπό να τα δια φωτίσει για να μην επαναλάβουν τέτοιου είδους πράξεις. Η Εκκλησία, επίσης, επιμένει ότι άτομα τα οποία έχουν συλληφθεί ως ύποπτα για παράνομες πράξεις, θα πρέπει να χαίρουν ανθρώπινης αντιμετώπισης και σε καμία περίπτωση δεν δέχεται την ταπείνωση και τα βασανιστήρια⁴²⁵. Το ρωσικό κείμενο αναφέρει ότι οι κληρικοί δεν θα πρέπει ποτέ να παραβιάζουν το απόρρητο της εξομολόγησης κρατουμένων, ακόμα και όταν μέσω του μυστηρίου αποκαλυφθούν εγκληματικές προθέσεις, οι οποίες θέτουν σε κίνδυνο άλλα πρόσωπα. Σε αυτήν την περίπτωση, διατηρώντας το απόρρητο του ονόματος του εξομολόγου μενού, ο ποιμένας έχει τη δυνατότητα να προειδοποιήσει ώστε να αποφευχθεί ο κίνδυνος⁴²⁶.

Το ρωσικό κείμενο συνεχίζει λέγοντας ότι, ο καταδικασμένος βάσει νόμου πρέπει να υφίσταται μία δίκαιη τιμωρία με σκοπό το σωφρονισμό του και την προστασία της κοινωνίας. Η Εκκλησία αντιμετωπίζει αυτή την τιμωρία ως κάθαρση της ψυχής και όχι ως εκδίκηση⁴²⁷, Συνεπώς, η τιμωρία πρέπει να αναμορφώνει τα αμαρτωλά στοιχεία του παραβάτη σε ευταξία, δημιουργία και ψυχική ειρήνη. Το μυστήριο της μετάνοιας είναι αυτό το οποίο συνεισφέρει στην υπέρβαση της εγκληματικότητας, διότι, ενώπιον του Θεού απορρίπτεται η εγκληματική δράση και ο παρανομών επανέρχεται στην ενάρετη ζωή⁴²⁸.

Για την Ρωσική Εκκλησία σε καμία περίπτωση οι συνθήκες κράτησης δεν πρέπει να είναι απάνθρωπες και επιβλαβείς για τους φυλακισμένους. Η Εκκλησία νοιάζεται για την φροντίδα αυτών, διότι για τον χριστιανισμό η ευεργεσία προς τους φυλακισμένους είναι όπως η διακονία προς το Χριστό: «γυμνός και με ντύσατε, άρρωστος και με επισκεφθήκατε, φυλακισμένος και ήρθατε να με δείτε» (Ματθαίος 25. 36). Βάσει όσων αναφέρθηκαν, η Εκκλησία πρέπει να διακονεί στα σωφρονιστικά ιδρύματα, να οικοδομεί ναούς εντός αυτών και να τελεί μυστήρια. Επιδιώκει, επίσης, να ενθαρρύνει την επικοινωνία με τους φυλακισμένους και τις επισκέψεις σε αυτούς, καθώς και να τους βοηθά όχι μόνο υλικά (π.χ. ρουχισμό) αλλά και ψυχικά, θεραπεύοντας τις τραυματισμένες ψυχές τους μέσω της μετάνοιας⁴²⁹. Το ρωσικό κείμενο αναφέρει ότι η θανατική ποινή είναι ένα είδος τιμωρίας το οποίο αναγνωριζόταν κατά την Παλαιά Διαθήκη, ενώ, κατά τη διάρκεια της εξέλιξης του χριστιανισμού, δεν υπήρχαν ενδείξεις κατάργησής του. Μόνο τις τελευταίες δεκαετίες τα

⁴²⁵ ό.π.

⁴²⁶ ό.π.

⁴²⁷ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. ΙΧ.3

⁴²⁸ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. ΙΧ.4

⁴²⁹ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. ΙΧ.3

περισσότερα κράτη την έχουν καταργήσει ή δεν την εφαρμόζουν ως ποινή⁴³⁰. Το κείμενο υποστηρίζει ότι η Εκκλησία υποχρεούται να ζητά από τις κοσμικές αρχές να δοθεί χάρη στους καταδικασμένους σε θάνατο και θεωρεί πως μέσω της επιρροής της οι συνείδησης των ανθρώπων βρίσκουν όλο και περισσότερο αντίθετη αυτήν την πράξη. Είναι λογικό ότι ο θάνατος, ως ποινή, ακυρώνει τον σωφρονισμό και την μετάνοια του φυλακισμένου, προκαλεί στον λαό αμφιλεγόμενα συναισθήματα και, μετά την εφαρμογή της ποινής, δεν δύναται να διορθωθεί τυχόν δικαστικό σφάλμα. Η Ρωσική Εκκλησία θεωρεί ότι το ζήτημα εφαρμογής της θανατικής ποινής πρέπει να αποφασίζεται βάσει της εγκληματικότητας, του συστήματος προστασίας και των δικαστικών οργάνων ενός κράτους, καθώς, φυσικά και της ασφάλειας των καλοπροαίρετων μελών της κοινωνίας.

Το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου αναφέρεται και αυτό στην θανατική ποινή και τονίζει πως η Εκκλησία την απορρίπτει και αντ' αυτού προβάλλει την συγχώρηση και την συμφιλίωση ως τις βασικές επιταγές του χριστιανισμού⁴³¹. Υποστηρίζει ότι οι κυβερνήσεις σε όλον τον κόσμο θα πρέπει να περιστέλλουν την βία και να φυλακίζουν όσους θεωρούνται επικίνδυνοι για τους άλλους, όμως, η θανατική ποινή δεν είναι ανεκτή ως πρακτική καθώς συνιστά το «οφθαλμόν αντί οφθαλμού» και αποτελεί έκφραση εκδίκησης. Ο Χριστός ζητά απ' όλους να συγχωρούν, παραβλέποντας την οργή του νόμου, βάσει της λογικής του ελέους⁴³². Οι πρώτοι χριστιανοί δεν υπηρετούσαν ως δικαστές ή στρατιώτες διότι αυτά τα επαγγέλματα απαιτούσαν εκτέλεση καταδικαστικών αποφάσεων. Υπάρχουν περιπτώσεις κατά τις οποίες χριστιανοί επέλεξαν να πεθάνουν παρά να αφαιρέσουν οι ίδιοι μία ζωή, ούτε να εκτελέσουν θανατική ποινή, παρότι, στο τότε νομοθετικό πλαίσιο, ήταν νόμιμη πρακτική⁴³³. Το κείμενο αναφέρει ότι όσοι ήταν ήδη στρατιώτες και μεταστρέφονταν στον χριστιανισμό, απαγορευόταν να εκτελέσουν αποφάσεις θανατικών ποινών. Η Ορθόδοξη Εκκλησία υποστηρίζει ότι σε καμία περίπτωση ο αθώος δεν θα πρέπει να σκοτώσει τον ένοχο, διότι θα μολύνει την ψυχή του. Αφαιρώντας τη ζωή ενός ενόχου είναι σαν να οικειοποιούμαστε τον ρόλο του Θεού και δεν δίνουμε την ευκαιρία στον ένοχο να μετανοήσει⁴³⁴. Η επί του όρους ομιλία, αποτελεί πρότυπο για τους χριστιανούς και μεταξύ άλλων, απαγορεύει τα αντίποινα σε όλους τους τομείς. Ο Χριστός επάνω στον σταυρό αρνήθηκε την βία και εξουθένωσε την οργή του νομού.

---

⁴³⁰ ό.π.

⁴³¹ Για να ζηήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §48

⁴³² ό.π.

⁴³³ ό.π.

⁴³⁴ ό.π.

Το ρωμαιοκαθολικό κείμενο, μας λέει ότι ο άνθρωπος έχει δημιουργηθεί κατ' εικόνα του Θεού, δεν είναι μόνο κάτι, αλλά, κάποιος, δεδομένου ότι διαθέτει την αξιοπρέπεια του προσώπου⁴³⁵. Επιπλέον, ανάμεσα σε όλα τα πλάσματα, μόνο αυτός δημιουργήθηκε για να έχει σχέση μαζί Του⁴³⁶. Η πέμπτη εντολή, «ου φονεύσεις», έχει αξία διότι Κύριος της ζωής και του θανάτου είναι μόνο ο Θεός και, επιπλέον, θα πρέπει να αγαπάμε τον πλησίον μας όπως τον εαυτόν μας⁴³⁷. Οι άνθρωποι δεν πρέπει να εκμεταλλεύονται τα άλλα πλάσματα, καθώς θα πρέπει να σέβονται την αξία τους ως δημιουργήματα του Θεού και να ορίζουν μία σχέση ευθύνης με αυτά⁴³⁸. Η καρδιά του ανθρώπου, ως πλάσματα κατ' εικόνα Θεού, δείχνει τα πνευματικά του χαρίσματα, τη λογική, την ελευθερία βούλησης και την αντίληψη του καλού και του κακού⁴³⁹. Οι πρωτόπλαστοι παρακούοντας την εντολή του Θεού, υποκύπτοντας στον πειρασμό, διέπραξαν προσωπική αμαρτία προσβάλλοντας ταυτόχρονα ολόκληρη την ανθρώπινη φύση⁴⁴⁰. Η αμαρτία, στο πλαίσιο της ελευθερίας του ατόμου, προσβάλλει την αξία και την αξιοπρέπεια του ανθρώπου, ξεκινώντας από το προπατορικό αμάρτημα και φτάνοντας στα άκρα στην κοινωνική του ζωή⁴⁴¹. Προκαλεί δύο πληγές, μία στον αμαρτωλό και μία στη σχέση του με τον πλησίον. Αποτελεί, δηλαδή, προσωπικό και κοινωνικό αμάρτημα πίσω από το οποίο βρίσκεται πάντα ο άνθρωπος και το μεταφέρει στην κοινωνία⁴⁴². Κοινωνικό είναι κάθε αμάρτημα το οποίο προσβάλλει άμεσα τον πλησίον και την αξιοπρέπειά του⁴⁴³. Οι συνέπειες της αμαρτίας ενισχύουν τις ίδιες αμαρτίες, εξαπλώνοντας τις σε όλη την εξέλιξη της ιστορίας του ανθρώπου⁴⁴⁴.

Για τη διαφύλαξη του κοινού καλού, είναι απαραίτητη η επιβολή ποινών από την εξουσία. Εκτός από την καταστολή, επιβλαβών για τα θεμελιώδη δικαιώματα, συμπεριφορών, το κράτος πρέπει να επανορθώνει τις ταραχές μέσω του ποινικού συστήματος την μέσω των δικαστικών αρχών⁴⁴⁵. Οι ποινές, εκτός του ότι εγγυώνται την ασφάλεια και τη δημόσια τάξη, δρουν σωφρονιστικά, κατά κάποιον τρόπο, και εξιλεώνουν τους ενόχους. Επιπλέον, ο σωφρονισμός δίνει τη δυνατότητα επανένταξης των καταδικασμένων και αποκαθιστά την

⁴³⁵ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, § 108, σ. 105

⁴³⁶ *ό.π.* §109, σ. 105

⁴³⁷ *ό.π.* § 112, σ. 107

⁴³⁸ *ό.π.* § 113, σ. 107-108

⁴³⁹ *ό.π.* § 114, σ. 108

⁴⁴⁰ *ό.π.* § 115, σ. 109

⁴⁴¹ *ό.π.* § 116, σ. 109-110

⁴⁴² *ό.π.* § 117, σ. 110-111

⁴⁴³ *ό.π.* § 118, σ. 111

⁴⁴⁴ *ό.π.* § 119, σ. 111

⁴⁴⁵ *ό.π.* § 402, σ. 308

αρμονική συνύπαρξη ως συμφιλιοτική δικαιοσύνη. Η χριστιανική καλοσύνη καταγράφεται στο περιβάλλον των φυλακών (ήμουν στην φυλακή και με επισκεφθήκατε (Μτ. 25, 35-36)) , αν και υπάρχουν περιπτώσεις κατά τις οποίες η αξιοπρέπεια των φυλακισμένων δεν είναι σεβαστή⁴⁴⁶. Οι δικαστικές αρχές πρέπει σε κάθε περίπτωση την οποία εκδικάζουν, να αναζητούν την αλήθεια σεβόμενες την αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα του ενόχου και του αθώου επιφέροντας ποινή, μόνο αν αποδειχθεί το έγκλημα. Πρακτικές βασανιστηρίων ή φυλάκισης για απόσπαση πληροφοριών από τον ένοχο δεν είναι αποδεκτές. Επιπλέον, η ταχύτητα της δίκης είναι σημαντική, διότι, η καθυστέρηση μπορεί να ερμηνευτεί ως πραγματική αδικία. Σχετικά με τη θανατική ποινή, η εκκλησία βλέπει ως ελπιδοφόρο το γεγονός της αποστροφής του περισσότερου κόσμου προς αυτού του είδους την τιμωρία. Παρότι δεν αποκλείει τη θανατική ποινή ως έσχατο μέτρο προστασίας της ζωής των ανθρώπων από τον επιθετικό από τον επιτιθέμενο, υποστηρίζει άλλες μεθόδους οι οποίες σέβονται περισσότερο την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και επιτρέπουν τη δυνατότητα λύτρωσης του ενόχου⁴⁴⁷.

5.9. Φύλα, Καταστάσεις Ζωής και Παιδιά

Το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου αναφέρει ότι η Εκκλησία αναγνωρίζει την πλήρη ισότητα και αξιοπρέπεια του ανθρώπινου προσώπου ανεξαρτήτως φύλου. Στον πτωτικό κόσμο βιώνονται συχνά περιπτώσεις κατά τις οποίες η γυναίκα αντιμετωπίζεται ως κατώτερη του ανδρός. Ακόμα και η Εκκλησία, παλαιότερα, διατηρούσε προκαταλήψεις σχετικά με την ακαθαρσία του σώματος της γυναίκας. Η χριστιανική πίστη, όμως, στις μέρες μας, δεν θα πρέπει να εμποδίζει κανένα άτομο, το οποίο έχει προετοιμαστεί με νηστεία και προσευχή, από την θεία κοινωνία. Οι γυναίκες, πλέον, κατέχουν σημαντικό αριθμό θέσεων στην εκκλησιαστική ζωή και η εκκλησία πρέπει να στηρίζει την συμμετοχή τους στο σώμα του θεού⁴⁴⁸. Αντιστοίχως, το κείμενο της Ρωσικής Εκκλησίας, αναφέρει ότι και τα δύο φύλα είναι ισότιμα της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ως φορείς του κατ' εικόνα Θεού και δημιουργήθηκαν για την ένωση και αλληλοσυμπλήρωση τους. Θεωρεί ότι στον πτωτικό κόσμο διαστρεβλώθηκαν οι σχέσεις των φίλων, διότι, υπερίσχυσε το «εγώ»⁴⁴⁹.

⁴⁴⁶ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 403, σ. 309

⁴⁴⁷ *ό.π.* § 405, σ. 310

⁴⁴⁸ *Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, 2020, §29

⁴⁴⁹ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. X.1

Στο κείμενο της Ρωσικής Εκκλησίας επισημαίνεται ότι με την έλευση του χριστιανισμού η παλαιότερη αντίληψη η οποία θεωρούσε την γυναίκα ως κατώτερη του ανδρός, άρχισε να φθίνει και αυτό φάνηκε με την λατρεία στο πρόσωπο της Παναγίας μέσω της οποίας κατανοήθηκε η σπουδαιότητα της γυναικείας αρχής⁴⁵⁰. Η Ρωσική Εκκλησία αναγνωρίζει την ισότητα και την ισότιμη αξιοπρέπεια ανάμεσα στον άντρα και στην γυναίκα σε όλους τους τομείς, όμως, τονίζει ότι ο ρόλος της γυναίκας ως συζύγου και μητέρας δεν θα πρέπει να μειωθεί διότι αυτή είναι η φυσιολογική κλίση της καθώς κατέχει τα πρωτιά της αγάπης, της φροντίδας και της ευθύνης. Θεωρεί, επίσης, ότι ο θεσμός της οικογένειας έχει αποδυναμωθεί και δεν είναι σπάνιες οι φορές κατά τις οποίες η γυναίκα έχει έναν ασύμβατο για τη φύση της ρόλο. Η εκκλησιαστική σκέψη είναι ενάντια σε αυτούς τους φυσιολογικούς διαχωρισμούς, η θέση της γυναίκας είναι πολύ ανώτερη στην ορθόδοξη εκκλησία από τις σύγχρονες άθρησκές αντιλήψεις⁴⁵¹.

Το ρωμαιοκαθολικό κείμενο, αναφέρεται στο σχέδιο αγάπης του Θεού και τονίζει ότι ανάμεσα στα τρία θεϊκά πρόσωπα υπάρχει αμοιβαία αγάπη εκφραζόμενη στο πρόσωπο του Θεού, η οποία αγάπη ενώνει και τους ανθρώπους μαζί Του⁴⁵². Το αληθινό και πλήρες νόημα της προσωπικής και κοινωνικής ζωής του άνδρα και της γυναίκας μπορεί να εκπληρωθεί μόνο μέσω της σχέσης τους με τον Θεό⁴⁵³. Η πρώτη μορφή κοινωνίας προσώπων είναι η ένωση του άνδρα και της γυναίκας. Μέσω της πίστης ο άνθρωπος εγκαταλείπεται με τη θέλησή του στον Θεό έχοντας μία σχέση υκότητας μαζί του με σκοπό τη σωτηρία του⁴⁵⁴. Επειδή η αμαρτία παραμένει, ο Χριστός μέσω της ζωής Του στη γη, μας άφησε ένα παράδειγμα για να το ακολουθήσουμε. Με το μυστήριο του Πάσχα, ο παλιός εαυτός του πιστού με τις κακές τάσεις, σταυρώνεται μαζί με τον χριστό και ως νέο πλέον δημιουργημα δέχεται τη χάρη Του⁴⁵⁵. Ο άνθρωπος είναι κοινωνικό ον και μόνο μέσω της σχέσης του με τους άλλους μπορεί να ζήσει και να αναπτύξει τα χαρίσματά του. Ο Αδάμ ήταν μόνος του στον κήπο της Εδέμ και μόνο μετά την εμφάνιση της γυναίκας ικανοποιήθηκε ο διαπροσωπικός διάλογος, ο οποίος είναι τόσο σημαντικός για την ύπαρξη του ανθρώπου⁴⁵⁶. Ο άντρας και η γυναίκα είναι ισάξιοι, διαθέτοντας ίση αξιοπρέπεια αποτελούν εικόνα του

⁴⁵⁰ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. X.5

⁴⁵¹ *ό.π.*

⁴⁵² *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 34, σ. 54

⁴⁵³ *ό.π.* § 37, σ. 55

⁴⁵⁴ *ό.π.* § 39, σ. 56

⁴⁵⁵ *ό.π.* § 41, σ. 57

⁴⁵⁶ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, §110, σ. 106

θεού και εκφράζουν την αμοιβαιότητα ως ζευγάρι⁴⁵⁷. Διαθέτουν διαφορετικές ιδιαιτερότητες, εμπλουτίζοντας, έτσι, την ισότητα μεταξύ τους⁴⁵⁸. Αλληλοσυμπληρώνονται ψυχικά, σωματικά και οντολογικά και ενώνονται σε μία μόνο δυαδική σχέση έχοντας ως έργο τη ζωή της οικογένειας και την αναπαραγωγή καθώς και την δόμηση της ιστορίας. Ο ένας αποτελεί βοήθεια για τον άλλον⁴⁵⁹.

Σχετικά με τον βίο των ενηλίκων, σύμφωνα με το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ενώ παραδοσιακά η ορθοδοξία αναγνώριζε μόνο τον έγγαμο βίο και το μοναστικό βίο, λόγω των πολιτιστικών και κοινωνικών μεταβολών τα τελευταία χρόνια, το φαινόμενο της αγαμίας έχει καταστεί συνηθισμένο⁴⁶⁰. Άτομα αυτής της κλίσης, συχνά διακρίνονται από πνευματική ενόραση και πειθαρχία, χαρίσματα τα οποία είναι πιθανό να μην μπορούν να καλλιεργηθούν σε μεγάλο βαθμό εντός του έγγαμου η μοναστηριακού βίου⁴⁶¹.

Στην ιστορία της εκκλησίας έχαιρε εκτίμησης η πρακτική του μοναχισμού, αργότερα, όμως, αναγνωρίστηκε η σημασία του έγγαμου βίου ως μυστηρίου, της ένωσης, δηλαδή, των συζύγων στο μυστήριο της αγάπης, ένα μυστήριο στο οποίο εμπλέκονται δύο άνθρωποι ενωμένοι ελεύθερα και ισότιμα⁴⁶². Οι άνθρωποι στη ζωή τους μπορούν να επιλέξουν την μοναστική ζωή στο πλαίσιο ενός κοινωνικού βίου σε ένα μοναστήρι ή απομονωμένοι ως ασκητές, απομακρυσμένοι από τον κόσμο. Η μοναστική ζωή δεν είναι αντίθετη της αγάπης προς τον πλησίον διότι οι μοναχοί αφιερώνονται με ιδιαίτερο πάθος στην αγάπη τους προς τον κόσμο και τον θεό⁴⁶³. Τα μοναστήρια διακονούν τους λαϊκούς προσφέροντας πνευματική καθοδήγηση στα ποικίλα προβλήματά τους καθώς και περιόδους διαφυγής από τους καθημερινούς πειρασμούς, καθιστώντας την προσφορά αυτή κάτι παραπάνω από φιλοξενία⁴⁶⁴. Η αγαμία κατά τον μοναχισμό δεν υποτιμά την σεξουαλική ένωση του γάμου, αλλά, αποτελεί φιλανθρωπία και συγχώρηση. Συνεπώς, βάσει του κειμένου του Οικουμενικού Πατριαρχείου, οι μοναχοί, ακολουθώντας έναν διαφορετικό τρόπο ζωής, προαναγγέλλουν την βασιλεία του θεού μέσω της αγάπης, της προσευχής και της αυταπάρνησης.

---

⁴⁵⁷ ό.π. § 111, σ. 106

⁴⁵⁸ ό.π. § 146, σ. 128

⁴⁵⁹ ό.π. § 147, σ. 128-129

⁴⁶⁰ *Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, 2020, §20

⁴⁶¹ ό.π. §28

⁴⁶² ό.π. §20

⁴⁶³ ό.π., §27

⁴⁶⁴ ό.π.

Η Ρωσική Εκκλησία, παρότι αναγνωρίζει τον ιδιαίτερο ρόλο του μοναχισμού, δεν περιφρόνησε το γάμο και καταδίκασε όσους ταπείνωσαν τον γαμήλιο δεσμό. Η ίδια τονίζει ότι μέσω της συζυγικής ένωσης πολλαπλασιάζεται το ανθρώπινο γένος και εφαρμόζεται το σχέδιο του Θεού για δημιουργία. Ιερά Σύνοδος της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας το 1998 τόνισε απαράδεκτη την αρνητική και αλαζονική στάση απέναντι στον γάμο⁴⁶⁵.

Σύμφωνα με το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ο γάμος υποδηλώνει την αγάπη την οποία έχει ο Χριστός προς την εκκλησία του, την καρποφορία, την εικόνα της ανθρωπότητας στο κάθε πρόσωπο του ζευγαριού. Νέο νόημα αποκτά ιδέα του πλησίον καθώς το ένα πρόσωπο στο γάμο θυσιάζεται για το άλλο, γίνονται και τα δύο μία ύπαρξη η οποία ακολουθεί την πορεία προς την θέωση⁴⁶⁶. Στο ίδιο κείμενο, υποστηρίζεται ότι ένα συχνό φαινόμενο εντός του χριστιανισμού είναι αυτό του γάμου μεταξύ ατόμων των οποίων ο ένας σύζυγος δεν είναι ορθόδοξος. Η Εκκλησία δραστηριοποιείται σε ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον όπου άτομα από διαφορετικές θρησκείες αλληλοεπιδρούν και σχετίζονται μεταξύ τους με διάφορους τρόπους. Κολλήματα τα οποία σχετίζονται με τον γάμο αρμοδιότητα αντιμετώπιση είναι Ιερά Σύνοδος κάθε Αυτοκέφαλης Εκκλησίας βάσει του κείμενο της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου⁴⁶⁷. Σε κάθε περίπτωση εκκλησία πρέπει να παρέχει ιδιαίτερη ποιμαντική φροντίδα για αυτά τα ζητήματα. Για την Ρωσική Εκκλησία γάμος σημαίνει ότι το ζευγάρι θα πρέπει να είναι ενωμένο στην πίστη ως μέλος του σώματος του Χριστού. Γι' αυτό Ρωσική Εκκλησία καλεί τους πιστούς να παντρεύονται μόνο με άτομα με τις ίδιες χριστιανικές πεποιθήσεις. Γάμοι στους οποίους μόνο ένας από τους δύο συζύγους είναι ορθόδοξος, δεν παύουν να θεωρούνται σεβαστοί και νόμιμοι από την Εκκλησία, όμως, η ίδια δεν τους ευλογεί⁴⁶⁸. Μικτοί γάμοι, ωστόσο, δεν έλειψαν στη Ρωσία κατά την διάρκεια των τελευταίων τριών αιώνων. Η ρωσική εκκλησία θεωρεί εφικτό τον δεσμό μεταξύ ορθοδόξων, καθολικών, διαμαρτυρόμενων και άλλων χριστιανών οι οποίοι έχουν πίστη στον Τριαδικό Θεό αρκεί ο γάμος να τελείται σε ορθόδοξη εκκλησία⁴⁶⁹.

Ο θεσμός της οικογένειας είναι πολύ σημαντικός για την ορθοδοξία. Σύμφωνα με το ρωσικό κείμενο, στην Αγία γραφή ο Χριστός αναφέρεται ως Νυμφίος και η εκκλησία ως Νύμφη

⁴⁶⁵ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. X.1

⁴⁶⁶ *Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, 2020, §20

⁴⁶⁷ *Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, 2020, §21

⁴⁶⁸ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. X.2

⁴⁶⁹ ό.π.

Αυτού⁴⁷⁰. Η κατ' οίκον Εκκλησία αποτελείται από το ανδρόγυνο, ενωμένο με τα δεσμά της αγάπης επιδιώκοντας να φτάσει στον Χριστό. Στο πλαίσιο αυτό, η οικογένεια λειτουργεί ως ένας ενωμένος οργανισμός με βάση το νόμο της αγάπης ανάμεσα στα μέλη. Η αγάπη ξεκινά από την οικογένεια και επεκτείνεται στον πλησίον, την πατρίδα και την ιστορία. Ο γάμος, για την Ρωσική Εκκλησία, είναι η σύμβαση μεταξύ δύο ελεύθερων ανθρώπων οι οποίοι επιλέγουν να ενωθούν. Ως τέτοια, υπήρχε από το ρωμαϊκό δίκαιο το οποίο αποτελεί την βάση των αστικών κωδικών σε πολλά κράτη ακόμα και σήμερα⁴⁷¹. Για το χριστιανισμό δεν αποτελεί μόνο μία νομική σύμβαση και μέσο διαίωσης του γένους, αλλά, ως μυστήριο της αγάπης, ο γάμος ενώνει δύο ανθρώπους μεταξύ τους και με τον Θεό. Την περίοδο του εκχριστιανισμού της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, αν δεν ήταν εφικτός ο θρησκευτικός γάμος, η Εκκλησία αναγνώριζε την νομιμότητά του παρότι είχε συναφθεί μόνο ενώπιον του κράτους. Το ίδιο συμβαίνει και σήμερα στη Ρωσία, οι μόνες περιπτώσεις οι οποίες δεν ευλογούνται είναι όταν παραβιάζονται οι κανονικές διατάξεις (π.χ. τέταρτος γάμος). Το 1998 ιερά σύνοδος της ρωσικής εκκλησίας αποφάσισε ότι παρότι επιμένει στην αναγκαιότητα του θρησκευτικού γάμου, θα πρέπει να σέβεται και τον πολιτικό. Την περίοδο κατά την οποία συντάχθηκε το κείμενο της Ρωσικής Εκκλησίας, ο πολιτικός γάμος ήταν ένα κοινωνικό ζήτημα, το οποίο απασχολούσε τους ανθρώπους ως προς την αποδοχή του. Στις ημέρες μας είναι, πλέον, αποδεκτός σε πολύ μεγάλο βαθμό από την κοινωνία, για τον λόγο αυτό, πιθανώς, δεν αναφέρεται καθόλου στο πιο πρόσφατο κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Μία άλλη πτυχή του βίου των ανθρώπων είναι αυτή της σεξουαλικότητας η οποία τα τελευταία χρόνια γίνεται αντιληπτή ως μία ιδιωτική υπόθεση του καθενός και κοινωνικές συζητήσεις στρέφονται στις ιδιαίτερες ανάγκες των ετεροφυλόφιλων, ομοφυλοφίλων και άλλων σεξουαλικών «ταυτοτήτων»⁴⁷². Το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου αναφέρει ότι η σεξουαλική επιθυμία δεν είναι συνέπεια μιας προσωπικής επιλογής, αλλά, συχνά, επηρεάζεται από γεγονότα τα οποία συνοδεύουν την ζωή του ανθρώπου κατά την πρώιμη ηλικία. Όμως, κατά την Εκκλησία, η ανθρώπινη ταυτότητα δε σχετίζεται με την σεξουαλικότητα του ανθρώπου αλλά με το «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση του Θεού» εντός του⁴⁷³. Το κείμενο, όσον αφορά στην σεξουαλικότητα, καταλήγει ότι κανείς άνθρωπος δεν

⁴⁷⁰ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. Χ.4

⁴⁷¹ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. Χ.2

⁴⁷² *Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, 2020, §19

⁴⁷³ ό.π.

θα πρέπει να διακρίνεται βάση το σεξουαλικού του προσανατολισμού και κάθε χριστιανός θα πρέπει να είναι σεξουαλικά εγκρατής εντός και εκτός γάμου.

Το ρωσικό κείμενο αναφέρει ότι η αγιοπατερική παράδοση της Εκκλησίας και η Αγία γραφή αποδοκιμάζουν τις ομοφυλοφιλικές σεξουαλικές σχέσεις. Θεωρεί ότι η ένωση ανδρός και γυναικός μέσω του γάμου δεν μπορεί να ισοσταθμιστεί με διαφορετικές εκφράσεις σεξουαλικότητας. Θεωρεί την ομοφυλοφιλία μεγάλη αμαρτία η οποία πρέπει να αντιμετωπιστεί με πνευματική προσπάθεια και υιοθέτηση χριστιανικής ασκητική ζωής⁴⁷⁴. Η Ρωσική Εκκλησία έχει ποιμαντική ευθύνη για τους ομοφυλόφιλους και έρχεται αντίθετη στην προπαγανδιστική τάση η οποία εμφανίζει ως κανόνα ή αντικείμενο μίμησης την ομοφυλοφιλία. Για τον λόγο αυτό, αν και σέβεται το δικαίωμα όλων στη ζωή, θεωρεί πως τα ομοφυλόφιλα άτομα θα πρέπει να απέχουν επαγγελματικά από τομείς εκπαιδευτικού χαρακτήρα⁴⁷⁵.

Αναφερόμενο στα προβλήματα τα οποία προκύπτουν ανάμεσα στα ζευγάρια, το κείμενο του Κοινωνικού Ήθους της Ορθόδοξης Εκκλησίας, τονίζει τον κίνδυνο της αμαρτίας εντός κάθε γάμου. Λόγω του συναισθηματικού δεσίματος και των στενών προσωπικών σχέσεων ανάμεσα στο ανδρόγυνο εμφανίζονται μορφές εκμετάλλευσης. Σ' περιπτώσεις αυτές θα πρέπει να προστατεύονται τα ευάλωτα μέλη της οικογένειας και δεν είναι, πλέον, σπάνιες οι φορές κατά τις οποίες θα πρέπει να διαλυθεί ο γάμος για να επιτευχθεί η πνευματική υγεία και να διασφαλιστεί η σωματική ακεραιότητα των μελών⁴⁷⁶. Το διαζύγιο είναι ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα του πτωτικού ανθρώπου και συχνά μετά απ' αυτό δεν υπάρχει δυνατότητα αποκατάστασης⁴⁷⁷. Ωστόσο, όμως, ένας διαζευγμένος άνθρωπος μπορεί να συνεχίσει τη ζωή του προς την θέωση. Η Εκκλησία επιτρέπει νέο γάμο, ο οποίος δεν αποτελεί το ιδεώδες, αλλά, έναν συμβιβασμό⁴⁷⁸. Βάσει της ΣΤ' Οικουμενικής Συνόδου, τα διαζευγμένα μέρη πρέπει να μετανοήσουν για επτά έτη μέχρι να ξανά γίνουν δεκτά στην θεία κοινωνία⁴⁷⁹, η αποστασιοποίηση αυτή δεν έχει εφαρμογή στην περίπτωση του εγκαταλελειμμένου μέλους. Στο πλαίσιο αυτό το οικουμενικό πατριαρχείο εξετάζει εξαιρέσεις από τους κανόνες σχετικά με τον δεύτερο γάμο εγκαταλελειμμένων ή χήρων

⁴⁷⁴ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. XII.9

⁴⁷⁵ ό.π.

⁴⁷⁶ *Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, 2020, §22

⁴⁷⁷ ό.π.

⁴⁷⁸ ό.π.

⁴⁷⁹ Η διαδικασία αυτή αναφέρεται ως «επιτίμιο» στο ρωσικό κείμενο.

κληρικών⁴⁸⁰. Επειδή κάθε άτομο είναι μοναδικό, το κείμενο θεωρεί ότι η Εκκλησία πρέπει να παρέχει εξατομικευμένες συμβουλές για το κάθε διαζευγμένο μέλος.

Η Ρωσική Εκκλησία επιμένει ότι ο γάμος θα πρέπει να έχει ισόβιο χαρακτήρα και αποδοκιμάζει το διαζύγιο ως αμαρτία και ψυχική ταλαιπωρία για τα μέλη της οικογένειας, ειδικότερα των τέκνων⁴⁸¹. Η μόνη περίπτωση κατά την οποία η Εκκλησία αποδέχεται την διάλυση του γάμου είναι η μοιχεία. Σύμφωνα με το κείμενο, σκοπός της Εκκλησίας είναι να διατηρεί ακέραιους τους γάμους μέσω της προσευχής, της νουθεσίας και της συμμετοχής στα μυστήρια, ώστε να μη χωρίζουν τα ζευγάρια⁴⁸². Εφόσον ένα ζευγάρι χωρίσει, θεωρείται αμαρτωλό και μόνο εφόσον μετανιώσουν τα μέλη δύναται να γίνουν δεκτά στα μυστήρια. Το 1918 Ιερά Σύνοδος της Ρωσικής Εκκλησίας, εκτός από την μοιχεία ως λόγο διάλυσης του γάμου, πρόσθεσε και άλλες περιπτώσεις, μεταξύ αυτών, την έκπτωση του ενός μέρους από το ορθόδοξο δόγμα, τα ανώμαλα πάθη, τα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα της εποχής εκείνης, την δικαστική καταδίκη η οποία στερεί τα δικαιώματα του ενός μέλους, την μαστροπεία, την ψυχική νόσο, την μονομερή εγκατάλειψη κ.α.⁴⁸³. Την εποχή που γράφτηκε το κείμενο, σημειώνει ότι, σε αυτήν την λίστα έχει προστεθεί το AIDS, ο αλκοολισμός, η χρήση ναρκωτικών και η μη συναινετική, και από τα δύο μέλη του γάμου, άμβλωση. Ο δεύτερος γάμος δεν ενθαρρύνεται από την Ρωσική Εκκλησία, όμως, είναι εφικτός κατά το κανονικό δίκαιο για τον αθώο σύζυγο, ενώ ο ένοχος, θα πρέπει να εφαρμόσει επιτίμιο⁴⁸⁴ βάσει των κανονικών όρων. Σε περίπτωση τρίτου γάμου, το επιτίμιο αποκτά μεγαλύτερη χρονική διάρκεια εφαρμογής. Η Ιερά Σύνοδος της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας το 1998, αποφάσισε ότι το διαζύγιο είναι «επιτρεπτό» όταν η κατάσταση της έγγαμης ζωής καθίσταται ανυπόφορη για τα μέλη και σε περίπτωση που είναι εφικτός ο δεύτερος γάμος η εκκλησία δεν θα πρέπει να εναντιώνεται σε αυτόν⁴⁸⁵.

Το ρωμαιοκαθολικό κείμενο μας λέει ότι η οικογένεια αποτελεί την πρώτη φυσική κοινωνία. Ήδη από την αγία γραφή, τονίζεται η σπουδαιότητα της οικογένειας όσον αφορά την σχέση

⁴⁸⁰ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §22

⁴⁸¹ Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας, 2000, κεφ. X.3

⁴⁸² ό.π.

⁴⁸³ ό.π.

⁴⁸⁴ Για την Ορθόδοξη Εκκλησία, ο όρος επιτίμιο αναφέρεται στην πράξη την οποία καταβάλλει ο εξομολογούμενος πιστός, ως απόδειξη πραγματικής μετάνοιας και άσκησης θεραπείας κατά της επιθυμίας του για αμαρτία. Λειτουργεί ως θεραπευτικό και παιδαγωγικό μέσο και όχι, όπως πιστεύεται στην Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, ως τιμωρία για την ικανοποίηση του Θεού. (Ματσούκας Ν. Δογματική και Συμβολική Θεολογία, τόμος Β', σ.439)

⁴⁸⁵ Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας, 2000, κεφ. X.3

της κοινωνίας με το άτομο. Ο Αδάμ και η Εύα αποτελούν την πρώτη μορφή κοινωνίας προσώπων και «συνεργάζονται» με τον Δημιουργό μέσω του αναπαραγωγικού τους καθήκοντος⁴⁸⁶. Ο συζυγικός θεσμός αποτελεί θείο μυστήριο, τα παιδιά ως καρπός του ζεύγους λαμβάνουν μαθήματα και αρετές από τους γονείς⁴⁸⁷. Η Εκκλησία θεωρεί ότι στο κέντρο της κοινωνικής ζωής βρίσκεται η οικογένεια ως ζωτικό κύτταρο, η οποία αποτελεί την πρώτη φυσική κοινωνία και μέσω αυτής αναπτύσσεται το κοινωνικό σώμα⁴⁸⁸. Η σημασία της οικογένειας είναι πολύ σημαντική για τον άνθρωπο, διότι, ο ίδιος γεννιέται και αναπτύσσεται μέσα σε αυτήν. Η ένωση του ζευγαριού και η αμοιβαία δωρεά του εαυτού τού κάθε μέλους προς το άλλο, δημιουργούν τις κατάλληλες συνθήκες στις οποίες ένα παιδί μπορεί να αναπτυχθεί και να αντιληφθεί την αξιοπρέπεια του. Μέσα στην οικογένεια μαθαίνει να αγαπά και να αγαπιέται. Μαθαίνει, επίσης, την ουσία του να είναι κανείς άνθρωπος⁴⁸⁹. Εκτός από τον άνθρωπο, όμως, η οικογένεια έχει σημαντικό ρόλο και για την κοινωνία, διότι, εντός της οικογένειας δοκιμάζεται η ανθρώπινη κοινωνικότητα⁴⁹⁰.

Ο θεσμός του γάμου, για την Κοινωνική διδασκαλία της Εκκλησίας, αποτελεί θεμέλιο της οικογένειας και οφείλει τη σταθερότητά του σε μια θεϊκή διάταξη. Μέσα σε αυτόν ο άνδρας και η γυναίκα δεσμεύονται αμοιβαία μέσω μίας σχέσης δικαιοσύνης και σεβασμού⁴⁹¹. Ο θεσμός του γάμου εμφανίζεται σε όλους τους πολιτισμούς και φανερώνει την ύπαρξη της αξιοπρέπειας της ένωσης των συζύγων η οποία χαρακτηρίζεται από την πίστη, την ολότητα, την ενότητα και το αδιάλυτο, ενώ η πολυγαμία είναι αντίθετη στην ισότητα και στην ολοκληρωτική αγάπη⁴⁹². Με την γαμήλια ένωση, βιώνεται ο εαυτός και δίνει καρπούς τα παιδιά χωρίς, ωστόσο, να αποτελεί αυτοσκοπό. Ακόμα και όταν ένα ζευγάρι δεν τεκνοποιεί, μπορεί να υιοθετήσει εγκαταλελειμμένα παιδιά ή να βοηθήσει τον πλησίον⁴⁹³. Το ιερό μυστήριο του γάμου συνδέει τον άνδρα και τη γυναίκα με συζυγική-γαμήλια αγάπη, όπως αυτή του Χριστού με την Εκκλησία⁴⁹⁴. Για τον λόγο αυτό ο γάμος είναι μια «μικρή κατ' οίκον Εκκλησία» και δημιουργεί μία κοινωνία ευαγγελικά εμπνευσμένη αποτελώντας σημάδι της αγάπης του θεού στον κόσμο⁴⁹⁵.

⁴⁸⁶ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 209, σ. 179

⁴⁸⁷ *ό.π.* § 210, σ.180

⁴⁸⁸ *ό.π.* § 211, σ. 180

⁴⁸⁹ *ό.π.* § 212, σ. 181

⁴⁹⁰ *ό.π.* § 213, σ. 182

⁴⁹¹ *ό.π.* § 215, σ. 184

⁴⁹² *ό.π.* § 216-217, σ. 184

⁴⁹³ *ό.π.* § 218, σ. 185

⁴⁹⁴ *ό.π.* § 219, σ. 186

⁴⁹⁵ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 220, σ. 187

Στην κοινωνία του γάμου και της οικογένειας με τη θεμελιώδη διάσταση της ανθρωπιστικής εμπειρίας, την αγάπη δηλαδή, γεννιούνται σχέσεις αξιοπρέπειας, γενναιοδωρίας και αλληλεγγύης και δημιουργείται μία πραγματική κοινωνία προσώπων⁴⁹⁶. Η αγάπη αυτή θα πρέπει να εγκολπώνει και τους ηλικιωμένους, οι οποίοι ζουν στις οικογένειες και μεταδίδουν τις παραδόσεις και τις αξίες στους νεότερους⁴⁹⁷. Το ολοκληρωτικό δόσιμο των προσώπων το οποίο χαρακτηρίζεται από πίστη και ένωση, είναι αυτό το οποίο φέρνει την αλήθεια της συζυγικής αγάπης και σεξουαλικότητας⁴⁹⁸. Η σεξουαλική ταυτότητα θα πρέπει να αναγνωρίζεται από τα πρόσωπα και να γίνεται αποδεκτή διότι είναι απαραίτητη συνθήκη για τον σχηματισμό του γάμου⁴⁹⁹.

Το ρωμαιοκαθολικό κείμενο συνεχίζει λέγοντας πως η απουσία της σταθερότητας και του αδιάλυτου της σχέσης, μπορεί να διαλύσει τα θεμέλια της αγάπης, δημιουργώντας προβλήματα στα παιδιά και στην κοινωνία, για τον λόγο αυτό η τελευταία πρέπει να φροντίζει για την γαμήλια ένωση. Όσα ζευγάρια διατηρούν τον γάμο τους, επιτελούν το καθήκον τους και δείχνουν αφοσίωση όπως ο Χριστός αγαπά ακούραστα ολόκληρο τον κόσμο⁵⁰⁰. Ακόμα, όμως, κι αν ένα ζευγάρι λάβει διαζύγιο, δεν εγκαταλείπεται από την Εκκλησία, η οποία προσεύχεται γι' αυτά τα άτομα και τα παροτρύνει να συμμετέχουν στην εκκλησιαστική ζωή και εφόσον έχουν μετανοήσει τους παραχωρεί την μυστηριακή άφεση, ώστε, με μετάνοια, προσευχή και αγάπη να μπορούν να φτάσουν στη σωτηρία⁵⁰¹.

Ένα άλλο ζήτημα το οποίο θέτει το Διδακτικό Σώμα της Εκκλησίας, είναι η έντονη εμφάνιση των ελεύθερων συμβιώσεων οι οποίες αποτελούν μία λανθασμένη αντίληψη του γάμου. Η γαμήλια πράξη, σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να αντικατασταθεί από την επισφαλή σχέση των προσώπων, διότι έχει μια κοινωνική διάσταση και αποτελεί σημαντικό στοιχείο για την ένταξη κάθε ατόμου στην κοινωνία, αλλά, και για την ανάπτυξή του⁵⁰². Σύμφωνα με την Κοινωνική Διδασκαλία της Εκκλησίας, ένα πρόβλημα το οποίο σχετίζεται με τις ελεύθερες συμβιώσεις είναι αυτό το οποίο έχει να κάνει με τη νομική αναγνώριση των ομοφυλοφιλικών ενώσεων. Μια ένωση προσώπων του ίδιου φύλου, δεν μπορεί να είναι μία συζυγική

---

⁴⁹⁶ ό.π. § 221, σ. 188

⁴⁹⁷ ό.π. § 222, σ. 288

⁴⁹⁸ ό.π. § 223, σ. 189

⁴⁹⁹ ό.π. § 224, σ. 190

⁵⁰⁰ ό.π. § 225, σ. 190

⁵⁰¹ ό.π. § 226, σ. 191

⁵⁰² ό.π. § 227, σ. 192

πραγματικότητα, διότι δεν μπορεί να δώσει καρπούς και επιπλέον, είναι αδύνατη η προσωπική συμπληρωματικότητα σε ψυχολογικό, αλλά, και βιολογικό επίπεδο. Ένα ομοφυλόφιλο άτομο είναι σεβαστό όταν δεσμεύεται στην άσκηση αγνότητας, εάν η ομοφυλοφιλική ένωση τεθεί στο ίδιο επίπεδο με το γάμο τότε αλλοιώνεται η πραγματική φύση του και δημιουργεί φθορά στην κοινωνία⁵⁰³. Η νομοθεσία συχνά αναγνωρίζει ηθικά απαράδεκτες συμπεριφορές, όμως, η αδιάλυτη μονογαμική γαμήλια ένωση πρέπει να αναγνωρίζεται ως η μοναδική μορφή τής οικογένειας και να μην υποτιμάται η θεσμική σημασία της, διότι, μόνο αυτή μπορεί να μεταδώσει ηθικές κοινωνικές πνευματικές και άλλες αξίες για το κοινό καλό της κοινωνίας⁵⁰⁴.

Η υποκειμενικότητα και η κοινωνική προτεραιότητα της οικογένειας είναι σημαντικό να αναγνωρίζονται από την κοινωνία η οποία έχει καθήκον να προωθεί, να τιμά, να σέβεται και να βοηθά την ταυτότητα της οικογένειας βάσει της αρχής της επικουρικότητας⁵⁰⁵. Τέλος, το κράτος πρέπει να αναγνωρίσει την πολιτική και πολιτιστική διάσταση της οικογένειας ως αναφαίρετα στοιχεία των προσώπων⁵⁰⁶.

Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα είναι αυτό των τέκνων. Το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου αναφέρει ότι οι πιστοί σεβόμενοι την εικόνα του θεού βαπτίζουν τα νήπια και τους μεταδίδουν άμεσα την θεία κοινωνία. Ο Χριστός, έχοντας γεννηθεί ως βρέφος και βιώσει την ευθραυστότητά της παιδικής ηλικίας, αποκάλυψε το μεγαλείο της αγάπης του Θεού στην Σωτηρία. Για τον λόγο αυτό η Εκκλησία τονίζει την ιερότητα των παιδιών και εφιστά ιδιαίτερη προσοχή στην φροντίδα προς αυτά⁵⁰⁷. Κανείς δεν θα πρέπει να εκμεταλλεύεται την παιδική αθωότητα και ευάλωτότητα διότι αποτελεί σοβαρό αμάρτημα. Περιπτώσεις σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών δεν είναι ανεκτές από την χριστιανική συνείδηση και αν γίνουν γνωστές θα πρέπει να καταδικαστούν και όχι να αποσιωπώνται, δεν υφίσταται άφεση αμαρτιών από την Εκκλησία αν ο ένοχος δεν οδηγηθεί στην δικαιοσύνη. Η Εκκλησία, επίσης, θα πρέπει να αγωνίζεται για την προστασία των παιδιών σε όλο τον κόσμο τα οποία συχνά βιώνουν αντίξοες συνθήκες λόγω φτώχειας, πολέμων, ασθενειών, επαγγελματικής εκμετάλλευσης και εξαναγκασμού σε πράξεις παρά την θέλησή τους⁵⁰⁸. Για τον λόγο αυτό, η Εκκλησία, θα πρέπει όχι μόνο να συνεργάζεται με τα κράτη, αλλά, να αναλαμβάνει και δικές τις πρωτοβουλίες με στόχο τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου όλων των παιδιών του κόσμου. Τα παιδιά λόγω ηλικίας διαθέτουν ιδιαίτερα χαρίσματα όπως

⁵⁰³ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 228, σ. 192-193

⁵⁰⁴ *ό.π.* § 129, σ. 194

⁵⁰⁵ *ό.π.* § 252, σ. 211

⁵⁰⁶ *ό.π.* § 254, σ. 212

⁵⁰⁷ *Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, 2020, §16

⁵⁰⁸ *ό.π.*

περιέργεια, εμπιστοσύνη, φαντασία και αυθόρμητη χαρά, στοιχεία τα οποία θα πρέπει να μιμηθούν και οι ενήλικες⁵⁰⁹.

Τα παιδιά επηρεάζονται εύκολα από το περιβάλλον τους και είναι επιρρεπή σε διάφορους κινδύνους. Όπως γράφει ο Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός, σε σχέση με τις ηδονές πρέπει να υπάρχει μία αίσθηση ιεραρχίας, αξιολόγησης, μέτρου και καταφρόνησης των περιττών και μη αναγκαίων ηδονών οι οποίες παράγονται από ψευδή αίσθηση ανάγκης όπως π.χ. οι περιττές υλικές ανάγκες και οι εξωγαμιαίες συνουσίες⁵¹⁰. Σε αυτό το πλαίσιο, το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου αναφέρει την προσλαλιά του Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου Α' ο οποίος κρούει τον κώδωνα κινδύνου σχετικά με την από μικρής ηλικίας εμπλοκή των νέων σε έναν αισθησιακό καταναλωτισμό και άγριο καπιταλιστικό τρόπο ανάπτυξης, επηρεασμένοι από τα κοινωνικά δίκτυα και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Συνεχίζοντας, το κείμενο επικαλείται τις απόψεις του Αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου ότι ο γονέας είναι θυροφύλακας των αισθήσεων του παιδιού, όχι με την έννοια της αστυνόμευσης, αλλά, με αυτήν της προστασίας της νεότητας από την απάτη των αισθήσεων⁵¹¹. Διαπιστώνουμε ότι το κείμενο συνδέει θέματα καταναλωτισμού και οικονομίας με την ασκητική παράδοση, δημιουργώντας προϋποθέσεις μίας ορθόδοξης ασκητικής σύλληψης του οικονομικού φαινομένου από την νηπιακή ηλικία.

Στην συνέχεια το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου αναφέρεται στην μετάβαση από την εφηβεία στην ενήλικη ζωή ως μία περίοδο κατά την οποία οι νέοι αλλάζουν ριζικά τις συνήθειες τους και λαμβάνουν σημαντικές αποφάσεις. Συχνά η είσοδος στην ενήλικη ζωή συνιστά και την είσοδο στην εργασιακή απασχόληση. Κατά την μετάβαση αυτή εμφανίζεται μία αναμονή, κάποιες φορές χρήσιμη ως περίοδος περισυλλογής, ώστε να αποφασίσουν οι νέοι τι προτιμούν περισσότερο, αλλά και για να λάβουν καλύτερες αποφάσεις⁵¹². Η ίδια περίοδος, όμως, μπορεί να ενέχει κινδύνους δημιουργίας αναποφασιστικότητας και αβεβαιότητας. Σε αυτό το στάδιο η σεξουαλικότητα του ατόμου αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το ίδιο καθώς η σημερινή εποχή την έχει καταστήσει καταναλωτικό προϊόν, αποκολλώντας την από την ανθρώπινη προσωπικότητα. Ο ρόλος της Εκκλησίας είναι να προβάλλει στους νέους ένα νέο όραμα για τις σεξουαλικές σχέσεις, βάσει του οποίου να

⁵⁰⁹ ό.π.

⁵¹⁰ *Έκδοση Ακριβής της ορθόδοξου πίστεως*, Κεφ. 27

⁵¹¹ *Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, 2020, §17

⁵¹² *Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, 2020, §18

αναδεικνύεται η αγιότητα του πνεύματος, του νου και του σώματος μέσω του μυστηρίου του γάμου⁵¹³.

Το κείμενο της Ρωσικής Εκκλησίας κάνει μικρότερη αναφορά στο θέμα των παιδιών. Θεωρεί ότι η διάλυση των παραδοσιακών σχέσεων και ο σύγχρονος τρόπος ζωής, υποβαθμίζουν τον ρόλο της μητρότητας και της πατρότητας μπροστά στην επαγγελματική επιτυχία, κάνοντας τα παιδιά να μοιάζουν ως ένα άχρηστο φορτίο⁵¹⁴. Πιστεύει ότι η οικογένεια είναι αυτή η οποία διαμορφώνει την προσωπικότητα των παιδιών έχοντας αναντικατάστατο ρόλο και η απουσία της, συχνά, στιγματίζει τα παιδιά για όλη τους τη ζωή. Σημαντικός σκοπός του γάμου είναι η ανατροφή των τέκνων, τα οποία αποτελούν καρπό αυτής της αγάπης. Σε περίπτωση που οι γονείς τα παραμελούν διαπράττουν αδίκημα. Η Ρωσική Εκκλησία θεωρεί πως τα παιδιά για να ανατραφούν υπεύθυνα θα πρέπει οι γονείς να απέχουν από τις σαρκικές σχέσεις. Ο ποιμένας του ζεύγους μπορεί να τους βοηθήσει και να το καθοδηγήσει ώστε να είναι εγκρατές με σκοπό την ενίσχυση της οικογένειας. Ωστόσο το 1998 ιερά σύνοδος υπέδειξε ως απαράδεκτη πρακτική οι ιερείς να προτρέπουν τα ζευγάρια, παρά την θέλησή τους, να απέχουν από τις συζυγικές του σχέσεις, καθώς, επίσης, και ότι θα πρέπει ως πνευματικοί να είναι επιφυλακτικοί με τέτοια θέματα σεξουαλικών επαφών⁵¹⁵. Μεγάλο πρόβλημα αποτελούν τα ορφανά, των οποίων ζουν και οι δύο γονείς, τα οποία καταλήγουν στα ορφανοτροφεία ως ανεπιθύμητα ή λόγω αδυναμίας ανατροφής τους. Η Εκκλησία στέκεται δίπλα σ' αυτά προσφέροντας υλική και πνευματική βοήθεια⁵¹⁶. Σύμφωνα με το ίδιο κείμενο, η σωφροσύνη είναι για το ανθρώπινο πρόσωπο η βάση της εσωτερικής ενότητας και η αμαρτία κατά αυτής έχει πολλά αρνητικά κοινωνικά αποτελέσματα. Θεωρεί σοβαρό πρόβλημα της εποχής την πορνογραφία, η οποία καταπιέζει τις πνευματικές ηθικές αρχές, κάνοντας τον άνθρωπο να καθοδηγείται από ζωώδη ένστικτα με σημαντικό αντίκτυπο στις ψυχές των παιδιών και των νέων⁵¹⁷. Βιβλία, ταινίες, ΜΜΕ και προγράμματα σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στα σχολεία, προβάλλουν τις προγαμιαίες σχέσεις ως κάτι φυσιολογικό, προσβάλλοντας την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, διότι παρουσιάζονται ως πράξεις χωρίς εσωτερική κοινωνία και ηθική οι οποίες αφορούν μόνο την ικανοποίησή του σώματος. Η Ρωσική Εκκλησία καταδικάζει την πορνογραφία και την πορνεία διότι θέτει τις σαρκικές σχέσεις εκτός γάμου ενώ είναι ευλογημένες μόνο εντός αυτού και σκοπό έχουν την

⁵¹³ ό.π.

⁵¹⁴ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. Χ.4

⁵¹⁵ ό.π. κεφ. ΧΙΙ.3

⁵¹⁶ ό.π. κεφ. Χ.4

⁵¹⁷ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. Χ.6

τεκνογονία και την αγνή αγάπη μεταξύ δύο ενωμένων σε κοινωνία ανθρώπων. Αν αυτές οι αξίες χαθούν, το σώμα και η ψυχή καθίστανται αντικείμενα εκμετάλλευσης και εμπορίου στον βωμό του εγωισμού και της χωρίς αγάπη ικανοποίησης. Η σωματική επαφή θα πρέπει να συνδέεται πάντα με την πνευματική κοινωνία και την ευθύνη του ενός για τον άλλον, αυτό είναι εφικτό μόνο εντός του ισόβιου γάμου⁵¹⁸.

Η Κοινωνική Διδασκαλία της Εκκλησίας αναφέρει ότι η αξιοπρέπεια του ανθρώπου εμφανίζεται και στην τεκνοποίηση, διότι, οι γονείς παρομοιάζονται με τον Θεό και δημιουργούν ανθρώπινη ζωή, μία κοινωνία προσώπων. Το παιδί, ολοκληρώνει τους γονείς και την οικογένεια του, αλλά, αποτελεί και δώρο προς την κοινωνία συνεισφέροντας στο κοινό καλό⁵¹⁹. Οι οικογένειες δημιουργούν τον πολιτισμό της ζωής και είναι αγγελιοφόροι του ευαγγελίου της γι' αυτό οι νόμοι του κράτους θα πρέπει να υποστηρίζουν και να προωθούν το δικαίωμα στη ζωή⁵²⁰. Εκτός από τη σωματική φύση του καθήκοντος της πατρότητας και της μητρότητας, υπάρχει αυτή της πνευματικής με αποτέλεσμα οι οικογένειες να προσφέρουν στην «κοινωνία των γενεών» αναπτύσσοντας ουσιαστικά, αλλά, και αναντικατάστατα την κοινωνία. Για τον λόγο αυτό, το κράτος, πρέπει να στηρίζει τις οικογένειες και δη τις πολύτεκνες⁵²¹. Η οικογένεια έχει καθήκον τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών, ως ένα αρχικό σχολείο κοινωνικών αρετών, συνεισφέροντας με αυτόν τον τρόπο στην κοινωνία, διότι, δημιουργεί τίμιους, υπεύθυνους και ελεύθερους πολίτες⁵²². Η οικογένεια κατέχει αναντικατάστατο τον ρόλο της διαπαιδαγώγησης λόγω ότι δεν μπορεί να τον αναθέσει πλήρως σε άλλους ή να ιδιοποιηθεί ο ρόλος αυτός από άλλους. Για τον λόγο αυτό, οι γονείς διαθέτουν αναφαίρετο δικαίωμα στην ηθική και θρησκευτική διαμόρφωση των παιδιών τους, επιλέγοντας οι ίδιοι τα μέσα και τον τρόπο με τον οποίο θα την ασκήσουν⁵²³. Το κράτος θα πρέπει να διασφαλίσει αυτό το δικαίωμα και στις περιπτώσεις ιδρύσεως παιδαγωγικών θεσμών, διότι, παρέχουν υπηρεσίες στην αστική κοινωνία⁵²⁴. Η οικογένεια έχει ευθύνη στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών στην κοινωνικότητα, στον διάλογο, τη νομιμότητα, την ειρήνη, την αγάπη και τη δικαιοσύνη, με τον ρόλο του πατέρα και της

---

⁵¹⁸ ό.π.

⁵¹⁹ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 230, σ. 195

⁵²⁰ ό.π. § 231, σ. 196

⁵²¹ ό.π. § 237, σ. 200

⁵²² ό.π. § 238, σ. 201

⁵²³ ό.π. § 239, σ. 202

⁵²⁴ ό.π. § 241, σ. 204

μητέρας εξίσου σημαντικό. Η διαπαιδαγώγηση στους ηθικούς κανόνες της ανθρώπινης σεξουαλικότητας είναι επίσης απαραίτητη⁵²⁵.

Στο ρωμαιοκαθολικό κείμενο γίνεται ιδιαίτερη μνεία στην αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα των παιδιών. Η Κοινωνική Διδασκαλία της Εκκλησίας τονίζει την απαραίτητη προστασία τους από τον νόμο. Το αρχικό δικαίωμα του παιδιού είναι η γέννησή του σε μια πραγματική οικογένεια⁵²⁶. Σημαντικά προβλήματα αντιμετωπίζουν τα παιδιά σε ολόκληρο τον κόσμο, παρά την ύπαρξη εξειδικευμένων οργανισμών, όπως η UNICEF, η οποία δεσμεύει σχεδόν όλα τα κράτη της διεθνούς κοινωνίας. Εγκληματικές πράξεις όπως παιδοφιλία, βιασμοί, καθώς και άλλα προβλήματα, όπως αγοραπωλησία παιδιών, ανήλικη εργασία, γάμος κοριτσιών κ.α., πρέπει να καταπολεμηθούν ριζικά με ποινικά και προληπτικά μέτρα από τις αρχές⁵²⁷.

5.10. Υγεία

Η συγκεκριμένη ενότητα ασχολείται με το ζήτημα της υγείας των ανθρώπων και την φυσική πορεία του ανθρώπου από την γέννηση προς τον θάνατο.

Η πατερική διδασκαλία επιμένει στην ευθύνη της κοινωνίας να διακονεί τους φτωχούς και τους αδύναμους, δημιουργώντας ένα δίκτυο κοινωνικής προστασίας. Στο πλαίσιο αυτό, σύμφωνα με το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, δεν αρκεί μόνο η ιδιωτική φιλανθρωπία, αλλά, θα πρέπει να υπάρχει ένα σύστημα κοινωνικής πρόνοιας⁵²⁸. Επίσης, το κείμενο αναφέρει ότι, εκτός από τις πολύ βασικές ανθρώπινες ανάγκες της τροφής και της ένδυσης, πολύ σημαντική είναι και αυτή της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης⁵²⁹ και συνεχίζει τονίζοντας ότι κάθε κράτος θα πρέπει να παρέχει γενική κάλυψη σε όλους τους εμπεριστάτους, τα δε πλούσια έθνη οφείλουν να παρέχουν ιατρική βοήθεια και πέραν των συνόρων τους ως συνέπεια της χριστιανικής αγάπης. Σκοπός κάθε χριστιανού είναι η μεταμόρφωση κάθε διάστασης της κοσμικής ύπαρξης, δηλαδή, όπου υπάρχει πόνος να προσφέρει ανακούφιση. Σε αυτό το πλαίσιο η Εκκλησία, από τις απαρχές της, ανέλαβε το

⁵²⁵ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 242, σ. 204

⁵²⁶ ό.π. § 244, σ. 206

⁵²⁷ ό.π. § 245, σ. 206

⁵²⁸ *Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, 2020, §38

⁵²⁹ *Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, 2020, §40

ιερό καθήκον να ιδρύσει νοσοκομεία προσφέροντας θεραπεία και φάρμακα στους ασθενείς⁵³⁰. Η «Βασιλειάδα»⁵³¹ αποτελούσε έναν τέτοιο θεσμό.

Στην συνέχεια, το κείμενο, μάς υπενθυμίζει ότι η πορεία της ανθρώπινης ζωής καταλήγει στα γηρατειά και τον θάνατο και ότι, σύμφωνα με το χριστιανισμό, οι ηλικιωμένοι αξίζουν ιδιαίτερο σεβασμό λόγω της σοφίας και της επιμονή τους στην πίστη⁵³². Ταυτοχρόνως, ως ευάλωτοι σε ασθένειες και αναπηρίες χρήζουν ιδιαίτερης φροντίδας από την κοινωνία, η οποία δεν θα πρέπει να τους εγκαταλείπει. Συχνό φαινόμενο στις ημέρες μας είναι οι ηλικιωμένοι να καταλήγουν σε ιδρύματα επειδή θεωρούνται βάρος για την υπόλοιπη οικογένεια. Γι' αυτό η Εκκλησία διδάσκει πως η πνευματική αξιοπρέπεια του ανθρώπου δεν έχει ηλικιακά όρια και σε καμία περίπτωση οι γηραιότεροι δεν θα πρέπει να παραμελώνται, να εγκαταλείπονται ή να κακομεταχειρίζονται⁵³³. Η Εκκλησία προσεύχεται ώστε όλοι οι άνθρωποι όταν φτάνουν στο θάνατο να πεθαίνουν ανώδυνα, ανεπαίσχυντα, και ειρηνικά⁵³⁴. Σύμφωνα με το κείμενο, είναι απολύτως κατανοητό ότι ερχομός του θανάτου προκαλεί απελπισία και φόβο στους ανθρώπους, διότι, είναι η διαγεγραμμένη πορεία τους στον κτιστό κόσμο πριν την Βασιλεία των Ουρανών. Κάποιοι συνάνθρωποί μας πραγματοποιούν αυτοχειρία, η οποία είναι βαθιά προσβολή της αξιοπρέπειας του ανθρώπου. Επιστημονικές μελέτες τις τελευταίες δεκαετίες έχουν δείξει ότι μία πράξη αυτοκτονίας μπορεί να οφείλεται σε έντονους ψυχολογικούς ή φυσιολογικούς παράγοντες, επηρεάζοντας την ορθολογικότητα του ατόμου. Η Εκκλησία λαμβάνει υπόψη τις μελέτες και δεν αποκλείει την εξόδιο ακολουθία και την εκκλησιαστική ταφή από αυτά τα άτομα⁵³⁵. Αντιστοίχως, το Ρωσικό κείμενο αναφέρει ότι όταν η αυτοχειρία πραγματοποιείται λόγω σοβαρών ψυχικών προβλημάτων, τότε επιτρέπεται η χριστιανική ταφή και προσευχή, όμως, επιβαρύνεται ψυχικά ο περίγυρος του νεκρού διότι δεν κατάφερε να τον βοηθήσει⁵³⁶. Η Ρωσική Εκκλησία θεωρεί ότι η αμαρτωλή φύση του κόσμου δημιουργεί ψυχικές νόσους ανθρώπους. Αυτές οι περιπτώσεις δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως εκδήλωση δαιμονισμού, οι οποίες χρήζουν εξορκισμό, αλλά, ούτε αποκλειστικά με τη χρήση κλινικών μεθόδων. Υποστηρίζει ότι ο συνδυασμός ποιμαντικής και ιατρικής βοήθειας είναι ο μόνος αποτελεσματικός για τους

⁵³⁰ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §69

⁵³¹ Μία σειρά από φιλανθρωπικά ιδρύματα τα οποία προσέφεραν περίθαλψη στους φτωχούς και στους ασθενείς τα οποία ίδρυσε ο Μ. Βασίλειος.

⁵³² Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §30

⁵³³ ό.π.

⁵³⁴ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §31

⁵³⁵ ό.π.

⁵³⁶ Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας, 2000, κεφ. XII.8

ψυχικά ασθενείς. Σε κάθε περίπτωση, οι μορφές ιατρικής οι οποίες θα χρησιμοποιηθούν θα πρέπει να περιορίζουν στο ελάχιστο την ελευθερία του ασθενούς⁵³⁷.

Βάσει του ρωσικού κειμένου η Εκκλησία είχε πάντα ως μέλημα την φροντίδα της ανθρώπινης υγείας, σωματικής και ψυχικής⁵³⁸. Ο Χριστός με το έργο Του δεν θεράπευε τους ανθρώπους μόνο σωματικά, αλλά, περισσότερο θεράπευε τις ψυχές αυτών. Σήμερα, το μυστήριο της εξομολόγησης αποτελεί ένα θεραπευτήριο για τις ψυχές των ανθρώπων. Το κείμενο αναφέρει ότι οι άγιοι Ανάργυροι, αλλά και άλλοι πατέρες εκκλησίας, αγιοκατάχθησαν όχι μόνο λόγω μαρτυρικού τέλους, αλλά, λόγω ότι ασκούσαν ιατρικά καθήκοντα⁵³⁹. Αυτό φανερώνει την σημασία της ιατρικής στην χριστιανική αντίληψη ως αποτροπή του ανθρώπινου πόνου. Σύμφωνα με την Ρωσική Εκκλησία, το σώμα θα πρέπει να απελευθερωθεί από τα πάθη και την αμαρτία, τα οποία οδηγούν στις ασθένειες, ώστε να υπηρετήσει την ψυχή του ανθρώπου και να φτάσει στην θέωση. Αυτή η θεραπεία, σύμφωνα με το κείμενο, πραγματοποιείται με την συμμετοχή στην Εκκλησία του Χριστού. Αναφέρει συγκεκριμένα, ότι θα πρέπει να ανεχόμαστε τις ταλαιπωρίες των ασθενειών, να τις αντιμετωπίζουμε με υπομονή και ελπίδα διότι είναι ένα μέσο σωτηρίας το οποίο μας προετοιμάζει για την αιωνιότητα⁵⁴⁰. Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι σε περιπτώσεις κατά τις οποίες δεν μπορεί να θεραπευτεί μία ασθένεια και τα ανθρώπινα μέσα εξαντλούνται, τότε συναντιόμαστε με τον Χριστό.

Η Ρωσική Εκκλησία θεωρεί επιβεβλημένη την γνωριμία των επαγγελματιών του χώρου της υγείας με την ορθόδοξη διδασκαλία και τις χριστιανικές αρχές, ώστε κάθε εργαζόμενος να δρα σαν καλός Σαμαρείτης⁵⁴¹. Θεωρεί ότι θα πρέπει στα νοσοκομεία να υπάρχει χώρος προσευχής και οι ασθενείς να λαμβάνουν φιλανθρωπική βοήθεια και θρησκευτική παρηγοριά. Επιπλέον, η δημιουργία εκκλησιαστικών νοσοκομείων θα εξυπηρετεί στην συνεχή διαποίμανσή σε όλα τα στάδια της θεραπείας των ασθενών⁵⁴².

Το ρωσικό κείμενο αναφέρει ότι η Εκκλησία προσπαθεί να δημιουργήσει στους πιστούς μία αντίληψη για την προστασία της υγείας βάσει της οποίας θα συνδυάζουν το δικαίωμα της σωματικής, ψυχικής και πνευματικής υγείας με την μέγιστη διάρκεια ζωής. Για τον σκοπό

⁵³⁷ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. XI.5

⁵³⁸ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. XI.1

⁵³⁹ ό.π.

⁵⁴⁰ ό.π.

⁵⁴¹ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. XI.2

⁵⁴² ό.π.

αυτό συνεργάζεται με το κράτος και άλλους σχετικούς με την υγεία φορείς. Σύμφωνα με το ίδιο κείμενο, οι γιατροί θα πρέπει πάντα να σέβονται την αξιοπρέπεια του ανθρώπινου προσώπου και να θεραπεύουν τους ασθενείς χωρίς να σκέφτονται την υλική ανταμοιβή τους, δίχως αυτό να σημαίνει ότι δεν πρέπει να λαμβάνουν αντάξια αμοιβή για το έργο τους από την πολιτεία⁵⁴³. Η Ρωσική Εκκλησία θεωρεί ότι, ασχέτως τρόπου οργάνωσης της ιατρικής περίθαλψης, όλα τα μέλη της κοινωνίας πρέπει να έχουν πρόσβαση στα νοσηλευτικά ιδρύματα χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η οικονομική κατάσταση ή η κοινωνική τους θέση⁵⁴⁴. Με την εξέλιξη της ιατρικής επιστήμης εμφανίζονται κίνδυνοι απολυτοποίησης των ιατρικών θεωριών. Γι' αυτό η Ρωσική Εκκλησία τονίζει στο κείμενό της, πόσο σημαντικές είναι στη ζωή πνευματικές προτεραιότητες απορρίπτοντας τις ιατρικές πρακτικές οι οποίες επηρεάζουν την συνείδηση και την βούληση του ανθρώπου. Επιπλέον, θεωρεί ότι ο αθλητισμός είναι απαραίτητος για την ατομική υγεία, δεν θα πρέπει, όμως, να εμπορευματοποιείται και να λατρεύεται, καθώς επίσης και για λόγους καλύτερων επιδόσεων να γίνεται χρήση απαγορευμένων ουσιών, επιβλαβών για τον οργανισμό⁵⁴⁵.

Ένα άλλο ζήτημα το οποίο αφορά την υγεία των ανθρώπων και το οποίο τονίζει το ρωσικό κείμενο είναι αυτό του εθισμού από το αλκοόλ και τα ναρκωτικά τα οποία μαστίζουν κυρίως τους νέους και τους καθιστούν υπόδουλους σε σκοτεινές δυνάμεις⁵⁴⁶. Η Ρωσική Εκκλησία θεωρεί ότι ο λόγος για τον οποίο, συχνά, οι άνθρωποι οδηγούνται στον αλκοολισμό και τα ναρκωτικά είναι διότι έχουν χάσει το νόημα της ζωής, έχουν διαβρωθεί πνευματικά και ηθικά, έχουν αποκτήσει νέα ιδανικά μέσω του προσανατολισμού τους στην υλική ευημερία και στον καταναλωτισμό⁵⁴⁷. Η Ρωσική Εκκλησία ενδιαφέρεται για την πρόληψη και την αποκατάσταση αυτών των παθών και προτείνει την συμμετοχή των πασχόντων στην ευχαριστιακή ζωή.

Το Ρωμαιοκαθολικό κείμενο, αν και μιλάει συνέχεια για αλληλεγγύη και αγάπη προς τους αδύναμους, χαρακτηρισμός ο οποίος συμπεριλαμβάνει και τους ασθενείς, κάνει μόνο μία μικρή αναφορά για θέματα υγείας. Συγκεκριμένα, μας λέει ότι, η αξιοπρέπεια και το μεγαλείο του ανθρώπου τονίζονται περισσότερο στα άτομα με ειδικές ανάγκες, τα οποία διαθέτουν πλήρη δικαιώματα, για αυτό θα πρέπει να τα βοηθάμε στη συμμετοχή, στην

⁵⁴³ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. XI.3

⁵⁴⁴ ό.π.

⁵⁴⁵ ό.π.

⁵⁴⁶ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. XI.6

⁵⁴⁷ ό.π.

οικογενειακή και κοινωνική ζωή⁵⁴⁸. Δεν θα πρέπει να υπάρχουν διακρίσεις, ούτε περιορισμοί προς τα άτομα με ειδικές ανάγκες, καθώς επίσης, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη, πέραν των σωματικών και ψυχολογικών πτυχών, η συναισθηματική και σεξουαλική πλευρά των ατόμων με αναπηρία⁵⁴⁹. Επίσης, δεν θίγει καθόλου τα θέματα του θανάτου και της αυτοκτονίας.

5.11. Ζητήματα Βιοηθικής

Το κείμενο της Ρωσική Εκκλησίας αναφέρει ότι στην σύγχρονη εποχή εμφανίζονται ζητήματα βιοηθικής διότι ο άνθρωπος έχει θέσει τον εαυτό του στη θέση του θεού τροποποιώντας το δημιούργημα Του⁵⁵⁰. Η Ρωσική Εκκλησία επικεντρώνεται σε αυτά τα ζητήματα τα οποία έχουν άμεση επίδραση στον άνθρωπο και διατυπώνει την γνώμη της σύμφωνα με την αντίληψή της για την ελευθερία και την αξιοπρέπεια του ανθρώπου και τη ζωή ως θείο δώρο⁵⁵¹. Στο πλαίσιο αυτό, τα δύο ορθόδοξα κείμενα επικεντρώνονται ιδιαίτερα στο ζήτημα των μεθόδων τεκνοποίησης καθώς και σε αυτό των αμβλώσεων.

Το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου αναφέρει πως, παρότι η Εκκλησία προσδοκά κάθε γάμος να οδηγείται στην τεκνογονία, υπάρχουν περιπτώσεις, κατά τις οποίες, λόγω σωματικών, πνευματικών, ψυχολογικών ή άλλων εμποδίων, το ζευγάρι καθυστερεί η δεν δύναται να τεκνοποιήσει⁵⁵². Η Ορθόδοξη Εκκλησία, σύμφωνα με το κείμενο, δεν φέρει αντίρρηση στην χρήση αντισυλληπτικών μεθόδων ως μία προσωρινή παραχώρηση και όχι ως μόνιμη διευθέτηση. Επίσης, είναι θετική στην μέθοδο της εξωσωματικής γονιμοποίησης ώστε κάθε ζευγάρι, εφόσον το επιθυμεί, να αποκτήσει παιδιά, όμως, δεν δέχεται όταν κατά τις μεθόδους αυτές θανατώνονται τα υπεράριθμα γονιμοποιημένα ωάρια⁵⁵³. Όλες αυτές οι μέθοδοι θα πρέπει να σέβονται την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και την ιερότητα της σχέσης των συζύγων.

Ένα παιδί στην κοιλιά της μητέρας του αποτελεί ένα πνευματικό δημιούργημα κατ' εικόνα Θεού, συνεπώς, η επιλεκτική έκτρωση καταδικάζεται ως βρεφοκτονία από την εκκλησία⁵⁵⁴. Η χριστιανική πίστη ήταν πάντα αντίθετη στην αφαίρεση ανθρώπινη ζωή, σε κανένα στάδιο ανάπτυξης του ανθρώπου δεν πρέπει να χυθεί αθώο αίμα. Το κείμενο υποστηρίζει ότι η

⁵⁴⁸ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 148, σ. 129

⁵⁴⁹ *ό.π.* § 148, σ. 129-130

⁵⁵⁰ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. XII.1

⁵⁵¹ *ό.π.*

⁵⁵² *Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, 2020, §24

⁵⁵³ *ό.π.*

⁵⁵⁴ *Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, 2020, §25

Εκκλησία αναγνωρίζει περιπτώσεις διακοπής της εγκυμοσύνης λόγω βιασμού, απελπισίας ή φτώχειας και επιδιώκει να ανοίξει μία οδό συμφιλίωσης, βοηθώντας τις γυναίκες, οι οποίες βρίσκονται σε ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη, μέσω παροχής υλικής και ψυχολογικής υποστήριξης. Η ζωή εμφανίζεται από τη στιγμή της σύλληψης και η Εκκλησία πρέπει να τονίζει την αξία αυτής της ζωής⁵⁵⁵. Κάθε παιδί είναι φορέας της εικόνας και ομοίωσης του Θεού, συνεπώς, δεν είναι αποδεκτός για την Εκκλησία ο τερματισμός της ζωής των τέκνων λόγω ευγονικών πεποιθήσεων. Το κείμενο του Κοινωνικού Ήθους συνεχίζει λέγοντας ότι η Εκκλησία υποστηρίζει τις ιατρικές μεθόδους με σκοπό την βελτίωση της υγείας ασθενών και αναπήρων παιδιών. Αναγνωρίζει τις περιπτώσεις σοβαρών προβλημάτων των εμβρύων οι οποίες θέτουν σε κίνδυνο τη ζωή του ίδιου, αλλά, και της κυοφορούσας, προσεύχεται γι' αυτές και εναποθέτει την λύση στα χέρια της ιατρικής επιστήμης⁵⁵⁶. Στις περιπτώσεις αναπάντεχων αποβολών η θνησιγένειας κατανοεί τον αβάσταχτο πόνο των γονέων και στέκεται στο πλευρό τους.

Η Ρωσική Εκκλησία ενδιαφέρεται για τα δημογραφικά προβλήματα. Θεωρεί ότι η υπογεννητικότητα και η μείωση του ορθόδοξου πληθυσμού πρέπει να αντιμετωπιστούν με την προστασία της παιδικής ηλικίας, της μητρότητας, του εμβρύου και του νεογέννητου. Για τον λόγο αυτό προσπαθεί να αποτρέψει κρατικές αποφάσεις οι οποίες δε συμβαδίζουν με αυτή τη λογική⁵⁵⁷. Πιστεύει ότι η χρήση αντισυλληπτικών αντιβαίνει τον βασικό σκοπό της συζυγικής ένωσης ο οποίος είναι η τεκνογονία και αν η λήψη των φαρμάκων γίνεται για εγωιστικούς λόγους αποτελεί αμάρτημα⁵⁵⁸. Η Ρωσική Εκκλησία δεν δικαιολογεί ηθικά μεθόδους τεκνοποίησης οι οποίες έρχονται σε αντίθεση με το σχέδιο του θεού. Εάν δεν μπορεί να ιαθεί η στειρότητα θα πρέπει το ζευγάρι να το αποδεχτεί και να σκεφτεί την πιθανότητα υιοθεσίας ενός παιδιού⁵⁵⁹. Αποδεκτή, βάσει του ρωσικού κειμένου, είναι η τεχνητή μέθοδος η οποία χρησιμοποιεί γεννητικά κύτταρα μόνο του ζευγαριού και όχι τρίτων διότι κατά αυτό τον τρόπο δεν αλλοιώνεται η ακεραιότητα του γάμου. Η περίπτωση της παρένθετης μητρότητας, επίσης, δεν είναι αποδεκτή από την εκκλησία, διότι η μητέρα παραδίδει σε άλλους γονείς το παιδί της το οποίο αφού γεννηθεί θα υποφέρει από κρίση αυτοσυνείδησης⁵⁶⁰. Το κείμενο συνεχίζει, αναφέροντας ότι, μέθοδοι οι οποίες καταστρέφουν τα περιττά έμβρυα δεν είναι αποδεκτές από την εκκλησία, όπως, επίσης, και περιπτώσεις στις

⁵⁵⁵ ό.π.

⁵⁵⁶ *Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, 2020, §26

⁵⁵⁷ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. XII.4

⁵⁵⁸ ό.π. κεφ. XII.3

⁵⁵⁹ ό.π. κεφ. XII.4

⁵⁶⁰ ό.π.

οποίες το παιδί στερείται εκούσια την μητέρα ή τον πατέρα (π.χ. δωρεά γεννητικών κυττάρων σε μοναχικές γυναίκες ή περιπτώσεις ατόμων με μη συμβατικό σεξουαλικό προσανατολισμό)⁵⁶¹.

Το ρωσικό κείμενο αναφέρει ότι το θέμα των αμβλώσεων απασχολεί από τους αρχαίους χρόνους την Εκκλησία και το αντιμετωπίζει ως μία βαριά αμαρτία διότι όταν φονεύεται το θείο δώρο της ζωής η πράξη αυτή αποτελεί έγκλημα ανεξαρτήτως της διάρκειας εγκυμοσύνης. Η αμαρτία, τότε, βαραίνει και τον πατέρα ο οποίος συναινεί στην άμβλωση αλλά και τον γιατρό ο οποίος έκανε την επέμβαση ή χορήγησε τα φάρμακα⁵⁶². Το φαινόμενο των εκτρώσεων, σύμφωνα με την Ρωσική Εκκλησία, αποτελεί δείγμα κοινωνικής κατάπτωσης και συχνά ελλοχεύει κινδύνους για την μητέρα. Η Εκκλησία υπερασπίζεται τα αγέννητα μωρά χωρίς, ωστόσο, να απορρίπτει τις γυναίκες οι οποίες προέβησαν σε άμβλωση με μόνη προϋπόθεση να μετανοήσουν και να εφαρμόσουν το επιτίμιο⁵⁶³. Στις γυναίκες, οι οποίες διέκοψαν την εγκυμοσύνη τους για λόγους υγείας, η Εκκλησία δείχνει συγκατάβαση και δεν τους στερεί την ευχαριστιακή κοινωνία. Ιδιαίτερη φροντίδα πρέπει να δίνεται στις εγκύους οι οποίες προχωράνε σε άμβλωση λόγω έλλειψης υλικών πόρων. Σύμφωνα με το κείμενο, η Εκκλησία θα πρέπει να τις αποτρέπει από το να προβούν σε αυτήν την πράξη, να τις στηρίζει και να φροντίζει για την ανατροφή των παιδιών τους. Οι γιατροί, σε αυτές τις περιπτώσεις, θα πρέπει να λειτουργούν βάσει θρησκευτικής συνείδησης και να μην ωθούν τις γυναίκες σε διακοπή της κύησης⁵⁶⁴.

Το ρωσικό κείμενο συνεχίζει αναφέροντας ότι πολλές κληρονομικές ασθένειες οφείλονται στην απομάκρυνση από τις ηθικές αρχές και στην υιοθέτηση ενός ανήθικου τρόπου ζωής⁵⁶⁵. Η Εκκλησία, βάσει του κειμένου, επικεντρώνει το ενδιαφέρον των ανθρώπων στα ηθικά αίτια των ασθενειών και βρίσκει θετική την προσπάθεια της ιατρικής στην καταπολέμηση των κληρονομικών ασθενειών. Οι ιατρικές μέθοδοι, όμως, δεν θα πρέπει να έχουν σκοπό την τελειοποίηση του ανθρώπου παρεμβαίνοντας στο θείο σχέδιο για τον άνθρωπο, αλλά, μόνο για ιατρικούς λόγους έπειτα από συγκατάθεση του ασθενούς. Το κείμενο υποστηρίζει ότι η θεραπεία γεννητικών κυττάρων ενδέχεται να είναι επικίνδυνη και να οδηγήσει σε

---

⁵⁶¹ ό.π.

⁵⁶² *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. XII.3

⁵⁶³ ό.π.

⁵⁶⁴ ό.π.

⁵⁶⁵ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ XII.5

προβλήματα⁵⁶⁶. Θεωρεί ότι η δημιουργία γενετικής ταυτότητας είναι χρήσιμη για την πρόβλεψη και έγκαιρη θεραπεία ασθενειών, όμως, μπορεί να υπάρξουν περιπτώσεις κατάχρησης των στοιχείων. Επιπλέον, σε περιπτώσεις ανιάτων ασθενειών μπορεί μία τέτοια γνωστοποίηση να προκαλέσει ψυχικό πόνο⁵⁶⁷. Η χρήση αυτών των μεθόδων θα πρέπει πάντα να γίνεται με σεβασμό της ελευθερίας του προσώπου. Στην περίπτωση του προγεννητικού ελέγχου, η Ρωσική Εκκλησία βλέπει θετικά την χρήση του για πρόωρη διάγνωση και θεραπεία τυχόν ασθενειών του εμβρύου καθώς και για την προετοιμασία της φροντίδας ενός άρρωστου παιδιού⁵⁶⁸. Εάν, όμως, αυτός εξυπηρετεί καθαρά την διακοπή της ζωής του εμβρύου, λόγω ασθένειας ή ανεπιθύμητου φύλου, συμφωνεί με το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, κρίνοντας απαράδεκτη αυτήν την πρακτική.

Το κείμενο του Κοινωνικού Ήθους αναφέρει πως η τεχνολογική ανάπτυξη στον τομέα της ιατρικής είναι ένα δώρο από τον Θεό, ωστόσο, οι μέθοδοι αυτών των τεχνολογιών θα πρέπει να υπόκεινται σε έλεγχο και κριτική βάσει ηθικών παραμέτρων ώστε να μην παραβιάζονται οι αρχές του Ευαγγελίου για το ανθρώπινο πρόσωπο⁵⁶⁹. Σε κάθε περίπτωση κάθε θεραπεία θα πρέπει να κρίνεται μεμονωμένα.

Το κείμενο της Ρωσικής Εκκλησίας είναι το μόνο το οποίο αναφέρεται στο ζήτημα της κλωνοποίησης. Η κλωνοποίηση του ανθρώπου βρίσκει αντίθετη την Εκκλησία διότι υποτιμάται το ανθρώπινο πρόσωπο, χάνεται η ελευθερία και η μοναδικότητά του καθιστώντας τον άνθρωπο αντίγραφο κάποιου άλλου⁵⁷⁰. Μία τέτοια μέθοδος διαστρεβλώνει τις φυσικές αρχές της τεκνογονίας, της συγγένειας, της πατρότητας και της μητρότητας και ενέχει κινδύνους να χαθούν ζωές κατά το πειραματικό στάδιο. Η Εκκλησία δεν αντιτίθεται στην κλωνοποίηση απομονωμένων ιστών και κυττάρων του ανθρώπου, διότι σε πολλές περιπτώσεις εξυπηρετεί στην αποτελεσματική θεραπεία των ασθενών χωρίς να χάνεται ο σεβασμός προς την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Η μεταμόσχευση οργάνων αποτελεί άλλο ένα ζήτημα βιοηθικής, το οποίο θέτει το ρωσικό κείμενο, υποστηρίζοντας ότι, σε καμία περίπτωση δεν πρέπει τα ανθρώπινα όργανα θεωρούνται προϊόντα αγοραπωλησίας⁵⁷¹. Μόνο ίδιος ο δωρητής μπορεί να προσφέρει τα όργανα του για να σώσει κάποιον συνάνθρωπό τους ως πράξη αγάπης. Θα πρέπει, όμως, να είναι πλήρως ενημερωμένος και να μην τίθεται, με

⁵⁶⁶ ό.π.

⁵⁶⁷ ό.π.

⁵⁶⁸ ό.π.

⁵⁶⁹ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §69

⁵⁷⁰ Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας, 2000, κεφ. XII.6

⁵⁷¹ Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας, 2000, κεφ. XII.7

αυτή την πράξη, η δική του ζωή σε κίνδυνο⁵⁷². Η Ρωσική Εκκλησία υποστηρίζει ότι δεν θα πρέπει ποτέ να μειώνεται η διάρκεια της ζωής ενός ανθρώπου για να επιμηκυνθεί αυτή κάποιου άλλου. Στις περιπτώσεις δωρεάς οργάνων μετά τον θάνατο του δότη, η αγάπη επεκτείνεται τόσο που νικά θάνατο. Η μεταμοσχεύσεις είναι αποδεκτές από την Ρωσική Εκκλησία όταν αφομοιώνονται τα όργανα και οι ιστοί από τον παραλήπτη και δεν οδηγούν στην απώλεια της ταυτότητας και της μοναδικότητάς του⁵⁷³. Πλήρως απαράδεκτες, βάσει του κειμένου, είναι η χρήση μεθόδων, οι οποίες λαμβάνουν όργανα από ανθρώπινα έμβρυα προκύπτοντα από αμβλώσεις, ως εγκληματικές και ανήθικες.

Το ρωμαιοκαθολικό κείμενο αναφέρει ότι, οι άνθρωποι αναγνωρίζουν την υποχρέωσή τους προς τον Θεό, τους ίδιους και την κοινωνία και ασκούν υπεύθυνα την πατρότητα και τη μητρότητα⁵⁷⁴. Στο πλαίσιο της υπεύθυνης τεκνοποίησης, είναι ηθικά απαράδεκτη η άμβλωση και η στέρωση. Επίσης, τα αντισυλληπτικά κάθε μορφής είναι αντίθετα στην ολοκληρωμένη αντίληψη του ανθρώπου και της σεξουαλικότητας του. Η αποχή στις περιόδους γυναικείας γονιμότητας, αποτελεί, μια φυσική μέθοδο η οποία ρυθμίζει τις γεννήσεις και είναι απολύτως δικαιολογημένη, διότι, χωρίζει τις διαπροσωπικές σχέσεις με αμοιβαίο σεβασμό μεταξύ των συζύγων και βελτιώνει την ανθρώπινη κοινωνική τάξη⁵⁷⁵. Είναι αναφαίρετο δικαίωμα των γονέων να επιλέγουν τη συχνότητα των γεννήσεων και τον αριθμό των τέκνων και είναι προσβολή κατά της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ή παρεμβάσεις των δημοσίων αρχών, οι οποίες σχετίζονται με καμπάνιες στέρωσης ή αντισύλληψης⁵⁷⁶. Η τεχνολογική εξέλιξη προσφέρει νέες τεχνικές γονιμοποίησης, χωρίς, ωστόσο, να είναι όλες αποδεκτές από την εκκλησία. Οι γονείς πρέπει να προσφέρουν στα παιδιά οικογενειακή σταθερότητα, η οποία προϋποθέτει την πατρική και τη μητρική μορφή οι οποίες αλληλοσυμπληρώνονται η εξωσωματική γονιμοποίηση, η παρένθετη μητρότητα, η δωρεά σπέρματος ή ωοκυττάρων, δεν είναι αποδεκτές τεχνικές, διότι είναι αποτέλεσμα τεχνικής και όχι ανθρώπινης πράξης μεταξύ των συζύγων. Αυτών των μορφών υποβοηθούμενη αναπαραγωγή, αντικαθιστά την πράξη των συζύγων συνδέοντας ξένα πρόσωπα ως προς τους συζύγους και δείχνει ασέβεια στην αξιοπρέπεια του ανθρώπου⁵⁷⁷. Το Διδακτικό Σώμα της Εκκλησίας είναι αντίθετο στην κλωνοποίηση, διότι, η αναπαραγωγή πραγματοποιείται α-γαμικά, α-σεξουαλικά, χωρίς προσωπική αγάπη, με ταυτόχρονη απόλυτη κυριαρχία του αναπαραγόμενου ατόμου από

⁵⁷² ό.π.

⁵⁷³ ό.π

⁵⁷⁴ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 232, σ. 196

⁵⁷⁵ ό.π. § 233, σ. 196

⁵⁷⁶ ό.π. § 234, σ. 197

⁵⁷⁷ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 235, σ. 199

αυτόν που το παρήγαγε. Επιπλέον, η αναπαραγωγή εμβρύων και στη συνέχεια η θανάτωσή τους με σκοπό την αφαίρεση κυττάρων για θεραπείες, είναι επίσης ανήθικο και ανεπίτρεπτο για την Εκκλησία⁵⁷⁸.

Άλλο ένα άλλο ζήτημα το οποίο τίθεται και από τα δύο ορθόδοξα κείμενα είναι αυτό της ευθανασίας, ενώ δεν αναφέρεται καθόλου στο ρωμαιοκαθολικό κείμενο. Για την Ορθόδοξη Εκκλησία η ευθανασία δεν αποτελεί αποδεκτή πρακτική ακόμα και σε περίπτωση καταπράυνσης αφόρητων πόνων διότι η ανθρώπινη ζωή είναι πάντοτε απαραβίαστη⁵⁷⁹. Το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου αναφέρει ότι ιατρικές θεραπείες οι οποίες παρατείνουν την ζωή με τεχνητό τρόπο πέραν του φυσιολογικού, θα πρέπει να αποφεύγονται.

Αντιστοίχως, το ρωσικό κείμενο αναφέρει ότι, η ιατρική έχει εξελιχθεί σε σημείο να μπορεί να κρατάει ζωή ανθρώπους των οποίων επιμέρους όργανα έχουν νεκρωθεί. Σύμφωνα με την Αγία γραφή η ζωή συνεχίζεται μόνο όταν οργανισμός λειτουργεί ως σύνολο⁵⁸⁰. Το κείμενο υποστηρίζει ότι ο τεχνητός τρόπος διατήρησης της ζωής, συχνά, επεκτείνει τα βάσανα στους ασθενείς, ενώ, ίσως, είναι προτιμότερο γ' αυτούς να λάβουν καταπραϋντικές θεραπείες και ποιμαντική μέριμνα ώστε να εξασφαλίσουν ένα ανθρώπινο τέλος. Οι ετοιμοθάνατοι ασθενείς δεν θα πρέπει να μένουν ανενημέρωτοι αλλά θα πρέπει να γνωρίζουν την κατάστασή τους για να προλάβουν να προετοιμαστούν και να μετανοήσουν⁵⁸¹. Αν τα βάσανα είναι αφόρητα, η Εκκλησία προσεύχεται για την ανάπαυση του ασθενούς και σε καμία περίπτωση δεν αποδέχεται την νομιμοποίηση της ευθανασίας ακόμα και όταν το επιθυμεί ο ίδιος ο ασθενής. Τέτοιες περιπτώσεις θεωρούνται μορφές αυτοκτονίας και αποτελούν αμάρτημα και οι νεκροί δεν τυγχάνουν χριστιανικής ταφής⁵⁸².

Όσον αφορά στα ζητήματα βιοηθικής, το ρωσικό κείμενο καταλήγει λέγοντας ότι οι περιπτώσεις αλλαγής φύλου δεν είναι αποδεκτές από την Εκκλησία παρά μόνο αν οφείλονται σε παθολογία των γενετικών χαρακτηριστικών, και αυτό διότι η αλλαγή του ανθρώπινου προσώπου αποτελεί αμάρτημα⁵⁸³.

⁵⁷⁸ ό.π. § 236, σ. 200

⁵⁷⁹ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §31

⁵⁸⁰ Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας, 2000, κεφ. XII.8

⁵⁸¹ ό.π.

⁵⁸² ό.π.

⁵⁸³ Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας, 2000, κεφ. XII.9

5.12. Περιβάλλον

Το ρωσικό κείμενο αναφέρει ότι τις τελευταίες δεκαετίες τα οικολογικά προβλήματα έχουν ενταθεί διότι ο άνθρωπος εκμεταλλεύεται απερίσκεπτα το περιβάλλον, μέσω της εξέλιξης επιστήμης και της τεχνολογίας, μειώνοντας την βιολογική ποικιλία και εξαντλώντας ανεπανόρθωτα τον ορυκτό πλούτο⁵⁸⁴. Η υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος πραγματοποιείται σε ένα πλαίσιο μαζικής υπερκατανάλωσης από τον δυτικό κόσμο με μόνη επιδίωξη την αφθονία και την πολυτέλεια. Αύτη κατάσταση δημιουργεί προβλήματα και για τον ίδιο τον άνθρωπο καθώς εμποδίζει την δίκαιη κατανομή της πανανθρώπινης κληρονομιάς των φυσικών πόρων.

Σύμφωνα με το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ο κόσμος δημιουργήθηκε από τον Θεό και αποτελεί ένα ιερό μυστήριο βάσει των βουλών Του. Για τον λόγο αυτό η αλαζονεία του ανθρώπου και η εκμετάλλευση των φυσικών πόρων αποτελούν αμάρτημα απορρέον του εγωισμού και της απληστίας λόγω της αποξένωσής του από τον Θεό⁵⁸⁵. Η Εκκλησία θεωρεί ότι οι αμαρτίες δεν είναι μόνο προσωπικές ή κοινωνικές αλλά και οικολογικές. Η ρύπανση και εκμετάλλευση του φυσικού περιβάλλοντος αποτελεί ένα οντολογικό και θεολογικό ζήτημα⁵⁸⁶. Το κείμενο προτείνει ότι ανθρώπινο είδος πρέπει να αλλάξει συνήθειες και νοοτροπία με σκοπό να μειώσει την αρνητική του επίδραση στον πλανήτη μέσω της χρήσης εναλλακτικών πηγών ενέργειας ή άλλων μεθόδων. Επισημαίνει, επιπλέον, ότι η κλιματική αλλαγή και η έντονη περιβαλλοντική υποβάθμιση έχουν ως πρώτα θύματα τους φτωχούς, διότι μεγάλο βάρος πέφτει στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες της γης όπου συχνά οι κυβερνήσεις τους δεν εφαρμόζουν πολιτικές οι οποίες θα προστατέψουν τους αδύνατους ή δεν διαθέτουν τους πόρους για να το κάνουν⁵⁸⁷. Έγινε προσπάθεια από ψευδο-οικονομικές θεωρίες με ιδεολογικό περιεχόμενο, να δικαιολογήσουν την ανισότητα των ανθρώπων στην κοινωνία⁵⁸⁸. Αυτή η προσπάθεια για την Εκκλησία συνιστά χυδαία αθλιότητα ενώπιον του νόμου του Θεού.

Το κείμενο συνεχίζει λέγοντας ότι σήμερα έχουμε μία ταχύτατη τεχνολογική ανάπτυξη με θετικές, αλλά, και αρνητικές συνέπειες για τον άνθρωπο ο οποίος δεν είναι προετοιμασμένος

⁵⁸⁴ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. XIII.1

⁵⁸⁵ *Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, 2020, §75

⁵⁸⁶ ό.π.

⁵⁸⁷ *Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, 2020, §41

⁵⁸⁸ ό.π.

σε τέτοιον βαθμό ώστε να μπορεί να την ακολουθήσει⁵⁸⁹. Αναφέρει ότι, η ανθρώπινη παρουσία στον φυσικό κόσμο είναι ένα είδος κοσμικής ιεροσύνης η οποία βρίσκεται μεταξύ της ύλης και του πνεύματος. Το χρέος του ανθρώπου στον κόσμο είναι να προσπαθήσει να μεταμορφώσει με τέτοιον τρόπο την πτωτική του φύση ώστε να καταφέρει να εισέλθει στην Βασιλεία του Θεού⁵⁹⁰. Για τον λόγο αυτό την ευθύνη της Δημιουργίας και της ευημερίας της την έχει ο ίδιος ο άνθρωπος, ωστόσο, η εκπλήρωση αυτής της ευθύνης είναι ένα ζήτημα σε μία εποχή τεχνολογικών αλλαγών. Από το 1989, επί πατριάρχη Δημητρίου, έχει καθιερωθεί η 1η Σεπτεμβρίου ως ημέρα προσευχής για την προστασία της δημιουργίας του θεού, γεγονός το οποίο, στη συνέχεια, υιοθετήθηκε από το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών και πολλές άλλες Εκκλησίες⁵⁹¹.

Το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου βλέπει το περιβαλλοντικό ζήτημα και από την πλευρά της ευθύνης προς τον συνάνθρωπο. Η ανθρωπότητα αποτελείται από αλληλοεξαρτώμενα πλάσματα τα οποία βρίσκονται σε συνεχή κοινωνία μεταξύ τους και φέρουν ευθύνη για τον εαυτό τους αλλά και για όλους γύρω τους⁵⁹². Η διακονία του πλησίον συνδέεται με την διαφύλαξη του φυσικού περιβάλλοντος. Όπως αναφέρεται στο κείμενο και ήδη ειπώθηκε παραπάνω, μελέτες δείχνουν ότι οι συνέπειες της καταστροφής του περιβάλλοντος είναι εντονότερες στους φτωχούς ανθρώπους, συνεπώς, αποτελούν εκτός από οικολογικό και κοινωνικό ζήτημα⁵⁹³. Η Εκκλησία καλεί όλες τις κυβερνήσεις του κόσμου να προνοήσουν, υλοποιώντας πολιτικές για την προστασία του περιβάλλοντος αναπτύσσοντας προγράμματα και μελέτες με σκοπό την ανατροφή των αρνητικών επιπτώσεων της ανθρώπινης δραστηριότητας. Η Εκκλησία επιδιώκει, μέσω της κοινωνίας με τον Θεό, να ευαισθητοποιήσει τους ανθρώπους ώστε να φροντίζουν ολόκληρη την δημιουργία του θεού⁵⁹⁴.

Η ενότητα του κειμένου, η οποία αφορά το περιβάλλον, καταλήγει ότι, ο άνθρωπος αποτελεί μέρος της Δημιουργίας, συνεπώς, η ευημερία του δεν μπορεί να διαχωριστεί από αυτήν του φυσικού κόσμου. Η συμφιλίωση του ανθρώπου με τον Θεό προϋποθέτει και αυτήν με τη φύση και τα ζώα. Ο άνθρωπος είναι το μοναδικό ον στον κόσμο το οποίο έχει την εξουσία να

⁵⁸⁹ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §68

⁵⁹⁰ ό.π.

⁵⁹¹ ό.π.

⁵⁹² Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §76

⁵⁹³ ό.π.

⁵⁹⁴ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §73

φροντίζει τη φύση, αλλά, δυστυχώς, την καταστρέφει⁵⁹⁵. Είναι συνδεδεμένος με όλα τα στοιχεία του κτιστού κόσμου και πρέπει να τον υπηρετεί με θαυμασμό, χαρά, ευγνωμοσύνη και ελπίδα⁵⁹⁶.

Για το ρωσικό κείμενο η διατάραξη της σχέσης μεταξύ ανθρώπου και περιβάλλοντος ξεκίνησε με την πτώση από τον παράδεισο κατά την οποία χάθηκε η οργανική ενότητα του ανθρώπου με τη φύση. Κι αυτό το ορθόδοξο κείμενο αναγνωρίζει ότι ο άνθρωπος είναι υπεύθυνος ενώπιον του Θεού για την προστασία του περιβάλλοντος και πρέπει να εργάζεται γι' αυτό και να το προστατεύει⁵⁹⁷. Προτείνει την αναθεώρηση των σχέσεων του ανθρώπου με τη φύση και την ανάπτυξη οικολογικής ηθικής η οποία εναντιώνεται στον υπερκαταναλωτισμό και αυξάνει τις ηθικές ευθύνες της πρόκλησης ζημιών στο φυσικό περιβάλλον. Κάτι τέτοιο, υποστηρίζει, μπορεί να επιτευχθεί μέσω διεθνούς συνεργασίας των κρατών και των πολιτών για θέματα οικολογικής διαπαιδαγώγησης και άλλες παρόμοιες ενέργειες⁵⁹⁸. Η Ορθόδοξη Εκκλησία καλεί όλους τους ανθρώπους σε ενέργειες για την προστασία του κτιστού κόσμου βάσει ανθρωπιστικών και χριστιανικών αρχών όπως αυτή της ενότητας και της ακεραιότητας⁵⁹⁹. Ο άνθρωπος πρέπει να κατανοήσει ότι ο κόσμος δεν του ανήκει, αλλά, αλληλοσυνδέεται μαζί του για να υπηρετεί τον Κτίστη. Η εκμετάλλευση του φυσικού κόσμου αποτελεί αμάρτημα. Το κείμενο αναφέρει, επίσης, ότι στην ουσία ο άνθρωπος δεν έχει μόνο να αντιμετωπίσει μία οικολογική κρίση, αλλά, και μία πνευματική. Είναι πνευματικά αδύναμος ως προσωπικότητα και τυφλωμένος από την αμαρτία αδυνατεί να μεταμόρφωση τον κόσμο. Βιώνει μία πνευματική κρίση η οποία δεν του επιτρέπει να υπερβεί την οικολογική κρίση. Πρέπει πρώτα να μεταμορφώσει την ψυχή του και μετά να τροποποιήσει και το εξωτερικό περιβάλλον του προς το καλύτερο⁶⁰⁰.

Το ρωμαιοκαθολικό κείμενο διαπιστώνει ότι η ανθρώπινη ταυτότητα εμπεριέχει τον κόσμο σαν συστατικό της στοιχείο, ο Θεός έδωσε στον άνθρωπο τον Κήπο για να τον καλλιεργεί και να τον φροντίζει, υποχρέωση η οποία δεν αναιρέθηκε με την πτώση⁶⁰¹. Με τον ερχομό του Χριστού και τη νίκη της Ανάστασης εξαφανίζεται ο θάνατος και εγκαινιάζεται με αυτό τον τρόπο ένας νέος κόσμος του οποίου η ύπαρξη είναι υποταγμένη σε Αυτόν,

⁵⁹⁵ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §77

⁵⁹⁶ ό.π., §78

⁵⁹⁷ Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας, 2000, κεφ. XIII.2

⁵⁹⁸ ό.π. κεφ. XIII.3

⁵⁹⁹ ό.π. κεφ. XIII.4

⁶⁰⁰ ό.π. κεφ. XIII.5

⁶⁰¹ Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας, 2010, § 452, σ. 344

αποκαθιστώντας τις σχέσεις αρμονίας και τάξης οι οποίες είχαν διαταραχθεί από το αμάρτημα⁶⁰². Σε αυτό τον κόσμο κάθε χριστιανός καλείται στην υπηρεσία του Κυρίου να ζει μια νέα ζωή οδηγούμενος από την αγάπη η οποία επαναφέρει τον άνθρωπο και τον κόσμο στο σχέδιο του θεού⁶⁰³.

Το Διδακτικό Σώμα της Εκκλησίας και το βιβλικό μήνυμα μας βοηθά να εκτιμήσουμε τα διάφορα προβλήματα μεταξύ ανθρώπου και περιβάλλοντος. Αιτία των σημαντικότερων περιβαλλοντικών προβλημάτων είναι η απεριόριστη κυριαρχία του ανθρώπου η οποία ασκείται στη φύση χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η ηθική τάξη, με αποτέλεσμα να διαταράσσεται η ισορροπία και να κινδυνεύει ο ίδιος ο οίκος του ανθρώπου⁶⁰⁴. Έχει δημιουργηθεί μια λανθασμένη εντύπωση ότι οι πόροι είναι απεριόριστοι, δίνοντας έτσι μεγαλύτερη βαρύτητας το «έχω» και όχι στο «είμαι» με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν μορφές ανθρώπινης αλλοτρίωσης ως απόρροια της έλλειψης σεβασμού της ανθρώπινης υπερβατικής διάστασης⁶⁰⁵. Από την άλλη πλευρά, σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να θεοποιούμε τη γη και τη φύση, τοποθετώντας τες πάνω από τον άνθρωπο, διότι, μια τέτοια αντίληψη εξισώνει τον άνθρωπο με τα υπόλοιπα έμβια πλάσματα και εξαλείφει την ανώτερη ευθύνη του έναντι όλων⁶⁰⁶. Όταν χάνεται η έννοια της δημιουργίας και αποδίδεται στον άνθρωπο και στη φύση μια αυτόνομη ύπαρξη, τότε, διαρρηγνύεται ο δεσμός του θεού με τον κόσμο⁶⁰⁷. Για όλους τους παραπάνω λόγους το Διδακτικό Σώμα της Εκκλησίας τονίζει την αδιαπραγμάτευτη ευθύνη του ανθρώπου για τη διατήρηση ενός υγιούς και ακέραιου περιβάλλοντος για όλους, λαμβάνοντας υπόψη την ηθική διάσταση σε κάθε δράση των επιστημονικών του δυνατοτήτων.

Το ρωμαιοκαθολικό κείμενο συνεχίζει λέγοντας ότι το περιβάλλον αποτελεί ένα συλλογικό αγαθό το οποίο προορίζεται για όλους, για αυτό ολόκληρη η ανθρωπότητα έχει υποχρέωση να το σέβεται. Όλα τα πλάσματα τα οποία ζουν στη φύση είναι αλληλεξαρτώμενα και συνδέονται με οικοσυστήματα γι' αυτό η αξία της βιοποικιλότητας πρέπει να αντιμετωπίζεται με φροντίδα και σεβασμό. Οικοσυστήματα όπως τα δάση του Αμαζονίου συνεισφέρουν στη φυσική ισορροπία η οποία είναι απαραίτητη για τη ζωή⁶⁰⁸. Η καταστροφή

⁶⁰² ό.π. § 454, σ. 345

⁶⁰³ ό.π. § 455, σ. 345

⁶⁰⁴ ό.π. § 461, σ. 350

⁶⁰⁵ ό.π. § 462, σ. 350

⁶⁰⁶ ό.π. § 463, σ. 351

⁶⁰⁷ ό.π. § 464, σ. 352

⁶⁰⁸ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 466, σ. 354

τους οδηγεί σε ερημοποίηση απειλώντας τη ζωή των ιθαγενών λαών αλλά και την ποιότητα ζωής των μελλοντικών γενεών. Η σχέση των ιθαγενών με τη φύση αποτελεί μια έκφραση της ταυτότητάς τους και συνδέεται με την ίδια τους την ύπαρξη για αυτό τα δικαιώματά τους οφείλουν να προστατεύονται καταλλήλως⁶⁰⁹. Παρότρυνση γίνεται στους θεσμικούς οργανισμούς με σκοπό την προστασία της δασικής κληρονομιάς εφαρμόζοντας προγράμματα αναδάσωσης. Δεν θα πρέπει ποτέ να αδιαφορούμε για τις νεότερες γενεές, οι οποίες θα εμπλουτίσουν την ανθρώπινη οικογένεια και στις οποίες έχουμε την ευθύνη να παραδώσουμε στο ακέραιο τη φυσική κληρονομιά. Την ευθύνη αυτή, εκτός από τα κράτη, έχει και η διεθνής κοινότητα, η οποία, πρέπει να αυστηροποιήσει το νομικό πλαίσιο ώστε να προστατεύεται το δικαίωμα σε ένα υγιές και ασφαλές περιβάλλον και, ταυτοχρόνως, να διαμορφώσει ένα ισχυρότερο αίσθημα ευθύνης και να αλλάξει τη νοοτροπία στους πολίτες⁶¹⁰. Κατά την εφαρμογή της τεχνολογικής προόδου και όταν δεν είναι διαθέσιμα όλα τα επιστημονικά στοιχεία ακόμα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η αρχή της προφύλαξης και της πρόληψης ώστε να ζυγίζονται οι κίνδυνοι με τα πιθανά οφέλη⁶¹¹. Η οικονομική ανάπτυξη πρέπει να σέβεται τους ρυθμούς της φύσης, δεδομένου ότι οι περισσότεροι φυσικοί πόροι είναι μη ανανεώσιμοι και περιορισμένοι, και να δείχνει τον απαραίτητο σεβασμό στο φυσικό περιβάλλον. Στο πλαίσιο της κλιματικής αλλαγής θα πρέπει να αξιώνεται μεγαλύτερη ευθύνη από τους καταναλωτές και τις βιομηχανίες με σκοπό την προστασία του κλίματος ως οικουμενικό αγαθό. Το περιβάλλον θα πρέπει να υπερέχει της μεγιστοποίησης των κερδών μιας οικονομίας και ειδικότερα οι αναπτυσσόμενες χώρες οφείλουν να επανεξετάσουν τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούν τα φυσικά αγαθά. Τα ενεργειακά αγαθά με βάση την αρχή της αλληλεγγύης και της ισότητας πρέπει να τίθενται στην υπηρεσία ολόκληρης της ανθρωπότητας και, δεδομένου του μη ανανεώσιμου χαρακτήρα τους, πρέπει η επιστημονική κοινότητα να αναπτύξει νέες πηγές εναλλακτικής ενέργειας⁶¹².

Αν εφαρμοστεί η αρχή του οικουμενικού προορισμού των αγαθών, ίσως λυθούν πολλά προβλήματα τα οποία σχετίζονται με την περιβαλλοντική κρίση και τη φτώχεια. Οι πιο φτωχοί αυτού του κόσμου είναι οι περισσότερο ευάλωτοι στην περιβαλλοντική κρίση, διότι ακόμα δεν διαθέτουν τα μέσα να προστατευτούν από τις τραγικές, σε πολλές περιπτώσεις, συνέπειές της. Πρέπει για τον λόγο αυτό η διεθνής κοινότητα να προσφέρει την αρωγή της

---

⁶⁰⁹ ό.π. § 471, σ. 358

⁶¹⁰ ό.π. § 467-468, σ. 354

⁶¹¹ ό.π. § 469, σ. 355

⁶¹² ό.π. § 470, σ. 356

και την αλληλεγγύη της προς αυτούς τους ανθρώπους⁶¹³. Αναφορά γίνεται στις δημογραφικές μεταβολές, ένα πρόβλημα το οποίο επηρεάζει την ανάπτυξη γι' αυτό η πολιτεία πρέπει να ασκήσει μια δημογραφική πολιτική σε συμβατότητα με μια αλληλέγγυα και ολοκληρωμένη ανάπτυξη η οποία θα συμπεριλαμβάνει όλο τον κόσμο για να είναι πλήρης⁶¹⁴. Επίσης, η πρόσβαση στο πόσιμο νερό είναι ένα δικαίωμα αναφαίρετο και οικουμενικό και δεν θα πρέπει το νερό να αντιμετωπίζεται ως εμπόρευμα αλλά να χρησιμοποιείται βάσει της αλληλεγγύης και της λογικής⁶¹⁵.

Σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος, το Κείμενο της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας καταλήγει ότι ο άνθρωπος θα πρέπει να υιοθετήσει έναν νέο τρόπο ζωής, βασισμένο σε μια νοοτροπία η οποία θα χαρακτηρίζεται από αυτοπειθαρχία, εγκράτεια και νηφαλιότητα εξαλείφοντας καταναλωτικές συνήθειες, δρώντας πάντα με σεβασμό στην τάξη της Δημιουργίας. Τα περιβαλλοντικά προβλήματα είναι αφορμή για μια πραγματική οικουμενική αλληλεγγύη⁶¹⁶.

5.13. Επιστήμες και Τεχνολογία

Οι νέες τεχνολογίες εξελίσσονται πολύ γρήγορα και πέραν του τομέα της ιατρικής ο οποίος αναφέρθηκε προηγουμένως, όπως, για παράδειγμα, σε αυτόν της επικοινωνίας και της συλλογής δεδομένων. Αυτή η εξέλιξη, θεωρεί το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, έχει ευεργετικό αντίκτυπο σε πολλές περιπτώσεις, όμως, δίνει την ευκαιρία για κακόβουλη χρήση αυτών των τεχνολογιών, όπως είναι η προπαγάνδα, η διαφθορά των δημοσίων διαλόγων, η εξαπάτηση, η παραπληροφόρηση μέσω διαδικτύου καθώς και η παραπλάνηση⁶¹⁷. Σε αντίθεση με την άμεση, η σύγχρονη στιγμιαία, έμμεση επικοινωνία, ως ασώματη και απρόσωπη, μπορεί να περιέχει βεβαιότητα⁶¹⁸. Η αλόγιστη χρήση του διαδικτύου μπορεί να οδηγήσει σε εθισμό, προσκόλληση στην βία ή την πορνογραφία. Η Εκκλησία πρέπει να επαγρυπνεί και να καταπολεμά τις αρνητικές συνέπειες των νέων τεχνολογιών και να ενημερώνεται για τις εξελίξεις σε τομείς όπως η τεχνητή νοημοσύνη και οι τεχνικές γονιδιακής επεξεργασίας ώστε να μπορεί να προσφέρει ηθικά αποδέκτες λύσεις.

⁶¹³ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 482, σ. 363

⁶¹⁴ *ό.π.* § 483, σ. 364

⁶¹⁵ *ό.π.* § 484, σ. 364

⁶¹⁶ *ό.π.* § 486, σ. 365

⁶¹⁷ *Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, 2020, §70

⁶¹⁸ *ό.π.*

Το κείμενο συνεχίζει λέγοντας πως η Εκκλησία, ως τόπος πνευματικής σταθερότητας, πρέπει να αγωνίζεται για την υπέρβαση του ανταγωνισμού μεταξύ πίστης και επιστήμης. Στην ιστορία του σύγχρονου δυτικού πολιτισμού, αναφέρει, εμφανίστηκαν φιντεϊστικές και φονταμενταλιστικές μορφές χριστιανισμού, οι οποίες αρνούνταν τις επιστήμες, δέχονταν μόνο τις υλικές δυνάμεις και θεωρούσαν ψευδαίσθηση οτιδήποτε πνευματικό και δεν διέθεταν επιστημονικό και φιλοσοφικό υπόβαθρο⁶¹⁹. Οι πιστοί, σύμφωνα με το κείμενο, θα πρέπει να επιδιώκουν την πρόοδο των επιστημών, ειδικά εκείνων οι οποίοι συμβάλλουν στην ευημερία του ανθρώπου διότι η επιστημονική γνώση μάς οδηγεί πιο βαθιά στο μυστήριο του Θεού. Συνεπώς, η Εκκλησία για τους σκοπούς τής ποιμαντικής διακονίας και αποστολής της, θα πρέπει να αξιοποιεί τα επιτεύγματα των επιστημών και με τη βοήθεια αυτών να κατανοεί την ανθρώπινη συμπεριφορά χωρίς, ωστόσο, να δικαιολογεί την αμαρτία ή την ανάγκη για συγχώρηση⁶²⁰. Ειδικότερα, το κείμενο προτείνει, οι ποιμένες οι οποίοι έχουν αφιερωθεί στην φροντίδα των ψυχών, θα πρέπει να είναι ανοιχτή στις μελέτες των ερευνητών οι οποίες σχετίζονται με τον ανθρώπινο νου και το σώμα, διότι έτσι θα κατανοήσουν τους τρόπους πειθούς και θεραπείας των ανθρώπων⁶²¹.

Το ρωσικό κείμενο μας λέει ότι από την στιγμή την οποία θεωρήθηκε κριτήριο επιστημονικής μεθόδου η αποσύνδεση από τις ηθικές και θρησκευτικές αξίες, οι καρποί αυτού του ασυντόνιστου βίου παρήγαγαν διάφορες καταστροφές με πρώτο το γήινο και κτιστό περιβάλλον⁶²². Τον 18^ο αιώνα η επιστήμη αντιτάχθηκε στην θρησκεία, ωστόσο, αρκετοί σημαντικοί επιστήμονες ήταν και είναι θρήσκοι. Το κείμενο αναφέρει πως αυτό συμβαίνει διότι η θρησκεία δεν αντιτίθεται στην επιστήμη και ότι κάθε χριστιανός έχει να λάβει πολλά θετικά από τις επιστήμες⁶²³. Σήμερα, όπως και το άλλο ορθόδοξο κείμενο αναφέρει, αρκετές από αυτές τις επιστήμες είναι δίκικο μαχαίρι, διότι, ενώ εξυπηρετούν το κοινό καλό μπορούν, ταυτόχρονα, και να βλάψουν τον άνθρωπο. Για τον λόγο αυτό, οι επιστήμονες θα πρέπει να έχουν ηθικές αρχές για να χρησιμοποιούν τις επιστήμες προς όφελος του ανθρώπου⁶²⁴. Η Ρωσική Εκκλησία καλωσορίζει τον διάλογο με τις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες, δεν ανέχεται, όμως, να περιοριστεί η ανάλυση του βάθους του ανθρώπινου προσώπου σε μία γνώση, η οποία θεωρείται ότι αποτελεί μία

⁶¹⁹ Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, §71

⁶²⁰ ό.π., §72

⁶²¹ ό.π.

⁶²² Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας, 2000, κεφ. XIV.1

⁶²³ ό.π.

⁶²⁴ ό.π.

ιδεολογία η οποία παραγνωρίζει την σημασία της ηθικής και θρησκευτικής διάστασης⁶²⁵. Αυτού του είδους η ιδεολογικοποίηση των κοινωνικών επιστημών την γνώρισε πικρά ο 20^{ος} αιώνας και εγέυθη τους καταστροφικούς καρπούς της (ναζισμός, σταλινισμός). Επίσης, σύμφωνα με το κείμενο, η Εκκλησία δεν ανέχεται την χρήση όλων αυτών των επιστημών για τον έλεγχο της ελευθερίας της συνειδήσεως του ανθρώπινου προσώπου.

Η Ρωσική Εκκλησία στον τομέα των επιστημών και της τεχνολογίας προσθέτει και αυτόν του πολιτισμού και της παιδείας. Θεωρεί πως ο πολιτισμός έχει μία θεϊκή αρχική καταγωγή, χρησιμοποιώντας την φράση του Αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου «όπως στην επιδέξια μουσική αρμονία η κάθε χορδή παράγει έναν διαφορετικό ήχο, μία έναν ψηλό και άλλη έναν χαμηλό, έτσι κι εδώ ο Ζωγράφος και ο Δημιουργός Λόγος, παρόλο που τοποθέτησε τους διάφορους εφευρέτες των διαφόρων έργων και τεχνών, αλλά όλα τα διέθεσε σε όσους επιθυμούν ώστε να μας συνδέσει με τους δεσμούς επικοινωνίας και φιλανθρωπίας και να καταστήσει την ζωή πιο πολιτισμένη»⁶²⁶. Εκκλησιοποιεί, κατ' αυτόν τον τρόπο, όλες τις πτυχές οι οποίες απαρτίζουν τον πολιτισμό και τους δίνει το υψηλότερο νόημα. Αναγνωρίζει την σημασία της λογοτεχνίας και των υπολοίπων τεχνών, κατά την περίοδο της αθεΐας διά των οποίων ο λαός διατηρούσε την επαφή του με την πίστη (λ.χ. δεν μπορούσε να εκκλησιαστεί, αλλά διάβαζε Ντοστογιέφσκι). Τέλος, η Ρωσική Εκκλησία καλεί όλες τις τέχνες να μεταμορφωθούν εν Χριστώ ώστε να μπορέσουν να διακρίνουν τι συνιστά πραγματικά πνευματική έμπνευση και τι δημιουργική έκσταση⁶²⁷. Σύμφωνα με το κείμενο, η Εκκλησία σε σχέση με τον πολιτισμό δεν βρίσκεται μόνο σε μία κατάσταση διαλόγου, αλλά, κάνει και ηθική αξιολόγηση των έργων του πολιτισμού χωρίς, ωστόσο, να θεωρεί πως η δική της αξιολόγηση είναι η μόνη επιτρεπτή. Η ενασχόληση με τον πολιτισμό, πάντως, συνιστά μία σχετική αξία και πρέπει να απορροφά το σύνολο των ενδιαφερόντων του χριστιανού⁶²⁸.

Όσον αφορά στην πτυχή της παιδείας, η Ρωσική Εκκλησία στο κείμενό της δεν υιοθετεί την στάση μερικών ακραίων χριστιανών, η οποία θεωρεί άχρηστη και επικίνδυνη την εκπαίδευση στις κοσμικές επιστήμες, αλλά, ούτε τις απολυτοποιεί⁶²⁹. Θα επιθυμούσε όλο το εκπαιδευτικό σύστημα να είναι βασισμένο σε χριστιανικές αρχές, αλλά, ακόμα και όταν αυτό δεν συμβαίνει, διαλέγεται με το κοσμικό σύστημα εκπαίδευσης προσπαθώντας, κυρίως, να

⁶²⁵ ό.π.

⁶²⁶ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. XIV.2

⁶²⁷ ό.π.

⁶²⁸ ό.π.

⁶²⁹ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. XIV.3

αποφευχθεί η χρήση των δομών του, ως όργανο υλιστικής εκπαίδευσης, όπως έγινε στο παρελθόν. Ενδιαφέρεται, ιδιαιτέρως, για την κατοχύρωση του διεθνούς δικαιώματος των γονέων να έχουν τον πρώτο λόγο στην θρησκευτική εκπαίδευση των παιδιών τους και εντός του σχολείου⁶³⁰.

Η Κοινωνική Διδασκαλία της Εκκλησίας, για να εξυπηρετήσει καλύτερα αυτόν τον σκοπό της, έρχεται σε διάλογο με διάφορες επιστήμες οι οποίες ασχολούνται με τον άνθρωπο⁶³¹. Η φιλοσοφία είναι μια επιστήμη η οποία είναι απαραίτητη για την κατανόηση των αρχών της κοινωνικής διδασκαλίας, καθώς, επίσης, οι ανθρωπιστικές και οι κοινωνικές επιστήμες συνεισφέρουν στην εμπέδωση της γνώσης εφόσον συμβάλλουν στην κατανόηση του ανθρώπου⁶³². Ανοιγόμενη προς τις επιστήμες, τροφοδοτείται με ρεαλισμό, ουσία και αρμοδιότητες με αποτέλεσμα να έρχεται πιο κοντά στον άνθρωπο και να γίνεται πιο αποτελεσματική⁶³³.

Η ρωμαιοκαθολική Εκκλησία υποστηρίζει ότι νέες επιστημονικές και τεχνικές γνώσεις, θα πρέπει να υπηρετούν τις ανάγκες του ανθρώπου με σκοπό την αύξηση της κοινής περιουσίας της ανθρωπότητας ώστε κάθε λαός να μη μένει στο περιθώριο των εξελίξεων⁶³⁴. Θεωρεί, επίσης, ότι πρέπει να είμαστε ευγνώμονες για τις δυνατότητες τις οποίες προσφέρουν η τεχνολογία και η επιστήμη στον άνθρωπο ως θείο δώρο γι' αυτό και υποστηρίζει κάθε πρόοδο⁶³⁵. Το ίδιο συμβαίνει και για τις εφαρμογές αυτής της προόδου στη γεωργία και το φυσικό περιβάλλον ακόμα στη γενετική, τη μοριακή βιολογία αλλά και σε βιομηχανικό επίπεδο, διότι, μέσω αυτής μπορούν να λυθούν σοβαρά προβλήματα όπως είναι η πείνα οι ασθένειες. Τονίζει, ωστόσο, ότι θα πρέπει πάντα να γίνεται ορθή εφαρμογή της τεχνολογικής προόδου διότι εκτός από χρήσιμη για τον άνθρωπο μπορεί να αποβεί και καταστροφική⁶³⁶. Για τον λόγο αυτό οι τεχνικές ικανότητες του ανθρώπου οφείλουν να τίθενται με σφροσύνη στην υπηρεσία της ανθρωπότητας και πάντα με σεβασμό στην αξιοπρέπεια και στις ηθικές αξίες του ανθρώπου. Μια αλόγιστη και χωρίς διακρίσεις ανάπτυξη νέων μορφών ζωής μέσω γενετικών χειρισμών μπορεί να διαταράξει τη φύση καθώς είναι αποδεδειγμένο ότι κάποιες εφαρμογές των ανθρώπινων ανακαλύψεων προκαλούν μακροπρόθεσμες βλάβες στα

⁶³⁰ ό.π.

⁶³¹ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 76, σ. 80

⁶³² ό.π. § 77-78, σ. 81

⁶³³ ό.π. § 78, σ. 82

⁶³⁴ ό.π. § 252, σ. 211

⁶³⁵ ό.π. § 456, σ. 347

⁶³⁶ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 458, σ. 347

οικοσυστήματα διακινδυνεύοντας την ευημερία των επόμενων γενεών⁶³⁷. Σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει ο άνθρωπος να υποτάσσει και να διαθέτει αυθαίρετα τη γη στη δική του θέληση με σκοπό διαφορετικό από αυτό του σχεδίου του θεού, διότι, λειτουργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο δεν καθίσταται συνεργάτης, αλλά, αντικαταστάτης του θεού ακόμα εξεγείροντας την καταπιεσμένη φύση. Η ουσία της δημιουργίας είναι η συνεισφορά του ανθρώπου στην ανάπτυξη της φύσης και όχι η καταχρηστική επέμβαση. Μόνο έτσι ο άνθρωπος συμμετέχει στο θεϊκό σχέδιο για τη δημιουργία⁶³⁸.

Η χρήση της βιοτεχνολογίας είναι ένα ζήτημα το οποίο απασχολεί την Εκκλησία στους διάφορους τομείς στους οποίους εφαρμόζεται διότι οι συνέπειές της στην υγεία και στο περιβάλλον μπορεί να είναι αρνητικές⁶³⁹. Θεωρεί την χρήση της για επεμβάσεις τροποποιήσεων με σκοπό τη βελτίωση κάποιων οργανισμών σε κάποια ζωντανά πλάσματα αξιόπαινη, εφόσον υπάρχει το κριτήριο της αλληλεγγύης, της ισότητας και της ηθικής, διότι θα εξυπηρετήσει την εξάλειψη της φτώχειας για τις υπό ανάπτυξη σε κάποια μέρη του κόσμου. Επεμβάσεις, όμως, οι οποίες είναι καταστροφικές για τα πλάσματα είναι κατακριτέες. Οι νέες βιοτεχνολογίες, ωστόσο, πρέπει να μπορούν να φτάσουν και στις υποανάπτυκτες χώρες, να μπορεί, δηλαδή, να μεταφερθεί η τεχνογνωσία. Κάτι τέτοιο είναι εφικτό αν αυξηθούν οι επενδύσεις στις χώρες αυτές ακόμα πάντα σεβόμενες τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες του λαού⁶⁴⁰. Ο επιστήμονες οφείλουν να εργαστούν με τίμια και καθαρή συνείδηση ώστε να βρουν λύσεις σε σοβαρά προβλήματα υγείας και διατροφής⁶⁴¹. Το ίδιο ισχύει και για τους επιχειρηματίες στον τομέα των βιοτεχνολογικών προϊόντων οι οποίοι θα πρέπει να προσανατολίζονται, πρωτίστως, στο κοινό καλό και έπειτα στο νόμιμο κέρδος, είναι οι επαγγελματίες οι οποίοι μπορούν να κατευθύνουν τις εξελίξεις στον τομέα τους και να βοηθήσουν σε πολύ σημαντικά ζητήματα τα οποία απασχολούν την ανθρωπότητα όπως η φτώχεια σε υπανάπτυκτες χώρες, την προστασία του περιβάλλοντος και τις ασθένειες⁶⁴². Η πολιτική κοινότητα όσον αφορά θέματα βιοτεχνολογίας, οφείλει να λαμβάνει αποφάσεις με βάση το κοινό καλό και όχι τα συμφέροντα⁶⁴³.

⁶³⁷ ό.π. § 459, σ. 348

⁶³⁸ ό.π. § 460, σ. 349

⁶³⁹ ό.π. § 472, σ. 358

⁶⁴⁰ ό.π. § 475, σ. 360

⁶⁴¹ ό.π. § 477, σ. 361

⁶⁴² *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 478, σ. 361

⁶⁴³ ό.π. § 479, σ. 362

5.14. Εκκλησία και ΜΜΕ

Στο κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου δεν γίνεται ιδιαίτερη μνεία στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, παρά μόνο στο πλαίσιο εξέλιξης των τεχνολογιών όπου μέσω του διαδικτύου, της τηλεοράσεως ή άλλων μέσων οι χρήστες/δέκτες μπορεί να εξαπατηθούν, να παραπληροποιηθούν ή να εθιστούν. Το ρωσικό κείμενο, σχετικά με τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, αναφέρει ότι η Εκκλησία αναγνωρίζει και σέβεται το έργο των δημοσιογράφων το οποίο δεν θα πρέπει να περιορίζεται μόνο στην ενημέρωση του αναγνώστη, αλλά ακόμα και στην φροντίδα της ηθικής κατάστασης του προσώπου της κοινωνίας⁶⁴⁴. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, λέει το κείμενο, δεν θα πρέπει να εμπορεύονται τα ανθρώπινα ένστικτα ούτε να ασκούν προπαγάνδα μίσους, βίας, θρησκευτικών, εθνικών και κοινωνικών διαφορών διότι επηρεάζουν τους αποδέκτες και ειδικά τους νέους. Στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής, ειρηνευτικής και διαφωτιστικής της αποστολής, η Εκκλησία συνεργάζεται με τα κοσμικά μέσα μαζικής ενημέρωσης και σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να γνωρίζει την θέση και τον ηθικό προσανατολισμό του εκάστοτε μέσου. Το κείμενο τονίζει ότι οι πιστοί οι οποίοι εργάζονται στα μέσα μαζικής ενημέρωσης θα πρέπει να δρουν ως κήρυκες ακολουθώντας τις χριστιανικές ηθικές αρχές⁶⁴⁵. Αν δημοσιεύεται υλικό επιβλαβές για την Ορθόδοξη Εκκλησία, θα πρέπει να ασκηθούν κανονικές κυρώσεις. Η εκκλησία, αναφέρει το κείμενο, διαθέτει και δικά της ΜΜΕ τα οποία συνεργάζονται με τα κοσμικά. Αυτή η συνεργασία προϋποθέτει αμοιβαία ευθύνη και το υλικό το οποίο παρουσιάζεται πρέπει να είναι αξιόπιστο και να ανταποκρίνεται στις επίσημες θέσεις Εκκλησίας. Στο πλαίσιο αυτής συνεργασίας ενδέχεται να προκύψουν προβλήματα και συγκρούσεις λόγω διαστρεβλωμένων πληροφοριών, παραπληροφόρησης, συκοφάντησης της εκκλησίας ή ακόμα και βλασφημίας. Σε αυτές τις περιπτώσεις ενδείκνυται ο διάλογος για την επίλυση των προβλημάτων με σκοπό την συνέχιση υπό άλλους όρους ή την διακοπή της συνεργασίας. Μπορεί, επίσης, η Εκκλησία να ζητήσει από τους πιστούς να μποϊκοτάρουν το συγκεκριμένο μέσο ή, ακόμα, και να καταφύγει στην δικαιοσύνη ζητώντας εφαρμογή κυρώσεων⁶⁴⁶.

Η ρωμαιοκαθολική Εκκλησία πιστεύει ότι η πληροφόρηση αποτελεί όργανο της δημοκρατικής συμμετοχής γι' αυτό θα πρέπει να υπάρχει γνώση για τα γεγονότα και τα πολιτικά προβλήματα. Το δικαίωμα της αντικειμενικότητας στην πληροφόρηση, βρίσκει

⁶⁴⁴ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. XV.1

⁶⁴⁵ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. XV.2

⁶⁴⁶ *Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας*, 2000, κεφ. XV.3

εμπόδια στις περιπτώσεις των τηλεοπτικών και εκδοτικών μέσων τα οποία έχουν στενούς δεσμούς με οικονομικές δυνάμεις και κυβερνητικές δραστηριότητες, με πολιτικό έλεγχο ή επιδίωξη κέρδους επιφέρουν δυσκολίες στην επικοινωνία⁶⁴⁷. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης πρέπει να λειτουργούν προς όφελος του κοινού καλού και της ανθρώπινης δραστηριότητας σε όλους τους τομείς της βασιζόμενα στην αλήθεια ακόμα τη δικαιοσύνη, την ελευθερία και την αλληλεγγύη, σεβόμενα, παράλληλα, τις πολιτιστικές διαφορές⁶⁴⁸. Οι ηθικές αξίες θα πρέπει να είναι σεβαστές και στα μέσα μαζικής ενημέρωσης τα οποία οφείλουν να έχουν στο επίκεντρο τον άνθρωπο του οποίου το καλό δεν μπορεί να υφίσταται ξεχωριστά⁶⁴⁹. Τέλος, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης έχουν σημαντικό καθήκον να ενημερώνουν αντικειμενικά και με προσοχή τον κόσμο ώστε να είναι σε θέση να διαμορφώσει σωστή άποψη για τα προϊόντα της βιοτεχνολογίας⁶⁵⁰.

6. Συγκρίσεις – Αξιολογήσεις & βασικές Κατευθύνσεις των Τριών Κειμένων

Η ανθρωπολογία του κειμένου του Οικουμενικού Πατριαρχείου αρχίζει τονίζοντας τον κοινωνικό και δοξολογικό, ως προς τον Θεό, χαρακτήρα της κατασκευής του ανθρώπου. Αυτή η κατασκευή δημιουργεί το ευχαριστιακό ήθος. Επιπλέον, το κείμενο συνάγει το διακονικό ήθος όχι μόνο ως προς τον Θεό, αλλά, και ως προς τους αδελφούς, γεγονός το οποίο συνιστά την εν πράξει μυσταγωγή της εφαρμογής της πρώτης εντολής του δεκαλόγου. Η αγάπη του Θεού δεν είναι αφηρημένη αγάπη, αλλά, προσωποποιείται σε καθέναν από εμάς ξεχωριστά μέχρι του σημείου και οι τρίχες της κεφαλής μας να είναι αριθμημένες. Αυτή η αγάπη βιώνεται και κοινωνικά, άρα, παράγεται και κοινωνικό ήθος εν τη Εκκλησία με στόχο την ομοίωση με την θεία αγαθότητα.

Σύμφωνα με το κείμενο, έχοντας υπόψη ότι ο κόσμος στον οποίο ζούμε είναι μεταπτωτικός, πρέπει να προσέξουμε να μην δεχόμαστε αυτήν την κατάσταση ως δεσμευτική για τον χριστιανό, αλλά, να δουλεύουμε για την βασιλεία του Θεού, έστω και μερικώς εκπληρούμενη, διότι ο Θεός ξέρει να βραβεύει και αυτήν την μερικότητα στον κατάλληλο χρόνο. Αυτός ο μεταμορφωτικός του κόσμου αγώνας είναι ατομικός και συλλογικός, είναι

⁶⁴⁷ *Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας*, 2010, § 414, σ. 315

⁶⁴⁸ ό.π. § 415, σ. 316

⁶⁴⁹ ό.π. § 416, σ. 316

⁶⁵⁰ ό.π. § 480, σ. 362

πλήρης ευφροσύνης και φτάνει μέχρις αυτοθυσίας, παίρνει δε, τη δύναμή του από τη Θεία Ευχαριστία. Το Ευαγγέλιο παρήγαγε ένα ήθος συνθέσεως τρυφερότητας προς τους απερριμμένους αυτού του κόσμου, αλλά, και αγανάκτησης προς αυτούς οι οποίοι προξενούν αυτήν την απόρριψη. Δημιουργεί μία εναλλακτική κοινωνία μέσα σε έναν άλλο, διαφορετικό κόσμο και τα κριτήρια του Ευαγγελίου του Χριστού, όπως εβιώθηκαν στην πρώτη Αποστολική Εκκλησία, εξακολουθούν να κρίνουν, ακόμη και σήμερα, τις ηγεσίες αυτού του κόσμου.

Το προοίμιο του κειμένου του Οικουμενικού Πατριαρχείου καταλήγει σε μία αναφορά στον φυσικό νόμο του οποίου οι συντάκτες του κειμένου θεωρούν ότι καλύπτει τον ευαγγελικό νόμο, ενώ, θα ήταν, ίσως, ακριβέστερο να μιλήσουμε όπως ο Άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής, διακρίνοντας τον νόμο της συνειδήσεως, τον ιουδαϊκό νόμο και τον νόμο της χάριτος. Η προφητική αποστολή, την οποία επικαλείται το κείμενο, θα πρέπει να είναι αναβαθμιστική και όχι καθηλωτική στο γενικό συνειδησιακό επίπεδο σαν να μην υπήρχε σάρκωση του Λόγου.

Ο πατήρ Ιωάννης Χρυσανγής, Αρχιδιάκονος του Οικουμενικού Θρόνου, σχολίασε ότι η Εκκλησία με το κείμενο «Για να ζήσει ο κόσμος» αναθεώρησε τον ρόλο και την ευθύνη της απέναντι στη σύγχρονη κοινωνία, δεδομένου ότι ο πνευματικός ηγέτης έχει καθήκον να αφυπνίζει από την αδιαφορία και την ασυνειδησία τους πολίτες⁶⁵¹. Μέχρι πρότινος, αναφέρει, η Εκκλησία δεν διέθετε ένα αρθρωμένο ορθόδοξο κοινωνικό ήθος, το οποίο θα αναδείκνυε τον ρόλο της Εκκλησίας στον δημόσιο χώρο και θα καθοδηγούσε τους κληρικούς και τους πιστούς⁶⁵². Για τον λόγο αυτό χαρακτηρίζει το κείμενο ως πρωτοποριακό, διότι, πιστεύει ότι η Ανατολική Εκκλησία, κατά το παρελθόν, αντιμετώπιζε με αβεβαιότητα τη θέση της στον σύγχρονο κόσμο, ασχολούμενη περισσότερο με την επουράνια βασιλεία και λιγότερο με τα επίγεια προβλήματα, έχοντας αφήσει στην αρμοδιότητα του κράτους τα κοσμικά και πρόσκαιρα ζητήματα των πολιτών καθώς και την πρόνοια και την κοινωνική δικαιοσύνη, αγνοώντας τις κοινωνικές αρχές του Ευαγγελίου⁶⁵³. Επιπλέον, τονίζει ότι, η Εκκλησία δεν είχε διατυπώσει σαφώς το κοινωνικό της ήθος κατά τη διάρκεια των αιώνων και διατηρούσε, ταυτοχρόνως, περιφρονητική στάση απέναντι σε οτιδήποτε σχετιζόταν με τον δυτικό χριστιανισμό. Όμως, αυτή η πρακτική, αναφέρει ο πατήρ Χρυσανγής, είναι

⁶⁵¹ Χρυσανγής, Ι, «4η e-Διάλεξη Στρογγυλή τράπεζα με θέμα: Υπέρ της του κόσμου ζωής, Η κοινωνική διδασκαλία της Εκκλησίας». Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών Βόλου, 2021.

⁶⁵² ό.π.

⁶⁵³ ό.π.

αντίθετη με εκείνη τής αρχαίας βυζαντινής Εκκλησίας, η οποία, μέσω της Πατερικής Διδασκαλίας, διέθετε τολμηρό λόγο για θέματα κοινωνικής δικαιοσύνης, αναδεικνύοντας τον κοινωνικό πυρήνα του Ευαγγελίου⁶⁵⁴. Αναφερόμενος στο κείμενο του Ρωσικού Πατριαρχείου, λέει ότι διαφέρει αρκετά από αυτό του Οικουμενικού Πατριαρχείου, διότι, το πρώτο, επιχείρησε, μετά την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού, να καθορίσει τον ρόλο της Εκκλησίας στην κοινωνία, κρατώντας αμυντική στάση σε έναν ανταγωνιστικό κόσμο τον οποίο θεωρούσε απειλή. Σήμερα, όμως, υποστηρίζει, ότι τα πράγματα είναι διαφορετικά, ότι οι σχέσεις των Αυτοκέφαλων Εκκλησιών είναι στενότερες και ότι υπάρχει μία δυτική οικουμενικότητα της οποίας απόρροια ήταν και η Αγία και Μεγάλη Πανορθόδοξος Σύνοδος του Κολυμπαρίου⁶⁵⁵.

Ο πατήρ Χρυσσαυγής, εκλαμβάνει το κείμενο ως ένα πρώτο βήμα για τον προβληματισμό του κοινωνικού ήθους της Εκκλησίας αποτελώντας, παράλληλα, μία πρώτη εκτίμηση της κοινωνικής διδασκαλίας για τη θέση της Εκκλησίας στον σύγχρονο κόσμο⁶⁵⁶. Το κείμενο προσεγγίζει ποιμαντικά διάφορα κρίσιμα ζητήματα και, όπως, χαρακτηριστικά αναφέρει «παρουσιάζει και προσφέρει έναν οδοδείκτη για το πως μπορούν να συνδυαστούν οι σύγχρονες προκλήσεις του δυτικού κόσμου και οι πνευματικές παραδόσεις του ορθόδοξου χριστιανισμού καθώς και τον τρόπο που προσεγγίζει και συνομιλεί η ορθόδοξη θεολογία με τους πιστούς της και την κοινωνία»⁶⁵⁷. Θεωρεί ότι ανάμεσα στα ζητήματα τα οποία παρατίθενται στο κείμενο, σημαντικότερα εμφανίζονται αυτά της κοινωνικής δικαιοσύνης και της περιβαλλοντικής κρίσης, συσχετίζοντας τα κάτωθι χωρία: *Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐφ’ ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων (Ματθ. κε’, 31-46) καθώς και Τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. καθώς και Ὁ γὰρ μὴ ἀγαπᾷ τὸν ἀδελφόν, ὃν εἰώρακεν, τὸν Θεόν, οὐκ ἔώρακε, πως δύναται ἀγαπᾶν;* (Α’ Ιωάν., 4. 20). Τέλος, επισημαίνει ότι το κείμενο «Υπέρ της του κόσμου ζωής» αποτελεί συλλογικό καρπὸ δώδεκα θεολόγων και ακαδημαϊκῶν, κληρικῶν και κοσμικῶν, ἀνδρῶν και γυναικῶν ἀπ’ ὅλα τα μήκη και πλάτη της γῆς. Τα άτομα αυτά, συμπληρώνει, συνέβαλαν στη δημιουργία αυτού του ντοκουμέντου αποφεύγοντας να ενσωματώσουν τις προσωπικές τους θέσεις με σκοπὸ να διατυπώσουν μία ουσιαστικότερη ποιμαντική προοπτική για τους πιστούς σε ολόκληρο τον κόσμο⁶⁵⁸.

---

⁶⁵⁴ ὁ.π.

⁶⁵⁵ ὁ.π.

⁶⁵⁶ ὁ.π.

⁶⁵⁷ ὁ.π.

⁶⁵⁸ ὁ.π.

Όσον αφορά το ρωσικό κείμενο, καταρχήν, περιλαμβάνει τις βασικές διατάξεις της διδασκαλίας της Εκκλησίας για ζητήματα που αφορούν την Εκκλησία και το Κράτος, καθώς και άλλα τρέχοντα προβλήματα τα οποία μαστίζουν την κοινωνία. Επιπλέον, εκφράζεται σε αυτό η επίσημη θέση του Πατριαρχείου Μόσχας σχετικά με την κοσμική κοινωνία και την αλληλεπίδρασή της με το Κράτος. Οι αρχές, τις οποίες καθιερώνει, επιδιώκει να εφαρμοστούν από τους συνοδικούς θεσμούς, τα μοναστήρια, τις επισκοπές και τις ενορίες, από όλα τα κανονικά εκκλησιαστικά ιδρύματα, κατά την διάδρασή τους με κοσμικούς οργανισμούς, καθώς και τους λαϊκούς.

Κατά το ρωσικό συνοδικό κείμενο καθετί ουράνιο και επίγειο στον κόσμο πρέπει να ενώνονται μέσα στην Εκκλησία, ακολουθώντας μία μυσταγωγία θεώσεως. Γιά τη δύναμη της πίστεως, όπως λέει ο Άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής, οι πάντες ενώνονται εν Χριστώ και ξεπερνιούνται οι κοσμικές διαιρέσεις. Κατ' αυτόν τον τρόπο, υλοποιείται το έργο της ανακεφαλαίωσης των πάντων εν Χριστώ όπως έγραψε ο Άγιος Ειρηναίος Επίσκοπος Λουγδούνου. Η θεανθρώπινη φύση της Εκκλησίας κάνει δυνατή τη συνεργειακή μεταμόρφωση των πάντων εν Χριστώ. Σύμφωνα με το κείμενο, στόχος της Εκκλησίας δεν είναι μόνο η σωτηρία της ψυχής μετά θάνατον, αλλά, και η μεταμόρφωση αυτού του κόσμου στην παρούσα ζωή εν πνεύματι διακονίας. Η φροντίδα της Εκκλησίας είναι πέραν των θρησκευτικών και εθνικών στεγανών, απευθύνεται σε όλη την οικουμένη και ιδιαίτερα σε κάθε ταλαιπωρημένο άνθρωπο αυτής της γης. Αναγνωρίζει, επίσης, ότι αν και ο Χριστός είναι τέλειος Θεάνθρωπος, η Εκκλησία δεν βιώνει αυτήν την τελειότητα, διότι, μάχεται στη γη την αμαρτία και σε πολλά σημεία δεν αντιστοιχεί με το μήνυμα της θεανθρωπότητας του Κυρίου.

Μέσα στην Εκκλησία υπάρχουν διάφορες δωρεές του αυτού Αγίου Πνεύματος, από τις οποίες πηγάζουν υποχρεώσεις διακονίας τού λαού τού Θεού, αλλά, και του κόσμου ολόκληρου. Η Εκκλησία δεν δέχεται μανιχαϊστικές διαιρέσεις με τον κόσμο, αλλά, δεν αποδέχεται, επίσης, απροϋπόθετα την συμμετοχή στα του κόσμου. Βάσει αυτής της συμμετοχής, εμφανίζεται η χριστιανική ηθική και η εσχατολογική όραση των πάντων μέσα από το πρίσμα της Βασιλείας του Θεού. Ακόμα και το κράτος πρέπει να εξετάζεται κάτω από αυτό το εσχατολογικό πρίσμα. Η Εκκλησία δεν ασχολείται μόνο με το κήρυγμα αλλά και τις αγαθοεργίες, οι οποίες, μπορεί να γίνονται από κοινού με κράτη ή οργανισμούς τα οποία δεν ασπάζονται τις αρχές της, ελπίζοντας ότι αυτή η συνεργασία θα λειτουργήσει ιεραποστολικά και θα ελκύσει αυτούς τους φορείς στην πληρότητα της Αλήθειας της.

Σύμφωνα με το ρωμαιοκαθολικό κείμενο, η Εκκλησία επιδιώκει να υλοποιήσει και να κηρύξει το ευαγγέλιο στις κοινωνικές σχέσεις, διότι, δεν ενδιαφέρεται μονάχα για τον άνθρωπο, αλλά, και για την ίδια την κοινωνία⁶⁵⁹. Έτσι, θέματα τα οποία αφορούν την πολιτική, την οικονομία, την εργασία, την παιδεία, τα δικαιώματα, αλλά, και θέματα ηθικής, δεν αφήνουν αδιάφορη την Εκκλησία αναδεικνύοντας την αποστολή του ανθρώπου στην κοινωνία. Η ρωμαιοκαθολική κοινωνική διδασκαλία πηγάζει από την πίστη για την σωτηρία, την ελπίδα για δικαιοσύνη, την αγάπη για τους συνανθρώπους μας. Τονίζει την χριστιανική αγάπη, μία έκφραση αγάπης του Θεού για όλον τον κόσμο, η οποία δημιουργεί και διατηρεί τις ανθρώπινες σχέσεις και μέσω αυτής κάθε πρόσωπο λειτουργεί για το κοινό καλό, επιδιώκοντας, κάθε ανθρώπινη πρόοδος να έχει σκοπό το καλό της ανθρωπότητας στο διηνεκές. Το ντοκουμέντο της Σύνοψης της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας, επιδιώκει να διδάξει τους ανθρώπους, ώστε να μπορούν να ερμηνεύσουν την πραγματικότητα του σήμερα και να δρουν μέσω κατάλληλων οδών. Λύνει ερωτηματικά τα οποία συνοδεύουν την ανθρωπότητα από την αρχή της πορείας της στον χρόνο και τα οποία γίνονται εντονότερα στις μέρες μας. Το υπερφυσικό, μας λέει, δεν πρέπει να αντιλαμβάνεται ως κάτι διαφορετικό του φυσικού, αλλά, ως ανύψωση αυτού⁶⁶⁰. Η Εκκλησία με την Κοινωνική Διδασκαλία παραμένει πιστή στην αποστολή της και αποκαλύπτει στους ανθρώπους το Μυστήριο της Σωτηρίας, όπως αυτό θεμελιώθηκε από την ενανθρώπιση του υιού του θεού⁶⁶¹. Μοναδικός σκοπός της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας είναι να βοηθήσει τον άνθρωπο στην πορεία προς τη σωτηρία και μέσω της Κοινωνικής Διδασκαλίας το πραγματοποιεί⁶⁶². Είναι δικαίωμα της Εκκλησίας να κηρύξει τον απελευθερωτικό λόγο του Ευαγγελίου σε όλους τους τομείς της κοινωνίας που αναφέρθηκαν παραπάνω⁶⁶³. Επειδή, όμως, υπάρχει η αμαρτία, εκτός από δικαίωμα η κοινωνική διδασκαλία είναι και καθήκον της εκκλησίας ώστε να υπενθυμίζει τις ηθικές αξίες στα κοινωνικά ζητήματα και να προστατεύσει τους πιστούς από την αμαρτία⁶⁶⁴.

Ενώ δεν στερείται σωτηριολογικών αναφορών όλης της πραγματικότητας, τουλάχιστον στα εισαγωγικά μέρη, έχει περισσότερο ουμανιστικό χαρακτήρα και λιγότερο θεολογικό, χωρίς αυτός να λείπει τελείως. Μιλάει για μία ενιαία αλληλεγγύη η οποία είναι η βασική αρχή της ρωμαιοκαθολικής διδασκαλίας (solidarity) σε επίπεδο όχι μόνο ενδοκαθολικό, αλλά, και

⁶⁵⁹ Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας, 2010, §62, σ. 71

⁶⁶⁰ Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας, 2010, §64, σ. 73

⁶⁶¹ ό.π. 65, σ. 73

⁶⁶² ό.π. §69, σ. 77

⁶⁶³ ό.π. § 70, σ. 77

⁶⁶⁴ ό.π. §71, σ. 77

διαχριστιανικό, διαθρησκειακό και πανανθρώπινο. Αναφέρεται στις παραδοσιακές μορφές φτώχειας και τις καινούριες εκλεπτυσμένες, όπως, μοναξιά και εγκατάλειψη, τα προβλήματα τα οποία υπάρχουν από τις σχέσεις φύσεως και τεχνολογίας καθώς και άλλα πολλά όπως ο πόλεμος και τα ναρκωτικά, τα οποία, έχουν απασχολήσει και συνεχίζουν να απασχολούν πολλούς διεθνείς κοσμικούς οργανισμούς.

Το κείμενο, προσπαθεί, κατ' ουσίαν, να προωθήσει μία κοινή ατζέντα της ανθρωπότητας υπό το πρίσμα της αλληλεγγύης, θεωρώντας ότι αυτή η ατζέντα πηγάζει από το Ευαγγέλιο, κάνοντας ελάχιστη αναφορά στο θεανθρώπινο έργο του Κυρίου Ημών Ιησού Χριστού. Είναι κείμενο περισσότερο θρησκευτικής διπλωματίας, το οποίο έχει διαμορφωθεί μετά τον ιδιάζοντα τύπο ρωμαιοκαθολικού ανοίγματος προς τον κόσμο το οποίο προέκυψε μετά την Β' Βατικανή Σύνοδο άνοιγμα, το οποίο, εν μέρει, αναιρέθη από την διακήρυξη «*Dominus Iesus*» του πάπα Βενέδικτου ΙΣΤ' το έτος 2000 και μεταξύ άλλων, δεν θεωρούσε χρήσιμο τον διάλογο με άλλες θρησκείες. Το πλαίσιο αυτό ξανάνοιξε ο τωρινός πάπας Φραγκίσκος κυρίως με την υπογραφή κοινού κειμένου διακήρυξης με τον ιμάμη Αλ Αζάρ του Καΐρου.

Εκτός του Ευαγγελίου, συνοδικά κείμενα, εγκύκλιοι και ομιλίες παπών, συντελούν στη δημιουργία του ρωμαιοκαθολικού κειμένου το οποίο θέλει να λειτουργεί ως εργαλείο ποιμαντικής και ηθικής αντίληψης της ζωής. Απευθύνεται αρχικά σε επισκόπους, ιερείς, μοναχούς και παιδαγωγούς. Έπειτα, σε πιστούς λαϊκούς αλλά και αδελφούς άλλων δογμάτων και εκκλησιών οι οποίοι θέλουν το κοινό καλό.

Συγκρίνοντας τις κατευθύνσεις των τριών κειμένων, διαπιστώνουμε ότι τα δύο ορθόδοξα κείμενα έχουν θεολογικό βάθος και, κατ' ουσίαν, μιλάνε για την πολυδιάστατη μυσταγωγή του κόσμου με το όραμα της Βασιλείας του Θεού, κάνοντας κριτική στην ατελή κατάσταση της Εκκλησίας, ιδίως το ρωσικό κείμενο, το οποίο τονίζει και την συνεργασία με τους μη πιστούς στο πλαίσιο μίας ευρείας ιεραποστολικής στρατηγικής ελκύσεως στην πληρότητα της ορθοδόξου αλήθειας. Το ρωμαιοκαθολικό κείμενο, χωρίς να στερείται θεολογικών στοιχείων, οριζοντιοποιεί, εν πολλοίς, τα πράγματα, μιλώντας για έναν ολοκληρωμένο ουμανισμό, ο οποίος, δεν προκύπτει από την θεανθρωπότητα του Κυρίου αλλά από την διανοητικο-συναισθηματική ικανότητα του ανθρώπου να καταλάβει τις πρακτικές ανάγκες για μία ευρεία κοινωνική αλληλεγγύη. Το συμπέρασμα είναι ότι αυτή η αλληλεγγύη, όπου και αν αυτή εφαρμόζεται, δεν χρειάζεται να καταργήσει τους ιεραποστολικούς στόχους της Εκκλησίας, ούτε την πραγμάτωση της βασιλείας του σε αυτή τη γη, έστω και εν μέρει.

Αναφορικά με τις παραμέτρους των τριών κειμένων, που εξετάστηκαν στην παρούσα εργασία, διαπιστώθηκαν τα εξής.

Αναφορικά με την παράμετρο Εκκλησία και Έθνος το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου μιλά για τη δημοκρατικότητα των σύγχρονων κρατών, τη ελευθερία και το σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα, αξίες τις οποίες οι χριστιανοί πρέπει να υποστηρίζουν και προωθούν και να μη νοσταλούν πολιτεύματα όπως του Βυζαντίου που ήταν εθνοκεντρικά. Άλλωστε ο εθνοφυλετισμός καταδικάστηκε το 1872 από την σύνοδο της Κωνσταντινούπολης ως μη συνάδων με την χριστιανική συνείδηση. Ο ρατσισμός αντιτίθεται στις αρχές του Ευαγγελίου και πρέπει να καταδικάζεται από την εκκλησία, ιδίως στη σημερινή εποχή της υψηλής κινητικότητας των πληθυσμών. Ο χριστιανός πρέπει να στέκεται στο πλευρό των προσφύγων/μεταναστών και να μη τρέφει για αυτούς μίσος και φόβο, αποκλίνοντας από τα λόγια του Κυρίου, για αγάπη έναντι όλων των αδελφών, εντός συνόρων, και πέραν αυτών. Το ρωσικό κείμενο συμφωνεί με αυτή την άποψη της υπερ-εθνικότητας του Θείου Λόγου, καθώς αυτό δεν σημαίνει μη αναγνώριση της εθνικής ταυτότητας ούτε ότι ο χριστιανός δεν θα υπερασπιστεί την επίγεια πατρίδα του αν αυτό χρειαστεί. Απλά η αγάπη για το έθνος δεν πρέπει να αντικαθιστά αυτήν προς τον Θεό, που δίδαξε το μη διαχωρισμό των εθνών και των κατοίκων τους.

Αναφορικά με την παράμετρο Εκκλησία και Κράτος, το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου σχολιάζει το διαχωρισμό εκκλησίας και κράτους των σύγχρονων κοινωνιών διττά. Η Εκκλησία με το να είναι περιορισμένη στην ιδιωτική σφαίρα περιορίζει τη φωνή της ανθρώπινης συνείδησης. Από την άλλη, με αυτό το διαχωρισμό δεν υποτάσσεται στην κοσμική εξουσία και τις φιλοδοξίες, οπότε η αποστολή της εκπληρώνεται καλύτερα και θεραπεύεται ο κτιστός κόσμος. Η Εκκλησία μπορεί να συμβιώνει ειρηνικά με πολιτικά καθεστώτα που δείχνουν σεβασμό στη θρησκευτική πίστη, δεν περιορίζουν τις θρησκευτικές πρακτικές και ελευθερίες, που οδηγούν σε συγκρούσεις μεταξύ των ατόμων και δεν φιμώνουν τη φωνή κανενός πιστού, που έχει δικαίωμα να εκφράζεται για τα κοινωνικό-πολιτικά δρώμενα.

Το ρωσικό κείμενο συμφωνεί ότι η θεραπεία του κτιστού κόσμου είναι στα χέρια της εκκλησίας. Η πολιτεία είναι αρμόδια για την εξασφάλιση της επίγειας ευημερίας, οπότε δεν έχει θέση στην Βασιλεία του Θεού και ο σημερινός διαχωρισμός τους πρέπει να χαρακτηρίζεται για την αρμονική συνύπαρξη και τον αλληλοσεβασμό μεταξύ των δυο

οντοτήτων. Από την άλλη, τονίζεται ότι η θρησκεία δεν πρέπει να είναι περιθωριοποιημένη και μη συνδεδεμένη με το βίο των ατόμων, άποψη που ενστερνίζεται και το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Το ρωσικό κείμενο, ωστόσο, αφιερώνει πολύ χώρο στην ιστορική πορεία του διαχωρισμού Εκκλησίας και Κράτους, κάτι που δεν κάνει το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Θίγει, επιπλέον, γεγονότα εκδίωξης της εκκλησίας από την πολιτεία, που οδήγησαν στην αναγκαστική υποταγή της εκκλησίας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η εκκλησία, αυστηρά κλεισμένη στην ιδιωτική σφαίρα, δεν πρέπει να λαμβάνει θέση για τα τεκταινόμενα (όπως και το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου), ακόμη και να αντιτίθεται, αν θίγονται τα κοινωνικά ήθη και η πολιτισμική και θρησκευτική ταυτότητα του ποιμνίου της. Το κοινό θέμα των δυο κειμένων για την ειρηνική συμβίωση με πολιτικά καθεστώτα που σέβονται τη θρησκευτική πίστη αναλύεται περισσότερο από το ρωσικό κείμενο, που απαριθμεί τους τομείς συνεργασίας των δυο θεσμών Εκκλησία και κράτος. Αυτοί είναι η προώθηση της ειρήνης και συνεργασίας των κρατών για τη διατήρηση της ηθικής στην κοινωνία, η υποστήριξη του οικογενειακού θεσμού, του παιδιού και της μητρότητας, η φιλανθρωπία, η πατριωτική, πολιτιστική και πνευματική εκπαίδευση, η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και του περιβάλλοντος, η πληροφόρηση για θέματα των ΜΜΕ, της υγείας και των ανθρωπιστικών ζητημάτων, η μέριμνα για τους φυλακισμένους και για την πνευματικότητα των σωμάτων ασφαλείας. Η συνεργασία πρέπει να αφορά και πιο ευαίσθητους τομείς, όπως τη νομοθετική εξουσία, αλλά μόνο σχετικά με την σύσταση νόμων για το κοινό καλό ή την οικονομία, αλλά μόνο σχετικά με δράσεις για το κοινό καλό, ενώ η πολιτεία πρέπει να εμπλέκεται σε ζητήματα θρησκείας, όπως η προστασία από ψευδο-θρησκείες. Μόνο για ζητήματα καθαρά πολιτικά, όπως οι εκλογές και η διεξαγωγή πολέμων, η εκκλησία δεν πρέπει να έχει λόγο. Έτσι, το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου μιλά γενικά για μια ειρηνική συνύπαρξη και συνεργασία, η οποία θα προστατεύει την πίστη, τις θρησκευτικές πρακτικές και το δικαίωμα της άποψης του πιστού για τα κοινωνικό-πολιτικά δρώμενα, ενώ το ρωσικό κείμενο την επεκτείνει σε όλους τους τομείς της κρατικής εξουσίας (νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική- εκπροσώπηση της Εκκλησίας στο δικαστήριο).

Το ρωμαιοκαθολικό κείμενο, χωρίς να μακρηγορεί, όπως και το Οικουμενικό, για ιστορικά ζητήματα, θεωρεί πως ορθώς διαχωρίζονται οι δυο θεσμοί. Ωστόσο κοινή τους επιδίωξη πρέπει να είναι το καλό του συνόλου. Το κράτος πρέπει να προσανατολίζει τους πολίτες στην ηθική τάξη, όπως και η Εκκλησία, να εξασφαλίζει και δη με νομικές διατάξεις την θρησκευτική ελευθερία και να αφήνει τον πιστό να εκφράζεται ελεύθερα για τις επιπτώσεις

που μπορεί να έχουν πολιτικές αποφάσεις σε επίπεδο ηθικής και θρησκείας, κάτι που θίγουν και τα άλλα δυο κείμενα, με αυτό του Οικουμενικού Πατριαρχείου να δίνει μεγαλύτερη έμφαση. Η συνεργασία κράτους και εκκλησίας θίγεται κι σε αυτό το κείμενο και, όπως και το ρωσικό, κάνει αναφορά σε οικονομικές δράσεις που πρέπει να αναλαμβάνει το κράτος συνεργαζόμενο με την εκκλησία για θέματα αλληλεγγύης. Όπως και το ρωσικό επεκτείνει τη συνεργασία στο νομικό πλαίσιο, αλλά αναφέρεται σε πιο οικονομικής φύσης ζητήματα, όπως να ρυθμίζει το κράτος τις οικονομικές σχέσεις, να προωθεί την ελεύθερη οικονομία και να διαμορφώνει πολιτικές για τη συμμετοχή των πολιτών σε παραγωγικές δραστηριότητες, χωρίς όμως υπερβολικούς παρεμβατισμούς, που μπορεί να αποβούν επιβλαβείς για την κοινωνία. Το διαφορετικό στοιχείο σε αυτό το κείμενο είναι η αναφορά στην νομική αυτονομία της εκκλησίας, που της επιτρέπει να εκφράζεται ελεύθερα, να διδάσκει το ευαγγέλιο, αλλά και να έχει τους δικούς της εσωτερικούς κανόνες και την ευθύνη για την οικοδόμηση ναών και κτιρίων, όπως και την ελευθερία να συνεταιρίζεσθαι για διάφορους σκοπούς.

Αναφορικά με την παράμετρο Δικαιοσύνη και ανθρώπινα δικαιώματα, το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου υπεραμύνεται την αναγνώριση και το σεβασμό των δικαιωμάτων όλων των ανθρώπων, καθώς όλοι είναι πλασμένοι κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση τού Θεού. Η πολυπολιτισμική ειρηνική συνύπαρξη όλων, ως εκ τούτου, πρέπει να προωθείται από την εκκλησία και την πολιτεία. Οι ρίζες των ανθρώπινων δικαιωμάτων εντοπίζονται στο Ευαγγέλιο και αυτό αντανακλούν οι διεθνείς διακηρύξεις, που πρέπει να γίνονται απολύτως σεβαστές. Τα ανθρώπινα δικαιώματα, κοινωνικά και πολιτικά, δεν εκφράζουν την απόλυτη ελευθερία που για τη θρησκεία είναι η επιδίωξη της ένωσης του ανθρώπου με τον Θεό, αλλά παρότι μινιμαλιστικά σε σχέση με τα όσα επιζητεί η Εκκλησία, καθώς δύσκολα γαληνεύουν την ψυχή και καταστέλλουν τον εγωισμό, είναι καθοριστικά για την διασφάλιση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, συμβάλλουν στην δικαιοσύνη, την ελευθερία, την φιλανθρωπία. Βασικό θεωρεί το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας ως εχέγγυο για την πνευματική αναζήτηση, την καλλιέργεια της συνείδησης, τη δημιουργία ηθικών βάσεων στην κοινωνία και το σεβασμό των δικαιωμάτων των μειονοτήτων.

Το ρωσικό κείμενο υπερασπίζεται, επίσης, τα ανθρώπινα δικαιώματα γιατί όλοι είναι πλασμένοι κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση του θεού και είναι αντανάκλαση των θεϊκών εντολών. Συμπληρώνει ότι ο εκπεπτωκός από τον παράδεισο άνθρωπος μπορεί να στηρίξει τη ζωή του, αν ακολουθήσει αυτές τις εντολές. Θίγει ένα νέο στοιχείο. Λόγω της πτώσης του

ανθρώπου από τον δίκαιο παράδεισο, θεσπίζονταν νόμοι για την προάσπιση του καλού, οπότε οι πιστοί πρέπει να υποτάσσονται σε ένα τέτοιο κράτος-νομοθέτη, αλλά και να αντιδρούν αν οι νόμοι λειτουργούν επικίνδυνα για την πίστη και την αιώνια σωτηρία. Το δίκαιο του Ευαγγελίου δεν είναι εφικτό σήμερα, γιατί θα σήμαινε εκκλησιαστικοποίηση της ζωής. Στα «κοσμικά» ανθρώπινα δικαιώματα, που αντανakλούν υψηλές αξίες, όπως η ελευθερία της συνείδησης, ο άνθρωπος δεν εκλαμβάνεται ως εικόνα του θεού, αλλά ως ένα αυτοδύναμο υποκείμενο, οπότε δεν ισχύει η χριστιανική θεώρηση της προστασίας των δικαιωμάτων για να φτάσει ο άνθρωπος στην θέωση. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι δεν πρέπει να γίνονται σεβαστά.

Το ρωμαιοκαθολικό κείμενο κάνει μεγαλύτερη αναφορά στα διδάγματα της Βίβλου. Ξεκινά με το χάρισμα, που εμφανίστηκε αρχικά στον λαό του Ισραήλ όταν του φανερώθηκε ο Θεός. Οι Δέκα εντολές εκφράζουν τον «οικουμενικό» φυσικό νόμο του θεού και την ανθρώπινη ηθική, την μεταξύ των ανθρώπων σχέση και ζητήματα για την πολιτική και κοινωνική ζωή, όπως η δικαιοσύνη, η ισότητα, η αλληλεγγύη. Έκτοτε ο άνθρωπος με την κρίση της συνειδήσεως του αναγνωρίζει το καλό και το κακό και είναι υπεύθυνος για τις πράξεις του. Ο φυσικός νόμος του Θεού συνδέει τους ανθρώπους παρά την πολιτισμική ποικιλομορφία, θεμελιώνει τις κοινωνίες και χαράσσει τους ανθρώπινους νόμους. Για να υλοποιηθεί μέσω αυτών το κοινό καλό, πρέπει να προστατευθούν τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, με προεξάρχουσα την ανθρώπινη αξιοπρέπεια (κοινό στοιχείο με το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου), που έχει αποτυπωθεί κατά τη δημιουργία του από το θεό. Εφόσον, όπως και στα δυο προηγούμενα κείμενα, οι άνθρωποι είναι δημιουργήματα κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσή του θεού, όλοι διαθέτουν την ίδια αξιοπρέπεια και τα ανθρώπινα δικαιώματα, που κατ' εξαίρεση σε αυτό το κείμενο αναφέρονται αναλυτικά, πρέπει να είναι σεβαστά. Σεβαστά πρέπει να γίνονται και τα εθνικά ανθρώπινα δικαιώματα, όπως η αρχή του ίσου σεβασμού των κρατών, το δικαίωμα της ελεύθερης συνεργασίας, της ξεχωριστής γλώσσας, των ξεχωριστών παραδόσεων κ.α., που δεν θίγονται από τα υπόλοιπα κείμενα, όπως δεν θίγεται και η παραβίαση τους από τους πολέμους, τη δουλεία, τη γενοκτονία, το εμπόριο κ.α. και η σημασία της δημιουργίας από την πολιτική εξουσία συνθηκών κατάλληλων για την άσκηση των ανθρώπινων δικαιωμάτων.

Αναφορικά με την παράμετρο Πολιτική, το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου περιγράφει πως δημιουργήθηκε επί αυτοκρατορικής εποχής ένα πολίτευμα βασισμένο στη χριστιανική ηθική, που μεριμνούσε για τον πλησίον και το κοινό καλό, με γνώμονα την

αγάπη. Μετέπειτα υπήρξαν φιλελεύθερες δημοκρατίες και δικτατορίες. Οι δεύτερες καταδικάζονται από την εκκλησία γιατί δεν σέβονται την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και αντιτίθενται στις χριστιανικές αρχές, για αυτό ο άνθρωπος μπορεί να μην υπακούει σε αυτές. Το ρωσικό κείμενο, επίσης, θεωρεί πως τα πολιτικά κόμματα, μπορεί να αντιτίθενται στα χριστιανικά ήθη. Η εκκλησία οφείλει να κατευνάζει τη σύγκρουση των πιστών για τα πολιτικά ιδεώδη και οι πιστοί που ασχολούνται με αυτή να οραματίζονται τη μεταμόρφωση του κόσμου βάσει της χριστιανικής ηθικής. Ο δε κλήρος και η εκκλησία να μην έχει καμία ανάμειξη με την πολιτική και τα πολιτικά συμφέροντα, παρά μόνο σε επίπεδο συνεργασίας για κοινωνικά θέματα, ενώ οι ρωσικοί χριστιανικοί πολιτικοί σύλλογοι είναι επιτρεπτοί γιατί συνεισφέρουν στα πολιτικά δρώμενα, αν και εφόσον προάγουν τα χριστιανικά ήθη και τις αξίες.

Το ρωμαιοκαθολικό κείμενο, εν αντιθέσει με τα υπόλοιπα, κάνει αναφορές σε παραδείγματα βασιλέων από τη Βίβλο. Δεν συμφωνεί με τη θεοποίηση της κοσμικής εξουσίας, κάτι που γινόταν στο Βυζάντιο (Α κείμενο) και παροτρύνει στην άσκηση εξουσίας κατά το πρότυπο του Θεού, επομένως όπως και στα προηγούμενα κείμενα προβάλλεται η διακυβέρνηση κατά το χριστιανικό ηθικό πρότυπο, όπως στραμμένη στην ηθική και όχι στην ύλη πρέπει να είναι και η σχέση κάθε πολίτη με τους άλλους. Τότε μόνο θα ευδοωθεί το κοινό καλό. Προσθέτει δε το στοιχείο της θέσπισης δίκαιων νόμων από την εξουσία, που θα αντιστοιχούν στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια, προκειμένου να ακολουθείται ο ίδιος ο Θεός, όπως και τον έπαινο για τη δημοκρατία, που μεριμνά για την αξιοπρέπεια του ανθρώπου, τα θεμελιώδη δικαιώματα του και το κοινό καλό. Διαφορετικό είναι και το στοιχείο της προώθησης από τα πολιτικά κόμματα της πρόσβασης και συμμετοχής των πολιτών σε δημόσιες ευθύνες.

Αναφορικά με την παράμετρο Φτώχεια, πλούτος, εργασία, ιδιοκτησία, το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου τονίζει την πρωτοχριστιανική κοινωνική πρόνοια και φιλανθρωπία, εκκινούμενη από την ταύτιση του Χριστού με τους φτωχούς και αδυνάτους, την οποία διατηρεί ως σήμερα και έτσι καθιστά παρόντα τον Ιησού στον κόσμο και τους άγιους Πατέρες που ακολούθησαν το παράδειγμα του. Κάθε πιστός, για να επιτύχει τη θέωση, πρέπει να βοηθά τον αδύναμο πλησίον του, ιδίως σήμερα που υπάρχει ανισότητα πλούτου, υπερκαταναλωτισμός, φορολογικές πολιτικές υπέρ των πλουσίων, επενδύσεις των πολυεθνικών με σκοπό την εκμετάλλευση των φτωχών κρατών, εκμετάλλευση των φτωχών για να αποκομίζουν κέρδη οι πλούσιοι, τοκογλυφία, τακτικές που καταδικάζει με σκληρά λόγια και καλεί τις κυβερνήσεις σε ευνοϊκότερες φορολογικές και εργασιακές πολιτικές για

τους φτωχούς. Για τις τελευταίες, θυμίζει πως η εκκλησία καταδίκασε τη δουλεία και καταδικάζει τη σημερινή καταναγκαστική παιδική εργασία, τη σεξουαλική εκμετάλλευση των παιδιών, των προσφύγων κ.α., που συνιστούν τη σύγχρονη δουλεία.

Το ρωσικό κείμενο ξεκινά διαφορετικά, με τον εκπεσόντα από τον παράδεισο άνθρωπο, που έπρεπε εφεξής να εργάζεται, εκτός της Κυριακής, ημέρα Αναστάσεως του Χριστού. Όμως, από τα υλικά επιτεύγματα της εργασίας ο άνθρωπος απομακρύνθηκε από τον Θεό. Η εργασία δεν πρέπει να αποσκοπεί μόνο στα προς το ζην, αλλά και στο πως θα βοηθηθούν οι φτωχοί κατά το πρότυπο των εκκλησιαστικών Πατέρων, όπως αναφέρει και το πρώτο κείμενο. Κοινό σημείο είναι και οι επενδύσεις των πολυεθνικών για την εκμετάλλευση των αδυνάτων χωρών, που συνοδεύεται συχνά από επιβολή των πολιτισμικών προτύπων των πλουσίων χωρών, αλλά προσθέτει ότι οι κυβερνήσεις πρέπει να τις θέσουν σε ολοκληρωτικό έλεγχο. Νέο είναι και το στοιχείο της κατάσχεσης των ιδιωτικών περιουσιών, εφόσον γίνονται για το κοινό καλό και για το αφορολόγητο που πρέπει να έχει η εκκλησιαστική περιουσία, γιατί ανήκει στον Θεό.

Το ρωμαιοκαθολικό κείμενο μιλά για τον οικουμενικό προορισμό των αγαθών, που έδωσε ο Θεός και προσθέτει το δικαίωμα ιδιοκτησίας όλων, μέσω νόμων και διεθνών συμφωνιών, ώστε ο πλούτος να έχει μια θετική/ηθική λειτουργία. Όπως και το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου αντιτίθεται στον υπερκαταναλωτισμό και στη μη αλληλεγγύη προς τα φτωχά και αδύναμα στρώματα, φέρνοντας επίσης το παράδειγμα των Πατέρων, όπως και τα άλλα δύο κείμενα. Όπως και το ρωσικό αναφέρεται στον εκπεσόντα από τον παράδεισο άνθρωπο, που έπρεπε εφεξής να εργάζεται, εκτός της Κυριακής, αρκεί να μη σκλαβώνεται από την εργασία και τα υλικά αγαθά, παρά να βοηθά τον φτωχό πλησίον του. Διαφορετικό στοιχείο είναι η αναφορά στην εργασιακή εκμετάλλευση που έφερε η βιομηχανική επανάσταση. Για αυτό υπεραμύνεται την αξιοπρέπεια των εργαζομένων, τη συμμετοχή τους σε ενώσεις και την προστασία τους, που σημαίνει προστασία της υποκειμενικής διάστασης της εργασίας, της κλίσης του ατόμου, που δεν πρέπει να νοείται ως εμπόρευμα, ιδίως στη σημερινή εποχή της υπερεργασίας, της ελαστικής εργασίας και της εργασίας καριέρας. Νέο στοιχείο είναι και ότι συσχετίζει την εργασία με το κεφάλαιο με την έννοια ότι ο εργαζόμενος είναι συν-ιδιοκτήτης. Όπως και το πρώτο κείμενο, οι θεσμοί έχουν την ευθύνη για ορθές πολιτικές στην εργασία και την οικονομία. Συμπληρώνει ότι πρέπει να καταπολεμούν την ανεργία, για να προστατευτούν οι ευάλωτοι, αλλά και να ενισχύονται οι επιχειρήσεις με κίνητρα, για να υπηρετούν το κοινό καλό. Νέο στοιχείο είναι η ιδιαίτερη έμφαση στις εργασιακές πολιτικές

που θα προστατεύουν την οικογενειακή ζωή και το εργασιακό δικαίωμα των γυναικών. Όπως και το πρώτο κείμενο καταδικάζει την εργασιακή σκλαβιά των παιδιών και την εκμετάλλευση των μεταναστών, αλλά προσθέτει το νέο στοιχείο της προστασίας της εργασίας των αγροτών. Είναι το μόνο κείμενο που αναφέρει αναλυτικά τα εργασιακά δικαιώματα, υπερασπίζεται την απεργία και τα συνδικάτα, αλλά και την ατομική ιδιοκτησία. Η δε αλληλεγγύη που προβάλλει πρέπει να είναι παγκοσμιοποιημένη, για όλα τα μέρη του κόσμου.

Αναφορικά με την παράμετρο Οικουμενικές & διαχριστιανικές σχέσεις, το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου τονίζει πως η Ορθόδοξη Εκκλησία είναι μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία που συνεχίζει την αποστολή της από τις απαρχές του χριστιανισμού, αλλά διαλέγεται με χριστιανούς άλλων ομολογιών, όπως Εκκλησία της Αιγύπτου, της Αρμενίας, της Ρωμαιοκαθολικής και Αγγλικανικής εκκλησίας, και διδάσκεται από τις πολιτιστικές εκφράσεις αυτών. Διάλογος υπάρχει και με το Ισλάμ, που έχουν κοινή ιστορία, και τον Ιουδαϊσμό, καθώς ο Χριστός ενσαρκώθηκε στον λαό του Ισραήλ. Στόχος είναι η επανένωση όλων των χριστιανών, ανεξαρτήτως ομολογίας, για να προωθηθεί η ειρήνη και φιλανθρωπία. Ο ανοικτός δια-χριστιανικός διάλογος αντανακλά τον διάλογο θεού - ανθρώπου. Ο Λόγος του Θεού που υπάρχει παντού σε κάθε λαό, είναι παρών στις συναντήσεις με χριστιανούς άλλων ομολογιών. Ο διαθρησκευτικός διάλογος οδηγεί στον σεβασμό των θρησκευτικών διαφορών.

Αναφορικά με την παράμετρο Σχέσεις κρατών, πόλεμος και βία, το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου ξεκινά με τη βία, όπως ενδο-οικογενειακή, σεξουαλική επίθεση, το μίσος, τον πόλεμο και τον θάνατο του πτωτικού κόσμου, που αντιτίθενται στο θέλημα του θεού και στην κατ εικόνα φύση μας. Με τη σημερινή εμφάνιση όπλων μαζικής καταστροφής, η κατάσταση είναι πιο επικίνδυνη για τον άνθρωπο. Η Εκκλησία, μάχεται υπέρ της ειρήνης που συνιστά την πραγματικότητα της δημιουργίας του θεού και τα κράτη πρέπει να προσπαθούν για την επιβολή της μέσω δίκαιων και ανθρωποκεντρικών νόμων. Θίγει ότι πιστοί που έχουν στρατολογηθεί οφείλουν να ακολουθούν την συνείδησή τους και τις αρχές του Ευαγγελίου και όχι τις επιταγές του εθνικού συμφέροντος. Οι στρατιωτικοί όταν αναγκάζονται να θανατώσουν εχθρούς πληγώνονται βαθιά πνευματικά και χάνουν την δύναμή τους για αγάπη, για αυτό η Εκκλησία τους προσφέρει πνευματική θεραπεία.

Το Ρωσικό κείμενο ομοίως καταδικάζει το μίσος του πτωτικού κόσμου όπου υπάρχει το κακό και οι άνθρωποι άθελα τους εμπλέκονται σε πολεμικές πράξεις ή πολέμους για να

προστατεύσουν τον πλησίον, κάτι που είναι σεβαστό από την Εκκλησία. Έτσι, έχουμε το νέο στοιχείο του δίκαιου πολέμου. Οι διεθνείς χριστιανικές σχέσεις πρέπει να βασίζονται στην αγάπη προς τους συνανθρώπους, αλλά και την πατρίδα. Ωστόσο, όπως και στο οικουμενικό κείμενο τονίζεται η σπουδαιότητα του αγαθού της ειρήνης ως δώρο του Θεού που τονίζεται από την παλαιά διαθήκη, ενώ στην Καινή Διαθήκη ταυτίζεται με την εσχατολογική σωτηρία. Για αυτό η Ρωσική Εκκλησία προσπαθεί σε διεθνές και εθνικό επίπεδο, να επιλύσει τις διαφορές και συγκρούσεις, ενώ όπως και το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου θεωρεί ότι με τις συμφωνίες και τις διπλωματικές σχέσεις τα κράτη μπορούν να εξασφαλίσουν την ειρήνη, υπηρετώντας το μέγιστο καλό της ανθρωπότητας. Ακόμη δηλώνει υπέρ των διακρατικών ενώσεων, με βάση τον αμοιβαίο σεβασμό και των διεθνών οργανισμών που συμβάλλουν στην επίλυση συγκρούσεων.

Το κείμενο της ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, αναφέρεται και αυτό στις σχέσεις των κρατών. Η διεθνής κοινότητα και οι οργανισμοί πρέπει να έχουν ως στόχο το κοινό καλό όλων των χωρών. Ιδίως ο ΟΗΕ, παρατηρητής του οποίου είναι η Αγία Έδρα, πρέπει να αναπτύξει τη δράση του και να ενισχύσει την αρχή της επικουρικότητας. Αν η φτώχεια και η αδικία εξαλειφθούν, δεν θα υπάρχει βία και πόλεμοι. Εμπλέκει, εν αντιθέσει με τα άλλα κείμενα, τη διεθνή οικονομία, που πρέπει να οργανωθεί στη βάση της ίσης κατανομής των πόρων, αφού όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι και έχουν φυσική αξιοπρέπεια. Οι φυλετικές διακρίσεις και οι εθνικιστικές ιδεολογίες, είναι εμπόδιο, για αυτό πρέπει να υπάρξει ένας ηθικός οικουμενικός νόμος, αδιαμφισβήτητος και δεσμευτικός για όλους για να παγιωθεί η ειρήνη μεταξύ των λαών και η ειρηνική επίλυση των διαφορών και όχι η προσφυγή σε πολεμικές πράξεις, γιατί όπου υπάρχει βία δεν υπάρχει Θεός, όπως υποστηρίζουν και τα άλλα δυο κείμενα. Το ρωμαιοκαθολικό υποστηρίζει όπως και το ρωσικό ότι οι ένοπλες δυνάμεις μπορεί να κάνουν χρήση νόμιμης άμυνας, αλλά θεωρεί απαράδεκτη τη συσσώρευση όπλων και υποστηρίζει τον αποπλισμό. Όπως και το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου θεωρεί ότι ο στρατευμένος έχει την ηθική υποχρέωση να αντιταχθεί σε διαταγές που προτρέπουν σε εγκλήματα κατά των οικουμενικών αρχών του δικαίου. Η δράση του Διεθνούς Δικαστηρίου πρέπει να ενισχυθεί ιδίως για εγκλήματα όπως οι γενοκτονίες των Εβραίων, των Αρμενίων, κ.α. Η δε Εκκλησία για να προωθήσει την ειρήνη στηρίζει τη συνεργασία των χριστιανών με πιστούς άλλων θρησκειών, ενισχύοντας την ενότητα των λαών και τη σημασία του διεθνούς δικαίου.

Αναφορικά με την παράμετρο Έγκλημα και τιμωρία, το ρωσικό κείμενο ξεκινά με τον πτωτικό κόσμο και τη συσκότιση της ψυχής που οδηγεί στο έγκλημα (οικονομικό, κοινωνικό φυλετικό, ακόμη και παραβίαση νόμων από την εξουσία). Η Εκκλησία για την εξάλειψη του διαπαιδαγωγεί βάσει ηθικών και πνευματικών αξιών, συνεργάζεται με σχολεία, με τα όργανα της τάξης, με τα ΜΜΕ, με κρατούμενους. Ομοίως το ρωσικό κείμενο που τάσσεται υπέρ της διακονίας στις φυλακές, μιλά επιπρόσθετα για το απόρρητο της εξομολόγησης κρατουμένων και για ανθρώπινες συνθήκες κράτησης, γιατί η κάθειρξη δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως τιμωρία αλλά ως κάθαρση της ψυχής. Καταδικάζει τη θανατική ποινή γιατί ακυρώνει τον σωφρονισμό και την μετάνοια, όπως και το Ορθόδοξο κείμενο.

Το ρωμαιοκαθολικό κείμενο μιλά επίσης για τον πτωτικό κόσμο, καταδικάζει το έγκλημα κατά του πλησίον, τις πρακτικές βασανιστηρίων και τη θανατική καταδίκη.

Αναφορικά με την παράμετρο Φύλα, καταστάσεις ζωής και παιδιά, το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου στηρίζει την πλήρη ισότητα των δύο φύλων, παρότι παλιότερα θεωρούσε τη γυναίκα μιαρή. Είναι υπέρ της συζυγικής ένωσης, ως ένωση αγάπης (όπως και το ρωσικό), αλλά υποστηρίζει και το μοναχισμό για την αγάπη, την προσευχή και τη συγχώρηση που προσφέρει στους λαϊκούς.

Το ρωσικό κείμενο θεωρεί τα δυο φύλα, όπως και το Ορθόδοξο, φορείς του Θεού και ίσους μεταξύ τους, αν και προσθέτει πως ο ρόλος της γυναίκας ως συζύγου και μητέρας δεν πρέπει να μειωθεί διότι αυτή είναι η κλίση της. Θεωρεί ότι είναι καλύτερο και οι δύο σύζυγοι να είναι ορθόδοξοι χριστιανοί. Οι πολυπολιτισμικοί γάμοι δεν οικτίρονται μεν, αλλά δεν ευλογούνται και από την Εκκλησία.

Το ρωμαιοκαθολικό κείμενο εξάγει ως πρώτη μορφή κοινωνίας προσώπων την ένωση άνδρα- γυναίκας. Ομοίως, ο άντρας και η γυναίκα είναι ισάξιοι, διαθέτουν ίση αξιοπρέπεια και αποτελούν εικόνα του θεού.

Για την πτυχή της σεξουαλικότητας το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου θεωρεί ότι επιθυμίες όπως οι ομοφυλοφιλικές δεν είναι συνέπεια προσωπικής επιλογής, αλλά επηρεάζονται από πρώιμα γεγονότα της ζωής του ανθρώπου. Όπως κι αν έχει κανείς άνθρωπος δεν πρέπει να διακρίνεται βάση το σεξουαλικού του προσανατολισμού. Μια άλλη πτυχή είναι οι μορφές εκμετάλλευσης εντός του γάμου, η απιστία κ.α. Πολλές φορές το διαζύγιο οδηγεί στην πνευματική αποκατάσταση των μελών.

Το ρωσικό κείμενο αντίθετα αποδοκιμάζει τις ομοφυλοφιλικές σχέσεις ως μεγάλη αμαρτία, που πρέπει να αντιμετωπιστεί με πνευματική προσπάθεια και ασκητική ζωή. Αποδοκιμάζει επίσης το διαζύγιο ως αμαρτία και ψυχική ταλαιπωρία των τέκνων. Το αποδέχεται μόνο όταν υπήρχε μοιχεία, ανώμαλα πάθη, σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα, μαστροπεία, αλκοολισμός κ.α. Από το 1998 το διαζύγιο είναι «επιτρεπτό» όταν η έγγαμη ζωή καθίσταται ανυπόφορη.

Το ρωμαιοκαθολικό κείμενο θεωρεί ότι όσα ζευγάρια διατηρούν τον γάμο τους, επιτελούν το καθήκον τους καθώς όπως ο Χριστός αγαπούν ακούραστα. Αλλά αν χωρίσουν, το ζευγάρι δεν εγκαταλείπεται από την Εκκλησία, η οποία το παροτρύνει να συμμετέχει στην εκκλησιαστική ζωή. Θεωρεί λανθασμένη αντίληψη του γάμου την ελεύθερη συμβίωση και ότι η ένωση προσώπων του ίδιου φύλου, δεν μπορεί να είναι συζυγική πραγματικότητα, διότι δεν μπορεί να δώσει καρπούς και δεν υπάρχει συμπληρωματικότητα μεταξύ των μελών.

Για τα τέκνα, το ορθόδοξο κείμενο τονίζει την ιερότητα των παιδιών, αποδοκιμάζει τη βία, την κακοποίηση και την εκμετάλλευση τους και θεωρεί αναγκαία τη βάφτιση. Τα παιδιά επηρεάζονται εύκολα από το περιβάλλον τους, για αυτό πρέπει να εκπαιδεύονται κατά του καταναλωτισμού και της απάτης των αισθήσεων δη στην εφηβεία όπου επιπρόσθετα πρέπει να κατανοήσουν τις σεξουαλικές σχέσεις, ως αγιότητα πνεύματος, σώματος μέσω του μυστηρίου του γάμου.

Ομοίως το ρωσικό κείμενο θεωρεί ότι η οικογένεια διαμορφώνει την προσωπικότητα των παιδιών και η εκκλησία στέκει στο πλευρό τους όπως ιδίως σε παιδιά ορφανά, των οποίων ζουν και οι δύο γονείς. Διαφορετικό στοιχείο είναι ότι κατακρίνει βιβλία, ταινίες, ΜΜΕ που προβάλλουν τις προγαμιαίες σχέσεις ως κάτι το φυσιολογικό.

Στο ρωμαιοκαθολικό κείμενο όπως και στα προηγούμενα, η αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα των παιδιών έχουν κεντρική θέση. Η παιδοφιλία, η αγοραπωλησία παιδιών, η ανήλικη εργασία κ.α., πρέπει να καταπολεμηθούν ριζικά.

Αναφορικά με την παράμετρο Υγεία, το Ορθόδοξο κείμενο θεωρεί όπως οι Πατέρες ότι είναι ευθύνη της κοινωνίας να διακονεί τους φτωχούς και αδύναμους και να υπάρχει ένα οργανωμένο σύστημα κοινωνικής πρόνοιας και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Οι γηραιότεροι δεν πρέπει να παραμελούνται, εγκαταλείπονται και κακομεταχειρίζονται. Τα δε

πλούσια έθνη πρέπει να παρέχουν ιατρική βοήθεια και πέραν των συνόρων τους. Αυτό που δεν αποδέχεται ως προσβολή στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια είναι η αυτοχειρία, όπως και το Ρωσικό κείμενο (εκτός αν πραγματοποιείται λόγω σοβαρών ψυχικών προβλημάτων, οπότε επιτρέπεται η χριστιανική ταφή). Όπως και το Ορθόδοξο, το ρωσικό κείμενο τονίζει ότι η εκκλησία στέκει στο πλευρό του ποιμνίου του σε ζητήματα υγείας, σωματικής και ψυχικής (π.χ. μυστήριο εξομολόγησης). Προσθέτει ότι οι επαγγελματίες υγείας πρέπει να ακολουθούν τις χριστιανικές αρχές, στα νοσοκομεία να μπορούν να πηγαίνουν όλοι και να υπάρχει χώρος προσευχής. Η εκκλησία συνεργάζεται με την πολιτεία και τους φορείς υγείας στη δημιουργία κουλτούρας για την προστασία της υγείας, της σωματικής, ψυχικής και πνευματικής υγείας. Θεωρεί ότι άνθρωποι που χάνουν το νόημα της ζωής και νοιάζονται για την ύλη, προσφεύγουν σε επιβλαβείς για την υγεία εθισμούς.

Το Ρωμαιοκαθολικό κείμενο, εν αντιθέσει με τα άλλα κάνει μικρή αναφορά στην υγεία. Αναφέρεται κυρίως στα άτομα με ειδικές ανάγκες, που πρέπει να βοηθούνται και να ενσωματώνονται στην κοινωνία.

Αναφορικά με την παράμετρο Ζητήματα βιοηθικής, το ρωσικό κείμενο και αυτό του Οικουμενικού Πατριαρχείου αναφέρονται κυρίως στις μεθόδους τεκνοποίησης και στις αμβλώσεις. Το δεύτερο είναι θετικό στην προσωρινή μέθοδο αντισύλληψης και στη μέθοδο της εξωσωματικής γονιμοποίησης, αλλά όχι στο να θανατώνονται τα υπεράριθμα γονιμοποιημένα ωάρια, όπως και στην άμβλωση, εκτός αν πρόκειται για εγκυμοσύνη λόγω κινδύνου για το έμβρυο και τη μητέρα ή βιασμού ή φτώχειας. Βοηθά δε τις γυναίκες που βρίσκονται σε ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη, μέσω υλικής και ψυχολογικής υποστήριξης.

Το ρωσικό κείμενο ομοίως δεν δέχεται την αντισύλληψη όταν γίνεται για εγωιστικούς λόγους, Δεν δικαιολογεί μεθόδους τεκνοποίησης εκτός αν λαμβάνεται γεννητικό υλικό μόνο από το ζευγάρι ούτε την θανάτωση υπεράριθμων ωαρίων ούτε την άμβλωση εκτός αν γίνεται για λόγους υγείας ή φτώχειας. Όπως και το πρώτο κείμενο δείχνει προτίμηση στην υιοθεσία. Νέο στοιχείο είναι ότι κάνει αναφορά στην κλωνοποίηση, στην οποία είναι αντίθετη εκτός αν αφορά απομονωμένων ιστούς για λόγους θεραπείας. Ασχολείται επίσης με τη μεταμόσχευση οργάνων που τη θεωρεί πράξη αγάπης, αλλά καταδικάζει την εμπορευματοποίηση τους.

Το ρωμαιοκαθολικό κείμενο επίσης θεωρεί απαράδεκτη την άμβλωση, αλλά και τη στειρώση (νέο στοιχείο), όπως και την αντισύλληψη κάθε μορφής, τη θανάτωση εμβρύων και όλες τις μεθόδους τεκνοποίησης. Αντιτίθεται ακόμη στην κλωνοποίηση όπως και το ρωσικό.

Τα δύο ορθόδοξα κείμενα αναφέρονται στην ευθανασία, στην οποία αντιτίθενται, γιατί κατά το ρωσικό κείμενο θεωρείται μορφή αυτοκτονίας. Τέλος, το ρωσικό κείμενο είναι το μόνο που αναφέρεται σε περιπτώσεις αλλαγής φύλου, που δεν είναι αποδεκτές.

Αναφορικά με την παράμετρο Περιβάλλον, το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου κατακρίνει αλαζονεία του ανθρώπου και την υπέρ- εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, ως σημάδι αποξένωσής του από τον Θεό που δημιούργησε τον κόσμο. Ο άνθρωπος πρέπει να προστατέψει το περιβάλλον με το να αλλάξει συνήθειες μέσω της χρήσης εναλλακτικών πηγών ενέργειας. Επιπλέον οι πλούσιες χώρες πρέπει να προστατέψουν τις φτωχές από την περιβαλλοντική υποβάθμιση καθώς δεν διαθέτουν τους ανάλογους πόρους, μια πρόταση που συνάδει με την αρχή της ευθύνης προς τον συνάνθρωπο. Καλεί όλες τις κυβερνήσεις να ευαισθητοποιήσουν το κοινό για την προστασία του περιβάλλοντος με προγράμματα και μελέτες. Αντίστοιχα, το ρωσικό κείμενο κάνει λόγο για την ανορθολογική εκμετάλλευση των πόρων και τη διατάραξη της σχέσης ανθρώπου και περιβάλλοντος, που τη συνδέει με τον πτωτικό κόσμο. Για αυτό ο άνθρωπος πρέπει να αναπτύξει οικολογική ηθική, που εναντιώνεται στον υπερκαταναλωτισμό όπως και να υπάρξει διεθνής συνεργασία.

Το ρωμαιοκαθολικό κείμενο αντίστοιχα τονίζει ότι ο Θεός έδωσε στον άνθρωπο τον Κήπο για να τον καλλιεργεί και να τον φροντίζει, πράγμα που αναιρέθηκε με την πτώση. Η επαναφορά του στην αγάπη περιλαμβάνει και την προστασία του περιβάλλοντος που είναι συλλογικό αγαθό για αυτό ολόκληρη η ανθρωπότητα πρέπει να ευαισθητοποιηθεί να αλλάξει τις καταναλωτικές συνήθειες και να αυστηροποιήσει το νομικό πλαίσιο για ένα υγιές και ασφαλές περιβάλλον. Όπως και το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου τονίζει ότι οι πλούσιες χώρες πρέπει να συντρέξουν τις φτωχές στην προστασία του περιβάλλοντος.

Αναφορικά με την παράμετρο Επιστήμες και τεχνολογία το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου κρίνει θετική της εξέλιξη της τεχνολογίας εκτός αν χρησιμοποιείται κακόβουλα όπως η παραπληροφόρηση μέσω διαδικτύου. Κατακρίνει τον εθισμό στο διαδίκτυο, αλλά όχι την πρόοδο των επιστημών που συμβάλλουν στην ευημερία του ανθρώπου.

Το ρωσικό κείμενο ξεκινά από τον πτωτικό κόσμο που οδήγησε στο ότι η επιστήμη αντιτάχθηκε στην θρησκεία. Ωστόσο οι επιστήμες έχουν προσφέρει πολλά, αλλά η χρήση του επιβάλλει να ακολουθούνται ηθικές αρχές προς όφελος του ανθρώπου και όχι για τον έλεγχο της ελευθερίας της συνειδήσεως. Νέο στοιχείο είναι ότι καλεί τις τέχνες να μεταμορφωθούν εν Χριστώ, όπως και την παιδεία.

Το ρωμαιοκαθολικό κείμενο όπως και του Οικουμενικού Πατριαρχείου ευγνωμονεί τις δυνατότητες που παρέχει η τεχνολογία και η επιστήμη, αρκεί να γίνεται ορθή χρήση, με σεβασμό στην αξιοπρέπεια και στις ηθικές αξίες του ανθρώπου. Νέο στοιχείο είναι η αναφορά στη βιοτεχνολογία με σκοπό τη βελτίωση κάποιων οργανισμών για την εξάλειψη της φτώχειας, εφόσον είναι προσανατολισμένες στο κοινό καλό.

Αναφορικά με την παράμετρο Εκκλησία και ΜΜΕ, το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου δεν κάνει ιδιαίτερη μνεία, παρά μόνο στο πλαίσιο εξέλιξης των τεχνολογιών όπου του διαδικτύου, της τηλεόρασεως και της παραπλάνησης που μπορεί να επιφέρει η ανορθολογική χρήση τους.

Το ρωσικό κείμενο θεωρεί ότι τα ΜΜΕ δεν πρέπει να περιορίζονται μόνο στην ενημέρωση, αλλά και στην φροντίδα της ηθικής κατάστασης του προσώπου, ενώ αν δημοσιεύεται υλικό επιβλαβές για την Εκκλησία, πρέπει να ασκούνται κυρώσεις αν ο διάλογος δεν αποδίδει.

Το ρωμαιοκαθολικό κείμενο θεωρεί όπως και το ρωσικό την πληροφόρηση όργανο της δημοκρατικής συμμετοχής, αρκεί να λειτουργεί προς όφελος του κοινού καλού και όχι του κέρδους, να βασίζεται στην αλήθεια και να ακολουθεί τις ηθικές αξίες. Νέο στοιχείο είναι ότι τα ΜΜΕ πρέπει να ενημερώνουν αντικειμενικά τον κόσμο για να διαμορφώσει σωστή άποψη για τα προϊόντα της βιοτεχνολογίας.

7. Συμπεράσματα

Όπως διαφάνηκε, αναφορικά με τις εξεταζόμενες παραμέτρους διαπιστώνονται ομοιότητες και διαφορές. Στην παράμετρο *Εκκλησία και Έθνος* το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου μιλά για δημοκρατικότητα, ελευθερία και σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα και καταδικάζει το ρατσισμό. Ο Θεός Λόγος είναι υπερ-εθνικός, όπως υποστηρίζει και το

ρωσικό κείμενο, το οποίο όντας σε γενικότερο επίπεδο πιο «παραδοσιακό» εξαίρει και την υπεράσπιση της πατρίδας. Στην παράμετρο *Εκκλησία και Κράτος*, το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου θέλει να ακούγεται η φωνή του πιστού και να εκφράζεται για τα κοινωνικό-πολιτικά δρώμενα, όπως και το ρωσικό, που δίνει όμως μεγαλύτερη έμφαση στους τομείς συνεργασίας Εκκλησίας- κράτους (νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική), όπως και το ρωμαιοκαθολικό. Στην παράμετρο *Δικαιοσύνη και ανθρώπινα δικαιώματα*, το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου μιλά για πολυπολιτισμική ειρηνική συνύπαρξη όλων, γιατί όλοι είναι πλασμένοι κατ εικόνα και καθ ομοίωση του θεού, όπως και το ρωσικό και το ρωμαιοκαθολικό, με το τελευταίο να προσθέτει την αρχή του ίσου σεβασμού των κρατών.

Η *Πολιτική* και τα τρία κείμενα θεωρούν πως δεν πρέπει να αντιτίθεται στα χριστιανικά ήθη. Το ρωμαιοκαθολικό κείμενο δεν συμφωνεί με παλαιότερες τακτικές όπως τη θεοποίηση της κοσμικής εξουσίας στο Βυζάντιο και προσθέτει το στοιχείο της θέσπισης δίκαιων νόμων και την προώθηση της πρόσβασης και συμμετοχής των πολιτών σε δημόσιες ευθύνες. Στην παράμετρο *Φτώχεια, πλούτος, εργασία, ιδιοκτησία* και τα τρία κείμενα καταδικάζουν την εκμετάλλευση των αδυνάτων και εξαίρουν την αλληλεγγύη και φιλανθρωπία προς αυτούς. Το ρωσικό θίγει θέματα όπως το αφορολόγητο της εκκλησιαστικής περιουσίας και το ρωμαιοκαθολικό κείμενο προσθέτει το δικαίωμα ιδιοκτησίας και στέκεται στα εργασιακά δικαιώματα, ενώ υπερασπίζεται την απεργία και τα συνδικάτα.

Στην παράμετρο *Οικουμενικές & διαχριστιανικές σχέσεις* τονίζεται ο διάλογος με χριστιανούς άλλων ομολογιών για την επανένωση τους, ενώ για την παράμετρο *Σχέσεις κρατών, πόλεμος και βία* και στα τρία κείμενα η Εκκλησία μάχεται υπέρ της ειρήνης, που αντανακλά την πραγματικότητα της δημιουργίας του Θεού. Το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου και το ρωμαιοκαθολικό συστήνουν στους στρατιωτικούς ακόμη και να παρακούν τις εντολές, αν αντίκεινται στις αρχές του Ευαγγελίου. Το δε ρωσικό και ρωμαιοκαθολικό υπερασπίζονται τη χρήση νόμιμης άμυνας και τονίζουν τη σημαντικότητα που έχουν οι διπλωματικές σχέσεις και οι διεθνείς οργανισμοί, με το δεύτερο να συστήνει στον ΟΗΕ να ενισχύσει την αρχή της επικουρικότητας. Παράλληλα, εμπλέκει τη διεθνή οικονομία, γιατί αν υπάρξει ίση κατανομή των πόρων, θα παγιωθεί η ειρήνη.

Στην παράμετρο *Έγκλημα και τιμωρία* και τα τρία κείμενα καταδικάζουν το έγκλημα. Το κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου και το ρωσικό τονίζουν τη σημασία της διακονίας στις φυλακές και όλα τα κείμενα καταδικάζουν τη θανατική ποινή γιατί ακυρώνει τον

σωφρονισμό και την μετάνοια. Στην παράμετρο *Φύλα, καταστάσεις ζωής και παιδιά*, όλα τα κείμενα είναι υπέρ της ισότητας των δύο φύλων, με το πιο παραδοσιακό ρωσικό κείμενο να προσθέτει πως ο ρόλος της γυναίκας ως συζύγου και μητέρας δεν πρέπει να μειωθεί διότι αυτή είναι η κλίση της, ενώ είναι πιο αυστηρό ως προς τη σεξουαλικότητα και δη τις ομοφυλοφιλικές σχέσεις. Σε όλα τα κείμενα η διαπαιδαγώγηση των παιδιών είναι προτεραιότητα, με το ρωσικό να κατακρίνει βιβλία, ταινίες, ΜΜΕ που προβάλλουν τις προγαμιαίες σχέσεις ως κάτι το φυσιολογικό.

Στην παράμετρο *Υγεία*, τα δυο ορθόδοξα κείμενα μιλούν για οργανωμένο σύστημα κοινωνικής πρόνοιας και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και για τη συμβολή της Εκκλησίας στην υγεία των πιστών της. Δεν αποδέχονται την αυτοχειρία και το Ρωσικό θεωρεί ότι οι άνθρωποι καταλήγουν στους εθισμούς γιατί χάνουν το νόημα της ζωής και ενδιαφέρονται για την ύλη. Το Ρωμαιοκαθολικό κείμενο ασχολείται κυρίως με τα άτομα με ειδικές ανάγκες.

Στην παράμετρο *Ζητήματα βιοηθικής* και τα τρία κείμενα δεν αποδέχονται την άμβλωση, την αντισύλληψη, τη θανάτωση εμβρύων και τις μεθόδους τεκνοποίησης, με το ρωσικό να είναι πιο αυστηρό. Αυτό, όπως και το ρωμαιοκαθολικό αντιτίθενται και στην κλωνοποίηση. Το δε ρωσικό μιλά και για τις επεμβάσεις αλλαγής φύλου, που δεν είναι αποδεκτές. Στην παράμετρο *Περιβάλλον* και τα τρία κείμενα θεωρούν την υπέρ- εκμετάλλευση των φυσικών πόρων και την υποβάθμιση του περιβάλλοντος σημάδι αποξένωσης του ανθρώπου από τον Θεό. Συστήνεται η ευαισθητοποίηση, η αλλαγή των συνηθειών και η ανάπτυξη οικολογικής ηθικής. Το ρωσικό προτείνει να ενισχυθεί η διεθνής συνεργασία και το ρωμαιοκαθολικό κείμενο όπως και αυτό του Οικουμενικού Πατριαρχείου να συντρέξουν οι πλούσιες χώρες τις φτωχές στην προστασία του περιβάλλοντος.

Στην παράμετρο *Επιστήμες και τεχνολογία* όλα τα κείμενα θεωρούν ότι η τεχνολογία πρέπει να χρησιμοποιείται ορθολογικά και με βάση τις χριστιανικές ηθικές αρχές. Το πιο παραδοσιακό ρωσικό κείμενο καλεί τις τέχνες να μεταμορφωθούν εν Χριστώ, όπως και την παιδεία. Το δε ρωμαιοκαθολικό εξαίρει τη σημασία της βιοτεχνολογίας στην εξάλειψη της φτώχειας, εφόσον είναι προσανατολισμένη στο κοινό καλό. Στην παράμετρο *Εκκλησία και ΜΜΕ*, το ρωμαιοκαθολικό και το ρωσικό κείμενο θεωρούν σημαντική την πληροφόρηση, αρκεί να λειτουργεί προς όφελος του κοινού καλού και να ακολουθεί ηθικές αξίες. Το

ρωσικό θεωρεί πως αν δημοσιεύεται υλικό επιβλαβές για την Εκκλησία, προτείνει ως έσχατη λύση την επιβολή κυρώσεων.

Όπως είναι προφανές, η βάση του πατριαρχικού κειμένου είναι η στήριξη της Εκκλησίας σε διάφορες πτυχές και συνέπειες της κοινωνικής ζωής του σήμερα, και πώς μπορεί να διευκολυνθεί η διαδικασία θεώσης του ανθρώπου. Τόσο το κείμενο του οικουμενικού πατριαρχείου όσο και το ρωσικό, καλούν την Εκκλησία να ενεργεί στον κόσμο μεταμορφωτικά περί της βασιλείας του Χριστού. Οι βασικές έννοιες του ρωμαιοκαθολικού κειμένου δεν απέχουν πολύ από τις έννοιες των άλλων δύο κειμένων και είναι η ανθρωπίνη αξιοπρέπεια, το κοινό καλό, η αρχή της επικουρικότητας και η αρχή της αλληλεγγύης. Το ρωμαιοκαθολικό κείμενο χρησιμοποιεί την γλώσσα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και επεκτείνεται στο δικαίωμα στην αυτοδιάθεση κάθε έθνους και στην προστασία των εθνικών μειονοτήτων εντός της παγκοσμιοποίησης.

Υπάρχουν τομείς και στα τρία κείμενα οι οποίοι δεν αναλύονται, διότι, καθένα από αυτά έχει συνταχθεί σε διαφορετικό πλαίσιο και σε διαφορετική χρονική περίοδο. Συνεπώς, όλα τα κείμενα περιλαμβάνουν χρόνια κοινωνικά θέματα, τα οποία απασχολούν για αιώνες την Εκκλησία και την κοινωνία εν γένει, ωστόσο, ζητήματα όπως το προσφυγικό ή προβλήματα τα οποία εμφανίζονται στον κυβερνοχώρο, και έχουν εμφανιστεί εντονότερα τα τελευταία χρόνια, απασχολούν μόνο το πιο πρόσφατο κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

8. Βιβλιογραφία

α. Πηγές

Catechism of the Catholic Church, United States Catholic Conference, 1994, Ανακτήθηκε από: https://www.vatican.va/archive/ENG0015/_INDEX.HTM

Pontifical Council for Justice and Peace, *Towards reforming the international financial and monetary systems in the context of global public authority*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2011.

Βενέδικτος ΙΣΤ΄, Εγκύκλιος *Caritas in Veritate*, 2009, Ανακτήθηκε από: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html

Για να ζήσει ο κόσμος: Το κοινωνικό ήθος στην Ορθόδοξη Εκκλησία, 2020, Ανακτήθηκε από: <https://www.goarch.org/el/social-ethos>

Δεύτερο Βατικανό Συμβούλιο, *Gaudium et Spes*, 1965, Ανακτήθηκε από: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_en.html

Η Καινή Διαθήκη, Έκδοση Ελληνικής Βιβλικής Εταιρείας, Αθήνα, 1999.

Ιωάννης ΚΓ΄, Εγκύκλιος *Mater et Magistra*, 1961, Ανακτήθηκε από: https://www.vatican.va/content/john-xxiii/en/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_15051961_mater.html

Ιωάννης ΚΓ΄, Εγκύκλιος *Pacem in terris*, 1963, Ανακτήθηκε από: https://www.vatican.va/content/john-xxiii/en/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_11041963_pacem.html

Ιωάννης Παύλος Β΄, Εγκύκλιος *Centesimus annus*, 1991, Ανακτήθηκε από: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_01051991_centesimus-annus.html

Ιωάννης Παύλος Β΄, Εγκύκλιος *Evangelium Vitae*, 1995, Ανακτήθηκε από: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25031995_evangelium-vitae.html

Ιωάννης Παύλος Β΄, Εγκύκλιος *Laborem exercen*, 1981, Ανακτήθηκε από: www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_14091981_laborem-exercens.pdf

Ιωάννης Παύλος Β΄, *Motu Proprio Ad tuendam fidem*, Ανακτήθηκε από: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/motu_proprio/documents/hf_jp-ii_motu-proprio_30061998_ad-tuendam-fidem.html

Ιωάννης Παύλος Β΄, Εγκύκλιος *Sollicitudo rei socialis*, 1987, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_30121987_sollicitudo-rei-socialis.html

Λέων ΙΓ΄, Εγκύκλιος *Au Milieu Des Sollicitudes*, 1892, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_16021892_au-milieu-des-sollicitudes.html

Λέων ΙΓ΄, Εγκύκλιος *Diuturnum Illud*, 1881, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_29061881_diuturnum.html

Λέων ΙΓ΄, Εγκύκλιος *Human Genus*, 1884, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_18840420_humanum-genus.html

Λέων ΙΓ΄, Εγκύκλιος *Imortale dei*, 1885, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_01111885_immortale-dei.html

Λέων ΙΓ΄, Εγκύκλιος *Inscrutabili Dei Consilio*, 1878, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_21041878_inscrutabili-dei-consilio.html

Λέων ΙΓ΄, Εγκύκλιος *Libertas Praestantissimum*, 1888, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/leo-xiii/es/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_20061888_libertas.html

Λέων ΙΓ΄, Εγκύκλιος *Rerum novarum*, 1891, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_15051891_rerum-novarum.html

Λέων ΙΓ΄, Εγκύκλιος *Sapientiae Christianae*, 1890, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_10011890_sapientiae-christianae.html

Οι Αρχές του Κοινωνικού Δόγματος της Ρωσικής Εκκλησίας, 2000, Ανακτήθηκε από:
<https://old.mospat.ru/gr/documents/social-concepts/>

Πίος ΙΑ΄, Εγκύκλιος *Casti Connubii*, 1930, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19301231_casti-connubii.html

Πίος ΙΑ΄, Εγκύκλιος *Divini Illius Magistri*, 1929, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_31121929_divini-illius-magistri.html

Πίος ΙΑ΄, Εγκύκλιος *Divini Redemptoris*, 1937, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19370319_divini-redemptoris.html

Πίος ΙΑ΄, Εγκύκλιος *Mit brennender Sorge*, 1937, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_14031937_mit-brennender-sorge.html

Πίος Ι΄, Εγκύκλιος *Pascendi Dominici*, 1907, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/pius-x/en/encyclicals/documents/hf_p-x_enc_19070908_pascendi-dominici-gregis.html

Πίος ΙΑ΄, Εγκύκλιος *Quadragesimo anno*, 1931, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19310515_quadragesimo-anno.html

Πίος ΙΑ΄, Εγκύκλιος *Quas Primas*, 1925, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_11121925_quas-primas.html

Πίος ΙΑ΄, Εγκύκλιος *Ubi Arcano Dei Consilio*, 1922, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19221223_ubi-arcano-dei-consilio.html

Πίος ΙΒ΄, Εγκύκλιος *Divino Afflante Spiritu*, 1943, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/pius-xii/en/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_30091943_divino-afflante-spiritu.html

Πίος ΙΒ΄, Εγκύκλιος *Humani Generis*, 1950, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/pius-xii/en/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_12081950_humani-generis.html

Πίος ΙΒ΄, Εγκύκλιος *Mediator Dei*, 1947, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/pius-xii/en/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_20111947_mediator-dei.html

Πίος ΙΒ΄, Εγκύκλιος *Mystici corporis christi*, 1943, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/pius-xii/en/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_29061943_mystici-corporis-christi.html

Πίος ΙΒ΄, Εγκύκλιος *Summi Pontificatus*, 1939, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/pius-xii/en/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_20101939_summi-pontificatus.html

Παύλος Στ΄, Εγκύκλιος *Humanae vitae*, 1968, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/paul-vi/en/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_25071968_humanae-vitae.html

Παύλος Στ΄, Lettre Apostolique *Octogesima adveniens*, 1971, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/paul-vi/en/apost_letters/documents/hf_p-vi_apl_19710514_octogesima-adveniens.html

Πάυλος Στ', Εγκύκλιος *Mysterium Fidei*, 1965, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/paul-vi/en/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_03091965_mysterium.html

Πάυλος Στ', Εγκύκλιος *Populorum progressio*, 1967, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/paul-vi/en/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_26031967_populorum.html

Σύνοψη της Κοινωνικής Διδασκαλίας της Εκκλησίας, 2004, Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_el.pdf

Φραγκίσκος, Εγκύκλιος *Fratelli Tutti*, 2020 Ανακτήθηκε από:
https://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_enciclica-fratelli-tutti.html

β. Βιβλιογραφία

Aubert, Roger. *Catholic Social Teaching: An Historical Perspective*. Ed. David A. Boileau. Milwaukee: Marquette University Press, 2003.

Barth, Karl. 1933 [1918]. *The Epistle to the Romans*. Sixth Edition. Translated by Edwyn C. Hoskins. Oxford: Oxford University Press.

Barrera, Albino, OP. *Modern Catholic Social Documents and Political Economy*. Washington, DC: Georgetown University Press, 2001.

Calvez, Jean-Yves, *Église et l'économie, Voix Orthodoxes Russes – Voix Catholiques Romaines*, Les éditions du Cerf, 2006.

Calvez, Jean-Yves, *Église et société, Un Dialogue Orthodoxe, Russe – Catholique Romain*, Les éditions du Cerf, 1998.

Carlen, Claudia, IHM, ed. *The Papal Encyclicals* [until 1981]. 5 vols. Raleigh, NC: McGrath, 1981.

Catholic Church. *Economic Justice for All: Pastoral Letter on Catholic Social Teaching and the U.S. Economy*. Washington, D.C.: U.S. Catholic Conference, 1986.

Chan, Mark L.Y. 2001. *Christology From Within and Ahead: Hermeneutics, Contingency and the Quest for Transcontextual Criteria in Christology*. Leiden: Brill.

Chapman, Mark D. 2001. *Ernst Troeltsch and Liberal Theology: Religion and Cultural Synthesis in Wilhelmine Germany*. Oxford: Oxford University Press.

Charles, Rodger, SJ. *An Introduction to Catholic Social Teaching*. San Francisco: Ignatius, 1999.

- Charles, Rodger, SJ. *Christian Social Witness and Teaching. Vol. 2: The Modern Social Teaching: Contexts, Summaries, Analysis.* Herefordshire: Gracewing, 1998.
- Coakley, Sarah. 1988. *Christ Without Absolutes: A Study in the Christology of Ernst Troeltsch.* Oxford: Clarendon Press.
- Cronin, John F. *Christianity and Social Progress. A Commentary on Mater et Magistra.* Baltimore: Helicon, 1965.
- Coulter, Michael L., et al. *Encyclopedia of Catholic Social Thought, Social Science, and Social Policy.* Scarecrow Press, 2007.
- Coulter, Michael L., et al. *Encyclopedia of Catholic Social Thought, Social Science, and Social Policy: Supplement.* Scarecrow Press, 2012.
- Curran, Charles E., and Richard A. McCormick, SJ. *Readings in Moral Theology. No. 3 The Magisterium and Morality.* New York/Ramsey, NJ: Paulist, 1982.
- Downey, Michael, editor. *The New Dictionary of Catholic Spirituality.* Liturgical Press, 1993.
- Dwer, Judith, editor. *The New Dictionary of Catholic Social Thought.* Liturgical Press, 1994.
- Ederer, Rupert J. *Economics as if God Mattered: A Century of Papal Teaching Addressed to the Economic Order.* South Bend, IN: Fidelity, 1995.
- Fenton, Joseph Clifford. "The Doctrinal Authority of Papal Encyclicals." *American Ecclesiastical Review* 118 (August-September 1949): 136-50, 210-20.
- Furniss, N., and Tilton, T. *The Case for the Welfare State* (Bloomington, Ind.: Indiana Univ. Press, 1977. Catholic Social Thought
- Gilson, Etienne, ed. *The Church Speaks to the Modern World: The Social Teaching of Leo XIII.* Garden City, NY: Image Books, 1954.
- Gregg, Samuel. "A lost opportunity: the Compendium of the Social Doctrine of the Church--a review essay." *Journal of Markets & Morality*, vol. 9, no. 2, fall 2006, pp. 261+. Gale Academic OneFile, link.gale.com/apps/doc/A186469543/AONE?u=googlescholar&sid=bookmark-AONE&xid=59bc2fcb. Accessed 02 May 2022.
- Husslein, Joseph, SJ. *The Christian Social Manifesto, An interpretive Study of the Encyclicals Rerum Novarum and Quadragesimo Anno of Pope Leo XIII and Pope Pius XI.* Milwaukee: Bruce, 1931.
- Mahoney, John. *The Making of Moral Theology: A Study of the Roman Catholic Tradition* Oxford: Clarendon, 1987.
- McClendon, James Wm., Jr. 2002 [1986]. *Ethics: Systematic Theology. Vol. 1. Second Edition.* Nashville: Abingdon Press.

McLaughlin, Terence P., CBS. *The Church and the Reconstruction of the Modern World: The Social Encyclicals of Pius XI*. Garden City, NY: Image Books, 1957.

Mühling, Markus. "Ernst Troeltsch." *Religion Past and Present: Encyclopedia of Theology and Religion*. Ed. Hans Dieter Betz et al. Brill, 2012. Vol. 12

Nell-Breuning, Oswald von, SJ. *Reorganization of Social Economy: The Social Encyclical Developed and Explained*. English Edition prepared by Bernard W. Dempsey. New York: Bruce, 1936.

Nell-Breuning, Oswald von, SJ. *Reorganization of Social Economy: The Social Encyclical Quadragesimo Anno Developed and Explained*. Trans. Bernard W. Dempsey, SJ. Milwaukee: Bruce, 1937.

Newman, Jeremiah, *Principles of Peace: A Commentary on John XXIII's Pacem Terris*. Oxford: Catholic Social Guild, 1964.

Niebuhr, H. Richard, 1951. *Christ and Culture*. New York: Harper.

Pauck, Wilhelm, *Harnack and Troeltsch: Two Historical Theologians*. New York: Oxford University Press, 1968.

Storock, Thomas, "What Is the Magisterium?" *The Catholic Faith* 7, no 4 *July-August 2001

Thurston, Herbert, "Social Encyclicals". In Herbermann, Charles (ed.). *Catholic Encyclopedia (1913)*. New York: Robert Appleton Company.

Tillich, Paul, "Versuch einer geistesgeschichtlichen Würdigung", *Kant-Studien*, 29 iss.2, 1924a

Troeltsch, Ernst. 1902 [1971]. *The Absoluteness of Christianity and the History of Religions*. Translated by David Reid. Atlanta: John Knox Press.

Troeltsch, Ernst, 1912 [1931]. *The Social Teaching of the Christian Churches*. Translated by Olive Wyon. Louisville, Kentucky: Westminster/John Knox Press.

Troeltsch, Ernst, [1977] *Writings on Theology and Religion*. Edited and translated by Robert Morgan and Michael Pye. Atlanta: John Knox Press

Sullivan, Francis A., S.J. *Magisterium: Teaching Authority in the Catholic Church*. Mahwah, NJ: Paulist, 1983.

Wil van den Bercken Exchange vol 31:4, Oct 2002

Vallely, Paul, ed. *The New Politics: Catholic Social Teaching for the Twenty-First Century*. London: SCM, 1998.

Van den Bercken, Wil, Exchange vol 31:4, Oct 2002

Whitehead, Kenneth D. *The Need for the Magisterium of the Church*. Chicago: Franciscan Herald, 1979.

Ματσούκας, Ν. *Δογματική και Συμβολική Θεολογία*, τόμος Β', Εκδόσεις Πουρναράς, Θεσσαλονίκη, 1996.

Χαλιβελάκης, Δημήτρης, *Αιρέσεις και δόγματα*, Εκδόσεις Ι. Φλώρος, 1999.

δ. Διαλέξεις

Χρυσουγής, Ιωάννης, «4η e-Διάλεξη Στρογγυλή τράπεζα με θέμα: Υπέρ της του κόσμου ζωής, Η κοινωνική διδασκαλία της Εκκλησίας». Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών Βόλου, βιντεοσκοπήθηκε στις 23 Μαρτίου 2021, το βίντεο της διάλεξης:
<https://www.youtube.com/watch?v=vnB9Mi31Z54&t=2s>